A U S P I C I A

Recenzovaný vědecký časopis pro oblast společenských a humanitních věd

Reviewed Scholarly Journal Dealing with Social Sciences

Рецензируемый научный журнал для общественных и гуманитарных наук

VYSOKÁ ŠKOLA EVROPSKÝCH A REGIONÁLNÍCH STUDIÍ
ČESKÉ BUDĚJOVICE

Ročník XIII, číslo 3-4

2016

AUSPICIA
Recenzovaný vědecký časopis pro otázky společenských a humanitních věd.
Založen v r. 2004.
Vydáván Vysokou školou evropských a regionálních studií, České Budějovice, Česká republika

AUSPICIA
A peer-reviewed scholarly journal for questions of the social sciences.
Founded in 2004.
Published by College of European and Regional Studies, České Budějovice, Czech Republic

Rada pro výzkum, vývoj a inovace jako odborný a poradní orgán vlády ČR zařadila recenzovaný vědecký časopis Auspicia pro rok 2015 mezi recenzované neimpaktované časopisy, které uvedla v oborech Národního referenčního rámce excelence (NRRE).

V r. 2016 byl recenzovaný vědecký časopis Auspicia zařazen do mezinárodní databáze ERIH PLUS.

Adresa redakce: Vysoká škola evropských a regionálních studií, z.ú., Žižkova tř. 6, 370 01 České Budějovice, tel.: 00420 386 116 839, **auspicia@vsers.eu**, předmět: Auspicia, *https://vsers.cz/recenzovany-vedecky-casopis-auspicia*. Vychází čtyřikrát ročně. Předplatné na rok: 400 Kč. Způsob placení: fakturou (na základě objednávky). Povoleno MK ČR pod ev. č. MK ČR E 14912. Prosinec **2016**. Časopis je financován VŠERS. **ISSN 1214-4967 (Print), ISSN 2464-7217 (Online)**

Editorial Office Address: Vysoká škola evropských a regionálních studií, z.ú., Žižkova tř. 6, 370 01 České Budějovice, tel.: 00420 386 116 839, **auspicia@vsers.eu**, subject: Auspicia, *https://vsers.cz/recenzovany-vedecky-casopis-auspicia*. It is published four times a year. The annual subscription fee is 16 €. Payment: by invoice (based on an order). It is approved by MK ČR under reg. Nr. MK ČR E 14912. December **2016**. This journal is financed by VŠERS. **ISSN 1214-4967 (Print), ISSN 2464-7217 (Online)**

EDIČNÍ RADA VŠERS · EDITORIAL BOARD OF VŠERS

Předseda ediční rady · Chairman of the Editorial Board

doc. Ing. Oldřich **PEKÁREK**, CSc.

Členové · Members

doc. JUDr. PhDr. Jiří **BÍLÝ**, CSc.; Ing. Jiří **DUŠEK**, Ph.D.; RNDr. Růžena **FEREBAUEROVÁ**; PhDr. Jan **GREGOR**, Ph.D.; doc. Ing. Marie **HESKOVÁ**, CSc.; PaedDr. Vladimír **KŘÍŽ**; prof. PhDr. Jan **RATAJ**, CSc.; PhDr. Lenka **ROZBOUDOVÁ**, Ph.D.; doc. Ing. Ladislav **SKOŘEPA**, Ph.D.; doc. JUDr. Roman **SVATOŠ**, Ph.D.

REDAKCE ČASOPISU AUSPICIA · EDITORIAL OFFICE OF JOURNAL AUSPICIA

Předsedkyně redakční rady · Chairman of the Editorial Board

doc. Ing. Marie **HESKOVÁ**, CSc.

Šéfredaktor · Editor-in-Chief

PhDr. Jan **GREGOR**, Ph.D.

Výkonný redaktor · Managing Editor

PhDr. Jan **GREGOR**, Ph.D.

Technická redaktorka · Technical Editor

Jana **PÍCHOVÁ**

Redaktoři anglických textů · English Language Editors

Mgr. Richard **ŘÍHA**
PhDr. Christopher Erwin **KOY**, M.A., Ph.D. *(USA)*

Redaktorka ruských textů · Russian Language Editor

Mgr. Jekatěrina **ANISIMKOVA** *(Russia)*

Redaktoři německých textů · German Language Editors

PhDr. Jan **GREGOR**, Ph.D.
Lucie **DREHER**, M.A. *(Germany)*

Členové mezinárodní redakční rady (21) · Members of the International Editorial Board (21)

Ing. Monika **BLIŠŤANOVÁ**, PhD. *(Vysoká škola bezpečnostného manažérstva, Košice, **Slovensko**)*

Mgr. Zdeněk **CAHA**, Ph.D., MBA *(Vysoká škola technická a ekonomická v Českých Budějovicích, **ČR**)*

Ing. Jiří **DUŠEK**, Ph.D. *(Vysoká škola evropských a regionálních studií, České Budějovice, **ČR**)*

Ing. Roman **FIALA**, Ph.D. *(Vysoká škola polytechnická, Jihlava, **ČR**)*

doc. Ing. Aleš **HES**, CSc. *(Česká zemědělská univerzita, Praha, **ČR**)*

doc. MUDr. Lenka **HODAČOVÁ**, Ph.D. *(Univerzita Karlova, Hradec Králové, **ČR**)*

plk. Mgr. Štěpán **KAVAN**, Ph.D. *(Hasičský záchranný sbor Jihočeského kraje, České Budějovice, **ČR**)*

prof. PhDr. Ján **KOPER**, PhD. *(Univerzita Mateja Bela, Banská Bystrica, **Slovensko**)*

Dr. Dmitrij Jevgenjevič **MOSKVIN**, Ph.D. *(Jekatěrinburgskaja akademija sovremennogo iskusstva, Jekatěrinburg, **Rossija**)*

doc. Ing. Aleksandr Efim **OLARU**, Ph.D. *(Moldavská technická univerzita, Kišiněv, **Moldávie**)*

doc. Ing. Oldřich **PEKÁREK**, CSc. *(Vysoká škola evropských a regionálních studií, České Budějovice, **ČR**)*

prof. Andrij Borisovič **POČTOVJUK**, Ph.D. *(Kremenčugskij nacionalnyj universitet imeni Michaila Ostrogradskogo, Kremenčug, **Ukrajina**)*

doc. JUDr. Roman **SVATOŠ**, Ph.D. *(Vysoká škola evropských a regionálních studií, České Budějovice, **ČR**)*

PhDr. Ing. et Mgr. Jan **SVOBODA**, M.A., Ph.D. *(Filosofický ústav AV, Praha, **ČR**)*

prof. PhDr. Miroslava **SZARKOVÁ**, CSc. *(Ekonomická univerzita, Bratislava, **Slovensko**)*

doc. Mgr. Peter **ŠTARCHOŇ**, Ph.D. *(Univerzita Komenského, Bratislava, **Slovensko**)*

doc. Ing. Dana **ŠVIHLOVÁ**, PhD. *(Vysoká škola evropských a regionálních studií, České Budějovice, **ČR**)*

doc. Ing. Anna **VAŇOVÁ**, PhD. *(Univerzita Mateja Bela, Banská Bystrica, **Slovensko**)*

doc. PhDr. Lukáš **VALEŠ**, Ph.D. *(Vysoká škola evropských a regionálních studií, České Budějovice, **ČR**)*

Mgr. Jozef **VLČEJ**, PhD. *(Ústav politických vied, Stredoeurópska vysoká škola, Skalica, **Slovensko**)*

prof. Dr. Vasilij Mironovič **ZAPLATINSKIJ** *(Akademija bezopasnosti i osnov zdorovja, Kijev, **Ukrajina**)*

OBSAH

1 VEŘEJNÁ SPRÁVA, ŘÍZENÍ

SLOVENSKÉ PARLAMENTNÍ VOLBY V ROCE 2016 A POVOLEBNÍ VÝVOJ.....12
Jozef VLČEJ

PRINCIP PARTNERSTVÍ A PARTICIPACE V PLÁNOVÁNÍ ROZVOJI MĚSTA (NA PŘÍKLADU MĚSTA KOŠICE).....25
Jana KNEŽOVÁ

SPECIFIKA MEZIOBECNÍ SPOLUPRÁCE V REGIONECH JIHOČESKÉHO KRAJE.....38
Jiří DUŠEK

EVROPSKÉ CENTRUM AUTOMOBILOVÉHO PRŮMYSLU A MOŽNOSTI POSÍLENÍ JEHO KONKURENCESCHOPNOSTI.....52
Milan VOŠTA – Aleš KOCOUREK

PRŮZKUM PODNIKÁNÍ START-UPŮ V JIHOMORAVSKÉM KRAJI.....69
Renáta JEŽKOVÁ – Jan KRAMÁŘ

VNĚJŠÍ KOMUNIKACE MALÝCH A STŘEDNÍCH PODNIKŮ V JIHOČESKÉM KRAJI.....83
Ladislav SKOŘEPA – Monika BŘEZINOVÁ

SOCIÁLNÍ PODNIKY A ZAMĚSTNÁVÁNÍ ZNEVÝHODNĚNÝCH OSOB NA TRHU PRÁCE V ČESKÉ REPUBLICE.....93
Mirka WILDMANNOVÁ

VÝVOJ ÚROKOVÝCH SAZEB A MĚNOVÉHO KURZU V ČESKÉ REPUBLICE V NÁVAZNOSTI NA TEORII NEKRYTÉ ÚROKOVÉ PARITY.....101
Martin MARŠÍK – Zuzana DRAHOŠOVÁ

2 BEZPEČNOST

ENERGETICKÁ POLITIKA V SOUČASNÉ ZAHRANIČNÍ POLITICE RUSKÉ FEDERACE.....108
Martin HOREMUŽ

NAPLŇOVÁNÍ POŽADAVKŮ SENDAI RÁMCE PRO SNIŽOVÁNÍ RIZIK KATASTROF 2015−2030 V ČESKÉ REPUBLICE.....122
Alena OULEHLOVÁ

3 VYBRANÉ PŘÍSPĚVKY Z DALŠÍCH HUMANITNÍCH OBORŮ

PSYCHOLINGVISTICKÉ ZVLÁŠTNOSTI VÝVOJE STRUKTURY JAZYKOVÉ OSOBNOSTI STUDENTA POD VLIVEM INTERNETOVÉHO PROSTŘEDÍ.....133
Oleksandr KUŠČ – Elena TOMÁŠKOVÁ

ELOKOVANÁ PRACOVIŠTĚ STŘEDNÍCH ODBORNÝCH ŠKOL PŘI MARGINALIZOVANÝCH ROMSKÝCH KOMUNITÁCH. CESTA K ZAČLENĚNÍ, NEBO VYLOUČENÍ ROMSKÉ MLÁDEŽE?.....149
Zuzana BALÁŽOVÁ

VÝVOJ UNIVERZIT V EVROPĚ OD BOLOŇSKÉ UNIVERZITY PO BOLOŇSKÝ PROCES (KOMPARACE VYBRANÝCH ASPEKTŮ).....167
Mária ČIKEŠOVÁ

K NĚKTERÝM ASPEKTŮM OBOHACENÍ ČESKÉ A RUSKÉ TERMINOLOGIE ZE SFÉRY MÓDNÍHO DESIGNU POMOCÍ VÝPŮJČEK A INTERNACIONALISMŮ.....185
Andrey ARTEMOV – Tatyana DOLGOVA

4 RECENZE

LUBOMÍR PÁNA – JAROSLAV ERNEKER: SYSTÉMOVÉ ASPEKTY VEŘEJNÉ SPRÁVY.....199
Jiří BÍLÝ

BOHUMIL PIKNA: VNITŘNÍ BEZPEČNOST V PRÁVU A POLITICE EU.....201
Štefan DANICS

LUKÁŠ VALEŠ – JIŘÍ PETRÁŠ ET AL.: ČESKÁ MĚSTA A OKRESY V LETECH 1989–1990.....203
Štefan DANICS

MIROSLAV FORET: MARKETINGOVÉ ŘÍZENÍ MÍSTNÍHO ROZVOJE.....205
Marie HESKOVÁ

JIŘÍ DUŠEK ET AL.: ZAMĚSTNANOST A TRH PRÁCE – ČESKO-SLOVENSKÉ ZKUŠENOSTI.....207
Jiří ALINA

ROMAN SVATOŠ: PREVENCE KRIMINALITY.....209
Ivana ZOUBKOVÁ

5 VARIA

ZAVÁDĚNÍ INOVAČNÍCH FOREM A PROSTŘEDKŮ KONTROLY PŘI STUDIU CIZÍCH JAZYKŮ NA UKRAJINSKÝCH ŠKOLÁCH NA ZAČÁTKU 21. STOLETÍ.....211
Elizaveta BARBAŠ

ZMĚNY POSTOJŮ ČESKÉ SPOLEČNOSTI K LIDEM S MENŠINOVOU SEXUÁLNÍ ORIENTACÍ POHLEDEM DOSAVADNÍCH VÝZKUMŮ.....221
Dana GÁLOVÁ

ODRAZ VE FRAZEOLOGII HACKERSKÝCH ÚTOKŮ RUSKA A JEJICH VLIVU NA PREZIDENTSKÉ VOLBY 2016 V USA.....234
Elena TOMÁŠKOVÁ

RECENZNÍ ŘÍZENÍ PRO Č. 3-4/2016.....244
INFORMACE O ČASOPISU.....247

CONTENTS

1 (PUBLIC) ADMINISTRATION

SLOVAK PARLIAMENTARY ELECTIONS IN 2016 AND DEVELOPMENT AFTER ELECTIONS.....12
Jozef VLČEJ

PRINCIPLE OF PARTNERSHIP AND PARTICIPATION IN PLANNING OF CITY DEVELOPMENT (KOŠICE CASE STUDY).....25
Jana KNEŽOVÁ

SPECIAL CHARACTERISTICS OF INTERMUNICIPAL COOPERATION IN REGIONS OF SOUTH BOHEMIAN REGION.....38
Jiří DUŠEK

EUROPEAN CENTER OF AUTOMOTIVE INDUSTRY AND POSSIBILITIES FOR STRENGTHENING ITS COMPETITIVENESS.....52
Milan VOŠTA – Aleš KOCOUREK

BUSINESS RESEARCH OF START-UPS IN SOUTH MORAVIAN REGION.....69
Renáta JEŽKOVÁ – Jan KRAMÁŘ

EXTERNAL COMMUNICATION OF SMALL AND MEDIUM-SIZED ENTERPRISES IN SOUTH BOHEMIAN REGION.....83
Ladislav SKOŘEPA – Monika BŘEZINOVÁ

SOCIAL ENTERPRISES AND EMPLOYMENT OF DISADVANTAGED PEOPLE IN LABOR MARKET IN THE CZECH REPUBLIC.....93
Mirka WILDMANNOVÁ

DEVELOPMENT OF INTEREST RATES AND EXCHANGE RATE IN THE CZECH REPUBLIC IN RESPONSE TO THEORY OF UNCOVERED INTEREST PARITY.....101
Martin MARŠÍK – Zuzana DRAHOŠOVÁ

2 SAFETY

ENERGY POLICY IN CONTEMPORARY FOREIGN POLICY OF RUSSIAN FEDERATION.....108
Martin HOREMUŽ

FULFILMENT OF REQUIREMENTS OF SENDAI FRAMEWORK FOR DISASTER RISK REDUCTION 2015−2030 IN THE CZECH REPUBLIC.....122
Alena OULEHLOVÁ

3 SELECTED ENTRIES FROM OTHER FIELDS IN THE HUMANITIES

PSYCHOLINGUISTIC PECULIARITIES OF DEVELOPMENT OF STRUCTURE OF STUDENT'S LANGUAGE PERSONALITY UNDER INFLUENCE OF INTERNET ENVIRONMENT.....133
Oleksandr KUŠČ – Elena TOMÁŠKOVÁ

ELOCATED BRANCHES OF SECONDARY TRADE SCHOOLS SITUATED NEAR MARGINALISED ROMANI COMMUNITIES. PATH TOWARD INCLUSION OR EXCLUSION OF ROMANI YOUTH?.....149
Zuzana BALÁŽOVÁ

DEVELOPMENT OF UNIVERSITIES IN EUROPE FROM BOLOGNA UNIVERSITY TO BOLOGNA PROCESS (COMPARISON OF SELECTED ASPECTS).....167
Mária ČIKEŠOVÁ

ON SOME ASPECTS OF ENRICHMENT OF CZECH AND RUSSIAN FASHION DESIGN TERMINOLOGY THROUGH BORROWINGS AND INTERNATIONALISMS.....185
Andrey ARTEMOV – Tatyana DOLGOVA

4 REVIEWS

LUBOMÍR PÁNA – JAROSLAV ERNEKER: SYSTEM ASPECTS OF PUBLIC ADMINISTRATION.....199
Jiří BÍLÝ

BOHUMIL PIKNA: INNER SECURITY IN LAW AND POLITICS OF THE EU.....201
Štefan DANICS

LUKÁŠ VALEŠ – JIŘÍ PETRÁŠ ET AL.: CZECH TOWNS AND DISTRICTS IN 1989–1990.....203
Štefan DANICS

MIROSLAV FORET: MARKETING MANAGEMENT OF LOCAL DEVELOPMENT.....205
Marie HESKOVÁ

JIŘÍ DUŠEK ET AL.: EMPLOYMENT AND LABOUR MARKET – CZECH AND SLOVAK EXPERIENCE.....207
Jiří ALINA

ROMAN SVATOŠ: CRIME PREVENTION.....209
Ivana ZOUBKOVÁ

5 VARIOUS

INNOVATIVE FORMS AND MEANS OF TESTING IMPLEMENTATION IN FOREIGN LANGUAGES SECONDARY EDUCATION IN UKRAINE AT BEGINNING OF 21ST CENTURY.....211
Elizaveta BARBAŠ

CZECH CHANGING ATTITUDES TOWARD PEOPLE WITH MINORITY SEXUAL ORIENTATION IN PERSPECTIVE OF CURRENT SURVEYS.....221
Dana GÁLOVÁ

REFLECTION IN PHRASEOLOGY OF RUSSIAN HACKER ATTACKS AND THEIR INFLUENCE ON USA PRESIDENTIAL ELECTION IN 2016.....234
Elena TOMÁŠKOVÁ

REVIEWING PROCESS FOR No 3-4/2016.....244
INFORMATION ON JOURNAL.....248

СОДЕРЖАНИЕ

1 (ОБЩЕСТВЕННОЕ) УПРАВЛЕНИЕ, АДМИНИСТРИРОВАНИЕ

СЛОВАЦКИЕ ПАРЛАМЕНТСКИЕ ВЫБОРЫ В 2016 Г. И РАЗВИТИЕ СИТУАЦИИ ПОСЛЕ ВЫБОРОВ.....12
Jozef VLČEJ

ПРИНЦИП ПАРТНЕРСТВА И УЧАСТИЯ В ПЛАНИРОВКЕ РАЗВИТИЯ ГОРОДА (НА ПРИМЕРЕ ГОРОДА КОШИЦЕ).....25
Jana KNEŽOVÁ

СПЕЦИФИКА МЕЖМУНИЦИПАЛЬНОГО СОТРУДНИЧЕСТВА В РЕГИОНАХ ЮЖНОЧЕШСКОГО КРАЯ.....38
Jiří DUŠEK

ЕВРОПЕЙСКИЙ ЦЕНТР АВТОМОБИЛЬНОЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ И ВОЗМОЖНОСТИ УКРЕПЛЕНИЯ ЕЕ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ.....52
Milan VOŠTA – Aleš KOCOUREK

ИССЛЕДОВАНИЕ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ СТАРТАПОВ В ЮЖНОМОРАВСКОМ КРАЕ.....69
Renáta JEŽKOVÁ – Jan KRAMÁŘ

ВНЕШНЯЯ КОММУНИКАЦИЯ МАЛЫХ И СРЕДНИХ ПРЕДПРИЯТИЙ В ЮЖНОЧЕШСКОМ КРАЕ.....83
Ladislav SKOŘEPA – Monika BŘEZINOVÁ

СОЦИАЛЬНЫЕ ПРЕДПРИЯТИЯ И ТРУДОУСТРОЙСТВО ЛИЦ С ОГРАНИЧЕННЫМИ ВОЗМОЖНОСТЯМИ НА РЫНКЕ ТРУДА В ЧЕШСКОЙ РЕСПУБЛИКЕ.....93
Mirka WILDMANNOVÁ

РАЗВИТИЕ ПРОЦЕНТНЫХ СТАВОК И ВАЛЮТНОГО КУРСА В ЧЕШСКОЙ РЕСПУБЛИКЕ, ИСХОДЯ ИЗ ТЕОРИИ НЕПОКРЫТОГО ПРОЦЕНТНОГО ПАРИТЕТА.....101
Martin MARŠÍK – Zuzana DRAHOŠOVÁ

2 БЕЗОПАСНОСТЬ

ЭНЕРГЕТИЧЕСКАЯ ПОЛИТИКА В СОВРЕМЕННОЙ ВНЕШНЕЙ ПОЛИТИКЕ РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ.....108
Martin HOREMUŽ

ВЫПОЛНЕНИЕ ТРЕБОВАНИЙ «СЕНДАИ» РАМКИ ДЛЯ СНИЖЕНИЯ РИСКОВ КАТАСТРОФ 2015−2030 ГГ. В ЧЕШСКОЙ РЕСПУБЛИКЕ.....122
Alena OULEHLOVÁ

3 ИЗБРАННЫЕ РАБОТЫ ИЗ ОБЛАСТИ ДРУГИХ ГУМАНИТАРНЫХ НАУК

ПСИХОЛИНГВИСТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ РАЗВИТИЯ СТРУКТУРЫ ЯЗЫКОВОЙ ЛИЧНОСТИ СТУДЕНТА ПОД ВЛИЯНИЕМ ИНТЕРНЕТ-СРЕДЫ.....133
Oleksandr KUŠČ – Elena TOMÁŠKOVÁ

ПЕРЕМЕЩАЕМЫЕ РАБОЧИЕ УЧАСТКИ ПРОФТЕХУЧИЛИЩ ПРИ МАРГИНАЛИЗИРОВАННЫХ ЦЫГАНСКИХ ОБЩИНАХ. ПУТЬ К ВКЛЮЧЕНИЮ В ОБЩЕСТВО ИЛИ ИСКЛЮЧЕНИЮ ИЗ НЕГО ЦЫГАНСКОЙ МОЛОДЁЖИ?.....149
Zuzana BALÁŽOVÁ

РАЗВИТИЕ УНИВЕРСИТЕТОВ В ЕВРОПЕ: ОТ БОЛОНСКОГО УНИВЕРСИТЕТА К БОЛОНСКОМУ ПРОЦЕССУ (СОПОСТАВЛЕНИЕ НЕКОТОРЫХ АСПЕКТОВ).....167
Mária ČIKEŠOVÁ

К НЕКОТОРЫМ АСПЕКТАМ ОБОГАЩЕНИЯ ЧЕШСКОЙ И РУССКОЙ ТЕРМИНОЛОГИИ ИЗ ОБЛАСТИ МОДНОГО ДИЗАЙНА ПРИ ПОМОЩИ ЗАИМСТВОВАНИЙ И ИНТЕРНАЦИОНАЛИЗМОВ.....185
Andrey ARTEMOV – Tatyana DOLGOVA

4 РЕЦЕНЗИИ

LUBOMÍR PÁNA – JAROSLAV ERNEKER: СИСТЕМНЫЕ АСПЕКТЫ ОБЩЕСТВЕННОГО УПРАВЛЕНИЯ.....199
Jiří BÍLÝ

BOHUMIL PIKNA: ВНУТРЕННЯЯ БЕЗОПАСНОСТЬ В ОБЛАСТИ ПРАВА И В ПОЛИТИКЕ ЕС.....201
Štefan DANICS

LUKÁŠ VALEŠ – JIŘÍ PETRÁŠ ET AL.: ЧЕШСКИЕ ГОРОДА И РАЙОНЫ В 1989–1990 ГГ.....203
Štefan DANICS

MIROSLAV FORET: МАРКЕТИНГОВОЕ УПРАВЛЕНИЕ МЕСТНЫМ РАЗВИТИЕМ.....205
Marie HESKOVÁ

JIŘÍ DUŠEK ET AL.: ЗАНЯТОСТЬ И РЫНОК ТРУДА – ЧЕШСКО-СЛОВАЦКИЙ ОПЫТ.....207
Jiří ALINA

ROMAN SVATOŠ: ПРОФИЛАКТИКА ПРЕСТУПНОСТИ.....209
Ivana ZOUBKOVÁ

5 РАЗНОЕ

ВВЕДЕНИЕ ИННОВАЦИОННЫХ ФОРМ И СРЕДСТВ КОНТРОЛЯ ПРИ ИЗУЧЕНИИ ИНОСТРАННЫХ ЯЗЫКОВ В УКРАИНСКИХ ШКОЛАХ В НАЧАЛЕ 21 ВЕКА.....211
Elizaveta BARBAŠ

ИЗМЕНЕНИЕ ОТНОШЕНИЯ ЧЕШСКОГО ОБЩЕСТВА К ЛЮДЯМ С НЕТРАДИЦИОННОЙ СЕКСУАЛЬНОЙ ОРИЕНТАЦИЕЙ В СОВРЕМЕННЫХ ИССЛЕДОВАНИЯХ.....221
Dana GÁLOVÁ

ОТРАЖЕНИЕ ВО ФРАЗЕОЛОГИИ ХАКЕРСКИХ АТАК РОССИИ И ИХ ВЛИЯНИЯ НА ПРЕЗИДЕНТСКИЕ ВЫБОРЫ 2016 Г. В США.....234
Elena TOMÁŠKOVÁ

РЕЦЕНЗИРОВАНИЕ ДЛЯ № 3-4/2016.....244
ИНФОРМАЦИЯ О ЖУРНАЛЕ.....249

1 VEŘEJNÁ SPRÁVA, ŘÍZENÍ · (PUBLIC) ADMINISTRATION

SLOVENSKÉ PARLAMENTNÉ VOĽBY V ROKU 2016 A POVOLEBNÝ VÝVOJ

Slovak Parliament Elections in 2016 and Development after Elections

Jozef VLČEJ

Skalica, Slovak Republic

ABSTRAKT: Príspevok sa zameriava na analýzu výsledkov parlamentných volieb na Slovensku v roku 2016. Hlavným cieľom príspevku je opísať vplyv parlamentných volieb a ich výsledkov na celkový povolebný vývoj a tvorbu potenciálnych koaličných modelov. Analyzované voľby môžeme označiť ako čiastočne prielomové, keď sa do parlamentu dostávajú nové netradičné politické strany a čiastočne zlyhali predvolebné prieskumy. Zámerom tohto príspevku je analyzovať volebné výsledky jednotlivých politických strán a na základe daných výstupov načrtnúť predikciu budúceho vývoja slovenského politického a straníckeho systému. Všeobecne môžeme zhodnotiť, že slovenský stranícky systém je charakteristický dopytom po silných charizmatických osobnostiach.

Kľúčové slová: migračná kríza – štrajk – populizmus – prieskumy verejnej mienky

ABSTRACT: This paper focuses on the analysis of the results of parliamentary elections in Slovakia in 2016. The main objective of this paper is to describe the impact of the parliamentary elections and their results on general development after the elections and formation of potential coalition models. The analysed elections can be called a breakthrough partly as the parliament is given new, non-traditional political parties and the pre-election surveys failed partly. The aim of this paper is to analyse the elections results of political parties and on the basis of the prediction of outcomes outline the future development of the Slovak political and party system. Generally, we can evaluate the Slovak party system to be characterized by a strong demand for charismatic personalities.

Key words: migration crisis – strike – populism – opinion polls

ÚVOD

5. marca 2016 sa konali v poradí siedme parlamentné voľby po vzniku nezávislej Slovenskej republiky v roku 1993. Vo všetkých predchádzajúcich parlamentných voľbách vyhrali len dve politické strany, a to HZDS na čele s Vladimírom Mečiarom a SMER-SD s Robertom Ficom. Na základe tohto viac ako 20-ročného vývoja môžeme začať vyslovovať logické závery ohľadom kontinuálnosti a predvídateľnosti fungovania slovenského straníckeho systému. Ako už bolo spomenuté, doteraz vyhrali voľby len dve politické strany na čele, ktorých stáli a stoja výrazne charizmatické osobnosti Vladimír Mečiar a Robert

Fico. Na základe tohto faktu môžeme vysloviť premisu, že slovenský stranícky systém je charakteristický **dopytom po silných charizmatických osobnostiach** (Blažek – Vlčej et al. 2015).

Napríklad v porovnaní s Českou republikou môžeme vidieť jednoznačný rozdiel, kde aj napriek viac ako celkovo šesťdesiatročnej spoločnej histórii v období 1918-1938 a 1945-1989 sa v deväťdesiatych rokoch v Českej republike presadil čiastočne tradičný systém pravoľavej súťaže politických strán charakteristický pre vyspelé demokratické štáty. Občania Českej republiky mali možnosť si vybrať medzi dvomi koncepčnými a programovými alternatívami vývoja. Konkrétne sa jednalo o **pravicovú ODS** a **ľavicovú sociálnodemokratickú ČSSD** na čele s politikmi Václavom Klausom a Milošom Zemanom. Daný systém fungoval do volieb 2013, kde prichádza k prepadu dôvery voči tradičným politickým stranám hlavne voči ODS a do popredia sa dostáva politické hnutie **ANO** Andreja Babiša, ktoré nie jednoznačne programovo vyprofilované, ale využíva krízu českého straníckeho systému na strategickú kritiku tradičných politických strán s perspektívou ponuky vlastného projektu v kontinuálnej nadväznosti na ekonomické úspechy jej predsedu. Na Slovensku sa zatiaľ výraznejšie typologicky podobná politická strana nepresadila, avšak určitým protiestablišmentovým charakterom sa jej podobá hnutie **OĽaNO** a po voľbách 2016 aj strana **Sme rodina** s predsedom Borisom Kollárom (Blažek – Vlčej et al. 2015).

1 Charakteristika problematiky

Stranícky a politický vývoj na Slovensku po roku 1989 môžeme rozdeliť do troch období:

1. **obdobie dominancie Vladimíra Mečiara** (1990-1998);
2. **obdobie vládnutia Mikuláša Dzurindu** (1998-2006);
3. **obdobie dominancie Roberta Fica** (2006-2016).

Prvé obdobie 1989-1998 je charakterizované spoločenskou a politickou dominanciou spojenou s vládnutím Vladimíra Mečiara a jeho politickej strany HZDS, ktorý sa podieľal na vzniku nezávislej a samostatnej Slovenskej republiky. Vladimír Mečiar bol v danom období trojnásobným premiérom a v poslednom období vládnutia Vladimíra Mečiara bolo Slovensko označované ako hybridný semidemokratický režim, odkláňajúci sa od transformačného vývoja susedných štátov z Vyšehradskej štvorky (Fiala – Herbut et al. 2003).

Druhé obdobie 1998-2006 je charakteristické vládnutím, ale nie dominanciou vo verejnej mienke Mikulášom Dzurindom, kde až do roku 2003 dominuje vo väčšine prieskumov verejnej mienky Vladimír Mečiar a od roku 2003 až do súčasnosti ho na čele rebríčkov popularity vystriedal Robert Fico. Avšak, dôležitosť vtedajšieho premiéra Mikuláša Dzurindu spočívala v tom, že bol na čele vládneho kabinetu, keď Slovensko v roku 2004 vstupovalo do EÚ a NATO. Daný fakt bol jedným z kľúčových míľnikov slovenskej politiky od roku 1993 (Kopeček 2007).

Tretie obdobie bolo zamerané na politický vývoj od roku 2006 do roku 2016, teda do súčasnosti. Toto obdobie je charakteristické dominanciou Roberta Fica a politickej strany, ktorej je predsedom, čiastočne prerušenou menšou prestávkou vládnutia Ivety Radičovej v období 2010-2012, ktoré bolo ukončené výrazným víťazstvom strany SMER-SD vo voľbách 2012, kde SMER-SD získal nadpolovičnú väčšinu všetkých poslaneckých mandátov a absolútne ovládol slovenský stranícky a politický systém. Strana SMER-SD a Robert Fico dotiahli svoju dominanciu v rámci volebných mechanizmov v poradí štvrtým víťazstvom vo voľbách 2016, kde získava okolo 29 % hlasov (https://volbysr.sk/sk/data02.html), avšak z hľadiska vytvárania vládnej koalície sa dostal pred neľahkú úlohu, kde sa dostali do parlamentu viaceré neštandardné politické strany (Krivý 2012).

2 Metodika práce a ciele skúmania

Základným cieľom príspevku je analýza výsledkov slovenských parlamentných volieb, ktoré sa konali v roku 2016 a vyslovenie predikcie budúceho vývoja slovenského straníckeho systému. Zámerom príspevku je tiež zhodnotenie výsledných ziskov jednotlivých parlamentných a mimoparlamentných politických strán. Príspevok sa tiež zameriava na povolebný vývoj a črtajúce sa koaličné modely zakončené vytvorením súčasnej vládnej koalície a celkovo III. vlády Roberta Fica. Súhrnne môžeme dané voľby označiť ako zlomové a sú reálnym odzrkadlením čiastočne a postupne sa meniacich volebných vzorcov a celkovej slovenskej volebnej mapy.

Z metodologického hľadiska sa práca skladá z troch hlavných kapitol. V prvej kapitole s názvom charakteristika problematiky sú popísané charakteristické prvky slovenského straníckeho a politického systému od roku 1989 do roku 2016. V druhej kapitole je popísaná základná metodika práce a ciele skúmania. V tretej kapitole s názvom výsledky práce sú popísané výsledky a zhodnotenie základných faktorov ovplyvňujúcich výsledok volieb. V danej kapitole sú analyzované jednotlivé politické strany, ktoré uspeli vo voľbách 2016.

3 Výsledky práce

3.1 Parlamentné voľby 2016 – výsledky

V parlamentných voľbách 2016 bola volebná účasť bola okolo 60 % občanov (https://volbysr.sk/sk/data02.html), čo môžeme označiť v porovnaní s predchádzajúcimi voľbami za mierny nárast záujmu voličov. Dané voľby priniesli viacero prekvapení a nečakaných zmien. Do parlamentu sa spolu dostalo osem politických strán, ale ich zisky viedli k situácii, kedy sa zdalo veľmi komplikované vytvoriť koaličnú vládu a celková situácia sa javila ako bezvýchodisková a patová, ale nakoniec prichádza k rýchlemu vytvoreniu vlády zloženej zo strán **SMER-SD, SNS, Most-Híd, Sieť**. Voľby vyhráva politická strana SMER-SD so ziskom takmer 30 % voličských hlasov.

Volebné kvórum na vstup do Národnej rady Slovenskej republiky dosiahlo osem parlamentných strán, čo je najviac zo všetkých volieb v SR. Prekvapením volieb bol volebný zisk strany Kotleba-Ľudová strana Naše Slovensko, ktorá je viacerými aj zahraničnými analytikmi označovaná za extrémistickú. Pri analýze podpory jej voličov bolo zistené, že stranu podporujú prvovoliči a zväčša mladí ľudia vo veku 25-35 rokov. Otázkou pre mnohých analytikov bolo, prečo väčšina mladých voličov volí danú stranu. Dôvodom je všeobecná frustrácia mladej generácie z politiky, kde si nielen mladí ľudia spájajú politiku s netransparentným obohacovaním politikov. Na vytvorení daného obrazu nesú podiel samotní politici, ale hlavne médiá, ktoré sa zameriavajú výhradne na škandály politikov a politických strán spojené s vidinou vysokej predajnosti a nie ponúkania serióznych analýz jednotlivých politických programov strán a ich dôsledkov pre zlepšovanie stavu spoločnosti. Následkom toho sú občania dezinformovaní a sklamaní zo súčasnej politiky a rozhodujú sa podporovať politické strany ako ĽS-NS a Sme rodina, ktoré nie sú spájané s danými škandálmi, respektíve hlásajú rýchle a efektívne riešenie dlhoročných spoločenských problémov týkajúcich sa napríklad nezamestnanosti, rómskej minority apod. Výrazným prekvapením volieb bol nízky volebný zisk politických strán **KDH** (4,94 %) a **SDKÚ-DS** (0,26 %), ktoré dlhodobo ovplyvňovali slovenský politický systém a boli pri vstupe SR do EÚ a NATO, čo symbolizuje určitú zmenu paradigmy fungovania systému politických strán na Slovensku (Vlčej 2016).

Tab. č. 1: Výsledky volieb 2016.

Strana	Počet hlasov	Hlasy v %	Počet mandátov
SMER- sociálna demokracia	737 481	28,28 %	49
Sloboda a solidarita	315 558	12,12 %	21
Obyčajní ľudia a nezávislé osobnosti – NOVA	287 611	11,02 %	19
Slovenská národná strana	225 386	8,64 %	15
Kotleba - Ľudová strana Naše Slovensko	209 779	8,04 %	14
Sme rodina – Boris Kollár	172 860	6,62 %	11
Most- Híd	169 593	6,50 %	11
Sieť	146 205	5,60 %	10
Kresťanskodemokratické hnutie	128 208	4,92 %	0
Strana maďarskej koalície	105 495	4,08 %	0

Zdroj: www.statistics.sk.

3.2 Povolebný vývoj

3.2.1 Potenciálne koaličné modely po voľbách 2016

Ústavné nastavenie systému a vzťahy medzi jeho jednotlivými zložkami ovplyvňuje formu vládnutia. Zvolený systém parlamentnej demokracie v kombinácii s pomerným volebným systémom vytvára predpoklady pre vznik koaličných kabinetov. V období 1990 až 2016 na Slovensku vznikajú najmä väčšinové kabinety. Slovensko nemá vyformovanú dostatočnú politickú kultúru pre vznik menšinových vládnych kabinetov, aj keď počas II. vlády Mikuláša Dzurindu v období 2002 až 2006 vládla vláda od roku 2004 v početne menšinovom formáte (Balík – Havlík et al. 2011). Z hľadiska porovnania s celoeurópskym trendom, kde viaceré empirické prípady ukazujú, že modely menšinovej vlády a veľkej koalície sú častejšie ako určitý ideál minimálnej víťaznej koalície (Říchová 2000).

Vzhľadom k typológii vládnych koalícií možno rozdeliť exekutívne koalície na tri druhy (Gyarfášová – Mesežnikov 2004):

1. **minimálne víťazné koalície:** (VPN, KDH, DS - 1990), (HZDS, SNS - 1992-1993), (HZDS, ZRS, SNS - 1994), (SDKÚ, SMK, KDH, ANO - 2002), (SMER-SD, HZDS, SNS - 2006), (SDKÚ-DS, SaS, KDH, Most-Híd - 2010), (SMER-SD, SNS, Most-Híd, Sieť - 2016);
2. **nadrozmerné koalície:** (SDK, SDĽ, SMK, SOP - 1998);
3. **nepostačujúce koalície:** (KDH, SDĽ, DÚ/AD SR/NDS-NA/APR - 1994), (SDKÚ, SMK, KDH, ANO - 2004).

Pri celkovom zhodnotení množstva koaličných modelov tak prevažujú minimálne víťazné koalície v celkovom počte šesť. Typ nadrozmernej koalície je obsiahnutý raz a druh

nepostačujúcej koalície dvakrát. Samozrejme, zaujímavým fenoménom mimo vládnych koalícií bola jednofarebná menšinová vláda HZDS v roku 1992 a aj jednofarebná vláda SMERU-SD v období 2012-2016, ktorý nepotreboval koaličného partnera.

Avšak, existuje viacero scenárov budúceho vývoja založených buď na vytvorení koaličnej vlády, alebo iných ústavných riešeniach. Aj na základe daného faktu sa po voľbách 2016 vyformovali nasledovné potenciálne koaličné modely.

Prvý model by sme mohli nazvať koalícia **„národného záujmu“** vzhľadom na kedysi nepredstaviteľnú spoluprácu SNS a Most-Híd, ktorý by zahŕňal **SMER-SD + SNS + Most-Híd + Sieť**. Načrtnutý koaličný model by mal v parlamente 85 poslancov, čím by získal pohodlnú parlamentnú väčšinu. Celkovým jazýčkom na váhach je spolupráca SNS s Mostom-Híd, bez ktorej vláda nemôže vzniknúť a obe strany by v prípade vzniku spoločnej koalície sklamali svojich verných voličov, čo by mohlo následne strany a ich podporu deštruovať. Dôležitou motiváciou a dôvodom pre vytvorenie spoločnej koalície z hľadiska zahraničného renomé bolo blížiace sa predsedníctvo SR v Rade EÚ (Vlčej 2016).

Druhý model by mohol byť označený ako „**široko pravicový**“ zahrňoval by **SaS + OĽaNO + SNS + Most-Híd + Sieť + Sme rodina**. Premiérom by sa stal Richard Sulík, avšak otázkou by bolo, ako dlho by bola schopná takáto viacpočetná koalícia reálne dlhodobo a stabilne fungovať, prihliadnuc na začínajúce júlové predsedníctvo SR v Rade EÚ, vyžadujúce stabilný odborný potenciál.

Ďalším potenciálnym riešením z dôvodu blížiaceho sa predsedníctva na čele Rady EÚ mohlo byť zriadenie **úradníckej vlády** na čele s nestraníkom, podobne ako v Českej republike v roku 2009, avšak daný model sa javí ako menej pravdepodobný.

Pri dlhodobom nenájdení optimálneho koaličného riešenia a vypršania lehôt podľa Ústavy SR by sa ako krajné riešenie využilo vypísanie predčasných parlamentných volieb, ale vzhľadom k blížiacemu sa predsedníctvu v Rade EÚ, sa javilo dané riešenie ako nereálne. Vytvorilo by časový tlak na novú vládu a mohlo by poškodiť zahraničnopolitickú reputáciu SR.

Po dvoch týždňoch rokovaní sa postupne vyformovala nová vládna koalícia zložená zo strán **SMER-SD, SNS, Most-Híd, Sieť**, ktorá by mala mať pôvodne 85 poslancov, ale odkláňajú sa od nej traja poslanci zo strany Sieť (Beblavý, Macháčková, Petríková) a poslanec za Most-Híd (Zsolt Simon), tak má koalícia 81 poslancov. Z hľadiska uvedenej načrtnutej schémy ju môžeme zaradiť do typu minimálnych víťazných koalícií. Pri tvorbe tejto vládnej koalície sa vytvorilo viacero otáznikov hlavne ohľadom spolupráce v minulosti nacionalistickej SNS a etnicky maďarsky orientovanej strany Most-Híd. Jedným z dôležitých

motívov pre tvorbu danej koalície bolo predsedníctvo SR na čele Európskej rady a z tohoto dôvodu strany otupili viaceré historické animozity s cieľom vytvoriť stabilnú vládu. Preto si dovolíme na záver nazvať III. vládu Roberta Fica ako vládu **„národného porozumenia“**. Po vytvorení vládnej koalície sa vytvorila silná kritika voči stranám Most-Híd a Sieť, ktoré pred voľbami deklarovali, že nepôjdu do koalície s Robertom Ficom. Reálne sa to prejavilo na odchode viacerých poslancov zo spomínaných strán.

3.3 Zhodnotenie výsledkov jednotlivých politických strán

Pri analýze volebných ziskov jednotlivých politických strán môžeme konštatovať, že voľby vyhrala strana **SMER-SD** so ziskom 28,28 % a 49 poslaneckých mandátov (https://volbysr.sk/sk/data02.html). Na základe analýzy predvolebných prieskumov sa dal u tejto politickej strany predpokladať zisk viac ako 30 % hlasov. Avšak, finálny volebný výsledok pod 30 % ovplyvnilo viacero faktov. SMER-SD založil primárne predvolebnú stratégiu na téme nelegálnej migračnej vlny, ktorá sa postupne vyčerpala pod vplyvom štrajku učiteľov a zdravotných sestier, ktorým sa podarilo upriamiť pozornosť na negatívny stav školstva a zdravotníctva, na čo SMER-SD nedokázal dostatočne reagovať. Nečakanú ale dôležitú úlohu pri týchto voľbách zohrali predvolebné televízne diskusie, ktoré výrazne ovplyvnili nerozhodnutých voličov a mali pre SMER-SD negatívny vplyv. Pod týmto faktorom môžeme konštatovať, že sa rozhodovanie slovenských voličov približuje rozvinutým demokratickým štátom, kde voľby rozhoduje nerozhodnutá menšina voličov, ktorá sa rozhoduje krátko pred voľbami a celkovo tak skresáva predvolebné odhady prieskumných agentúr. Môžeme konštatovať, že SMER-SD v posledných týždňoch kampane na základe predvolebných diskusií stratil podľa predvolebných prieskumov okolo 5 % voličov (Vlčej 2016).

Na druhom mieste sa umiestnila so ziskom 12,12 % a 21 poslaneckých mandátov (https://volbysr.sk/sk/data02.html) strana **SaS,** ktorá sa podľa predvolebných prieskumov mala pohybovať na hrane zvoliteľnosti. Jej zisk tak môžeme označiť za jedno z najväčších volebných prekvapení volieb, ktoré znížilo úroveň vypovedateľnosti predvolebných prieskumov, ktoré v tomto prípade absolútne zlyhali. Richard Sulík sa na základe tohto volebného zisku vyprofiloval ako pravicový líder, potenciálne schopný vytvoriť pravostredovú vládnu koalíciu. Predseda SaS zastáva od roku 2014 post europoslanca za SR, ktorý je podľa Ústavy nezlučiteľný s postom poslanca NR SR. Preto sa musel Richard Sulík rozhodnúť, či sa vzdá mandátu europoslanca. Po dvoch týždňoch predvolebných rokovaní,

keď zistil, že nevytvorí vládu na čele so svojou osobou, sa rozhodol si ponechať mandát europoslanca a vzdal sa mandátu poslanca NR SR (Vlčej 2016).

Tretia v poradí sa umiestnila taktiež celkom prekvapivo strana **Obyčajní ľudia a nezávislé osobnosti a Nová Väčšina (OĽaNO-NOVA)**. Strana získala celkovo 11,02 % podpory občanov a bolo jej následne pridelených 19 poslaneckých mandátov (https://volbysr.sk/sk/data02.html). V rámci predvolebnej kampane bola strana, respektíve jej líder Igor Matovič, podrobený obvineniam zo strany Roberta Fica z daňových podvodov. Celkovo sa strana zameriavala v predvolebnej kampani na kritiku vlády Roberta Fica a na svojej kandidátke ponúkala osobnosti, ktoré sa podieľali na odhalení káuz vlády Roberta Fica, ako boli predražené CT a kauza kompa. Na kandidátke tejto strany taktiež kandidoval bývalý viacnásobný minister Daniel Lipšic, ktorý sa orientoval na kritiku oligarchistických pomerov na Slovensku, ktoré spájal s vládou Roberta Fica.

Štvrtá v poradí so ziskom 8,64 % a 15 mandátmi (https://volbysr.sk/sk/data02.html) sa umiestnila Slovenská národná strana **(SNS)**, ktorej sa podarilo recyklovať stratené parlamentné zastúpenie. Strana prešla celkovou modernizáciou stratégie komunikácie a fungovania, svoj rétorický slovník prispôsobila súčasných spoločenským problémom a trendom. V prípade migračnej krízy strana nezaujala radikálny postoj, ale kultivovane popisovala negatíva migračnej tematiky. Líder strany Andrej Danko si postupne vytvoril imidž moderného a kultivovaného politika, ktorý postupne získa významný ústavný post predsedu slovenského parlamentu.

Na ďalšom mieste sa umiestnila politická strana **Kotleba – Ľudová strana Naše Slovensko (K – ĽS NS)**. Strana získala vo voľbách 8,04 % podpory a konkrétne 209 tisíc hlasov voličov (https://volbysr.sk/sk/data02.html). Volebný zisk a nasledovné parlamentné zastúpenie tejto politickej strany bolo najväčším volebným prekvapením, keď medzi voličské jadro strany patrí mladá generácia občanov, ktorí touto voľbou volili výrazne protestne proti Robertovi Ficovi a neriešení niektorých dlhodobých spoločenských problémov. Líder K – ĽS NS Marian Kotleba popisoval jednoducho a stručne riešenie spoločenských problémov. Marian Kotleba je bývalý líder zrušenej politickej strany Slovenská pospolitosť, ktorá bola spájaná s extrémizmom, preto sa po voľbách vynorili debaty ohľadom potenciálneho návrhu zrušenia tejto strany, respektíve Slovensko sa dostalo pod drobnohľad zahraničných médií, kde bolo v niektorých štátoch prezentované, že do slovenského parlamentu sa dostali extrémistické sily spojené s fašizmom. O Marianovi Kotlebovi je známe, že je podporovateľom slovenského štátu z obdobia 1939-1945, kedy bolo Slovensko výrazne vnútropoliticky a zahraničnopoliticky závislé od Nemecka. Pri analýze Mariana Kotlebu je

dôležité povedať, že oproti svojej minulosti zmenil celkovo štýl vyjadrovania a obliekania, čím sa stal pre viacerých voličov prijateľný. Pri analýze podporovateľov tejto strany je dôležité poznamenať, že väčšina z nich sa nestotožňuje s fašistickou ideológiou, ale celkovo ich spája frustrácia z politiky a ekonomického vývoja. Po úspechu Mariana Kotlebu v župných voľbách v roku 2014 sa väčšina politických strán sústredila na jeho spoločenské a mediálne ignorovanie. Daný aspekt sa neprejavil v znižovaní podpory občanov pre ĽS NS, ale aj po voľbách môžeme vidieť fakt, že, čím viac je daná politická strana izolovaná politikmi a médiami v rámci politického systému, tým sa jej zvyšuje podpora potenciálnych voličov. Z hľadiska analýzy jej marketingovej komunikácie sme mohli vidieť, že strana si buduje širokú sieť podporovateľov prostredníctvom sociálnych sietí ako Facebook (Vlčej 2016).

Ďalším z volebných prekvapení je zisk politickej strany **Sme rodina**, na čele ktorej stojí líder Boris Kollár. Daná politická strana získava vo voľbách 6,62 % a 11 poslaneckých mandátov (https://volbysr.sk/sk/data02.html). Sme rodina získala parlamentné postavenie na podobnej línii celospoločenskej nespokojnosti voči politike ako ĽS NS Mariana Kotlebu. Väčšina voličov volila danú stranu z dôvodu bezúhonného a úspešného podnikateľského imidžu jej predsedu, ktorý vo voľbách kandidoval s heslom „nie som politik“. Voliči si tak s ním spojili podobný postoj ako v Českej republike s Andrejom Babišom, ktorý voličom ponúkol svoj úspešný podnikateľský projekt. Voliči Borisa Kollára tak nadobudli dojem, že nevstupuje do politiky pre osobné obohatenie. Daná strana, respektíve jej líder získava množstvo podporovateľov podobne ako K – ĽS NS zdieľaním postojov predsedu strany Borisa Kollára voči rôznym špecifickým témam. Z hľadiska politického marketingu je možné konštatovať, že v prípade strany Sme rodina sa jedná o úspešný marketingový projekt. Strana vzniká niekoľko mesiacov tesne pred voľbami, kde sa začína postupne ukazovať v jednotlivých prieskumoch verejnej mienky ako strana blížiaca sa k 5 % hranici pre zvolenie do parlamentu. Dokonca svoj raketový vstup medzi politické strany završuje v posledných predvolebných prieskumoch prekročením 5% volebného prahu.

V roku 2016 sa v tretích voľbách po sebe dostala do parlamentu politická strana **Most-Híd**, ktorá zastupuje maďarskú menšinu žijúcu na Slovensku. Strana vo voľbách získala 6,5 % hlasov a 11 poslaneckých mandátov (https://volbysr.sk/sk/data02.html). Strana však očakávala pred voľbami o niečo vyšší zisk. Jej protivník v boji o voliča z južného Slovenska, **Strana maďarskej komunity (SMK)**, získava 4,08 % a do parlamentu sa už nedostala tretíkrát po sebe. Aj na danom fakte sme mohli vidieť, že sa absolútne oslabila nacionalistická konfliktná línia, dlhodobo udržujúca sa v straníckom systéme strany SNS a SMK. SNS si

však dokázala nájsť nové témy pre oslovenie svojich voličov a SMK sa v troch voľbách po sebe umiestnila tesne pod volebným prahom.

Po vzniku vládnej koalície so stranou SMER-SD sa zdvihla vlna spoločenskej kritiky voči strane Most-Híd. Konkrétne voči predsedovi strany Bélovi Bugárovi, ktorý pred voľbami deklaroval, že po voľbách strana nevstúpi do vládnej koalície so stranou SMER-SD. Bugár obhajoval svoje rozhodnutie zmenou slovenskej volebnej mapy a prístupom extrémistických síl do NR SR, čím sa po voľbách podľa neho z hľadiska spoločenskej a zahraničnopolitickej stability vzhľadom na blížiace sa predsedníctvo SR v Rade EÚ javila daná koalícia ako jediné možné riešenie. Povolebná spolupráca SNS so stranou Most-Híd symbolicky završuje určitú zmenu vnímania v rámci slovensko-maďarských vzťahov, kde súčasná generácia voličov nevníma danú tému ako aktuálnu a problematickú.

Poslednou politickou stranou, ktorá získala parlamentné zastúpenie, je strana **Sieť** na čele s Radoslavom Procházkom, ktorá získala 5,6 % hlasov voličov a 10 mandátov (https://volbysr.sk/sk/data02.html). Volebný zisk danej strany je možné označiť ako jednoznačný neúspech. Daná strana pred voľbami prejavovala ambíciu stať sa lídrom pravicovej opozície, ktorým sa však pomyselne stala strana SaS. K slabšiemu volebnému zisku strany Sieť prispeli viaceré faktory. Ako už bolo viackrát spomínané, Radoslav Procházka získal po úspechu v prezidentských voľbách 2014 určitú spoločenskú podporu (400 tisíc voličov), ktorú využil na založenie politickej strany a chcel využiť chýbajúci priestor v straníckom systéme pre opozičného pravicového lídra voči vládnej strane SMER-SD (Vlčej 2016).

3.4 Predikcia budúceho vývoja

Z hľadiska predikcie budúceho vývoja slovenského straníckeho systému bude kľúčový fakt zotrvania strany SMER-SD na čele straníckeho systému, kde jednoznačne dominuje naľavo v pomyselnom ľavom-pravom spektre a dokedy dokáže udržať toto postavenie, ktoré je pupočnou šnúrou spojené s hlavnou marketingovou tvárou strany a jej predsedom Robertom Ficom. Po jeho prípadnom odchode z čela strany, čo sa ponúkalo pred prezidentskými voľbami 2014 a po zdravotných problémoch v roku 2016, bude mať SMER-SD problém ho nahradiť. Skôr sa tak javí alternatíva, že sa SMER-SD udrží v straníckom systéme s menšou, ale stabilnou dôverou voličov okolo 15–20 % ako stabilne vytvorená marketingová značka, a na predsednícke čelo si sadne niekto z nastupujúcej

generácie mladých politikov strany SMER-SD (Kaliňák, Pellegriny, Kažimír, Maďarič).

Obr. č. 1: Prieskum verejnej mienky agentúra AKO – apríl 2016.

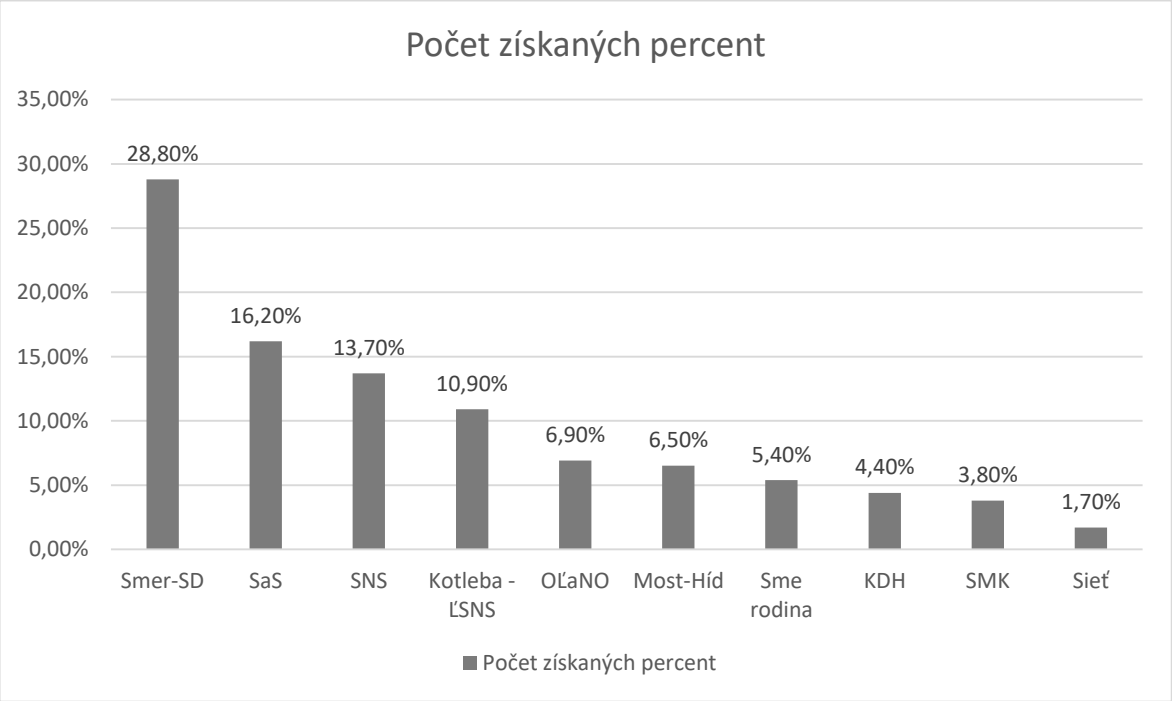

Zdroj: www.teraz.sk.

Slovenský stranícky systém od roku 1989 do súčasnosti v porovnaní s Českou republikou a Poľskom prejavuje dopyt po výrazne charizmatických osobnostiach a otázkou ďalšieho vývoja bude, či príde do straníckeho systému podobný typ politika ako Robert Fico a Vladimír Mečiar a dokáže kontinuálne pokračovať v nastolenom trende dominancie charizmatických osobností v slovenskom straníckom systéme. Pokiaľ sa daný predpoklad nenaplní, môže vývoj vyústiť do dominancie politických strán typu Obyčajných ľudí a nezávislých osobností (OĽANO), Sme Rodina a K – ĽS NS, ktoré strategicky využívajú aspekt **antiestablišmentového populizmu**, teda bezmedznej kritiky nielen vládneho establišmentu bez ponúkania konkrétnej systematickej alternatívy pre zlepšenie stavu ekonomiky a spoločnosti, alebo môže vzniknúť podobný politický project, ako je v Českej republike hnutie ANO Andreja Babiša, ktoré využíva krízu tradičných českých politických strán (Vlčej 2016).

ZÁVER

Pri celkovom zhodnotení parlamentných volieb 2016 môžeme vidieť, že vo viacerých smeroch prišlo k určitej systémovej zmene vývoja straníckeho systému. Podobný rozmer a vplyv mali aj parlamentné voľby v roku 2010, kde sme mohli zaznamenať určitú revolučnú zmenu volebného správania voličov a z toho vyplývajúcu štrukturálnu zmenu straníckeho systému. Konkrétne sa jednalo o nasledovné fakty. Strana SMER-SD aj napriek štvorročnému samostatnému vládnutiu dokázala recyklovať svoje volebné víťazstvo a vytvoriť vládnu koalíciu, avšak s menším volebným ziskom. Do slovenského parlamentu vnikla strana K – ĽS NS, ktorá je označovaná ako extrémistická, a tým pádom sa znížil jej koaličný potenciál. Navyše pôsobí ako antisystémový prvok obmedzujúci vytváranie koalícií a do popredia sa tak všeobecne dostáva téma prepojenia danej strany s extrémizmom. Do parlamentu sa celkovo dostáva nadmerné množstvo ôsmich parlamentných strán, čo je najviac zo všetkých volieb v histórii samostatného Slovenska. Dôležitým aspektom bolo taktiež čiastočné zlyhanie predvolebných prieskumov verejnej mienky, ktoré predpovedali odlišné volebné výsledky. Okrem toho sa do parlamentu nedostali historicky úspešné politické strany SDKÚ-DS a KDH. KDH sa vo všetkých doterajších voľbách od roku 1990 dostalo do parlamentu a spolu s SDKÚ-DS boli strany, ktoré sa výrazne podieľali na vstupe Slovenska do významných medzinárodných organizácií ako EÚ a NATO. Do parlamentu sa dostáva strana Sme rodina veľkopodnikateľa Borisa Kollára, čo symbolizuje tiež určitú zmenu vzorcov volebného správania pod vplyvom konzumnej kultúry a sklamania voličov, kde volili Kollára ako osobnosť bez majetkových a finančných ambícií v politike.

POUŽITÁ LITERATÚRA A INFORMAČNÉ ZDROJE

1. BALÍK, S. – HAVLÍK, V. et al. (2011): *Koaliční vládnutí ve střední Evropě* (1990-2010). Brno: Medzinárodný politologický ústav. ISBN 978-80-210-5537-7.
2. BLAŽEK, J. – VLČEJ, J. et al. (2015): *Európa na križovatke.* Skalica: Stredoeurópska vysoká škola v Skalici. ISBN 978-80-89391-36-3.
3. FIALA, P. – HERBUT, R. et al. (2003): *Středoevropské systémy politických stran*: Česká republika Maďarsko, Polsko a Slovensko. Brno: Mezinárodní politologický ústav. ISBN 80-210-3091-7.
4. GYARFÁŠOVÁ, O. – MESEŽNIKOV, G. (eds.) (2004): *Vláda strán na Slovensku: skúsenosti a perspektívy.* Bratislava: Inštitút pre verejné otázky. ISBN 80-88935-63-6.
5. KOPEČEK, L. (2007): *Politické strany na Slovensku 1989 až 2006*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury. ISBN 978-80-7325-113-0.
6. KRIVÝ, V. (2012): *Slovenské voľby ´12: čo im predchádzalo, postoje a výsledky.* Bratislava: Sociologický ústav SAV. ISBN 978-80-85544-76-3.
7. ŘÍCHOVÁ, B. (2000): *Přehled moderních politologických teórií*. Praha: Portál. ISBN 80-7178-461-3.
8. VLČEJ, J. et al. (2016): *Ako volia Slováci: politický vývoj Slovenskej republiky v období 1989–2016*. Brno: Tribun EU. ISBN 978-80-263-1054-9.

ADDRESS & ©

Mgr. Jozef VLČEJ, PhD.
Ústav politických vied
Stredoeurópska vysoká škola
Kráľovská 386/11, 909 01 Skalica
Slovak Republic
j.vlcej@sevs.sk

PRINCÍP PARTNERSTVA A PARTICIPÁCIE V PLÁNOVANÍ ROZVOJA MESTA (PRÍKLAD MESTA KOŠICE)

Principle of Partnership and Participation in Planning of City Development
(Košice Case Study)

Jana KNEŽOVÁ

Košice, Slovak Republic

ABSTRAKT: Zapájanie viacerých aktérov do plánovania rozvoja obcí a miest je nevyhnutnou podmienkou posilňovania miestnej demokracie. Uplatnenie princípu partnerstva socio-ekonomických subjektov a občianskej participácie v praxi je však pomerne náročným procesom. Najmä pokiaľ ide o zosúladenie aj s ostatnými princípmi dobrej správy, ako sú efektívnosť, účinnosť a iné. Príspevok sa zameriava na kritickú analýzu uplatnenia princípu partnerstva a participácie v podmienkach plánovania rozvoja mesta Košice s ohľadom na nové výzvy, ktoré prináša politika Európskej únie 2014-2020 v oblasti udržateľného rozvoja miest.

Kľúčové slová: participatívne plánovanie – miestny rozvoj – mesto – partnerstvo

ABSTRACT: The involvement of multiple stakeholders in the development planning of municipalities and cities is a prerequisite for strengthening local democracy. Applying the principle of socio-economic partnership and civil participation is quite a difficult process in practice. Especially, to ensure the compliance with other principles of good governance such as effectiveness, efficiency and others is essential. The paper focuses on the critical analysis of partnership and participation principles in the development planning process in Košice in the context of new challenges stated by the European Union policy 2014-2020 in the field of sustainable urban development.

Key words: participatory planning – local development – city – partnership

ÚVOD

Princíp partnerstva a participácie v plánovacích procesoch na miestnej úrovni je už niekoľko desaťročí predmetom množstva akademických i politických diskusií (Habermas 1984; Forester 1993; Healey 2003; Půček – Koppitz 2012; Kiisel 2013; Faehnlea – Tyrväinenb 2013) a býva štandardom v rozvinutých demokratických štátoch ako Nórsko (Hanssen – Falleth 2014), Švédsko (Elbakidze 2015), Anglicko (Holt – Baker 2014), Fínsko (Faehnlea – Tyrväinenb 2013), Švajčiarsko (Ladner – Fiechter 2012) apod. Prínosom decentralizačných procesov prebiehajúcich od 90. rokov 20. storočia v reforme verejnej správy Slovensku je predovšetkým to, že obce a mestá disponujú v súčasnosti vlastnou samosprávou, ktorá im umožňuje samostatne riadiť a usmerňovať svoje rozvojové aktivity. V súlade s § 1, ods. 2 zák. č. 369/1990 Zb. o obecnom zriadení v znení neskorších predpisov je „základnou úlohou obce pri výkone samosprávy starostlivosť o všestranný rozvoj

jej územia a o potreby jej obyvateľov“ a v tomto kontexte sa v rámci rozvoja miestnej demokracie a občianskej spoločnosti ukazuje posilňovanie princípu participácie a partnerstva ako mimoriadne dôležité. Miestna úroveň predstavuje zároveň v rámci multi-level governance najvhodnejší priestor pre rôzne formy zapájania obyvateľov a partnerstva ostatných dotknutých subjektov pri formulovaní záujmov špecifických pre danú oblasť a miestnu komunitu, čo sa prejavuje najmä v procese participatívneho plánovania.[1]

METODIKA A CIEĽ

Cieľom príspevku je kritické zhodnotenie uplatnenia princípu partnerstva a participácie v plánovacích procesoch rozvoja mesta Košice v kontexte aktuálnych trendov a zmien. Vedecký zámer vychádza z obsahovej teoretickej analýzy rozpracovania problematiky participatívneho plánovania rozvoja na miestnej úrovni s vyústením do aplikačnej roviny v konkrétnych podmienkach samosprávy skúmaného mesta. Základný metodologický postup je založený na zhromaždení, spracovaní a korektnej interpretácií teoretických východísk, vrátane vybraných sekundárnych dát najmä s využitím analýzy, dedukcie a v prípade formulovania záverov syntézy a indukcie. Okrem toho bola využitá metóda empirického zisťovania a kvalitatívneho posúdenia objektívnej reality aj formou pozorovania cez priamu účasť autorky v popisovaných a analyzovaných plánovacích procesoch. Vzhľadom na širokosprektrálnosť témy a naplnenie vyššie uvedeného cieľa bolo nevyhnutné sústrediť pozornosť na zodpovedanie dvoch základných otázok: *Ako sa uplatnil princíp partnerstva a participácie v aktuálne realizovaných procesoch plánovania rozvoja mesta Košice? Aké výzvy prináša pre uplatnenie princípu partnerstva nová politika udržateľného mestského rozvoja?* Rámcový metodologický prístup bol inšpirovaný štúdiou Holt – Baker (2014), ktorí na príklade západného Anglicka analyzovali participatívny prístup v plánovaní miestnej infraštruktúry prostredníctvom konceptuálneho prístupu cez tri piliere: aktérov (*network*), tému (*agenda*) a formy zapojenia (*engagement*).

[1] Z hľadiska terminologickej korektnosti je dôležité uviesť, že pod pojem *participatívne plánovanie* subsumujeme v tomto príspevku pojmy používané v odbornej anglickej terminológii *„participatory planning“*, ako aj v rámci *„collaborative planning“*.

VÝSLEDKY A DISKUSIA

Participatívne plánovanie miestneho rozvoja v sebe prepája územnú, sociálnu i politickú dimenziu a rozumieme ním taký prístup, ktorý sa usiluje o dosiahnutie vyššej legitimity a konsenzu v rozhodovaní zapojením všetkých relevantných aktérov počas celého plánovacieho procesu. K relevantným aktéromi možno okrem obyvateľov zaradiť aj všetky ostatné dotknuté strany (*stakeholders*), ktoré nie sú za plánovanie priamo zodpovedné, ale sú plánovaním ovplyvnené, alebo majú v procese plánovania isté záujmy. Kým pre zapájanie obyvateľov sa zvykne používať pojem občianska participácia, pre označenie zapájania ostatných dotknutých subjektov sa používa skôr pojem partnerstvo. Princíp participatívnosti je zároveň jedným zo základných princípov dobrej verejnej správy (*good governance*) a v posledných desaťročiach sa stal neodmysliteľnou súčasťou strategických dokumentov rozvojovej politiky EÚ. Z hľadiska jeho reálneho využitia je najväčším problém to, ako využiť dobré nápady všetkých dotknutých aktérov, koordinovať kolektívne zdroje pre lepšie rozhodovanie tak, aby sa nenarušili ostatné princípy dobrej správy ako efektívnosť, účinnosť, verejná zodpovednosť a pod. Ako uvádzajú Cihelková et al. (2014: 52), Kjer (2004: 3) v procese *governance* totiž dochádza k veľmi rozsiahlej interakcii medzi všetkými článkami spoločenského organizmu (formálnymi, neformálnymi inštitúciami, občanmi a pod.) s cieľom riešiť spoločné záležitosti, konfliktné situácie či presadzovať relevantné skupinové alebo iné záujmy. Formy a spôsoby akým sa to v reálnej praxi uplatňuje, bývajú zároveň najčastejším predmetom kritiky participatívneho plánovania. Autori Faehnlea – Tyrväinenb (2013: 339) stanovili niekoľko kritérií úspešnosti participatívneho plánovania, ktoré zároveň kladú požiadavky na jeho dizajn. S prihliadnutím aj na ďalšie štúdie možno medzi najdôležitejšie zaradiť: dostatočné množstvo vysoko kvalitných informácií, vhodné načasovanie a vhodné formy získavania informácií, získavanie skúsenosti a budovanie pamäte, vzájomné učenie sa, zabezpečenie prístupu k informáciám a zdieľanie, primerané množstvo príležitostí participovať, tvorba sociálnych interakcií a sietí, kvalitná mediácia pri konfrontácií opačných názorov, nákladová efektívnosť spolupráce a partnerstiev, reflexia skúseností a úspechov participácie a ich prenos do budúcna.

V reáliách miestnej samosprávy na Slovensku možno reflektovať rastúce snahy o presadenie konceptov participatívneho plánovania najmä v prípade participatívneho rozpočtu (napr. mesto Banská Bystrica, Trnava a ďalšie), komunitného plánovania sociálnych služieb[2], vyššiu frekvenciu možno zaznamenať aj v participatívnom plánovaní verejných

[2] Obce a mestá v súlade s § 80 a 83 zákona č. 448/2008 Z.z. o sociálnych službách a o zmene a doplnení zákona

priestorov (Miková et al. 2010) a pod. Čo sa týka explicitne princípu partnerstva, ten je vo všeobecnosti najčastejšie využívaný v legislatíve týkajúcej sa územného či priestorového plánovania[3] (Hanssen – Falleth 2014). Základným strategickým dokumentom plánovania rozvoja v miestnej samospráve na Slovensku je v súčasnosti plán hospodárskeho a sociálneho rozvoja obce/mesta (program rozvoja obce/mesta), ktorý by mal byť v súlade s územným plánom mapujúcim potenciál spravovaného územia a s viacročným rozpočtom v programovej štruktúre. Tieto tri plány by vo vzájomnej symbióze mali tvoriť základ pre smerovanie politiky ovplyvňujúcej budúci vývoj obcí a miest. Z hľadiska uplatnenia princípu partnerstva je dôležité, že napríklad v prípade programu rozvoja obce ako základného programového nástroja rozvoja územia a zároveň nástroja regionálneho rozvoja na miestnej úrovni má tento princíp v súčasnosti svoju jasnú oporu v legislatíve, nakoľko v § 8, ods. 2. zák. č. 539/2008 Z.z. o podpore regionálneho rozvoja v znení neskorších predpisov je uvedené, že vypracovanie programu rozvoja obce zabezpečuje obec pri uplatnení *partnerstva*. Podľa tohoto zákona je partnerstvo forma spolupráce medzi sociálno-ekonomickými partnermi, ktorí zabezpečujú hospodársky rozvoj, sociálny rozvoj alebo územný rozvoj dotknutého regiónu s ohľadom na udržateľný rozvoj (§ 2, písm. g.), pričom sociálno-ekonomickí partneri sú subjekty verejnej správy, podnikatelia a mimovládne organizácie pôsobiace v oblasti regionálneho rozvoja na miestnej, regionálnej alebo celoštátnej úrovni. (§ 2, písm. e.). To, že v taxatívnom vymedzení sa neobjavuje verejnosť je potvrdením vyššie uvedeného vnímania účasti obyvateľov v plánovacích procesoch rozvoja cez širší koncept občianskej participácie.

Uplatnenie princípu partnerstva a participácie v príprave Programu rozvoja mesta (PRM) Košice 2015–2020 (2025)

Mestá sú vo všeobecnosti komplikované organizmy, v ktorých nepretržite prebieha množstvo rôznorodých procesov, ktorých vzájomná nadväznosť sa dynamikou socio-ekonomického vývoja stále zvyšuje, a v ktorých figuruje veľké množstvo aktérov. V podmienkach samosprávy mesta Košice je z hľadiska uplatnenia princípu partnerstva

č. 455/1991 Zb. o živnostenskom podnikaní /živnostenský zákon/ v znení neskorších predpisov vypracúvajú a schvaľujú komunitný plán sociálnych služieb na základe národných priorít rozvoja rozvoja sociálnych služieb, v ktorom zohľadňujú svoje miestne špecifiká a potreby svojich obyvateľov v oblasti sociálnych služieb.

[3] Na Slovensku je pojem priestorového plánovania zatiaľ právne neformalizovaný (Analýza rozvojového potenciálu regiónov SR a ich územných rozdielov s priemetom na tematickú koncentráciu EŠIF v Partnerskej dohode SR na roky 2014–2020, 2014) a jeho podstatou je cieľavedomé integrované a koordinované pôsobenie na priestorový vývoj určitého územia, jeho prírodného, sociálneho a ekonomického potenciálu pre zabezpečenie udržateľnosti jeho rozvoja. Ide o celostné nazeranie na plánovací proces s ambíciou zvýšenia jeho efektívnosti a legitímnosti. Jeho ďalší vývoj v podmienkach Slovenska je predmetom diskusií, avšak využitím extenzívnej interpretácie možno usudzovať že základ priestorového plánovania predstavujú v súčasnosti využívané v ďalšom texte spomenuté strategické plány rozvoja.

a participácie v plánovaní rozvoja mesta situácia ešte zložitejšia vzhľadom na dva ďalšie momenty, ktoré sa odrazili aj vo vyššie formulovaných výskumných otázkach: dvojstupňovú samosprávu mesta Košice a plánovanie rozvoja funkčného územia mesta Košice v súvislosti s novým nastavením politiky EÚ v oblasti mestského rozvoja.

Mesto Košice s rozlohou 24 372 ha a s 239 200 obyvateľmi (k 31. 12. 2015) je druhým najväčším krajským mestom na Slovensku. Administratívne sa Košice členia na 4 okresy a 22 samosprávnych mestských častí s vlastnou miestnou samosprávou (zák. č. 401/1990 Zb o meste Košice v znení neskorších predpisov). V roku 2014 pristúpilo mesto k aktualizácii svojho programu hospodárskeho a sociálneho rozvoja pod vplyvom novely zákona o podpore regionálneho rozvoja, ktorý priniesol zmeny v štruktúre dokumentu. Zároveň predchádzajúcemu plánu končila platnosť a dôvodom bola aj príprava na čerpanie finančných prostriedkov z Európskych investičných a štrukturálnych fondov v programovom období 2014–2020, kde je predloženie schváleného aktuálneho programu rozvoja mesta jedna z nevyhnutných podmienok.

Na základe obsahovej i procesnej analýzy možno konštatovať, že do tvorby politiky rozvoja mesta prebiehajúcej v roku 2014 boli zapojení aktéri, ktorých možno rozčleniť do nasledovných skupín: *kľúčoví stakeholderi mesta, expertné pracovné skupiny, reprezentanti mesta (primátor, námestníci primátora, vrcholový manažment magistrátu mesta) a mestských častí, verejnosť.* V rámci prípravných fáz participatívneho plánovania je nevyhnutné realizovať tzv „*stakeholder analysis*“, kde sa identifikujú hlavní aktéri (*network*) a určí sa ich rola v plánovacom procese (*agenda*), miera zapojenia, ako aj forma komunikácie (*engagement*). Na obr. č. 1 je pre lepšiu prehľadnosť vizualizovaný plánovací proces v jeho základných etapách.

Obr. č. 1: Proces zostavenia Programu rozvoja mesta Košice.

Zdroj: Vlastné spracovanie.

Plánovací proces bol koordinovaný magistrátom mesta Košice v spolupráci s think-tankom Karpatský rozvojový inštitút, čo predstavovalo hlavný riadiaci tím.

- *Kľúčoví stakeholderi mesta* boli identifikovaní v zmysle socio-ekonomických partnerov ako zástupcovia podnikov – najdôležitejších zamestnávateľov v meste, reprezentanti univerzít a vedecko-výskumných pracovísk, zástupcovia významných mimovládnych organizácií, reprezentanti regionálnej samosprávy, štátnej správy a pod. – cca 25 zástupcov. Na zvolanom jednom stretnutí sa moderovanou diskusiou a cez metódu brainstorming formulovala vízia mesta a zbierali sa názory a postoje pre čo najlepšie definovanie rámcovej stratégie rozvoja.
- Z hľadiska miery zapojenia možno za nosných aktérov v procese tvorby dokumentu považovať *členov 8 expertných odvetvových skupín* pre oblasti: bezpečnosť, doprava, kultúra, šport a cestovný ruch, životné prostredie, sociálna oblasť, školstvo a vzdelávanie, podpora zamestnanosti a e-government. Celkom cca 150 ľudí zo samosprávy, štátnej správy, podnikateľských subjektov a záujmových skupín bolo združených podľa oblasti pôsobenia a aktívne zúčastňovali sa pracovných stretnutí (každá skupina zasadala 2-3 krát). Rola expertov bola veľmi prínosná a dôležitá v etape analytickej, keď sa realizovala evaluácia naplnenia cieľov predchádzajúceho plánu (ex-post analýza), keď sa tvorili SWOT analýzy a tiež vo fáze formulačnej, nakoľko sa aktívne podieľali sa tvorbe strategickej a programovej časti v navrhovaní konkrétnych opatrení, aktivít a výsledkových i výstupových indikátorov. Paralelne s tým prebiehali aj individuálne odborné konzultácie.
- *Reprezentanti mesta (primátor, námestníci primátora, vrcholový manažment magistrátu mesta)* boli účastní pracovných stretnutí, porady kľúčových stakeholderov mesta a boli priebežne informovaní o postupe práce i ich obsahu. Z pohľadu dvojstupňovej samosprávy sa však ukázal ako mimoriadne kľúčový aj ďalší aktér, a to *zástupcovia miestnej samosprávy mestských častí.* Mesto a mestské časti spravujú prostredníctvom svojich v Štatúte mesta Košice rozdelených kompetencií rovnaké územie, a preto je nevyhnutné koordinovať rozvojovú politiku tak, aby sa pri uplatnení princípu subsidiarity zároveň nestrácali možné synergické efekty. Na zvolaných pracovných poradách sa a ukázalo, že tie mestské časti, ktoré mali vlastné rozvojové plány len v minimálnej miere reflektovali celkové priority rozvoja mesta ako celku. Medzi aktérmi vznikol konsenzus o zmene toho stavu do budúcna a nový PRM sa stal východiskom pre tvorbu a aktualizáciu plánov rozvoja mestských častí, resp. najmä

akčných plánov, ako priemetov stratégie rozvoja mesta Košice do územia príslušnej mestskej časti.

Okrem socio-ekonomických partnerov je nevyhnutné zahrnúť do tvorby strategického plánu aj priamo *obyvateľov* a prikláňame sa k názoru Blaira (2004: 4), že realizovať toto zapojenie tak, aby nebolo neefektívne, si vyžaduje veľkú prezieravosť a predvídavosť orgánov samosprávy. Komunikácia s verejnosťou bola realizovaná prostredníctvom web stránky mesta Košice, kde bol v lehote viac ako 2 týždňov dostupný formulár na zaslanie námetu k prvej zverejnenej verzii plánu. Všetky získané podnety (cca 300) boli podľa informácii zostavovateľov posúdené a po odborných konzultáciách vo výkonných zložkách mesta bola na každý návrh poslaná reakcia a relevantné podnety boli do dokumentu zapracované (štvrtina zo všetkých). Prínosom bolo aj to, že túto možnosť využila nielen verejnosť, ale aj mnohé odborné, štátne či mimovládne organizácie.

Prínosy a limity uplatnenia princípu partnerstva a participácie

K **najvýraznejším pozitívnym výsledkom** uplatnenia princípov partnerstva a participácie možno zaradiť najmä skutočnosť, že odhalili vážne nedostatky v plánovacom procese:

- v porovnaní s minulým plánovacím obdobím, v ktorom sa s PRM reálne nepracovalo, sa cez proces participatívneho plánovania vytvoril pomerne ucelený systém implementácie a hodnotenia rozvoja mesta (na štyroch úrovniach v presných časových intervaloch) s prvkami profesionálneho projektového riadenia,
- identifikovaný nesúlad v ex post-analýze medzi rozvojovými prioritami mesta a mestských častí mal za následok vytvorenie nového mechanizmu spolupráce v príprave i monitorovaní plnenia PRM,
- zvolanie „ad-hoc“ stretnutia kľúčových aktérov mesta poukázalo na možnosť vytvorenia takejto poradnej skupiny ako stálej.

K **najvýraznejším limitom a problémom** sprevádzajúcim tento proces patrili:

- snaha o širokospektrálne uplatnenie princípu partnerstva a participácie viedla k predlžovaniu času prípravy dokumentu, ktoré trvalo takmer celý rok 2014 (v konfrontácii s požiadavkou na časovú, nákladovú efektívnosť),
- využiteľnosť a relevantnosť vznesených pripomienok zo strany občianskej verejnosti sa pohybovala len na úrovni cca 25 % a vyžiadala si časovo náročné a pomerne pracné

spracovanie návrhov. Užitočným nástrojom sa v etape selekcie ukázali vopred zverejnené kritériá relevantnosti výberu, podľa ktorých sa pripomienky transparentne posudzovali. Možno polemizovať či, dvojtýždňové obdobie a forma elektronického formulára je dostatočná pre získanie občianskej spätnej väzby, či nemali byť použité napr. aj osobné stretnutia na verejné pripomienkovanie a pod., na druhej strane je potrebné dodržiavať aj ostatné procesné kritériá ako účinnosť, efektívnosť, časovú primeranosť a pod.

- v júni 2015 bol PRM schválený mestským zastupiteľstvom a v tomto ohľade sa ako najväčšia slabina ukázal nízky záujem poslancov ako volených predstaviteľov. Členovia zastupiteľstva sa do procesu aktívne nezapájali aj napriek tomu, že ide o pomerne dôležitý verejno-politický dokument. Schválením sa dokument stal záväzným a v jeho rámci by mali byť robené rozhodnutia v aktuálnom funkčnom období. V rozprave boli vznesené len okrajové pripomienky a komentáre a jeden pozmeňujúci návrh, ktorý bol následne aj odsúhlasený.

Z hľadiska komplexného posúdenia je tiež dôležité, aby sa aj v ďalších fázach životného cyklu programu rozvoja mesta neustúpilo z dôsledného uplatňovania princípu partnerstva, nakoľko práve v monitorovacej fáze či vo fáze evaluácie politiky by jednotliví aktéri mali byť účastní minimálne tak, ako tomu bolo v procese jeho tvorby. Evaluačná kultúra vykazuje v plánovacích procesoch veľké rezervy, ale aktívne zapojenie dotknutých subjektov aj to ďalších etáp by viedlo aj k intenzívnejšiemu posilneniu občianskej kontroly a k zlepšovaniu kvality miestnej demokracie. Okrem toho ako poukazujú Hanssen – Falleth (2014) je to tak vážny prvok, že tradičné formy plánovania je potrebné v súčasnosti prehodnocovať a meniť. Volené i výkonné orgány by totiž cez profesionálne manažérske metódy mohli cez uchovanie získaných znalostí a skúsenosti vytvárať lepšiu inštitucionálnu či organizačnú pamäť pre lepšie zvládnutie ďalších výziev v participácii, partnerstvách a spolupráci do budúcna.

Výzvy pre partnerstvo v kontexte rozvoja mestskej funkčnej oblasti Košice

Princíp partnerstva do zmeny plánovania rozvoja mesta Košice zasiahol aj prostredníctvom ďalšej agendy v súvislosti s implementáciu politiky EÚ v oblasti udržateľného rozvoja miest. V čase finalizácie prípravy PRM sa zároveň začalo s prípravou stratégie udržateľného mestského rozvoja (UMR) ako špecifického nástroja na čerpanie

prostriedkov z Integrovaného regionálneho operačného programu – IROPu (2014-2020).[4] Partnerská dohoda SR na roky 2014–2020 definovala osem súčasných krajských miest (Bratislava Košice, Trnava, Nitra, Banská Bystrica, Žilina a Prešov) vrátane ich jadrového pásma – zázemia[5] ako mestské funkčné oblasti oprávnené na finančnú podporu UMR. Mechanizmus podpory UMR sa realizuje ako súčasť modelu regionálnych integrovaných územných stratégií (RIUS) vypracovávaných regionálnou samosprávou, ktoré obsahujú špecifickú časť venovanú UMR vo vzťahu k stanoveným mestským funkčným oblastiam z prioritných osí IROP. Do oprávneného územia podpory UMR spadá vlastné administratívne územie mesta ako aj jeho funkčná oblasť, ktorú predstavujú sídla v jeho zázemí, ktoré sú s ním prepojené silnými sociálno–ekonomickými väzbami (*city region).* Cieľom je integrovať investičné aktivity ako multiplikátory ďalšieho rozvoja nielen pre mesto, ale aj pre jeho priľahlé územie. Základným nástrojom sú integrované územné investície, o ktorých sa rozhoduje na princípe *partnerstva*. Dôležité je pochopenie mestského regiónu ako teritória, kde spolupráca aktérov (jadra a zázemia) môže viesť k príprave lepších verejných politík a celkovej optimalizácii správy takto vymedzeného územia. Problémom súčasného stavu je, že administratívne vymedzenie sídel nekorešponduje s každodennými hospodársko-spoločenskými procesmi prebiehajúcimi v území a tak silnejú tlaky na posilňovanie spolupráce aktérov v prirodzene formujúcich sa funkčných oblastiach.

Mestské funkčné územie mesta Košice v Košickom samosprávnom kraji tvorí mesto Košice a 30 okolitých obcí[6]. Takto vymedzený mestský región Košice (31 obcí) je špecificky výraznou dominanciou krajského mesto Košice a okolité „prímestské - satelitné“ obce reprezentujú v súčasnosti jeho bezprostredné okolie, ktoré je naň naviazané veľmi silnými väzbami. Aj z hľadiska počtu obyvateľov okolitých 30 obcí 43 288 obyvateľov (za rok 2015) vo vzťahu k počtu obyvateľov 239 200 v meste Košice sa absorpčná kapacita Košíc z hľadiska dennej migrácie za prácou či službami ukazuje ako výnimočná. Takto vymedzené funkčné územie však nebolo do tohto času predmetom žiadnych rozvojových politík, odborných štúdií, analýz, či iných zisťovaní a nemalo ani žiadne formálne či neformálne

[4] Nariadenie Európskeho parlamentu a Rady EU č. 1301/2013 zo 17. decembra 2013 o Európskom fonde regionálneho rozvoja, ktorý určuje členským štátom povinnosť vyčleniť na národnej úrovni najmenej 5 % zdrojov z Európskeho fondu regionálneho rozvoja (cieľ Investovanie do rastu a zamestnanosti) na trvalo udržateľný rozvoj miest.

[5] Podkladom boli ťažiska osídlenia vymedzené v KURS 2001 v znení KURS 2011. *Koncepcia územného rozvoja Slovenska 2001 v znení Zmien a doplnkov č. 1 KURS 2011*, súhrnné znenie. [cit.: 2016-02-03]. Dostupné na: <http://www.telecom.gov.sk/index/index.php?ids=124582>.

[6] Trebejov, Sokoľ, Družstevná pri Hornáde, Kostoľany n. Hornádom, Budimír, Vajkovce, Rozhanovce, Beniakovce, Nižný Klátov, Hrašovík, Košické Oľšany, Bukovec, Baška, Sady nad Torysou, Malá Ida, Košická Polianka, Vyšná Hutka, Nižná Hutka, Veľká Ida, Kokšov – Bakša, Valaliky, Haniska, Geča, Čaňa, Sokoľany, Seňa, Bočiar, Belža, Kechnec, Milhosť.

vlastné rozvojové komunikačné a rozhodovacie štruktúry na rozdiel od obce/mesta (LAU 2) s vlastnou samosprávou a spravovaním rozvoja, alebo región NUTS 3 – Košický samosprávny kraj s kompetenciami v oblasti regionálneho rozvoja. (*Integrovaná územná stratégia udržateľného rozvoja mestskej funkčnej oblasti mesta Košice 2015–2020 (2023)).*

Preto bolo potrebné vytvoriť nové organizačno-administratívne štruktúry. Tie v súčasnosti predstavuje *Partnerstvo pre Regionálnu integrovanú územnú stratégiu Košického kraja na roky 2014–2020.*[7], nakoľko UMR mesta Košice je súčasťou RIUS Košického kraja. Ustanovila sa Rada Partnerstva ako zoskupenie kľúčových sociálno-ekonomických partnerov na úrovni kraja a vo veciach udržateľného mestského rozvoja na úrovni mestskej funkčnej oblasti mesta. Takto vymedzená Rada Partnerstva podľa čl. 2. ods 1. je tvorená za účelom spoločne prijímať rozhodnutia vo vzťahu k RIÚS obsahujúcej aj stratégiu UMR, teda spoločne prijímať rozhodnutia o investíciách financovaných z IROPu aj vo funkčnej mestskej oblasti. Pri návrhu nominácie členov do Rady Partnerstva bolo dôležité dbať o dosiahnutie primeranej reprezentatívnosti zloženia členov za mestskú funkčnú oblasť mesta. Rada partnerstva je zložená z niekoľkých komôr, pričom prvú reprezentuje Košický samosprávny kraj, druhú Mesto Košice, a existujúce združenia obcí ako zástupcovia jednotlivých obcí z mestského funkčného územia mesta Košice.[8] Tretia komora je vo vzťahu k UMR budovaná ako odvetvová v tých oblastiach, kde IROP poskytuje podporu ako doprava, sociálna oblasť a zdravotníctvo, školstvo, kultúra a životné prostredie. V týchto odvetvových komorách sa nachádzajú zástupcovia významných mimovládnych neziskových organizácií, dôležitých príspevkových a rozpočtových organizácií, podnikov a pod. ktoré zohrávajú dôležitú úlohu v príslušnej oblasti.[9] Štvrtú komoru tvoria ministerstvá a iné ústredné orgány štátnej správy. V Štatúte Rady Partnerstva je ďalej upravené členstvo, spôsob hlasovania a ostatné náležitosti týkajúce sa funkčnosti tohto orgánu. Ukazuje ako dôležité zamerať pozornosť na reálnu funkčnosť tohto partnerstva, ktoré začína svoju činnosť v tomto roku, jeho postaveniu vo vzťahu k už existujúcim partnerstvám a spolupráci v území, ochote aktérov spolupracovať aj po skončení finančnej pomoci, zakomponovaní možností občianskej participácie do procesu rozhodovania a pod. Nepochybne je však táto nová administratívno-

[7] Štatút a rokovací poriadok Rady Partnerstva pre regionálnu integrovanú územné stratégiu Košického kraja na roku 2014–2020.

[8] Konkrétne RZO Košice –okolie, Miniregión Železiar, Združenie miest a obcí Rudohoria, Združenie miest a obcí Údolia Bodvy.

[9] Doprava – DPMK, a.s. Košice; Správa mestskej zelene, Košice; Enjoy The Ride, o.z., Košice; Slovenská správa ciest, Košice, Sociálna oblasť a zdravotníctvo – Stredisko sociálnej pomoci mesta Košice; Psychosociálne centrum; Arcidiecézna charita Košice, Školstvo – ZŠ Gemerská 2, Košice; MŠ Zuzkin park, Košice; ZŠ a MŠ sv. Marka Križina, Košice, Kultúra – Creative Industry Košice, n.o., Životné prostredie – Správa mestskej zelene, Košice; Košice-Turizmus.

organizačná štruktúra kreovaná na princípe veľmi rôznorodého partnerstva zaujímavým prvkom súčasnej podoby správy územia a napriek tomu, že jej vytvorená ako dočasná[10], mohla by byť základom pre ďalšie inštitucionálne mechanizmy spolupráce kľúčových aktérov v takto vymedzenom území aj do budúcna.

ZÁVER

V príspevku bolo cez riešenie oboch výskumných otázok poukázané na úskalia, ktoré prináša zo sebou participatívne plánovanie na príklade analýzy konkrétneho príkladu v podmienkach mesta Košice. Možno konštatovať, že zapojenie rôznorodých subjektov (*network*) pomohlo skvalitniť nastavenie politiky rozvoja (*agenda*), odhalilo nedostatky v plánovacích procesoch (*engagement*) medzi mestom a mestskými časťami a celkovo aj napriek svojej náročnosti prinieslo cenné skúsenosti. Problémom sa ukázal nízky záujem poslancov mestského zastupiteľstva, ktorí v konečnom dôsledku dokument schvaľujú a vyjadrujú tak stotožnenie sa s deklarovanou politikou rozvoja. Dôležité je, aby zapájanie aktérov zostalo štandardom aj v ďalších fázach životného cyklu programu rozvoja. Získané skúseností môžu napomôcť vysporiadať sa s ďalšou výzvou v partnerskej spolupráci mesta Košice pri uplatnení koncepcie udržateľného mestského rozvoja ako nástroja na čerpanie finančných prostriedkov z EÚ vo funkčnej mestskej oblasti na roky 2014–2020, čo zostáva priamou výzvou otvorenou ďalšiemu racionálnemu vedeckému skúmaniu.

Príspevok je súčasťou riešenia grantu VEGA č. 1/0652/15 „Funkčný mestský región ako inovatívny prístup k integrovanému rozvoju územia v podmienkach Slovenskej republiky“.

[10] Rada Partnerstva zaniká rozhodnutím Ministerstva pôdohospodárstva a rozvoja vidieka Slovenskej republiky ako riadiaceho orgánu pre IROP, najneskôr ukončením programového obdobia 2014–2020 (čl. 9, ods. 1, Štatút a rokovací poriadok Rady Partnerstva pre regionálnu integrovanú územnú stratégiu Košického kraja na roku 2014-2020).

POUŽITÁ LITERATURA A INFORMAČNÍ ZDROJE

1. BLAIR, R. (2004): Public participation and community development: the role of strategic planning. *Public Administration Quarterly*, 28, 1, pp.102-147.
2. CIHELKOVÁ, E. et al. (2014): *Governance v kontextu globalizované ekonomiky a společnosti.* Praha: Kamil Mařík-Professional Publishing. 716 s.
3. ELBAKIDZE, M. et al. (2015): Is spatial planning a collaborative learning process? A case study from a rural–urban gradient in Sweden. *Land Use Policy*, 48, pp. 270–285.
4. FAEHNLEA, M. – TYRVÄINENB, L. (2013): Framework for evaluating and designing collaborative planning. *Land Use Policy*, 34, pp. 332– 341.
5. FORESTER, J. (1993): *Critical Theory, Public Policy, and Planning Practice: Toward a Critical Pragmatism* . Albany, NY: State University of NY Press.
6. HABERMAS, J. (1984): *The Theory of Communicative Action*. Volume 1: Reason and the Rationalization of Society, London: Heinemann.
7. HEALEY, P. (2003): Collaborative planning in perspective. *Planning Theory*, 2, 2, pp.101–123.
8. HOLT, V. – BAKER, M. (2014): All hands to the pump? Collaborative capability in local infrastructure planning in the North West of England. *Town Planning Review*. 85, 6, pp. 753-772.
9. KJER, M. A. (2004): *Governance*. Cambridge: Polity Press.
10. KNEŽOVÁ, J. (2015): *Program rozvoja mesta Košice 2015-2020* (prípadová štúdia). In: *Aktuálne výzvy a problémy verejnej správy II. Perspektívy komunálnej politiky na Slovensku po voľbách v roku 2014*: recenzovaný zborník vedeckých príspevkov z vedeckej konferencie s medzinárodnou účasťou konanej dňa 28. mája 2015 v Košiciach. Košice: Univerzita P. J. Šafárika v Košiciach, s. 248-256.
11. LADNER, A. – FIECHTER, J. (2012): The Influence of Direct Democracy on Political Interest, Electoral Turnout and Other Forms of Citizens' Participation in Swiss Municipalities *Local Government Studies*, 38, 4, pp. 437-459.
12. MIKOVÁ, K. et al. (2010): *Verejné priestory: Ako tvoriť priestory s príbehom, pre ľudí a s ľuďmi.* Ekopolis [on line] [cit. 22.10.2012] Dostupné z: <http://www.ekopolis.sk/stranka_data/subory/publikacievyrocky/verejne-priestory-brozura.pdf>
13. PŮČEK, M. – KOPPITZ, D. (2012): *Strategické plánování a řízení pro obce, města a regiony*. Praha: NSZM. 196 s.

OSTATNÍ ZDROJE

14. *Analýza rozvojového potenciálu regiónov SR a ich územných rozdielov s priemetom na tematickú koncentráciu EŠIF v Partnerskej dohode SR na roky 2014–2020* (2014). Bratislava: Aurex.
15. *Copack*: (2012) Oulu University of Applied Sciences. [online]. [cit. 2016-4-24]. Dostupný z <http://copack.oamk.fi/>.
16. *Integrovaná územná stratégia udržateľného rozvoja mestskej funkčnej oblasti mesta Košice 2015–2020 (2023).*
17. *Koncepcia územného rozvoja Slovenska 2001 v znení Zmien a doplnkov č. 1 KURS 2011*, súhrnné znenie. [online]. [cit.: 2016-05-03]. Dostupné z: <http://www.telecom.gov.sk/index/index.php?ids=124582>.

18. *Program rozvoja mesta Košice 2015-2015 (2025).*
19. Štatistický úrad, SR.
20. *Štatút a rokovací poriadok Rady Partnerstva pre regionálnu integrovanú územnú stratégiu Košického kraja na roku 2014-2020.*
21. Zákon č. 369/1990 Zb. o obecnom zriadení v znení neskorších predpisov.
22. Zákon č. 539/2008 Z.z. o podpore regionálneho rozvoja v znení neskorších predpisov.
23. Zákon č. 401/1990 Zb o meste Košice v znení neskorších predpisov.

ADDRESS & ©

PhDr. Jana KNEŽOVÁ, PhD.
Katedra verejnej politiky a teórie verejnej správy
Fakulta verejnej správy
Univerzita P. J. Šafárika
Popradská 66, 040 11 Košice
Slovak Republic
jana.knezova@upjs.sk

SPECIFIKA MEZIOBECNÍ SPOLUPRÁCE V REGIONECH JIHOČESKÉHO KRAJE

Special Characteristics of Intermunicipal Cooperation in Regions of South Bohemian Region

Jiří DUŠEK

České Budějovice, Czech Republic

ABSTRAKT: V posledních letech se meziobecní spolupráce rozšiřuje ve všech evropských zemích, včetně České republiky, protože spolupráce mezi obcemi pomáhá čelit historicky dané roztříštěnosti politického a administrativního systému místních samospráv. Jedním z klíčových problémů dneška ale je, že meziobecní spolupráce může mít mnoho různých forem v různých zemích a kontinentech. To je důvod, proč jsou všechny studie věnované problematice meziobecní spolupráce tak důležité. Předkládaný příspěvek se proto zabývá problematikou meziobecní spolupráce v Jihočeském kraji. Cílem příspěvku je stanovit specifika meziobecní spolupráce v Jihočeském kraji a porovnat možnosti rozvoje této spolupráce mezi obcemi ve vybraných regionech.

Klíčová slova: Jihočeský kraj – meziobecní spolupráce – regionální politika – regionální rozvoj

ABSTRACT: In recent years, the inter-municipal cooperation has been steadily growing across all European countries, including the Czech Republic, because the inter-municipal cooperation has to face the historical fragmentation of the political and administrative system of local authorities. One of the key problems today is that the inter-municipal cooperation can take many different forms across countries and continents. This is why all the studies focused on the inter-municipal cooperation are so important. The following contribution deals with those problems related to the inter-municipal cooperation in the South Bohemian Region. The objective of this contribution is to determine those special characteristics of the local inter-municipal cooperation and compare the possibilities of further development of cooperation among municipalities in selected regions.

Key words: inter-municipal cooperation – regional development – regional policy – South Bohemian Region

ÚVOD

Spolupráce je významným vztahem ve všech oblastech lidské společnosti. Umožňuje efektivněji dosáhnout potřebných výsledků, v řadě případů není možné cíle bez spolupráce vůbec dosáhnout. Její důležitost se projevuje nejen v oblasti mezilidských vztahů, ale i v oblasti činnosti a komunikace nejrůznějších subjektů (Galvasová 2007).

Spolupráce aktérů z různých sektorů je motivována zejména jejich rozdílnými předpoklady pro poskytování služeb a tedy vhodností pro výkon jednotlivých společenských úloh. Dochází tak k většímu využití silných stránek a eliminaci stránek slabých. Rozvoj souvisí s možnostmi a „silou“ jednotlivých aktérů. Významní aktéři mají obvykle dostatek

kapacit lidských či finančních pro podporu vlastního rozvoje, ostatní subjekty, např. malé obce, neziskové organizace, drobní podnikatelé jsou v řadě oblastí silně limitováni. Pro tyto aktéry se spolupráce stává klíčovou příležitostí pro zlepšení vlastní situace (Holeček 2009).

Dosud plně nedoceněnou možností pro řešení zejména ekonomických problémů (např. nedostatku prostředků, správy majetku, zajištění veřejných služeb) je v oblasti veřejného sektoru spolupráce obcí. Umožňuje realizovat rozvojové projekty, na něž by jedna obec nestačila (využití sdružování prostředků), a rovněž může přinést značné úspory (úspory nákladů, společný postup vůči monopolům apod.). Výhody spolupráce nelze omezovat jen na oblast ekonomickou, ale lze tvrdit, že ekonomickou stránku musí mít veškeré činnosti v rámci spolupráce. V této souvislosti je oblast financování společné činnosti obcí klíčovým faktorem efektivnosti meziobecní spolupráce. Ekonomické aspekty společné činnosti obcí však nejsou ve většině případů dořešeny a tato situace vede v praxi k řadě problémů (Binek 2011), což lze demonstrovat na již historickém paradoxu počtu obcí v ČR a v nich žijících obyvatel – v 92,76 % obcí žije pouhých 32,31 % obyvatel ČR. Původ tohoto stavu najdeme v období po roce 1989, kdy se ze 4100 municipalit v roce 1990 zvýšil tento počet na 6258 municipalit v roce 2016, tzn. 52,63% nárůst. ČR se tak v tomto ohledu stala nejrychleji rostoucí zemí v celé Evropě, na 2. místě se nachází Moldavsko s nárůstem „jen“ 11,35 % (1988-2011), 3. státem je pak Rumunsko se 7,90% růstem (1998–2011), blíže viz také Dušek (2010).

Tab. č. 1: Paradox počtu obcí a počtu obyvatel v České republice.

Velikostní kategorie obce	**Počet obcí**		**Počet obyvatel**	
do 499 obyvatel	55,24 %	} 92,76 %	7,92 %	} 32,31 %
500–2 999 obyvatel	37,52 %		24,39 %	
3 000 a více obyvatel*	7,24 %		67,69 %	
Celkem	**100,00 %**		**100,00 %**	

* V současnosti je v ČR dle zákona o obcích městem taková obec, která má alespoň 3 000 obyvatel, pokud tak stanoví předseda PS ČR po vyjádření vlády. Obec může získat status města též nezávisle na těchto kritériích, pokud věrohodným způsobem prokáže, že tento status již v minulosti měla.

Zdroj: Český statistický úřad (2015), vlastní výpočty.

Česká republika je se svou velmi rozdrobenou sídelní strukturou v mezinárodním srovnání srovnatelnou jen se státy, jako jsou např. Slovensko (2 891 obcí, z toho 138 měst) či Francie (36 552 obcí). Naproti tomu má Itálie „jen“ 8 094 obcí, Dánsko 98 a Litva pouhých 60. Současný stav je výsledkem dlouhodobého historického vývoje. Zatímco ovšem v dlouhodobé perspektivě počet obcí klesá (viz Růžková – Škrabal 2006), na počátku 90. let došlo v důsledku odlučování jednotlivých sídel od větších obcí k prudkému navýšení počtu obcí o více než 2000. Prudký nárůst počtu obcí trval zhruba do roku 1994 a byl následně utlumen legislativními zásahy, které osamostatnění jednotlivých obcí výrazně zkomplikovaly. Výsledná existence velkého množství velmi malých obcí se pak logicky stává podnětem řady diskusí o efektivitě a smysluplnosti takového uspořádání, popř. o možnostech konsolidace. Tuto diskusi lze opřít o značné množství studií věnovaných otázkám vztahu mezi velikostí obcí a různými aspekty jejich fungování (Bernard – Kostelecký 2010), protože velikost obcí v každé zemi, ať již měřená počtem obyvatel nebo rozlohou, je důležitá dle Kameníčkové (2003) přinejmenším proto, že výrazně ovlivňuje fungování územní samosprávy. Především je to rozdělení funkcí v rámci veřejného sektoru mezi státní správu a samosprávu, vztah mezi samosprávou a státní správou a v neposlední řadě i pozici územní samosprávy vůči centrální vládě apod.

Existence velkého počtu obcí lze na jednu stranu vnímat jako pozitivní – především možnost demokratické participace na správě věcí veřejných, blízkost samosprávy občanům, na druhou stranu však s sebou fragmentace obcí přináší řadu problémů – především limitované ekonomické možnosti malých obcí či nižší kvalitu veřejných služeb (Blažek 2002). Vajdová, Čermák, Illner (2006) v této souvislosti konstatují, že vznik 2000 převážně malých obcí přinesl řadu problémů, které by mohly fungování místní veřejné správy ohrožovat. Velmi malé obce často nemají dostatečné ekonomické, organizační a lidské zdroje, které by jim dovolily uskutečňovat náročnější projekty a poskytovat občanům vyhovující služby. Hampl a Dostál (2007) jako negativa uvádí totožné argumenty, tj. neschopnost nejmenších obcí provádět velké investiční projekty, zajistit základní služby (veřejná doprava, sběr odpadu a jeho svoz/likvidace) a jako problematickou hodnotí navíc také často malou kvalifikovanost vedení úřadu.

Mimořádnou fragmentaci sídelní struktury a z ní vyplývající dopady na řízení efektivity veřejných služeb lze teoreticky řešit dvěma způsoby. První způsob je tlak na slučování obcí – ať již administrativně direktivním způsobem či ekonomickým tlakem na nejmenší obce. Druhým způsobem je větší spolupráce obcí a její podpora ze strany státu, a to jak legislativní, tak finanční (v rámci rozpočtového určení daní, dotačního systému

apod.). V českých podmínkách vysoké fragmentace obecní samosprávy, je cesta spolupráce obcí jedním z možných řešení. Budou-li obce v ČR chápány jako subjekty, které chtějí racionálně a efektivně využívat vlastní prostředky pro dosahování svých cílů, předpokládá se, že vzájemná spolupráce bude mít tzv. paretooptimální výsledek, tj. všechny zapojené subjekty očekávají ze vzájemné spolupráce získání určitých výhod (Vlček 2016). Tento nediskriminující přístup (z hlediska velikosti municipalit) koresponduje i s nejednoznačným závěrem týkajícím rozvojových předpokladů velkým a malých obcí, kdy nelze dle Vajdové, Čermáka, Illnera (2006) potvrdit často tradovanou představu, že obce větší jsou výhodnější z hlediska efektivnosti místního vládnutí, kdežto obce menší zase z hlediska lokální demokracie. Fungování obcí tedy bude více záležet na jiných okolnostech než na jejich samotné velikosti. Bude záležet na faktorech, z nichž některé s velikostí obcí souvisí, jiné jsou však na ní nezávislé nebo charakterizují spíše celkový společenský kontext, v němž se obce nacházejí. Každé místo má totiž dle Holečka (2009) své neopakovatelné kombinace určitých vlastností, které vytvářejí potenciály pro směřování rozvoje. Využitelnost těchto potenciálů je závislá na smysluplné aktivitě obyvatel, poloze místa a na velikosti kapitálu, který je k dispozici. Kombinace těchto vstupů do jisté míry předurčuje i optimální strategii chování obcí i celých regionů ve využívání svých dispozic. Binek (2010) tuto tezi doplňuje konstatováním, že rozvojové podmínky mají prostorové a velikostní souvislosti, najdeme však řadu obcí, které se i přes obtížné podmínky dokážou úspěšně rozvíjet. Graficky lze tuto problematiku demonstrovat jako tzv. komplex dílčích rozvojových složek (viz obr. č. 1), kde se jednotlivé složky vzájemně ovlivňují, mají společné aktéry a podobné rozvojové nástroje. Pokud rozvineme jednu složku, obvykle dojde i k rozvoji dalších (a naopak). Rozdílné přístupy k regionálnímu rozvoji ale způsobují dle Chabičovské (2009) rozdílné chápání rozdílů, kauzálních závislostí, důležitosti faktorů určujících regionální rozvoj.

Obr. č. 1: Rozvojové oblasti území.

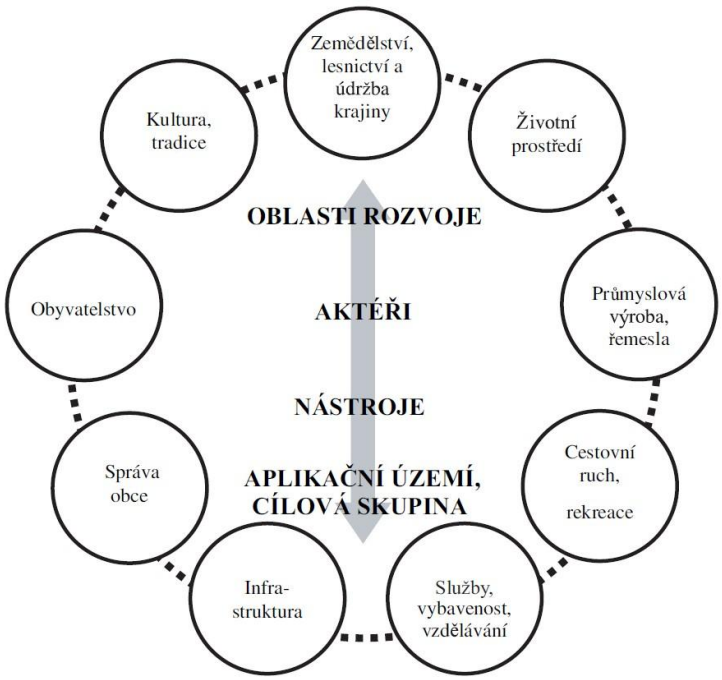

Zdroj: Svobodová (2009).

Úspěšný rozvoj je nejčastěji důsledkem vnitřní aktivizace (lidské zdroje) a komplexního přístupu k rozvoji, k čemuž by podle Svazu měst a obcí ČR (2013) měla napomoci právě nějaká forma meziobecní spolupráce vedoucí k aktivizaci zájmu představitelů místních komunit o činnosti obce zejména tam, kde se udržel vysoký podíl samostatných obcí. V reálných podmínkách však může být dle Galvasové (2007) aktivizace členů komunity poněkud problematická, protože je potřeba najít osobu, která dokáže vzbuzovat aktivitu jednotlivých členů a přesvědčit je o výhodách společného postupu v různých oblastech spolupráce, což není jednoduchý úkol, zejména za situace rozdílných výchozích podmínek v jednotlivých municipalitách. Tuba, Szomolai, Kovács (2006) v tomto v ohledu uvádí několik konkrétních příkladů: např. v městském prostředí může být značný problém přesvědčit místní politiky, že partnerská spolupráce pro ně neznamená velké riziko a že musí přijmout myšlenku, že na směřování města můžou mít svůj názor i jiní občané, ne jenom zvolení představitelé samosprávy. Po vytvoření vhodného politického prostředí je pak možné v plné míře využívat odbornou a technickou kapacitu městského prostředí. V menších obcích je situace zpravidla odlišná. Politické problémy nejsou tak závažné. Mezi „politické záležitosti“ patří skutečnost, že pro započetí rozvojového procesu je třeba získat především přízeň starosty. Podobná je také situace s odborným zázemím. Jiná je práce tam, kde je k dispozici odborný aparát, a jiná tam, kde nemají žádného příhodného člověka.

V roce 1990 došlo po několika desetiletích nesvobody zákonem č. 367/1990 Sb., o obcích (obecní zřízení) k „znovuobnovení“ územní samosprávy a dalším legislativním změnám, které posílily pravomoci obcí a umožnily jim tak rozvíjet další formy spolupráce, jako jsou mikroregiony, MAS, společná účast v obchodních korporacích a zájmových sdruženích právnických osob (spolcích). Byla obnovena i činnost Svazu měst a obcí ČR. Celá 90. léta 20. století pak jsou ve znamení vzniku nových regionálních a národních struktur spolupráce, další akcelerace přichází v souvislosti se vstupem ČR do EU v roce 2004. Konec 10. let 21. století souvisí s posilováním vztahů mezi soukromým a veřejným sektorem, případně rozštěpením dosavadních forem spolupráce, díky čemuž mají dnes obce k dispozici fragmentarizovanou strukturu více než 20 možných způsobů kooperace s jinými obcemi, která může být využita aktivizaci zájmových subjektů/aktivizovanými subjekty. V jednotlivých oblastech se však tato spolupráce díky různým bariérám uplatňuje s rozdílnou intenzitou a prostorovým uspořádání, která často vyplývá z regionálních specifik území (např. DSO Poluška hospodaří s rozpočtem 41 tis. Kč, zatímco DSO Blata Pištín disponuje 45,3 mil. Kč).

Obr. č. 2: Historický vývoj a fragmentarizace meziobecní spolupráce.

Zdroj: Vlastní výzkum (2016).

METODIKA A CÍL

Pro aktuálnost popisovaného tématu meziobecní spolupráce byly použity tematicky vhodné informace z internetové databáze ČSÚ (VBÚ). Jako problematická se však jevila dostupnost relevantních informačních zdrojů týkající se meziobecní spolupráce vybraného regionu. Na jedné straně je problém vlastní dostupnost či neexistence kvalitních datových podkladů, na straně druhé je to aktuálnost odborných informací ke zvolenému tématu, proto byla tato otázka řešena vlastním průzkumem.

Na základě souhrnu výchozích údajů a předcházejících výzkumů týkajících se problematiky meziobecní spolupráce byly definovány **2 cíle příspěvku**:

1. Stanovit specifika meziobecní spolupráce v SO ORP Jihočeského kraje.
2. Porovnání problematiky možností rozvoje meziobecní spolupráce ve vybraných regionech ORP Jihočeského kraje.

Specifika meziobecní spolupráce v regionech, zde na příkladu Jihočeského kraje, byla vymezena pomocí vlastní strukturní analýzy vybraných strategických a rozvojových dokumentů kraje, jednotlivých municipalit a výsledků analýzy meziobecní spolupráce v Jihočeském kraji v letech 2007-2014. Zvolením regionu (Jihočeský kraj) byl definován statistický soubor zahrnující množinu správních obvodů obcí s rozšířenou působností (SO ORP) na území Jihočeského kraje. Statistický soubor tedy čítá 17 statistických jednotek představujících 17 SO ORP, pro které byly autorem v rámci vymezených specifik meziobecní spolupráce definovány parametry P1 až P8 (stanovení specifik vychází ze základních statistických charakteristik obcí a Duška (2010)):

- *P1 – počet obcí v SO ORP,*
- *P2 – počet obyvatel v SO ORP,*
- *P3 – rozloha SO ORP (v km^2),*
- *P4 – hustota osídlení SO ORP (obyvatel/km^2),*
- *P5 – průměrný příjem obce (v tis. Kč),*
- *P6 – průměrná vzdálenost obcí v SO ORP od krajského města (km),*
- *P7 – počet obcí v SO ORP zapojených do meziobecní spolupráce,*
- *P8 – počet obcí v SO ORP nezapojených do meziobecní spolupráce.*

Vymezené parametry meziobecní spolupráce P1–P8 ukazují rozdíly v konkrétních místních podmínkách jednotlivých SO ORP ve vybraném regionu JčK.

VÝSLEDKY A DISKUSE

Jihočeský kraj leží při jižní hranici České republiky s Rakouskem (Horní a Dolní Rakousko) a Spolkovou republikou Německo (Bavorsko). Má rozlohu 10 057,3 km^2, což je 12,8 % rozlohy České republiky. Převážná část území leží v nadmořské výšce 400-600 metrů nad mořem. V kraji žije 637 834 obyvatel (stav ke dni 31.12.2015), hustota obyvatel je nejnižší v ČR (63,43 osob/km^2). Jihočeský kraj patří v rámci České republiky mezi málo urbanizovaná území; v současnosti má celkem 623 obcí, z toho 53 se statutem města (2015). Ve venkovských oblastech, v nichž došlo k omezení nebo ukončení ekonomických aktivit a jsou dopravně obtížně dostupné, dochází k postupnému vylidňování nebo změně funkce sídla. V Jihočeském kraji bylo ustaveno sedmnáct správních obvodů obcí s rozšířenou působností a 37 správních obvodů obcí s pověřenými obecními úřady. Na území kraje se nachází také Vojenský újezd a Vojenský výcvikový prostor Boletice. Jihočeský kraj se svou ekonomickou vyspělostí, měřenou HDP na obyvatele, řadí mezi průměrné regiony ČR, míra nezaměstnanosti je však dlouhodobě nižší (blíže viz Jihočeský kraj – Kapitola 2 - Sociálně ekonomický profil kraje - Jihočeský kraj (2007), aktualizováno).

Nejvyšší počet obcí (79 obcí) ve svém SO ORP mají SO ORP České Budějovice a SO ORP Tábor. Naopak nejméně obcí (14 obcí) ve svém SO ORP má SO ORP Týn nad Vltavou. Počet obyvatel v jednotlivých SO ORP se též velmi liší. Nejvyšší počet obyvatel (156 tis. obyvatel) má SO ORP České Budějovice. Nejmenší počet obyvatel má na svém území SO ORP Vodňany (necelých 12 tis. obyvatel).

Co se týká rozlohy SO ORP, největší území (přes 1 130 km^2) spravuje SO ORP Český Krumlov, nejmenší území (necelých 180 km^2) spravuje SO ORP Vodňany. Nejvyšší hustotu osídlení (169,1 obyvatel na 1 km^2) má SO ORP České Budějovice, která je dána bezesporu tím, že město České Budějovice představuje jak sídlo SO ORP, tak i krajské město. Nejmenší hustotu osídlení (32,71 obyvatel na 1 km^2) má SO ORP Vimperk.

Po ekonomické stránce patří mezi nejsilnější regiony SO ORP České Budějovice s průměrným příjem obcí ve výši 37,21 mil. Kč, nejchudším regionem je pak Blatná s průměrným příjem obcí ve výši 11,55 mil. Kč. Na úrovni Jihočeského kraje je pak toto číslo na úrovni 22,1 mil. Kč.

Nejmenší průměrná vzdálenost (necelých 14 km) jednotlivých obcí od krajského města je logicky v SO ORP České Budějovice, neboť město České Budějovice je zároveň krajským městem. Obce SO ORP Dačice mají ke krajskému městu nejdále, krajské město je od nich průměrně vzdáleno skoro 85 km. Tento parametr je zmíněn z důvodu „optimální“ polohy Českých Budějovic v rámci kraje, kdy dle vzdálenosti od Českých Budějovic lze vymezit centrální prostor a periferii kraje.

Do meziobecní spolupráce je z 623 obcí aktuálně zapojeno již 612 obcí, což je proti předcházejícímu období roku 2007 značný nárůst počtu participujících municipalit. Počet nespolupracujících obcí se tak snížil z 26 obcí na pouhých 11 obcí (tzn. -57,69 %), ve většině ze 17 regionů SO ORP tak dochází k 100% zapojení všech municipalit do alespoň jedné formy meziobecní spolupráce.

Tab. č. 2: Charakteristika parametrů P1 – P8 u SO ORP Jihočeského kraje.

Parametr	P1	P2	P3	P4	P5	P6	P7	P8
SO ORP	**Počet obcí v SO ORP**	**Počet obyvatel v SO ORP**	**Rozloha SO ORP (v km^2)**	**Hustota osídlení SO ORP (obyvatel/km^2)**	**Průměrný příjem obce (v tis. Kč)**	**Průměrná vzdálenost obcí v SO ORP od krajského města (km)**	**Počet obcí v SO ORP zapojených do meziobecní spolupráce**	**Počet obcí v SO ORP nezapojených do meziobecní spolupráce**
Blatná	26	13 833	278,57	49,66	11 550,83	79,31	26	0
České Budějovice	79	156 207	923,78	169,10	37 207,25	13,54	77	2
Český Krumlov	31	41 685	1 129,94	36,89	32 536,32	33,25	30	1
Dačice	23	19 518	471,89	41,36	19 085,97	84,63	23	0
Jindřichův Hradec	58	47 552	933,51	50,94	17 583,37	55,63	53	5
Kaplice	15	19 488	484,72	40,20	30 508,51	32,56	15	0
Milevsko	26	18 486	385,21	47,99	13 514,25	65,27	26	0
Písek	49	52 018	741,68	70,14	22 696,72	61,30	49	0
Prachatice	44	33 426	839,58	39,81	18 260,08	43,19	44	0
Soběslav	31	22 058	323,85	68,11	13 406,58	41,05	30	1
Strakonice	69	45 082	574,09	78,53	13 652,42	61,78	69	0
Tábor	79	80 553	1 002,12	80,38	24 962,03	62,21	79	0
Trhové Sviny	16	18 654	452,34	41,24	24 751,04	26,43	16	0
Třeboň	25	24 932	538,14	46,33	24 554,96	33,55	25	0
Týn nad Vltavou	14	14 104	262,39	53,75	24 400,26	34,44	14	0
Vimperk	21	17 512	535,35	32,71	18 308,78	65,58	20	1
Vodňany	17	11 599	179,21	64,72	14 614,57	38,22	16	1
Jihočeský kraj	623	636 707	10 056,35	63,31	22 063,82	49,19	612	11

Zdroj: Český statistický úřad, vlastní výzkum (2014-2015).

Ke zhodnocení stanovených parametrů P1–P8 byla využita metoda škálování, která umožňuje posoudit jinak obtížně měřitelné či neměřitelné kvality určitých jevů tak, že k posuzované hodnotě daného jevu přiřadíme určitou kvantitativní hodnotu na škále. V tomto případě byla s ohledem na nízký počet prvků zvolena stupnice od 1 do 4. Každá statistická jednotka představující správní obvod obce s rozšířenou působností na území Jihočeského kraje byla popsána hodnotami parametrů P1 až P8, jejichž součtem vznikl tzv. globální parametr vypovídající hodnoty jednotlivých správních obvodů obcí s rozšířenou působností. Globální parametr má pro optimální rozvoj meziobecní spolupráce hodnotu o velikosti 8. Zde je nutné zdůraznit, že ne všechny parametry jsou optimální ve svém minimu (viz tab. č. 3).

Tab. č. 3: Škálování parametrů P1–P8 u SO ORP Jihočeského kraje.

Škálování (x_i)	**P1**	**P2**	**P3**	**P4**
	Počet obcí v SO ORP	**Počet obyvatel v SO ORP**	**Rozloha SO ORP (v km^2)**	**Hustota osídlení SO ORP (obyvatel/km^2)**
1	14,00-30,25	156 207-120 056	179,21-416,89	169,10-135,01
2	30,26-46,50	120 055-83 904	416,90-654,57	135,00-100,91
3	46,51-62,75	83 903-47 752	654,58-892,26	100,90-66,82
4	62,76-79,00	47 751-11 599	892,27-1 129,94	66,81-32,71
optimální hodnota	minimum	maximum	minimum	maximum
Škálování (x_i)	**P5**	**P6**	**P7**	**P8**
	Průměrný příjem obce (v tis. Kč)	**Průměrná vzdálenost obcí v SO ORP od krajského města (km)**	**Počet obcí v SO ORP zapojených do meziobecní spolupráce**	**Počet obcí v SO ORP nezapojených do meziobecní spolupráce**
1	37 207,25-30 793,15	13,54-31,31	79,00-62,76	0,00-1,25
2	30 793,14-24 379,05	31,32-49,08	62,75-46,51	1,26-2,50
3	24 379,04-17 964,94	49,09-66,86	46,50-30,26	2,51-3,75
4	17 964,93-11 550,83	66,87-84,63	30,25-14,00	3,76-5,00
optimální hodnota	maximum	minimum	maximum	minimum

Zdroj: Vlastní výpočty.

V ideálním případě by SO ORP dosahoval optima globálního parametru (hodnota 8), to by znamenalo, že podmínky ve správním obvodu jsou pro rozvoj meziobecní spolupráce optimální. V kraji však správní obvody ORP průměrně dosahují hodnoty globálního parametru o velikosti 21,24. Taková hodnota globálního parametru znamená riziko zvýšené přítomnosti možných komplikací při rozvoji meziobecní spolupráce, např. v podobě existence velkého počtu malých obcí na vnitřní a pohraniční periferii kraje, které nemají mnoho předpokladů úspěšně participovat na meziobecní spolupráci.

Tab. č. 4: Kvantifikace parametrů P1 – P8 u SO ORP Jihočeského kraje.

Okres	SO ORP	P1	P2	P3	P4	P5	P6	P7	P8	Globální parametr	Pořadí
České Budějovice	České Budějovice	4	1	4	1	1	1	1	2	15	1.
	Trhové Sviny	1	4	2	4	2	1	4	1	19	2.-3.
	Týn nad Vltavou	1	4	1	4	2	2	4	1	19	2.-3.
Český Krumlov	Český Krumlov	2	4	4	4	1	2	4	1	22	10.-14.
	Kaplice	1	4	2	4	2	2	4	1	20	4.-5.
Jindřichův Hradec	Dačice	1	4	2	4	3	4	4	1	23	15.-16.
	Jindřichův Hradec	3	4	4	4	4	3	2	4	28	17.
	Třeboň	1	4	2	4	2	2	4	1	20	4.-5.
Písek	Milevsko	1	4	1	4	4	3	4	1	22	10.-14.
	Písek	3	3	3	3	3	3	2	1	21	6.-9.
Prachatice	Prachatice	2	4	3	4	3	2	3	1	22	10.-14.
	Vimperk	1	4	2	4	3	3	4	1	22	10.-14.
Strakonice	Blatná	1	4	1	4	4	4	4	1	23	15.-16.
	Strakonice	4	4	2	3	4	3	1	1	22	10.-14.
	Vodňany	1	4	1	4	4	2	4	1	21	6.-9.
Tábor	Soběslav	2	4	1	3	4	2	4	1	21	6.-9.
	Tábor	4	3	4	3	2	3	1	1	21	6.-9.
Jihočeský kraj (ø hodnoty)		1,94	3,71	2,29	3,59	2,82	2,47	3,18	1,24	21,24	-

Zdroj: Vlastní výpočty.

Vyšší hodnotu globálního parametru, než je průměr (průměrný globální parametr je 21,24), má na území kraje 8 SO ORP z celkových 17 SO ORP – Český Krumlov, Milevsko, Prachatice, Vimperk, Strakonice, Dačice, Blatná a Jindřichův Hradec. Tyto SO ORP mají rizikové hodnoty (např. ve formě velkého počtu obcí, nízkého počtu obyvatel, velké rozlohy správního území, malé hustoty osídlení území správního obvodu, atd.), které mohou přinést značné komplikace v oblasti fungování meziobecní spolupráce. Regionem se všeobecně nejhoršími předpoklady pro rozvoj meziobecní spolupráce se ale stal SO ORP Jindřichův Hradec (s globálním koeficientem 28), což jen potvrdilo závěry předchozích analýz – např. Dušek (2010), který Jindřichohradecko vymezuje jako problémový region z důvodu neexistence základních způsobů meziobecní spolupráce, na Jindřichohradecku je také nejvyšší počet obcí nezapojených do meziobecní spolupráce apod. Mezi regiony s nejlepšími předpoklady pro rozvoj meziobecní spolupráce patří především SO ORP lokalizovaná v centru kraje, v praxi však tento potenciál není plně využíván, příkladem může být samotné město České Budějovice s nízkou úrovní meziobecní kooperace (participace pouze na 3 způsobech spolupráce), nepatří tak mezi „motory regionálního rozvoje“ Jihočeského kraje.

ZÁVĚR

Teoretické i praktické poznatky na příkladu Jindřichohradecka a dalších regionů tak jasně potvrzují významnou roli konkrétních místních specifik (počet obcí v SO ORP, počet obyvatel v SO ORP, rozloha SO ORP, hustota osídlení SO ORP, průměrný příjem obce, průměrná vzdálenost obcí v SO ORP od krajského města, počet obcí v SO ORP zapojených do meziobecní spolupráce, počet obcí v SO ORP nezapojených do meziobecní spolupráce) při iniciaci, vzniku a potenciálním rozvoji meziobecní spolupráce. Ani existence nepříznivých podmínek rozvoje meziobecní spolupráce ale neznamená nepřekonatelnou bariéru regionálního rozvoje, neboť významnou roli sehrávají i další faktory, což naznačují i výsledky dotazníkového šetření v rámci výzkumného projektu Ministerstva pro místní rozvoj ČR *Regionální management jako cesta k udržitelnému rozvoji venkovských regionů*, reg. č. WB-14-04, z roku 2006, vztahující se k iniciaci a vlastnímu fungování meziobecní spolupráce – nejčastějším iniciátorem meziobecní kooperace je ve 46,5 % právě vedení příslušné obce. Nejzajímavějším výsledkem celého výzkumu je ale skutečnost, že u 98 % respondentů je pro iniciaci, vznik a další fungování kterékoliv formy a způsobu spolupráce podstatná důvěra mezi jednotlivými aktéry regionálního rozvoje. Jedině tak může optimální kombinace ekonomického, lidského a sociálního kapitálu (dispozic) a dalších faktorů katalyzovat spolupráci místních a regionálních subjektů či vytváření partnerství a sítí, což může vést díky aktivizaci místních kapacit a k lepšímu využití lokálních zdrojů a následně ke zvýšení konkurenceschopnosti daného regionu proti jiným, byť vyspělejším, regionům. Roli meziobecní spolupráce jako důležitého rozvojového faktoru potvrzuje i celá řada zahraničních autorů, např. Hulst a van Montfort (2007), Frick a Hokkeler (2008), Schulitz a Knoblauch (2011), Klein (2012), Richter (2013), Huber (2014) a další. Praktické dopady kooperací lze uvést na celé řadě případů dobré praxe, např. lze zmínit oblast Strakonicka, které je z hlediska meziobecní spolupráce fenoménem v rámci celého Jihočeského kraje, ať již uvažujeme Strakonicko jako oblast SO ORP nebo jako okres. Samotné město Strakonice je „motorem“ regionálního rozvoje, aktivně se zapojuje do celé řady kooperací (MAS, 3 mikroregiony apod.), díky čemuž je na území SO ORP do meziobecní spolupráce zapojeno všech 69 obcí, což se pozitivně projevuje na absorpční schopnosti území a v celé řadě dalších oblastí.

Budoucí další výzkum problematiky meziobecní spolupráce by se měl dle autora orientovat zejména na další identifikaci a odstranění bariér meziobecní spolupráce, stejně jako zkoumání vzájemných vztahů jednotlivých obcí I., II. a III. stupně. Opomenuta by neměla být ani role sociální kapitálu jako významného elementu při iniciaci kooperací, nebo otázka vlivu spolupráce na udržitelný rozvoj českého venkova a jeho absorpční schopnost národních a evropských finančních prostředků.

POUŽITÁ LITERATURA A INFORMAČNÍ ZDROJE

1. BERNARD, J. – KOSTELECKÝ, T. (2010): Části obcí s vlastní samosprávou a bez ní: Vliv administrativního statusu části obce na její rozvoj. *Acta Politologica*, roč. 2, č. 3. ISSN 1803-8220, s. 46-61.
2. BINEK, J. et al. (2010): *Rozvojové možnosti obcí*. Praha: Ministerstvo pro místní rozvoj ČR. 52 s. ISBN 978-80-87147-29-0.
3. BINEK, J. et al. (2011): *Synergie ve venkovském prostoru – Paradoxy rozvoje venkova*. Brno: GaREP. 64 s. ISBN 978-80-904308-6-0.
4. BLAŽEK, J. (2002): System of Czech Local Government Financing as a Framework for Local Development: 12 Years of Trial and Error Approach. *Acta Universitatis Carolinae – Geographica*, roč. 37, č. 2. ISSN 0300-5402, s. 157-173.
5. ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD (2015): *Počet obyvatel v obcích České republiky k 01.01.2015* [online]. Praha: Český statistický úřad, 30.04.2015 [cit. 2016-12-13]. Dostupné z WWW: <https://www.czso.cz/documents/10180/20556287/1300721503.xlsx/75b39cc7-7aa3-4f31-a6e3-018bb06a5f83?version=1.1>.
6. DUŠEK, J. (2010): *Faktory regionálního růstu a rozvoje (se zaměřením na spolupráci měst a obcí v Jihočeském kraji)*. České Budějovice: Vysoká škola evropských a regionálních studií. 294 s. ISBN 978-80-86708-94-2.
7. FRICK, H. J. – HOKKELER, M. (2008): *Interkommunale Zusammenarbeit – Handreichung für die Kommunalpolitik*. Bonn: Friedrich-Ebert-Stiftung KommunalAkademie. 84 s. ISBN 978-38-9892-824-3.
8. GALVASOVÁ, I. et al. (2007): *Spolupráce obcí jako faktor rozvoje*. Brno: Georgetown. 140 s. ISBN 80-251-20-9.
9. HAMPL, M. – DOSTÁL, P. (2007): Geography and Territorial Administration in the Czech Republic: Issues of Fragmentation and Rescaling. *Acta Universitatis Carolinae – Geographica*, roč. 42, č. 1-2. ISSN 0300-5402, s. 3-22.
10. HOLEČEK, J. et al (2009): *Obec a její rozvoj v širších souvislostech*. Brno: GaREP Publishing. 74 s. ISBN 978-80-904308-2-2.
11. HUBER, T. (2014): *Interkommunale Zusammenarbeit im Rahmen der (Teil)Flächennutzungsplanung Windkraft: als Konsequenz der Änderung des baden-württembergischen Landesplanungsgesetzes*. Kehl: Hochschule für öffentliche Verwaltung. 124 s. ISBN 978-37-3860-665-2.
12. HULST, R. – VAN MONTFORT, A. (2007): *Inter-Municipal Cooperation in Europe*. Dordrecht: Springer. 238 s. DOI: 10.1007/1-4020-5379-7.
13. CHABIČOVSKÁ, K. et al. (2009): *Rozvojový interaktivní audit – přístupy k řešení disparit*. Brno: GaREP. 66 s. ISBN 978-80-904308-1-5.

14. JIHOČESKÝ KRAJ (2007): *Kapitola 2 - Sociálně ekonomický profil kraje - Jihočeský kraj* [online]. České Budějovice: Jihočeský kraj, 2007 [cit. 2016-12-16]. Dostupné z WWW: <www.kraj-jihocesky.cz/file.php?par%5Bid_r%5D=35270&par% 5Bview% 5D=0>.
15. KAMENÍČKOVÁ, V. (2003): *Stojí za to usilovat o slučování?* [online]. Praha: Triada, 2016, 15.09.2016 [cit. 2016-12-16]. Dostupné z WWW: <http://www.dvs.cz/clanek.asp?id=5637922>.
16. KLEIN, B. (2012): *Kommunale Kooperationen zwischen innerstaatlichem Organisationsakt und Markt: ein Beitrag zur Bestimmung der Reichweite des europäischen Vergaberechts dargelegt am Beispiel der Vergabekoordinierungsrichtlinie, des Vergabeprimärrechts und des deutschen Kartellvergaberechts*. Göttingen: V&R Unipress GmbH. 277 s. ISBN 978-38-9971-925-3.
17. RICHTER, M. (2013): *Regionalisierung und interkommunale Zusammenarbeit: Wirtschaftsregionen als Instrumente kommunaler Wirtschaftsförderung*. Berlin: Springer-Verlag. 214 s. ISBN 978-36-6305-707-9.
18. RŮŽKOVÁ, J. – ŠKRABAL, J. et al. (2006): *Historický lexikon obcí České republiky 1869-2005*. Praha: Český statistický úřad. 759 s. ISBN 80-250-1310-3.
19. SCHULITZ, A. – KNOBLAUCH, B. (2011): *Interkommunale Kooperation schrumpfender Kleinstädte: Analyse der Chancen und Grenzen für schrumpfende Kleinstädte im ländlichen Raum*. München: AVM - Akademische Verlagsgemeinschaft München. 264 s. ISBN 978-38-6306-716-8.
20. SVAZ MĚST A OBCÍ ČR (2013): F*ormování meziobecní spolupráce, příklady ze zahraničí*. Praha: Svaz měst a obcí ČR. 70 s.
21. SVOBODOVÁ, H. (2009): *Faktory rozvoje venkova v podmínkách České republiky*. Rigorózní práce. Brno: Geografický ústav, PřF MU v Brně. 106 s.
22. TUBA, L. – SZOMOLAI, V. – KOVÁCS, Ľ. (2006): *Budovanie partnerstva, miestny a regionálny rozvoj* [online]. [cit. 2016-12-13]. 24 s. Dostupné na WWW: <http://www.ngoemanual.org/10_sl.pdf>.
23. VAJDOVÁ, Z. – ČERMÁK, D. – ILLNER, M. (2006): *Autonomie a spolupráce: důsledky ustavení obecního zřízení v roce 1990*. Praha: Sociologický ústav AV ČR. 108 s. Edice Sociologické studie 06/02. ISBN 80-7330-086-9.
24. VLČEK, L. (2016): *Potenciál rozvoje aktivit dobrovolných svazků obcí* [online]. Praha: Triada, 15.09.2016 [cit. 2016-12-13]. Dostupné z WWW: <http://denik.obce.cz/clanek.asp?id=6721990>.

ADDRESS & ©

Ing. Jiří DUŠEK, Ph.D.
Katedra managementu a marketingu služeb
Vysoká škola evropských a regionálních studií
Žižkova tř. 6, 370 01 České Budějovice
Czech Republic
dusek@vsers.cz

EVROPSKÉ CENTRUM AUTOMOBILOVÉHO PRŮMYSLU A MOŽNOSTI POSÍLENÍ JEHO KONKURENCESCHOPNOSTI

European Center of Automotive Industry and Possibilities for Strengthening Its Competitiveness

Milan VOŠTA – Aleš KOCOUREK

Praha, Czech Republic

ABSTRAKT: Automobilový průmysl představuje jeden z nejrychleji rostoucích průmyslových oborů, důležitého zaměstnavatele, výrazného investora do výzkumu a vývoje a rovněž jedno z nejvýznamnějších odvětví hospodářství Evropské unie. V posledních letech ale tento sektor prochází řadou strukturálních změn a teritoriálních přesunů. Právě z těchto důvodů je na místě prověřit konkurenceschopnost automobilového průmyslu na národní úrovni, analyzovat dlouhodobé vývojové trendy v zemích EU a dát je do globálního kontextu. Článek využívá standardních metod statistické analýzy vývoje symetrických indexů projevených komparativních výhod k odhalování trendů charakterizujících podobu a vývoj automobilového průmyslu v Evropě. Autoři poukazují na výrazné přesuny výroby i vývozů od tradičních západoevropských producentů automobilů ve prospěch nových členských států EU, ale také od USA a Kanady ve prospěch nových, rychle rostoucích rozvojových zemí jižní a jihovýchodní Asie a Latinské Ameriky. Stručný nástin reakce Evropské komise na uvedené proměny automobilového průmyslu v podobě Akčního plánu CARS 2020 nabízí závěrečná část článku.

Klíčová slova: automobilový průmysl – Evropská unie – konkurenceschopnost – světová ekonomika

ABSTRACT: The automotive industry is one of the fastest growing industries, an important employer, a significant investor in research and development, and also one of the most important sectors of the EU economy. In recent years, however, this sector has been going through a series of structural changes and territorial transfers. Exactly for these reasons, it is crucial to examine the competitiveness of the automotive industry on a national level, analyse the long-term trends in the EU, and put them in a global context. The article uses the standard methods of statistical analysis of indices of revealed symmetrical comparative advantage to detect the trends characterising the shape and development of the automotive industry in Europe. The authors point out the significant shifts in production and exports from the traditional Western European car makers in favour of the new EU member states, but also from the USA and Canada in favour of the new, fast-growing developing countries in South and Southeast Asia and in Latin America. The final part of the article offers a brief outline of the European Commission's response to these changes in the automotive industry in the form of an Action Plan CARS 2020.

Key words: automotive industry – European Union – competitiveness – world economy

ÚVOD

Evropský automobilový průmysl má vzhledem k dlouhodobé tradici ve vývoji i výrobě zvláštní postavení. Stále se vyznačuje důležitými specifiky, ke kterým nepochybně patří vysoká technologická úroveň, důraz na bezpečnost a větší citlivost k životnímu prostředí. Automobilový průmysl ale patří k nejdynamičtěji se rozvíjejícím oborům zpracovatelského průmyslu a prodělává významné teritoriální přesuny. Jeho význam pro ekonomiky jednotlivých států je mnohdy zásadní, neboť svým rozsahem, počtem pracovních míst, nároky na spotřebu kovů a dalších materiálů, vazbami na další průmyslové obory, překračuje rámec jednoho oboru. Výrobci automobilů vynikají významnou vazbou na dodavatele jednotlivých komponentů, kteří se pak podílejí až 70 procenty na hodnotě finálního produktu. Rostoucí podíl dodavatelů na přidané hodnotě výrobků roste zejména díky modularizaci komponentů a rostoucímu know-how posilující jejich specializaci. Automobilový průmysl je zásadním inovátorem a vyznačuje se významnou investiční aktivitou, neboť reaguje na technologický vývoj a nutnost obměn produktových řad výrobků.

V posledních letech pokračuje rozptyl výroby a zesilují tendence lokalizovat nové výrobní závody mimo tradiční produkční oblasti do regionů s výhodnějšími výrobními faktory a velkými nenasycenými trhy. Zároveň se však automobilový průmysl potýká v poslední době s řadou problémů. Výjimkou není výroba automobilů ani v Evropské unii, kde bylo odvětví postiženo v letech 2008–2009 hospodářskou krizí a v nové dekádě se střetává velmi sílící konkurencí z dalších výrobních oblastí, zejména z jižní a východní Asie (Čína, Indie).

Charakteristika současné situace

Automobilový průmysl je součástí středního strojírenství a zároveň patří k nejdůležitějším odvětvím strojírenství. Dle klasifikace ekonomických činností NACE (*Nomenclature statistique des activités économiques dans la Communauté Européenne*) Rev. 2 (2008), který uvádí Eurostat, je automobilový průmysl zařazen do sektoru C – výroba [7]. Tento segment je dále členěn na oddíly a oddíl 29 zahrnuje výrobu motorových vozidel, motorů, karoserií, přívěsů, návěsů, automobilových komponentů a příslušenství. Tento oddíl je dále členěn na pododdíl 29.1 výroba motorových vozidel, 29.2 výroba karoserií a motorů, 29.3 výroba dílů a příslušenství pro motorová vozidla a jejich motory [7]. Pododdíl 29.1 bývá pak dále členěn podle typu motorového vozidla na osobní automobily a užitkové vozy.

Automobilový průmysl je stále jedním z klíčových průmyslových odvětví v Evropské unii. Přes 200 výrobních a montážních závodů vyrobilo v roce 2015 celkem 18,177 mil. automobilů, což představuje zhruba 20 procent světové produkce [15]. Význam automobilového průmyslu dokumentuje i 7% podíl odvětví na úhrnném HDP Evropské unie a významné zastoupení v exportu, který dosahuje přes 6,5 mil. automobilů ročně. Jak bylo uvedeno, je automobilový průmysl významným inovátorem a obřím investorem do výzkumu a vývoje. V roce 2011 proinvestoval 32 mil. eur, čímž předčil i farmaceutický průmysl a obory biotechnologie (EC 2012).

Podle údajů Eurostatu tvoří evropský (EU) automobilový průmysl dle NACE 29 celkem 20,5 tisíce podniků [7]. Největší přidanou hodnotu v automobilovém průmyslu vytváří výroba motorových vozidel, která se na celkové přidané hodnotě podílí téměř 64 %, následuje produkce dílů a příslušenství (33 %) a nejnižší hodnotu tvoří výroba karoserií, přívěsů a návěsů. Rovněž největší obrat v automobilovém průmyslu – přes 71 % – vytváří segment produkce motorových vozidel, který generuje 526 mld. eur. Zbývající dva segmenty jsou podstatně slabší. Výroba dílů a příslušenství má obrat pouze 188 mld. eur, což je 25 % celkového obratu odvětví. Nejslabším segmentem je výroba karoserií, přívěsů a návěsů s 3,4% podílem [2].

Vzhledem k velmi široké vazbě automobilového průmyslu na ostatní průmyslové obory je zásadním indikátorem vliv odvětví na tvorbu pracovních míst. Automobilový průmysl v EU vytváří celkem 12 mil. pracovních míst, což představuje více než 5 % celkové zaměstnanosti v EU. Největším zaměstnavatelem je segment výroby dílů a příslušenství (NACE 29.3) s 46,5% podílem na celkové zaměstnanosti automobilového průmyslu, což dokazuje nezastupitelnou roli uvedeného segmentu v celém odvětví automobilového průmyslu. Výroba automobilů (NACE 29.1) tvoří 46,2 % pracovních míst a výroba karoserií, přívěsů a návěsů má na zaměstnanosti menší význam (7,3 %). Dále je třeba zmínit i silnou vazbu automobilového průmyslu na nevýrobní sféru. Odhaduje se, že přes 8 mil. pracovních míst zajišťují prodejny aut, náhradních dílů, pohonných hmot, opravny, půjčovny a doprava.

Největším zaměstnavatelem v automobilovém průmyslu EU je jednoznačně Německo, které je zároveň největším producentem aut. Německý automobilový průmysl také logicky generuje největší obrat a vytváří největší přidanou hodnotu mezi zeměmi EU [1]. Německý automobilový průmysl zaměstnává 812 514 pracovníků, druhým největším zaměstnavatelem v EU je Francie s 243 779 pracovníky a na třetím místě byla podle ACEA [2] Itálie s 162 865 pracovníky, zde lze však vzhledem k poslednímu vývoji očekávat pokles. Dalšími významnými zeměmi, kde počet pracovníků v automobilovém průmyslu přesahuje 100 tisíc,

jsou v EU Polsko, Španělsko, Česká republika, Velká Británie a Rumunsko. Není bez zajímavosti, že Česká republika je šestým největším zaměstnavatelem v automobilovém průmyslu v Evropské unii se 143 227 pracovními místy [1]. Dopady hospodářské krize byly znatelné v segmentu automobilového průmyslu do roku 2009, od roku 2010 nastal v EU poměrně silný nárůst tvorby pracovních míst a ve srovnání s rokem 2009 bylo v roce 2012 zaměstnáno téměř o 2 miliony pracovníků více. Přetrvávajícím a logickým znakem je převažující zaměstnanost v nevýrobních oblastech automobilového průmyslu [2].

Graf č. 1: Lokalizace světové produkce automobilů v letech 2000–2015.

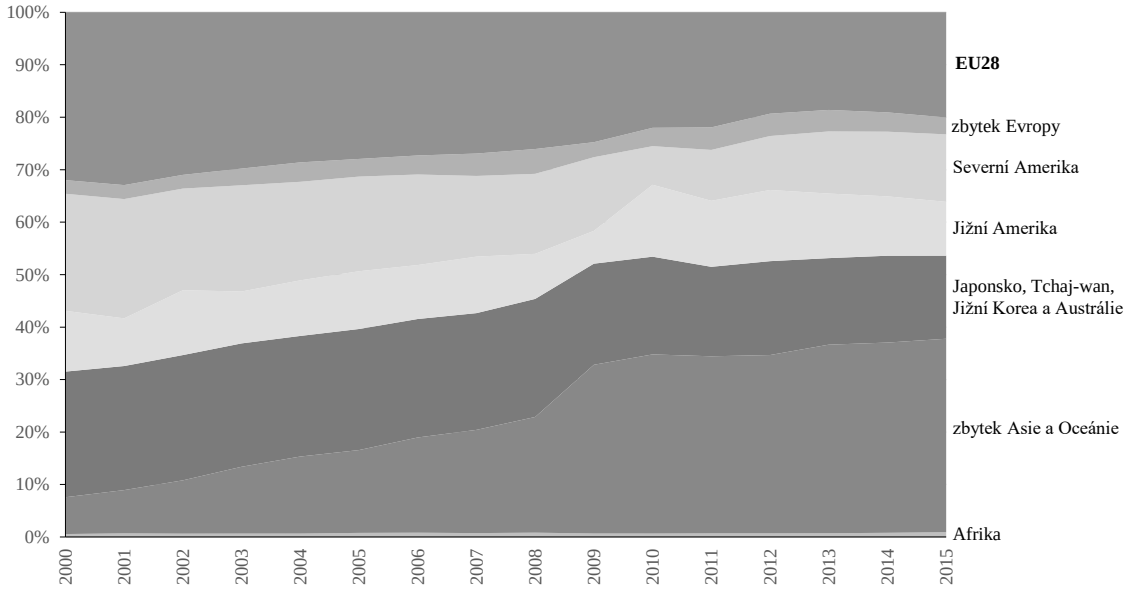

Zdroj: Vlastní zpracování na základě dat z [18].

Evropské centrum jako tradiční výrobce automobilů stále patří mezi nejdůležitější regiony ve světě. Jeho pozici postupně nahrazuje zejména region východní Asie a zaostává i za severoamerickým centrem (viz graf č. 1). Podíl Evropy na celkové světové produkci relativně slábne a roce 2015 představoval 23 %. V zemích Evropské unie (EU28) bylo vyrobeno přes 18 mil. automobilů všech typů, což představovalo zhruba 20% podíl na světové produkci [18].

Největším výrobcem automobilů v Evropské unii zůstává nadále Německo, které má na svém teritoriu rovněž největší počet továren – 43. V roce 2015 vyprodukoval německý automobilový průmysl 6,033 tisíc motorových vozidel. Na druhém místě je s celkovou produkcí 2,733 tisíc motorových vozidel Španělsko, avšak počtem továren je až na čtvrtém

místě v EU. Tradiční země – Francie – generuje třetí největší produkci automobilů v EU s 1,970 tisíc kusů [18].

Graf č. 2: Světová produkce automobilů v letech 2000–2015 (v milionech kusů).

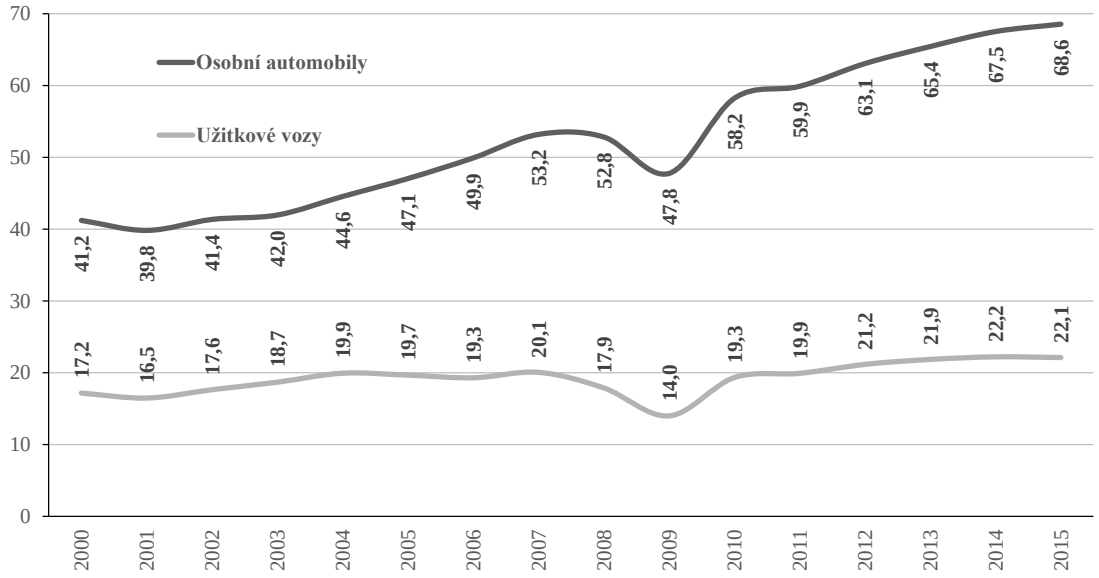

Zdroj: Vlastní zpracování podle [22].

Vývoj světové produkce **osobních automobilů** zaznamenává téměř stále rostoucí tendenci (viz graf č. 2). Mírný propad nastal vlivem hospodářského poklesu v USA, růstem cen ropy a restriktivní politikou Evropské centrální banky v roce 2001 [1]. V dalších letech produkce rostla až do roku 2007 na 53,2 mil. osobních automobilů. V období krizových let 2008 a 2009 byl opět zaznamenán pokles na 47,8 mil. aut. V roce 2010 ale nastalo oživení a ve světě bylo vyrobeno 58,2 mil. aut. V roce 2015 již činila světová produkce osobních automobilů 68,54 mil., přičemž byl dosažen meziroční růst 1,1 % [16].

Ve srovnání se světem zaznamenává produkce osobních automobilů v Evropské unii spíše klesající tendenci. V roce 2007 bylo vyrobeno přes 17 mil. osobních aut a dosud se nepodařilo tuto produkci vyrovnat. Hospodářská recese způsobila i přes stimulační opatření velký propad výroby až na 14 mil. osobních aut. Po dynamickém vývoji v letech 2010 a 2011 a mírném výkyvu v roce 2012 bylo v roce 2015 dosaženo výroby 16,3 mil osobních automobilů. Rovněž poslední meziroční nárůst o 6,1 % je více než uspokojivý. Pro srovnání uvádíme produkci Číny – 21 mil., Japonska – 7,8 mil., USA – 4,2 mil. za rok 2015 [16].

V segmentu **užitkových vozů** je nárůst produkce pozvolnější (viz graf č. 2). Podobně jako v segmentu osobních automobilů světové produkce v roce 2001 poklesla. V dalších

letech zaznamenávala růst až do roku 2004. Na rozdíl od výroby osobních aut nastal v letech 2005 a 2006 pokles a po krátkém oživení v roce 2007 došlo k velmi výraznému propadu důsledkem hospodářské krize a v roce 2009 bylo vyrobeno pouze 14 mil. užitkových automobilů. Od roku 2010 opět výroba roste a v roce 2015 dosáhla již 22,2 mil. kusů [17]. Nepříznivý hospodářský vývoj na konci první dekády tohoto století výrazně ovlivnil chování firem, které odkládaly investice, a to se promítlo do poklesu prodejů užitkových vozů. Na druhou stranu byl potenciální pokles poptávky po osobních automobilech regulován v některých státech vládními opatřeními (šrotovné). Tato opatření měla stimulovat poptávku a zmírnit celkové dopady hospodářské krize včetně výraznějšího propouštění.

Segment užitkových automobilů zaznamenal ve sledovaném období velký pokles produkce, který byl způsoben hospodářskou recesí. Např. v roce 2007 bylo v EU vyrobeno 2,6 mil. užitkových automobilů, avšak již rok 2008 se ukázal propad produkce a následující rok 2009 dokonce výroba poklesla na polovinu na 1,3 mil. vozů. Oživení výroby nastalo v roce 2010, avšak další roky přinesly opět propad produkce. Teprve po roce 2013 lze pozorovat nový růst, v roce 2014 bylo v EU vyrobeno 1,72 mil. užitkových vozů, v roce 2015 pak 1,87 mil. [17].

METODIKA A CÍL

Cílem tohoto článku je identifikovat dlouhodobé trendy a změny v konkurenceschopnosti evropského centra automobilového průmyslu a jeho jednotlivých zemí a poukázat na možnosti posílení jejich pozice v rostoucí světové konkurenci.

Koncept konkurenceschopnosti jako multikriteriální indikátor charakterizující celkové podmínky národní ekonomiky [19] je v poslední době v odborných kruzích často diskutován (ucelený přehled nabízí např. [12]). Na úrovni jednotlivých odvětví se ale jeví výhodnějším původní, užší, neoklasický koncept konkurenceschopnosti. Siggel [21] ukazuje rozdíl mezi konkurenceschopností a komparativní výhodou, ale sám přiznává, že tyto dva teoretické konstrukty mají ve skutečnosti řadu společných rysů. V tomto článku se proto přikloníme k pojetí konkurenceschopnosti ve smyslu, definovaném Hindlsem et al. [11], kteří označují daný ekonomický subjekt za konkurenceschopný, pokud je úspěšný při pronikání na nové trhy a získávání komparativní výhody v mezinárodním obchodě.

Výzkumná metoda použitá v tomto článku je postavena na indexu projevené komparativní výhody (*revealed comparative advantage, RCA*) představeném poprvé Balassou [3], který měří vývozy dané komodity z dané ekonomiky v poměru k celkovým vývozům téže ekonomiky ve srovnání s odpovídající exportní výkonností vybrané skupiny

zemí. Jinými slovy, *RCA* je schopný identifikovat exportní sektory nebo komodity, při jejichž vývozu jsou exportéři dané ekonomiky úspěšnější než jejich konkurenti z ostatních zemí.

$$RCA_{i,t}^{C} = \frac{\dfrac{X_{i,t}^{C}}{\sum X_{t}^{C}}}{\dfrac{X_{i,t}^{G}}{\sum X_{t}^{G}}}, \qquad (1)$$

kde *X* je objem exportů dané komodity *i*, *C* je daná ekonomika, *G* skupina zemí, s níž je ekonomika *C* srovnávána, *i* je daný vývozní artikl nebo jejich skupina (např. oddíl 29.1 klasifikace NACE Rev. 2), *t* je časové období (rok). Čitatel složeného zlomku (1) tedy představuje podíl dané komodity *i* na celkových exportech dané ekonomiky *C*, zatímco jmenovatel lze interpretovat jako podíl dané komodity *i* na celkových exportech dané skupiny zemí *G*. Skupina zemí *G* je pro účely tohoto článku definována jako soubor 39 největších světových výrobců v sektoru automobilového průmyslu podle OICA [18].

Výhodou Balassova *RCA* je především jeho nezávislost na změnách cen v mezinárodním obchodě, neboť se *de facto* jedná o objemový index. Určitým problémem tohoto indexu je jeho asymetrie: pro komodity s komparativní výhodou dosahuje *RCA* hodnot od {+1} do {+∞}, zatímco pro komodity s komparativní nevýhodou hodnot od {0} do {+1}. Na základě práce Gruppa [9] proto navrhl Dalum et al. [5] symetrický index projevené komparativní výhody (*revealed symmetric comparative advantage, RSCA*), který řeší problém šikmosti následujícím způsobem:

$$RSCA_{i,t}^{C} = \frac{RCA_{i,t}^{C} - 1}{RCA_{i,t}^{C} + 1}. \quad (2)$$

Čím více se hodnota *RSCA* blíží k {+1}, tím intenzivnější je komparativní výhoda, naopak, čím vice se hodnota *RSCA* blíží k {-1}, tím větší komparativní nevýhodu naznačuje.

Vypovídací schopnost a robustnost konceptu *RCA* prošla rozsáhlou debatou, v níž např. Moenius [13] ukazuje, že *RCA* je adekvátním identifikátorem mezinárodní konkurenceschopnosti, ačkoli postrádá výraznou schopnost předvídat změny. Pingyao a Jingyun [20] využívají analýzu *RSCA* k identifikaci růstového potenciálu zpracovatelského průmyslu v mezinárodním obchodě zemí skupiny BRICS (Brazílie, Rusko, Indie, Čína a Jihoafrická republika), Wanling a Xiaohui [26] s pomocí *RSCA* detekují problémy bilaterálních vztahů vybraných zemí.

Dlouhodobé přesuny a změny v mezinárodní konkurenceschopnosti budou identifikovány v období 1995–2015 pomocí standardních metod statistické analýzy, jako odhad dlouhodobé trendové složky v lineární regresní funkci. Jejich statistická robustnost

bude testována na 95% hladině významnosti [25]. K výpočtům bude použit softwarový produkt Statgraphics XVII. Data byla čerpána z veřejně dostupné databáze UNCTAD [24].

VÝSLEDKY A DISKUSE

V rozmístění výroby v prostoru Evropské unie lze v posledních 15 letech sledovat dvě zásadní tendence. Za prvé, i přes rozhodující podíl produkce automobilů v subregionu EU15 se podíl zemí EU15 na celkové produkci EU28 snížil z 92 % v roce 2000 na 79 % v roce 2015. V rámci subregionu zaznamenalo růst pouze Německo a méně významně Rakousko. Ostatní země vykazují relativní pokles výroby. Nejvíce klesla produkce ve Francii a v Belgii. Ve Francii došlo k absolutnímu poklesu v letech 2000–2015 z 3,35 mil. na 1,97 mil. kusů. Relativně výroba poklesla z 18 % na 11 % EU28. V Belgii se produkce v těchto letech snížila z 1 milionu na 409 tisíc automobilů, v Nizozemí z 267 tisíc na 44 tisíc kusů.

Zásadní změny proběhly také v jižním křídle EU15: Itálie, Portugalsko a Španělsko v roce 2000 dohromady generovaly 26% výrobní podíl EU, ten však v roce 2015 činil pouze 21 %. Hlavním důvodem byl propad výroby v Itálii z 1,7 mil. vozidel v roce 2000 na 1 mil. v roce 2015. Španělsko a Portugalsko zaznamenaly rovněž absolutní i relativní poklesy produkce, avšak výrazně menší než Itálie.

Naopak nové členské země EU zaznamenaly dynamický vývoj. Podíl subregionu na výrobě aut v EU28 se zvýšil ve sledovaných letech z 8 % na 21 %. Nejdynamičtěji rostla produkce např. na Slovensku, v Maďarsku, v Rumunsku, ale i v České republice. V ČR bylo v roce 2015 vyrobeno 1,3 mil. automobilů, což zemi zařadilo v žebříčku absolutní výroby v EU28 na 5. místo. Rostoucí význam českého automobilového průmyslu je patrný i z relativního růstu, přičemž podíl ČR na celkové produkci EU28 vzrostl z 2,4 % na 7,1 % [18]. Poslední meziroční růst slovenské produkce vykázal 3 % a Slovensko dosáhlo poprvé v historii na hodnotu jednoho milionu vyrobených kusů v roce 2015.

Ekonomiky, u nichž jejich dlouhodobý trend nebyl statisticky významně odlišný od nuly (na 95% hladině významnosti), jsou v grafu č. 3 uvedeny na vodorovné ose. Kromě Švédska a Slovinska se jedná o ekonomiky, jejichž světová konkurenceschopnost je spíše sporadická.

Graf č. 3: Změny v konkurenceschopnosti vybraných zemí v odvětví NACE 29.1 (výroba motorových vozidel).

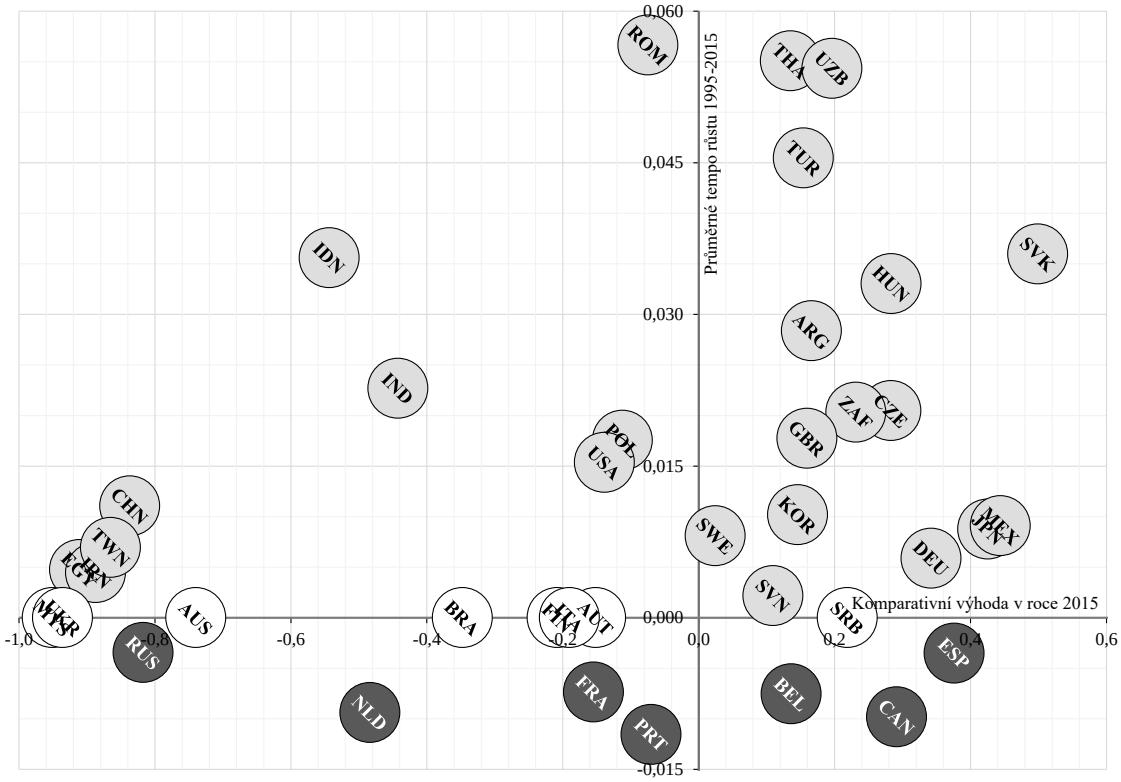

Zdroj: Vlastní výpočty na základě dat [24].

Podobné závěry ostatně naznačuje také analýza dlouhodobých vývojových trendů *RSCA* v sektoru výroby motorových vozidel (NACE 29.1). V grafu č. 3 je vynesena hodnota *RSCA* dosažená danou zemí v roce 2015 na vodorovnou osu (Exportní pozice v roce 2015) a průměrné meziroční tempo růstu *RSCA* za období 1999–2015 na svislou osu. Země, které mají komparativní výhodu, tedy leží v pravé části, zatímco ty s komparativní nevýhodou jsou v levé části grafu. Ekonomiky, jejichž konkurenceschopnost zaznamenala v období 1999–2015 výrazné a systematické zlepšení, se nacházejí v horní polovině grafu, naopak ty, jejichž mezinárodní konkurenceschopnost se propadla, jsou ve spodní části.

Z grafu č. 3 je zřejmé, že mezi zeměmi EU28 je to především Belgie (BEL), Francie (FRA), Nizozemí (NLD), Španělsko (ESP) a Portugalsko (PRT), kdo zaznamenal výrazné zhoršení mezinárodní konkurenceschopnosti, zatímco Česká republika (CZE), Maďarsko (HUN), Německo (DEU), Polsko (POL), Rumunsko (ROM), Slovensko (SVK) a poněkud překvapivě také Velká Británie (GBR) v období 1999–2015 dosáhly výrazných zlepšení své mezinárodní konkurenceschopnosti ve výrobě motorových vozidel.

Graf č. 3 nicméně také ilustruje zásadní změny probíhající v asijském regionu. Zatímco Rusko (RUS) svou pozici v automobilovém průmyslu rychle opouští, jeho pozici obsazují producenti ze superkonkurenceschopné Číny (CHN), z Tchaj-wanu (TWN), Indie (IND), Indonésie (IDN), Thajska (THA) nebo Turecka (TUR), kteří směle sekundují zavedeným závodům v Jižní Koreji (KOR) nebo Japonsku (JAP).

Podobná je také situace v sektoru výroby dílů a příslušenství pro motorová vozidla (NACE 29.3) znázorněná na grafu č. 4. V rámci zemí EU28 je z něj zřejmé postupné stěhování výroby nejen z uvedené Belgie (BEL), Francie (FRA), Nizozemí (NLD), Španělska (ESP) a Portugalska (PRT), ale také ze skandinávského Švédska (SWE) a Finska (FIN).

Z Velké Británie (GBR), podobně jako ze Spojených států amerických (USA) se stěhuje výroba dílů a příslušenství, ale v exportu celých motorových vozidel si stále svou konkurenceschopnost drží. Ekonomiky, u nichž jejich dlouhodobý trend nebyl statisticky signifikantní (na 95% hladině významnosti), jsou v grafu č. 4 uvedeny na vodorovné ose. S výjimkou Itálie se nejedná o ekonomiky, které by v tomto segmentu disponovaly významnější světovou konkurenceschopností.

Vývojové trendy v lokalizaci automobilové výroby v EU jsou tedy markantní a jasné: Základním trendem je postupné stěhování výroby za výhodnějšími lokalizačními a výrobními předpoklady a levnější produkcí ze zemí západní i jižní Evropy do geograficky výhodně položených nových členských zemí EU a s tím spojené snižování produkce v tradičních zemích západních a jižních zemí EU včetně omezování kapacit pracovních míst. Otázkou zůstává budoucí vývoj v rozmístění produkce vzhledem k možnostem nárůstu výrobních nákladů právě ve východních zemích EU [18].

Graf č. 4: Změny v konkurenceschopnosti vybraných zemí v odvětví NACE 29.3 (výroba dílů a příslušenství pro motorová vozidla a jejich motory).

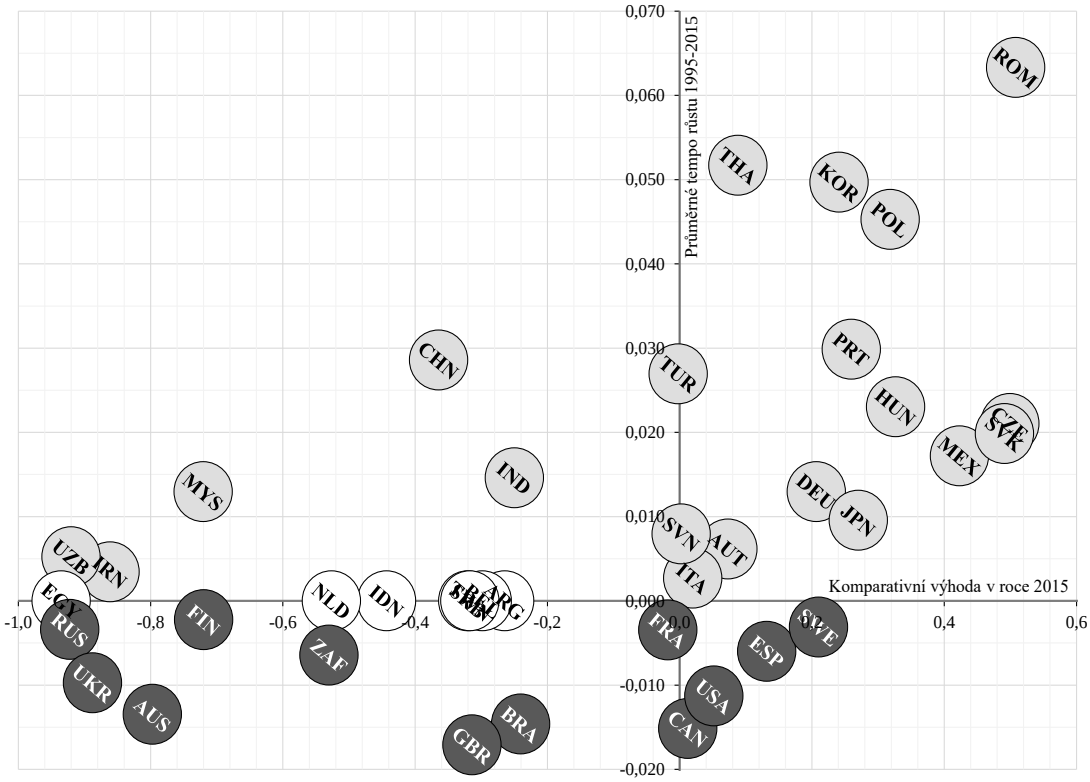

Zdroj: Vlastní výpočty na základě dat [24].

Možnosti posílení konkurenceschopnosti

Zásadním momentem, který vede k zachování vysoké konkurenční výhody evropských výrobců automobilů ve srovnání zejména s asijskými dodavateli (s výjimkou Japonka a Koreje) je vysoká technologická úroveň finálních výrobků, zaměření se na nejmodernější bezpečnostní prvky a udržitelný postoj k životnímu prostředí. V roce 2014 bylo v sektoru automobilového průmyslu realizováno 6 056 patentů, z nichž 52 % bylo vytvořeno v zemích Evropské unie a největší podíl – 33 % z celkového počtu připadlo na německé výrobce [2]. Evropští výrobci patří mezi hlavní inovátory v oblasti aktivní i pasivní bezpečnosti. Některé tradiční evropské značky (Volvo, Saab, Mercedes-Benz) se významně profilovaly právě v oblasti bezpečnosti svých výrobků, ale svými vysokými požadavky na bezpečnost zasáhly i do oblasti evropské legislativy. Existence přísných norem a předpisů vytváří určité technické překážky, a může tak být vnímána jako forma netarifních limitů pro vstup zejména asijských automobilek na evropský trh.

Graf č. 5: Evropský automobilový trh v roce 2015 (prodeje v kusech).

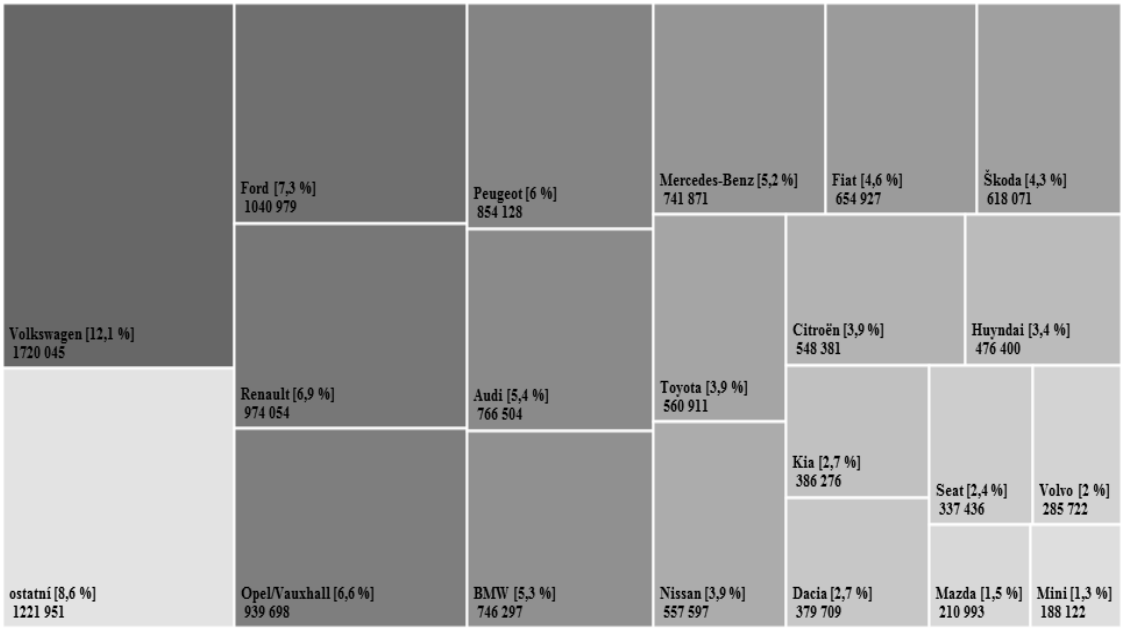

Zdroj: Vlastní výpočty podle [4].

Poznámka: Zahrnuje 29 států Evropy, tzn. všechny země EU bez Bulharska a Malty, dále Švýcarsko, Srbsko a Norsko.

Vývoj evropského trhu v posledním období ukazuje stále poměrně slabou pozici automobilů mimoevropských výrobců (viz graf č. 5). Neevropským výrobcem s největším tržním podílem 7,3 % je Ford, který však má v Německu nezávislou výzkumnou a vývojovou základnu pro evropské aktivity. Ostatní mimoevropské značky nedosahují ani 4% podílu na evropském trhu (Toyota 3,9 %, Nissan 3,9 %, Hyundai 3,3 %) [4]. Vysoké tržní podíly evropských výrobců naznačují další velmi zásadní rys evropského automobilového trhu – vysokou preferenci domácích značek. Tento fakt je relevantním faktorem limitujícím možnosti průniku zejména nových asijských výrobců na evropské trhy se svými značkami za předpokladu neměnného chování evropských spotřebitelů.

Výrazný nárůst produkce automobilového průmyslu v rozvojových zemích, nabízí příležitost pro automobilový průmysl EU, ale zároveň vytváří vysoký tlak na zlepšení jeho udržitelnosti a řešení problému narůstající celosvětové konkurence. Automobilový průmysl, který vytváří v EU 13 mil. pracovních míst, má pro hospodářský růst a rozvoj zaměstnanosti zásadní význam.

Cílem EU je zachování automobilového průmyslu světové úrovně, který bude vyrábět energeticky nejúčinnější a nejbezpečnější vozidla a poskytovat miliony vysoce kvalifikovaných pracovních míst. Za účelem dosažení těchto cílů Evropská komise vytvořila akční plán CARS 2020 zaměřený na posílení konkurenceschopnosti a udržitelnosti tohoto

odvětví do roku 2020 [6]. Evropská komise navrhuje masivní inovativní stimul pomocí zefektivnění výzkumu a inovací v rámci iniciativy „Evropská ekologická vozidla“. Navrhovaná opatření se týkají emisí výfukových plynů, alternativních paliv, financování výzkumu a vývoje, zvýšení bezpečnosti silničního provozu a rozvoje inteligentních dopravních systémů. Zároveň Komise řeší problémy, které souvisejí s nízkou poptávkou po automobilech a zaměřují se na problémy s nadměrnými a nevyužitými továrními kapacitami v EU. Zabývá se rovněž prováděním opatření v zájmu zvýšení bezpečnosti silničního provozu, včetně inteligentních dopravních systémů [6].

Druhým pilířem jsou iniciativy a cíle vedoucí ke zlepšení tržních podmínek. Hlavním cílem je posílení konkurenceschopnosti automobilového průmyslu v EU a zajištění vhodných podmínek pro podnikání. Prostřednictvím regulační politiky budou vytvářeny takové podmínky, které zajistí předvídatelný, spolehlivý a příznivý rámec pro podnikání [14]. Cílů má být dosaženo zefektivněním finančních pobídek na ekologické automobily a jejich koordinaci mezi členskými státy. Dále mají být uplatňovány zásady inteligentní regulace [6].

Třetím pilířem je posílení konkurenceschopnosti na světových trzích prostřednictvím účinné obchodní politiky a mezinárodní harmonizace předpisů týkajících se vozidel. Vzhledem ke stagnující poptávce po automobilech v prostředí EU je důraz kladen na hledání nových odbytových trhů zejména v dynamicky se rozvíjejících oblastech. Podpora je směřována na uzavírání vyvážených obchodních dohod s komplexním hodnocením důsledků na konkurenceschopnost automobilového průmyslu EU [14].

Významnou podporou producentů v přístupu na globální trhy bude nepochybně další harmonizace předpisů pro schvalování vozidel a schvalovací systém by tak byl sjednocen [17]. Čtvrtý pilíř se zaměřuje na předvídání potřeb přizpůsobení pomocí investic do lidského kapitálu a dovednosti a zmírnění sociálních dopadů restrukturalizace. V rámci tohoto pilíře si Komise vytyčila za cíl navrhnout opatření potřebná k řešení problémů s nevyužitými výrobními kapacitami a podpoří poptávku bez narušení zásad vnitřního trhu a hospodářské soutěže.

V dalším období lze očekávat sílící snahu čínských a pravděpodobně i indických výrobců automobilů o proniknutí na evropské trhy vzhledem k jejich relativně větší otevřenosti ve srovnání s jinými světovými trhy. Hlavními překážkami zůstávají zejména technické a emisní normy. V současné době je účast dovozců automobilů do Evropy zaměřena pouze na konkurenceschopné výrobky, což představuje stále velkou výhodu pro evropské výrobce, je však jasné, že se evropské konkurenční prostředí mění a domácí výrobci na tyto změny musí ve vlastním zájmu aktivně reagovat. Posílení

konkurenceschopnosti evropských výrobců ve vztahu k rostoucí zejména čínské produkci lze sledovat v několika rovinách. Pro evropské výrobce je významnou oblastí segment luxusních značek, který má stále velmi silnou konkurenční pozici ve srovnání se značkami z Číny i Indie. Druhou oblastí, kde může evropské automobilové centrum obstát je zvýšení koncentrace výroby do větších uskupení a zaměření se na vysoce produktivní a sortimentně flexibilní výrobní technologie. Nesporným faktorem udržení konkurenceschopnosti je rovněž další zvyšování technologické úrovně výrobků a zavádění nových sofistikovaných zařízení a funkcí v automobilech např. v oblasti bezpečnosti.

Jak již bylo uvedeno, významným segmentem, který udržuje vysokou konkurenceschopnost evropských výrobců automobilů ve srovnání s ostatním světem, je výroba luxusních automobilů. Pro tento druh produkce je charakteristická stabilní úroveň poptávky, která je relativně málo citlivá na hospodářské výkyvy a vyznačuje se i dlouhodobou dynamikou růstu. Zásadní roli také sehrává věrnost značce související i s tradicí výroby. To je právě výrazná výhoda pro evropské značky a např. i zařazení nových evropských značek do tohoto segmentu nebude jednoduché. Vzhledem k těmto faktorům je vstup nových např. asijských výrobců do segmentu výroby prémiových vozů velmi složitý. Kromě výrobců trvale ziskových s naplněnými kapacitami v tomto segmentu existují i ztrátové společnosti. Lze však hovořit o velkém potenciálu, který evropské automobilky mají pro posílení jejich tržní pozice. Největším prémiovým výrobcem automobilů je BMW zahrnující i britské značky Mini a Rolls-Royce. Automobilka zaznamenala poslední meziroční růst 6,1 % a hlavním odbytištěm zůstává Evropa [8]. Velmi dobré výsledky dosahuje v posledních letech skupina Daimler, která produkuje luxusní vozy Mercedes-Benz a minivozy Smart ale také lehké a těžké automobily a užitkové vozy. V prvním čtvrtletí roku 2016 dokonce v počtu prodejů předstihl Daimler tradiční BMW [10]. Další velmi dynamickou výrobou disponuje zejména v posledním období Audi včetně Lamborghini. Oproti konkurentům má Audi výhodu v tom, že je součástí velkého koncernu Volkswagen. Představitelem kvality a luxusu je tradiční švédské Volvo, které se nejprve v roce 1999 stalo majetkem Fordu a v roce 2010 jej koupil čínský holding Geely. Ještě před prodejem Volva, prodal Ford značku luxusních vozů Jaguar indické společnosti Tata Motors. Obě asijské společnosti nepochybně vidí perspektivy těchto akvizic v možnostech využití technických a výrobních postupů tradičních výrobců. Mohutné investice do výrobních závodů v Číně, které by měly vyrábět automobily pro export, by měly otevřít prodeje na západních trzích, primárně v USA [23]. Dalšími výrobci, kteří se chtějí více zaměřit na výrobu luxusních automobilů, jsou skupina FCA (Fiat Chrysler Automobiles) se

značkami Ferrari, Maserati a velké ambice má i se značkou Alfa Romeo. Expanzi v segmentu prémiových vozů předpokládá také PSA a Renault.

ZÁVĚR

Významnou oblastí vedoucí k posílení konkurenceschopnosti automobilových výrobců v Evropě jsou vnitřní strukturální změny ve výrobě. Jedná se hlavně o posilování koncentrace výroby a zavádění nových a vysoce produktivních technologií. Koncentrace výrobců vede k existenci velkých koncernů, které vlastní množství tradičních značek a jejich tržní síla je obrovská. Jejich výroba se vyznačuje vysokou produktivitou a opírá se o vyspělé technologie, kvalifikovanou pracovní sílu a sofistikované know-how. Současným produkčním trendem je např. maximální unifikace výroby založené na společných platformách s využitím funkčních modulů a systémů. To vede ke snižování nákladů a ke zvyšování flexibility produkce. Výroba stále více reaguje na individuální požadavky zákazníků, což předpokládá vysokou provázanost výrobců a dodavatelských a subdodavatelskými subjektů [25]. Účinnost a přínos Akčního plánu CARS 2020, jakož i hlubší analýza změn a posunů v odvětví výroby motorových vozidel a komplexní zhodnocení jejich dopadů bude předmětem dalšího výzkumu.

POUŽITÁ LITERATURA A INFORMAČNÍ ZDROJE

1. ACEA (2013): *The Automobile Industry Pocket Guide 2013* [online]. Brussels: Association des Constructeurs Européens d'Automobiles [cit. 2015-07-02]. Dostupný z <http://www.acea.be/uploads/publications/POCKET_GUIDE_13.pdf>.
2. ACEA (2015): *The Automobile Industry Pocket Guide 2015* [online]. Brussels: Association des Constructeurs Européens d'Automobiles [cit. 2016-07-08]. Dostupný z <http://www.acea.be/uploads/publications/POCKET_GUIDE_2015-2016.pdf>.
3. BALASSA, B. (1965): Trade Liberalization and Revealed Comparative Advantage. *Manchester School of Economic and Social Studies*, vol. 33, iss. 2, pp. 99–123.
4. BUREŠ D. (2016): *Evropský trh v roce 2015* [online]. Auto.cz, 02.02.2016 [cit. 2016-07-28]. Dostupný z <http://www.auto.cz/evropsky-trh-roce-2015-dve-skodovky-top-20-92571>.
5. DALUM, B. – LAURSEN, K. – VILLUMSEN, G. (1998): Structural Change in OECD Export Specialisation Patterns: De-specialisation and 'Stickiness'. *International Review of Applied Economics*, vol. 12, iss. 3, pp. 447–467.
6. EC (2012): CARS 2020: za silný, konkurenceschopný a udržitelný evropský automobilový průmysl [online]. Brussels: European Commission [cit. 2015-07-03]. Dostupný z <http://europa.eu/rapid/press-release_IP-12-1187_cs.htm>.
7. EUROSTAT (2008): Statistical Classificatin of Economic Activities in the European Community, Rev. 2. [online]. Brussels: Eurostat [cit. 2015-07-01]. Dostupný z <http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Manufacture_of_motor_vehicles,_trailers_and_semi-trailers_statistics_-_NACE_Rev._2>.

8. FASSE, M. (2016): Audi und Mercedes abgehängt: BMW fährt allen davon [online]. Handelsblatt, 11.01.2016 [cit. 2016-06-27]. Dostupný z <http://www.handelsblatt.com/unternehmen/industrie/audi-und-mercedes-abgehaengt-bmw-faehrt-allen-davon/12816194.html>.
9. GRUPP, H. (1994): The Measurement of Technical Performance of Innovations by Technometrics and Its Impact on Established Technology Indicators. *Research Policy*, vol. 23, iss. 2, pp. 175–193.
10. HANDELSBLATT (2016): BMW. Mercedes und Audi: Deutsche Oberklasse-Autobauer melden Rekorde [online]. *Handelsblatt*, 12.04.2016 [cit. 2016-06-28]. Dostupný z <http://www.handelsblatt.com/unternehmen/industrie/bmw-mercedes-und-audi-deutsche-oberklasse-autobauer-melden-rekorde/13439024.html>.
11. HINDLS, R. – HOLMAN, R. – HRONOVÁ, S. (2003): *Ekonomický slovník.* Praha: C. H. Beck.
12. MARGAN, F. (2012): Competitiveness in the EU on the Context of the Globalised Economy. In: *Proceedings of the 1st International Conference on European Integration 2012*. Ostrava: VSB-TU Ostrava, pp. 188–198. ISBN 978-80-248-2685-1.
13. MOENIUS, J. (2006): *Measuring Comparative Advantage: A Ricardian Approach* [online]. Redlands, CA, USA: University of Redlands. [cit. 2016-06-15]. Dostupný z <http://bulldog2.redlands.edu/fac/johannes_moenius/content/Index2 _new.pdf>.
14. MPO ČR (2012): *CARS 2020: Akční plán pro konkurenceschopný a udržitelný automobilový průmysl v Evropě* [online]. Praha: Ministerstvo průmyslu a obchodu České republiky. [cit. 2015-07-03]. Dostupný z <http://www.mpo.cz/dokument141028.html>.
15. OICA (2015): *Production Statistics* [online]. Paris: Organisation Internationale des Constructeurs d'Automobiles, 2015 [cit. 2016-07-08]. Dostupný z <http://www.oica.net/wp-content/uploads//total-2014-Q4.pdf>.
16. OICA (2016a): *Production Statistics* [online]. Paris: Organisation Internationale des Constructeurs d'Automobiles, 2016 [cit. 2016-07-15]. Dostupný z <http://www.oica.net/wp-content/uploads//Cars-2015-Q4-March-16.pdf>.
17. OICA (2016b): *Production Statistics* [online]. Paris: Organisation Internationale des Constructeurs d'Automobiles, 2016 [cit. 2016-07-15]. Dostupný z <http://www.oica.net/wp-content/uploads//LCV-2015-Q4-March-16.pdf>.
18. OICA (2016c): *Production Statistics* [online]. Paris: Organisation Internationale des Constructeurs d'Automobiles, 2016 [cit. 2016-07-15]. Dostupný z <http://www.oica.net/wp-content/uploads//Total-2015-Q4-March-16.pdf>.
19. OUTRATA, R. (2012): Comparative Analysis of Competitiveness of Selected New EU Member Countries. *Ekonomický časopis*, vol. 60, iss. 4, pp. 371–387.
20. PINGYAO, L. – JINGYUN, W. (2012): Opportunities and Challenges Faced by the Cooperation of BRICS. *Statistical Research*, vol. 29, iss. 2, pp. 21–27.
21. SIGGEL, E. (2006): International Competitiveness and Comparative Advantage: A Survey and a Proposal for Measurement. *Journal of Industry, Competition and Trade*, vol. 6, iss. 2, pp. 137–159.
22. STATISTA (2016): *Worldwide automobile production from 2000 to 2014 (in million vehicles)* [online]. 2015. [cit. 2016-06-25]. Dostupný z <http://www.statista.com/statistics/262747/worldwide-automobile-production-sinc e-2000/>.
23. THE ECONOMIST (2014): Volvo – The $11 billion gamble: Geely is placing its hopes of reviving the ailing Swedish carmaker on the new XC90 [online]. *The Economist*, 05.09.2014 [cit. 2016-06-28]. Dostupný z <http://www.economist.com/news/business-and-finance/21615677-volvo>.

24. UNCTAD (2016): *UNCTADStat* [online] United Nations Conference on Trade and Development: Geneve, 2016. [cit. 2016-06-10]. Dostupný z <http://unctadstat.unctad.org/wds/ReportFolders/reportFolders.aspx>.
25. VOŠTA, M. – KOCOUREK, A. (2015): Automotive Industry in the European Union and Its Competitiveness in the World. *ACC Journal*, 2015, vol. 21, iss. 2, pp. 40–50.
26. WANLING, C. – XIAOHUI, W. (2013): A Quantitative Analysis of the Trade Relationship among the BRICS Countries. *Comparative Economic & Social Systems*, vol. 29, iss. 1, pp. 62–73.

ADDRESS & ©

doc. PaedDr. Milan VOŠTA, Ph.D.
Katedra mezinárodních vztahů a evropských studií
Metropolitní univerzita Praha
Dubečská 900/10, 100 31 Praha 10 – Strašnice
Czech Republic
milan.vosta@mup.cz

Ing. Aleš KOCOUREK, Ph.D.
Katedra mezinárodních vztahů a evropských studií
Metropolitní univerzita Praha
Dubečská 900/10, 100 31 Praha 10 – Strašnice
Czech Republic
ales.kocourek@mup.cz

PRŮZKUM PODNIKÁNÍ START-UPŮ V JIHOMORAVSKÉM KRAJI

Business Research of Start-ups in South Moravian Region

Renáta JEŽKOVÁ – Jan KRAMÁŘ

Brno, Czech Republic

ABSTRAKT: Příspěvek se zabývá průzkumem vybraných klíčových aspektů podnikání start-up firem a projektů v Jihomoravském kraji. Vychází z dotazníkového průzkumu realizovaného v měsících březen a duben 2016 v 32 start-upech výhradně působících v Jihomoravském kraji a je součástí řešení výzkumného projektu AKADEMIE STING IGA_AS_02 „Management a marketing“.

Klíčová slova: start-up – podnikání – průzkum – Jihomoravský kraj

ABSTRACT: The paper deals with the research of selected entrepreneurial key aspects of start-up companies and projects in the South Moravian Region. It is based on a questionnaire survey conducted in March and April 2016 including 32 start-ups exclusively operating in the South Moravian Region. The paper is a part of a research project analysis of the STING ACADEMY named IGA_AS_02 „Management and Marketing“.

Key words: start-up – doing business – research – South Moravian Region

ÚVOD

Zásadním problémem hlubšího poznání specifik start-upů je definice klíčového pojmu „start-up“, která není jediná ani jednotná. Při definování tohoto pojmu tak vycházíme jednak z publikovaných mainstreamových zahraničních autorů, zabývajících se dlouhodoběji problematikou start-up firem (Blank 2005; 2010a; 2010b; 2012; Ries 2011; Feinleib 2011; Kawasaki 2004), z publikovaných názorů a zkušeností samotných start-upistů spolupracujících s akademickou, resp. vědeckou obcí (Vaňhara 2000; Guillebeau 2013; Harris 2006; Knesl), a jednak z doposud publikovaných prací řešících problematiku uvedených teoretických východisek (Ježková 2014; Hodboďová 2014; Sterly – Vacek 2014; Špicar (ed.) 2014). Nejznámější paradigma o start-upech je takové, že je to libovolná nově začínající firma či projekt ve fázi podnikatelského záměru[11], které se stalo oblíbeným v době popularizace internetu v letech 1996 až 2001.

[11] V této souvislosti Sterly, R. a Vacek, J. (2014: 106) a také Ries (2011) zdůrazňují, že je chybou považovat za start-up jakoukoli začínající společnost či jakoukoli webovou stránku, nebo jako uvádí Blank (2012) – menší verze velkých firem, s čím je možné se bohužel setkat jako s převládajícím názorem také v podmínkách České republiky. Tato chyba se tvoří v souvislosti s tím, že start-upy jsou v posledních letech velmi populární díky firmám, které dříve byly start-upy s omezeným počtem lidí, jako například Apple, Google, Amazon, Zynga nebo Facebook a dnes jsou to společnosti obchodované na burze.

Pod pojmem „start-up“ rozumíme „malou začínající firmu nebo projekt dočasného a bezpodmínečně inovativního charakteru ve významném měřítku, často celonárodním až globálním, hledající opakovatelný a škálovatelný obchodní model s běžným managementem a marketingem, používající nové postoje a nástroje, určené k vytvoření nových produktů nebo služeb, založených na zajímavé myšlence nebo nápadu dosud absentujících na trhu vůči vybraným segmentům implementovaných do praxe. Start-up se vyznačuje nízkými počátečními náklady, s omezeným počtem zaměstnanců, působící v extrémně rizikovém prostředí za nejistých podmínek, využívající radikální inovace k dosažení úspěchu v daném oboru přizpůsobením a využitím starých technologií na zcela nové účely, přinášející uspokojení spotřebitelům nalezením trhového výklenku nebo zavedením nových obchodních modelů, které zpřístupní dosud skryté hodnoty, vyznačující se v převážné míře:

- *časově ohraničenou formou fungování*[12]*;*
- *nejčastější právní formou podnikání prostřednictvím společností s ručením omezeným nebo bez právní formy*[13]*;*
- *nízkými počátečními náklady;*
- *generováním záporného výsledku hospodaření v prvních letech po založení;*
- *vysokou rizikovostí pro investory;*
- *potenciální vyšší návratností investic při jejich úspěšném rozvoji;*
- *zaměřením na nehmotný majetek společnosti;*
- *malým a mladým týmem lidí;*
- *tvorbou v prostředí internetu s využitím softwarových mobilních nebo webových aplikací, B2B nebo B2C služeb, technologických firem, sociálních sítí, online her apod.“*[14]

Vědecká literatura pojednává o existenci několika druhů start-upů, a to:

- *přinášející na již existující trh nový produkt,*
- *přinášející na nový trh nový produkt,*
- *přinášející nový produkt na existující trh a jsou cenově nižšími vyzývateli,*
- *přinášející nový produkt na existující trh a jsou zaměřeny na okrajový produkt* (Ježková 2014: 36).

Podle typu trhu je pak potřeba uzpůsobit fungování start-upu a jeho činností.

[12] Za start-up firmy se většinou považují firmy mladší než tříleté. Množství start-up firem se vyvinulo ze spin-off firem po krátkém fungování v podmínkách technologických inkubátorů či akcelerátorů (Ježková 2014: 35).
[13] Množství start-upů funguje jako „zájmová činnost“, „hobby“ při zaměstnání a tudíž jde častokrát o start-up projekty bez právní formy.
[14] V případě internetového startupu. In: Vacek – Sterly (2014), Špicar (ed.) (2014).

Ries (2011) uvádí, že start-upy vyžadují nový druh managementu, který je uzpůsobený pro situaci s extrémní nejistotou toho, co se stane. Podle něj *„úspěch start-upů může být řízen následováním správných procesů, což znamená, že se je lze naučit“*. (Ries 2011) Více než o managementu mluví o podnikatelství – entrepreneurshipu.

METODIKA A CÍL

Cílem příspěvku je analyzovat vybrané klíčové aspekty podnikání v podmínkách startupů Jihomoravského kraje. Problémem, se kterým jsme se setkali, byla neexistence jediné oficiální komplexní databáze start-upů v České republice, odkud bychom mohli respondenty spolehlivě vybrat a oslovit. Východiskem tedy byly následující databáze: Startup Club[15], Lupa.cz - Startupy, StartupJobs.cz, JIC (Jihomoravské inovační centrum), VTPBrno.cz (Vědecko-technický park Brno - Jih). Všechny námi oslovené startupy mají výhradně sídlo v Jihomoravském kraji. Dotazníkového průzkumu, který probíhal v období měsíců březen a duben 2016, se zúčastnilo celkově 32 respondentů (n=32), přičemž 18 (56,25 %) dotazníků bylo získáno prostřednictvím jejich osobního doručení a 14 (43,75 %) prostřednictvím internetové pošty. Vzhledem k informaci zveřejněné na serveru startupmap.cz o existenci celkem 190 startupů v Jihomoravském kraji předpokládáme, že se nám tak podařilo oslovit 16,84 % z nich.

VÝSLEDKY A DISKUSE

Z dotazníkového šetření vyplývá, že nejčastější *právní formou podnikání* start-upů v Jihomoravském kraji je společnost s ručením omezeným (26 firem představujících 81,25 %), dále pak akciová společnost (4 firmy, tj. 12,50 %), jeden respondent označil fyzickou osobu (3,13 %) a jeden start-up uvedl podnikání bez právní formy. Komanditní ani veřejná obchodní společnost se v případě start-upů v Jihomoravském kraji neobjevily ani jednou. Start-up firmám podle vzorku respondentů více vyhovují kapitálové, než osobní společnosti.

[15] V současné době je již spojená s inkubátorem JIC.

Graf č. 1: Právní formy podnikání start-upů v Jihomoravském kraji.

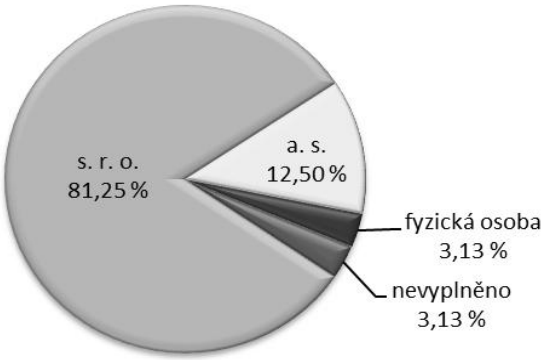

Zdroj: Vlastní průzkum (2016), N = 32.

Nejstarší oslovený start-up vznikl v roce 2001 a nejmladší působí na trhu teprve od roku 2016. Roky s největší četností založení firem byly 2015 (18,75 %; 6 respondentů) a 2014 (18,75 %; 6 respondentů), následovaly roky 2013, 2010, 2009 a 2008 – všechny po třech respondentech (9,38 %). V roce 2004 byla firma založena u dvou respondentů (6,25 %). Ostatní, vždy po jednom respondentovi, vznikly v letech 2016, 2012, 2011, 2007 a 2001.

Graf č. 2: Rok založení start-upů v Jihomoravském kraji.

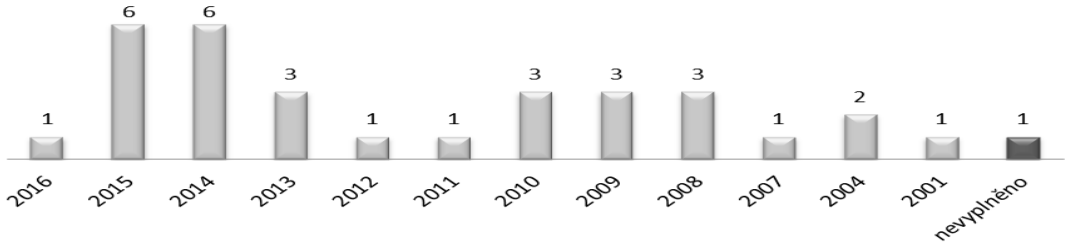

Zdroj: Vlastní průzkum (2016), N = 32.

Jelikož byli všichni respondenti vyhledáváni v rámci dostupných internetových databází uvedených v metodice tohoto článku, očekávalo se, že uvedou registraci minimálně v jedné z nich. Stalo se tak pouze v 9 případech respondentů (28,13 %), kdy tito uvedli databázi, 11 respondentů (34,38 %) odpovědělo „nevím“ a zbylých 12 odpovědělo „ne“ (37,50 %). Mezi zmíněnými byly databáze JIC, CzechInvest, StartupClub, StartupJobs.cz, StartupRanking, CrunchBace a StartCube. Tato skutečnost poukazuje na to, že start-upy zaujímají ke své registraci v databázích, kde mimochodem ani v jedné z nich neexistuje žádné

povinné členství, volnější postoj.

Při možnosti označení více odpovědí jsme zjistili, že nejvíc z oslovených start-upů v Jihomoravském kraji (23) *podniká v oblasti* informačních technologií (71,88 %), v 6 případech následují věda, výzkum a vzdělávání (18,75 %), čtyři start-upy (12,50 %) podnikají v oblasti poradenství, profesních služeb (činnost reklamní, překladatelská a tlumočnická, grafické práce atd.), tři oslovené start-upy (9,38 %) působí ve výrobě a zpracovatelském průmyslu, chemii, procesním řízení a crowdfundingu, dva (6,25 %) v obchodu, dražbě a pronájmu a jeden start-up (3,13 %) podniká ve stavebnictví a řemeslech. Naopak, start-upy v Jihomoravském kraji nenašli své uplatnění v pohostinství a ubytování, poradenství, osobních službách (kadeřnictví, kosmetické služby atd.), zábavě, sportu, cestování, životním stylu, zdravotnictví, zemědělství, chovatelství, lesnictví, ani v rybářství.

Graf č. 3: Předmět podnikání start-upů v Jihomoravském kraji (bylo možno více odpovědí).

Zdroj: Vlastní průzkum (2016), N = 32.

Průměrný *počet zaměstnanců* v oslovených start-upech Jihomoravského kraje je 11. Ve společnostech s ručením omezeným je to průměrně 10 zaměstnanců a v akciových společnostech 22. Vlastníci start-upů velmi často vykonávají funkci manažera firmy, co se potvrdilo i v námi oslovených start-upech – z 32 respondentů tomu tak bylo v 31 případech. Jediný respondent, a to v případě firmy zaměstnávající 25 zaměstnanců, odpověděl na tuto otázku záporně.

Graf č. 4: Počet zaměstnanců v start-upech v Jihomoravském kraji v závislosti na právní formě podnikání.

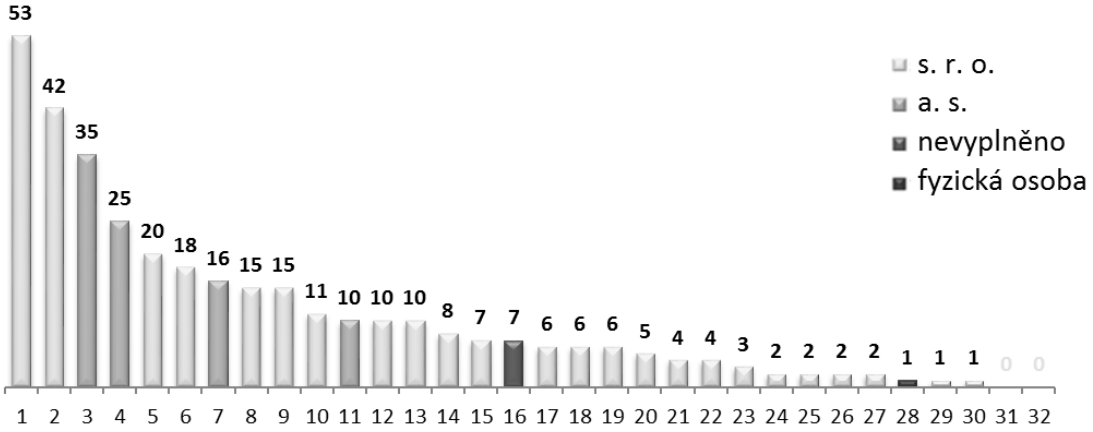

Zdroj: Vlastní průzkum (2016), N = 32.

K založení start-upů nejčastěji vedly následující *motivy,* přičemž bylo možné označit více odpovědí: realizace vlastního snu či přání (18, tj. 56,25 %), uplatnění svých znalostí, schopností či zkušeností (18, tj. 56,25 %), nalezení mezery na trhu (16, tj. 50 %), nalezení nové podnikatelské příležitosti (16, tj. 50 %), touha po samostatnosti a vlastní zodpovědnosti (14, tj. 43,75 %), nalezení efektivní inovace existujícího výrobku resp. služby (12, tj. 37,50 %), snaha si vydělat (10, tj. 31,25 %) a poskytování kvalitních výrobků resp. služeb (9, tj. 28,13 %). Nejmenší četnost měla odpověď „snaha udělat něco pro společnost, např. vytvořit pracovní příležitosti apod.“ (7, tj. 21,88 % označených odpovědí).

Graf č. 5: Motivy vedoucí k založení start-upů v Jihomoravském kraji (bylo možno více odpovědí).

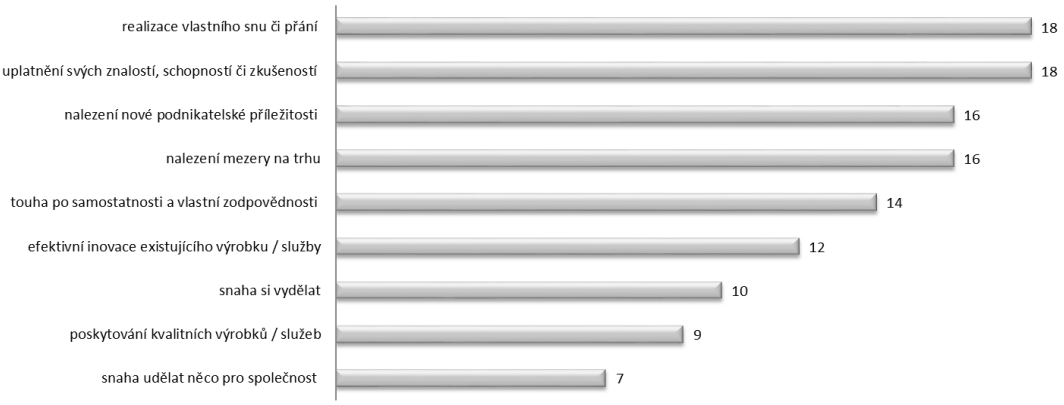

Zdroj: Vlastní průzkum (2016), N = 32

V *začátcích podnikání* měly start-upy největší *problémy,* přičemž bylo možné označit více odpovědí, v oblasti: financování firmy, co označilo 16 respondentů (50 %), dále šlo o personální problémy (11, tj. 34,38 %), problémy s legislativou České republiky (9, tj. 28,13 %) a administrativní problémy (7, tj. 21,88 %). Méně časté problémy byly manažerského charakteru (4, tj. 12,5 %), s dodavateli (2, tj. 6,25 %) a marketingového charakteru (1, tj. 3,13 %). Čtyři respondenti neměli v začátcích žádné problémy (12,50 %).

V *současné době,* také při možnosti označit více odpovědí, mají start-upy největší *problémy* personálního charakteru (12, tj. 37,50 %), finanční problémy (7, tj. 21,88 %), administrativní (3, tj. 9,38 %), manažerské (2, tj. 6,25 %) a legislativní (2, tj. 6,25 %). Žádnými problémy netrpí 8 oslovených respondentů (tj. 25 %). Respondentům vznikly také problémy s marketingem, nedostatkem kvalitních klientů, vývojem produktu a obchodem (vždy po 1 odpovědi).

Postupem času start-upy různými způsoby získaly finanční prostředky a počet označených odpovědí „finanční problémy“ klesl ze 16 označení na 7. I co se týká administrativních problémů, se start-up firmy poučily ze svých počátečních chyb a nyní již nehrají tak velkou roli; počet jejich označení klesl ze 7 na 3. Start-up firmy se naučily legislativní problémy zvládat, to dokazuje pokles počtu označení této možnosti z předchozích 9 na současné 2. Personální problémy naopak oproti počátečnímu stavu mírně narostly, a to z 11 na 12 označených odpovědí. Manažerské problémy klesly z původních 4 na současné 2 označené odpovědi. Počet respondentů, kteří nemají žádné problémy, se oproti stavu po založení firmy zdvojnásobil ze 4 na 8.

Graf č. 6: Porovnání problémů start-upů v Jihomoravském kraji v začátcích podnikání se současným stavem (bylo možno více odpovědí).

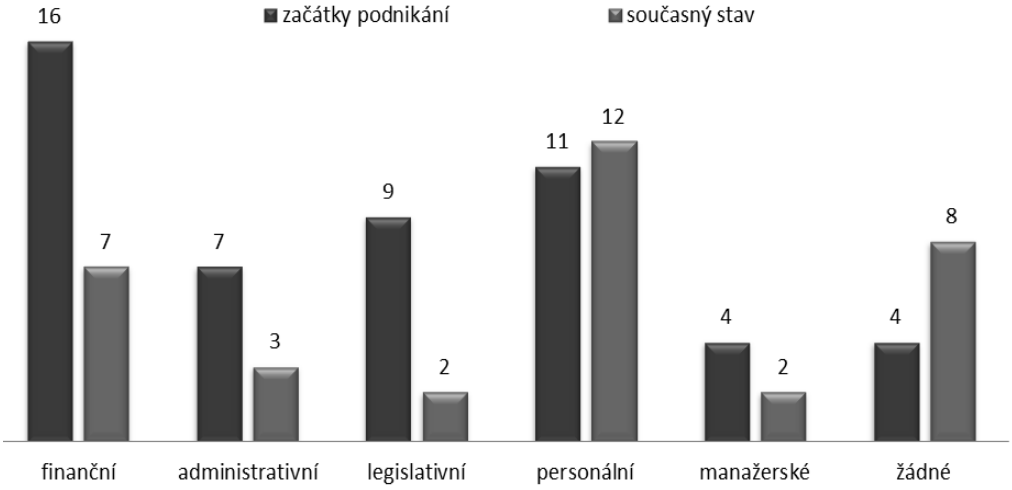

Zdroj: Vlastní průzkum (2016), N = 32.

87,50 % start-upů (28) má stanovené cíle podnikání. Dva respondenti (6,25 %) uvedli, že nemají stanovené cíle a stejný počet respondentů (6,25 %) o cílech neví. U 28 respondentů jsou v 15 případech jejich cíle plánovány na dobu 1–3 roky (53,57 %), cíle splnitelné do jednoho roku označilo 7 respondentů (25 %). Méně častou odpovědí bylo 3–5 let (4, tj. 14,29 %) a déle než 5 let (2, tj. 7,14 %).

Tab. č. 1: Doba plánování cílů v start-upech Jihomoravského kraje.

Doba plánování cílů	Absol. vyj.	Podíl v %
<1 rok	7	25
1–3 roky	15	53,57
3–5 let	4	14,29
>5 let	2	7,14
Celkem	**28**	**100**

Zdroj: Vlastní průzkum (2016), N = 28.

Dvacet respondentů (62,52 %) z oslovených 32 využilo k rozvoji podnikání *podnikatelský akcelerátor nebo inkubátor,* osm start-upů (25 %) nevyužilo inkubátor nebo akcelerátor, tři respondenti (9,38 %) nevěděli o existenci těchto možností a jeden se nevyjádřil.

Tab. č. 2: Využití podnikatelského inkubátoru nebo akcelerátoru pro rozvoj podnikání Jihomoravskými start-upy.

Využití podnikatelských inkubátorů a akcelerátorů	Absol. vyj.	Podíl v %
Ano	20	62,52
Ne	8	25
Nevědí o existenci	3	9,38
Nevyjádřili se	1	3,13
Celkem	**32**	**100**

Zdroj: Vlastní průzkum (2016), N = 32.

Dvacet respondentů, kteří využili pro rozvoj podnikatelský inkubátor nebo akcelerátor, se vyjadřovalo i k tomu, *co nejvíce ocenili*. Při možnosti označit více odpovědí jako nejvyužívanější podporu podnikání pro start-upy, respondenti označili „poskytnuté prostory na práci“ (12, tj. 60 %) a „vzdělávací programy“ (11, tj. 55 %), poskytnutí zvýhodněného nájemného uvádějí 4 respondenti (20 %) a podporu při vedení administrativy 3 respondenti (15 %). Dále respondenti dle jejich vlastních odpovědí nejvíce ocenili kontakty (10 %), poskytnutí financí (5 %), externí motivaci (5 %), zpětnou vazbu (5 %), poradenství (5 %) a networking (5 %). Další nejvyužívanější *podpory podnikání* představují dotace jak z fondů Evropské unie (12, tj. 37,50 %), tak z dotačních programů České republiky (12, tj. 37,5 %). Velké množství respondentů jinou formu podpory vůbec nevyužilo (10 označení této odpovědi, 31,25 %). Další podpory rozvoje podnikání start-upy využily v oblasti nefinanční podpory (poskytování informací, poradenství, konzultace, vzdělávání atd.) (9, tj. 28,13 %), rizikový kapitál (2, tj. 6,25 %), zvýhodněné bankovní úvěry či záruky (1, tj. 3,13 %). Jeden respondent (3,13 %) nevěděl, zda jeho firma využila podporu podnikání.

Graf č. 7: Srovnání využívání podpor podnikání v rámci inkubátoru nebo akcelerátoru a mimo ně Jihomoravskými start-upy.

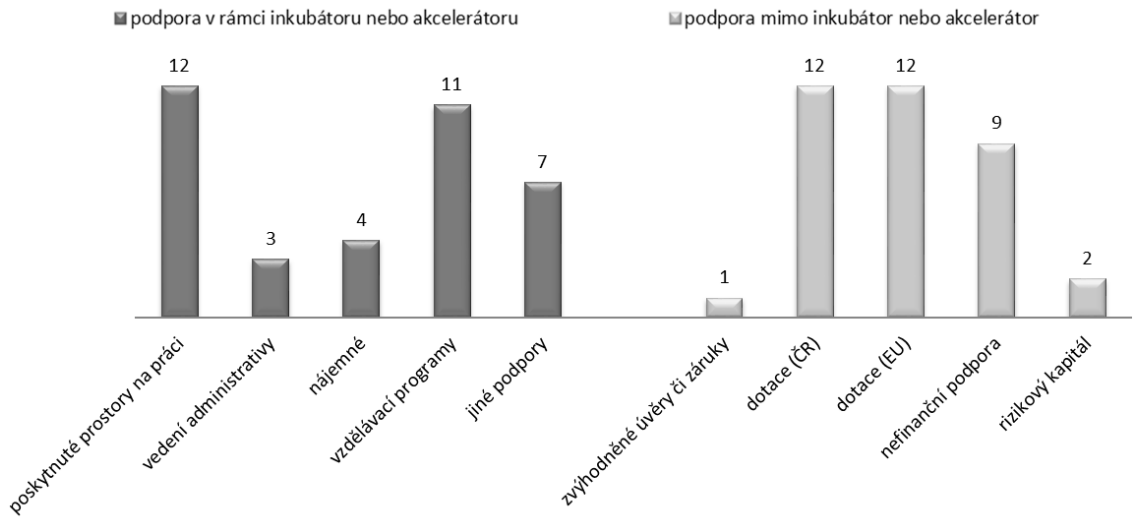

Zdroj: Vlastní průzkum (2016), N = 20.

Z výsledků dotazníkového šetření vyplývá, že s možností označení více zdrojů financování jsou start-upy nejvíce financovány z výnosů podniku (19, tj. 59,38 %), následně ze zdrojů vlastníka (18, tj. 56,25 %). Start-upy financují investoři v 10 případech (tj. 31,25 %). Pouze v jediném případě (3,13 %) jsou potřeby firmy financovány prostřednictvím investora Business Angel. Jedna start-up firma (3,13 %) je dle vlastní odpovědi financována i z grantu. Výhradně z výnosů firmy je financováno 7 respondentů (21,88 %), ostatní mají minimálně dva zdroje financování.

Tab. č. 3: Zdroje financování start-upů v Jihomoravském kraji (bylo možno více odpovědí).

Zdroje financování	Absol. vyj.	Podíl v %
Z výnosů firmy	19	59,38
Ze zdrojů vlastníků	18	56,25
Investoři	10	31,25
Výhradně z výnosů firmy	7	21,88
Business Angel	1	3,13

Zdroj: Vlastní průzkum (2016), N = 32.

Respondenti odpovídali na otázku, jestli vůbec potřebují investora či do jaké míry ho potřebují. Odpověď „nutně potřebuje“ investora zvolili 4 respondenti (12,5 %), odpověď „potřebuje“ zvolilo 8 respondentů (25 %), odpověď „nevím“ označilo 5 respondentů (15,63 %). Investora „nepotřebuje“ 10 start-upů (31,25 %) a „vůbec nepotřebuje“ 5 start-upů (15,63 %).

Tab. č. 4: Potřeba investora pro start-upy v Jihomoravském kraji.

Potřeba investora pro start-upy	**Absol. vyj.**	**Podíl v %**
Nutná potřeba	4	12,5
Potřeba	8	25
Neumí se vyjádřit	5	15,63
Nepotřebuje investora	10	31,25
Vůbec nepotřebuje investora	5	15,63
Celkem	**32**	**100**

Zdroj: Vlastní průzkum (2016), N = 32.

Převážná většina respondentů (22, tj. 68,75 %) považuje svůj start-up za inovativní, 8, tj. 25 % respondentů za spíše inovativní; ve dvou případech (6,25 %) respondenti zvolili odpověď „nevím“. Pro 19 start-upů (59,38 %) z analyzovaného vzorku 32 respondentů jsou inovace velmi významné, pro 10 (tj. 31,25 %) jsou inovace významné. Dva respondenti (6,25 %) nevědí, zda jsou inovace významné a pro jedinou firmu (3,13 %) jsou inovace nevýznamné.

Tab. č. 5: Význam inovací a inovativnost v podmínkách jihomoravských start-upů.

Význam inovací	**Absol. vyj.**	**Podíl v %**
Velmi významné	19	59,38
Významné	10	31,25
Neumí se vyjádřit	2	6,25
Nevýznamné	1	3,13
Celkem	**32**	**100**

Zdroj: Vlastní průzkum (2016), N = 32.

10 respondentů (tj. 31,25 %) si myslí, že je jejich firma úspěšná, 16 oslovených (tj. 50 %) považuje svou firmu za spíše úspěšnou a pouze 1 start-up (tj. 3,13 %) uvedl, že je jejich firma spíše neúspěšná. Tři respondenti (tj. 9,38 %) neví, zda je jejich firma úspěšná, či nikoliv.

Tab. č. 6: Hodnocení úspěšnosti start-upů v Jihomoravském kraji.

Hodnocení úspěšnosti firmy	Absol. vyj.	Podíl v %
Úspěšná	10	31,25
Spíše úspěšná	16	50
Spíše neúspěšná	1	3,13
Neumí se vyjádřit	3	9,38
Nevyjádřilo se	2	6,25
Celkem	**32**	**100**

Zdroj: Vlastní průzkum (2016), N = 32.

Závěrem výsledků dotazníkového průzkumu si dovolujeme uvést názvy 5 respondentů, kteří souhlasili se zveřejněním svých názvů: Indust, s. r. o.; IDEA RS s. r. o.; Apps Dev Team s. r. o.; The Sky is the Limit, s. r. o.; Nakopni.Mě s. r. o., a díky spolupráci se kterými mohl tento článek vzniknout.

ZÁVĚR

Výsledky prezentovaného dotazníkového průzkumu vycházející ze zkoumaného vzorku 32 start-upů v Jihomoravském kraji, víc-méně potvrzují charakter a specifika tohoto fenoménu současnosti, vycházející z námi uváděné definice start-upů. Vzhledem k existenci různorodé široké škály start-upů fungujících v praxi, neexistují univerzální doporučení, která by byla použitelná v případě všech.

Pokud jde o velikost start-upů, i v podmínkách těch jihomoravských se potvrdilo, že jde o malé firmy s průměrným počtem zaměstnanců 11, které existují na trhu převážně víc, než jeden nebo dva roky, s vysokou důležitostí inovací, přičemž převážná většina z nich se sama považuje za inovativní firmy.

Nejčastějšími motivy vedoucími k založení start-upů v Jihomoravském kraji bývá realizace vlastního snu a uplatnění svých znalostí, schopností či zkušeností. Tyto výsledky jen zdůrazňují skutečnost, že start-upy nejsou primárně založeny za účelem zisku a jejich úspěch nespočívá v bohatých finančních zdrojích firmy, ale v inovačním potenciálu start-upu a v míře jeho realizovatelnosti. Dalším poznatkem je velké množství firem, které nalezly mezeru na trhu, co opakovaně potvrzuje jejich zaměření na inovace.

Dále se dotazníkovým průzkumem v Jihomoravském kraji potvrdilo, že nejoblíbenější právní formou, kterou volí začínající podnikatelé pro svoje start-upy, jsou společnosti s ručením omezeným, což je pochopitelné vzhledem k jejich největší výhodě – možnosti založení jediným zakladatelem a jediné koruně základního kapitálu požadované legislativou. Eliminovat legislativní a administrativní zátěž při zakládání společnosti je možné např.

založením tzv. „ready made firm“ nebo firmy na klíč ze strany profesionálních společností, které se tímto zabývají.

V začátcích podnikání se start-up firmy potýkaly nejvíce s finančními, legislativními a personálními problémy. Některých legislativních problémů se může manažer (je-li vlastníkem) firmy „zbavit“ pořízením firmy na klíč. Je zřejmé, že firmy dokázaly zredukovat většinu problémů, které musely řešit v začátcích podnikání, jen personální problémy od stavu založení firmy spíše narostly. Je nutno zdůraznit, že firem bez problémů je dnes o 100 % více.

Pro částečné zmírnění finančních nákladů se doporučuje využít podnikatelské inkubátory a akcelerátory, které nabízejí možnosti omezení některých finančních nákladů, jako například poskytnutí prostor na práci, což také start-up firmy nejvíce ocenily. V Jihomoravském kraji jsou nejznámější Jihomoravské inovační centrum a Vědecko-technický park Brno-Jih. V případě nedostatku finančních prostředků pro financování potřeb start-upů se doporučuje zvážit účast na některých akcích, na kterých se shromažďují investoři, a zkusit tímto způsobem získat investora a pokrýt tak nedostatek finančních prostředků.

Téměř polovina start-up firem z analyzovaného vzorku nepotřebuje investora. Start-up firmy, které investora potřebují, by mohly zvážit účast na veletrzích popřípadě summitu, kde se investoři soustřeďují. Většina start-upů není financována pouze z jediného zdroje, nejčastějšími zdroji jsou výnosy z podnikání a financování ze zdrojů vlastníka. Pouze jediný start-up ze zkoumaného vzorku je částečně financován prostřednictvím „Business Angel“ investora, co svědčí o ne zcela fungujícím kapitálovém trhu v České republice. Dalším způsobem pro omezení finančních problémů a omezení financování startupů ze zdrojů vlastníka je využití programu pro rozvoj podnikání, který je financován z fondů Evropské unie v období 2014–2020.

Převážná většina respondentů považuje svůj start-up za úspěšný, popřípadě spíše úspěšný, co je důvod, abychom zjištěné „vzorce chování“ v oblasti zkoumaných vybraných klíčových aspektů podnikání akceptovali do značné míry jako vzorové.

POUŽITÁ LITERATURA A INFORMAČNÍ ZDROJE

1. BLANK, S. (2005): *The Four Steps to the Epiphany. Successful Strategies for Products that Win.* Louisville: Cafepress.com.
2. BLANK, S. (2010a): *What`s A Startup? First Principles.* Retrieved April 25, 2013, from http://steveblank.com/2010/01/25/whats-a-startup-first-principles/
3. BLANK, S. (2010b): *No Plan Survives First Contact With Customers – Business Plans versus Business Models.* Retrieved April 25, 2013, from http://steveblank.com/2010/04/08/no-plan-survives-first-contact-with-customers-%E2%80%93-business-plans-versus-business-models/
4. BLANK, S. (2012): *The Startup Owner`s Manual: The Step-By-Step Guide For Building A Great Company.* Pescadero: K & S Ranch.
5. CAVALCANTI, J. C. (2015): *Effects of IT on Enterprise Architecture, Governance and Growth.* Hershey: Business Science Reference.
6. FEINLEIB, D. (2011): *„Why Startups Fail: And How Yours Can Succeed“.* Apress.
7. GUILLEBEAU, Ch. (2013): *Startup za pakatel: objevte způsob, jak pracovat na sebe a živit se tím, co vás baví.* Brno: Jan Melvil Publishing.
8. HARRIS, T. (2006): *Start-Up: A Practical Guide to Starting and Running a New Business.* Berlin: Springer.
9. HODBOĎOVÁ, J. (2014): Start-up firmy a jejich specifika. In: Špicar, R. (ed.), *Startup & Inovace*. Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni, pp. 99-104.
10. JEŽKOVÁ, R. (2014): Fenomén zvaný start up. Východiska, fungování, výzvy. *ACTA STING*, č. 2, pp. 32-48. Brno: AKADEMIE STING, o. p. s.
11. KAWASAKI, G. (2004): *The art of starting: The Time-Tested, Battle-Hardened Guide for Anyone Starting Anything.* Portfolio; 1ed. ASIN: B000QJLQY4. Retrieved 25 January, 2013, from http://www.guykawasaki.com/the-art-of-the-start/artprop.pdf
12. KNESL, J.: *Co je startup*. [online]. [cit. 2014-01-25]. Dostupný z <http://www.knesl.com/articles/view/co-je-startup>
13. KRAMÁŘ, J. (2016): *Management start up firem v Jihomoravském kraji*. Brno: Akademie STING, o. p. s. 68 s. Vedoucí DP doc. Mgr. Ing. Renáta Ježková, Ph.D.
14. RIES, E. (2011): *The Lean Startup: How Today`s Entrepreneurs Use Continuous Innovation to Create Radically Successful Business.* New York: Crown Business.
15. RIES, E. (2015): *Lean startup: jak budovat úspěšný byznys na základě neustálé inovace.* Brno: BizBooks.
16. STERLY, R. – VACEK, J. (2014): Internetový startup Sportcentral – případová studie. In: Špicar (ed.), R.: *Startup & Inovace*. Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni, pp. 105-116.
17. ŠPICAR, R. (ed.) (2014): *Startup & Inovace*. Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni.
18. VAŇHARA, J. (2011): *Definice startupu*. [online]. [cit. 2014-01-24]. Dostupný z <http://www.podnikanivusa.com/2011/09/05/definice-startupu/>

ADDRESS & ©

doc. Mgr. Ing. Renáta JEŽKOVÁ, PhD.
Katedra ekonomiky a řízení
Akademie Sting, o.p.s.
Stromovka 1, 637 00 Brno
Czech Republic
renata.jezkova@post.sting.cz

Ing. Jan KRAMÁŘ
Katedra ekonomiky a řízení
Akademie Sting, o.p.s.
Stromovka 1, 637 00 Brno
Czech Republic
8499@post.sting.cz

EXTERNAL COMMUNICATION OF SMALL AND MEDIUM-SIZED ENTERPRISES IN SOUTH BOHEMIAN REGION

Vnější komunikace malých a středních podniků v Jihočeském kraji

Ladislav SKOŘEPA – Monika BŘEZINOVÁ

České Budějovice, Czech Republic

ABSTRACT: The communication with the public, the external communication is an important part of management systems providing transmission of information in order to make them accessible to those concerned and to those it may concern. A part of such communication is the communication with the media and through them with the professionals and the public in general. The communication is responsible for providing objective, comprehensive, accurate and understandable information about the corporate strategy, but also their services, which positively affect the image of an enterprise. As we know from a lot of articles, the external communication is a very important part of management, but we know, too that SMEs are not able to use this important part of management very well. This research is focused on this area and would like to answer the following question: Are the SMEs able to use the external communication as a part of management? We can say from the results of our research that SMEs have a lot of weakness in using and implementation of this tool, but we can find some of them which are very good in this area. It is necessary for SMEs to keep improving this process and use it as a way of increasing its competitive advantage in the market.

Key words: communication – SMEs – process – management – region – public

ABSTRAKT: Komunikace s veřejností, externí komunikace je důležitou součástí řídicích systémů zajišťujících přenos informací tak, aby byly přístupné osobám, kterých se tyto informace týkají a pro které jsou určeny. Součástí takové komunikace je i komunikace s médii a skrze ně s odborníky a veřejností obecně. Komunikace je zodpovědná za poskytování objektivních, úplných, přesných a srozumitelných informací o firemní strategii, a dále za takové informace, které pozitivně ovlivňují image podniku. Jak víme z mnoha odborných zdrojů, vnější komunikace je velmi důležitou součástí vedení, ale víme také, že malé a střední podniky nejsou schopny využívat tuto důležitou součást řízení tak jako podniky velké. Náš výzkum se zaměřil právě na tuto oblast a snaží se odpovědět na otázku: Jsou malé a střední podniky schopny využívat externí komunikaci jako součást řízení? Z celkových výsledků vyplývá, že malé a střední podniky mají mnoho slabých míst v rámci využívání tohoto nástroje řízení. Nicméně najdou se výjimky, které tento nástroj využívají velmi dobře. Je nutné, aby malé a střední podniky nadále zlepšovaly tuto součást řízení a dokázaly ji použít jako nástroj zvyšování své konkurenceschopnosti.

Klíčová slova: komunikace – SME – proces – region – veřejnost – řízení

INTRODUCTION

Veber [7] discusses communication in terms of an enterprise. He differs the communication with the external environment – external communication – and communication within the organization, this means the communication with co-workers – in this case he speaks of internal communication. He also mentions that external communication may be seen from two angles: the obligatory external communication (organization should be connected to, for example, the tax authority and other public authorities, but also the banking sector, the insurance company, customers, suppliers, etc.) and the optional communication (public relations including care of external and internal public).

External public relations, the oldest form of activities in this area, are focused on various external target groups, such as the institution of public affairs, finance and media workers."

Corso [1] further defines the public relations as the overarching label for all activities whose mission is to (positively) influence the relationships between an organization and its public (target groups). Public relations is a tool that focuses on creating, maintaining and managing communication processes among enterprises and other organizations and institutions and public groups to achieve common understanding, trust and understanding based on the alignment of interests of all concerned.

We can define three groups of subjects included into the external communication: the public affairs, the financial community and the media. The public affairs are a matter of management and focus on the social and political sphere. It is a constant monitoring of trends and issues in relation to decision-making processes of government and the formation of opinions and attitudes of the general public [2]. Public relations also include relations with local, regional, national and international authorities, and all the pressure groups, ecological, ethnic, linguistic, consumer etc. This includes influencing important decisions of stakeholders in response to changes in opinions and attitudes in order to consolidate the reputation of an enterprise.

The financial community includes shareholders, potential investors, consultants of possible shareholders and investors, which can be both consultants and banks. They are vital to building long-term options to acquire financial resources [3]. A key objective in this regard is the building and maintenance of image enhancing investor´s confidence. A good example of PR activities in this area may include the presentation of annual financial reports,

listing an enterprise on the stock exchange, financial information related to mergers and acquisitions etc. [9].

The media are the most important intermediary in relation of enterprise to the public and vice versa. Media participation is extremely important in strengthening and maintaining it. The goals in these relations are as follows: to inform, to build a positive attitude, to create a positive image as the basis for a good business name of an enterprise and to promote innovations linked to marketing. At the same time, indirectly in terms of supporting favourable publicity about an enterprise, products, brands and all the projects that strengthen the image and support marketing goals [6]. The good relations with the media can result in positive comments when introducing a product to the market, a good variety of business activities, and they can also provoke public interest in various business events, activities and sponsorship.

As Medek [4] reports, internal and external types of communication are two important steps leading to success and surviving of an enterprise. The effective internal communication is the basic framework for external communication. In this author's opinion, it is the most important thing for an enterprise to communicate with customers. Customers determine success or failure. The external communication passes across the spectrum of stakeholders: financial institutions, associations, consumers, government, neighbors, media, suppliers, competitors and shareholders.

Veber and Srpová [8] list other small enterprises, organizations, large companies, customer, consumer, government, local government, government, public authorities, agencies, government organizations, business representatives, and affiliation partners as the most important subjects of external communication of small and middle-sized enterprises. They also list electronic data exchange, Internet marketplaces, printed journals, newsletters, e-mails, catalogues, procurement, information about subsidies and grants, electronic signature, data boxes, Czech Point, basic public administration registers etc as the most important tools of external communication of small and middle-sized enterprises and the public. Other tools of external communication include Internet presentations, Internet discussions, customer centers, promotional leaflets, and last but not least suitable sponsorship.

METHODOLOGY

The sample was chosen by random choice from the enterprises categorized in NACE A, C and G. The characteristics of the examined sample (302 enterprises) are as follows: micro enterprises with up to 9 employees represent 19 %. Small businesses are represented by the greatest number, even though they comprise only 3 % of all SMEs in the region, i.e. 49 %. Most medium-sized enterprises are in the District of České Budějovice, which is connected with better conditions for business (infrastructure, easier connections with institutions supporting the development of small and medium-sized enterprises, etc.). 608 of these are registered in the region, representing the smallest proportion of the total number as they represent only 1 % [10]. Within the examined sample, these companies represent 32 %.

Table No. 1: The structure of the sample of small and medium-sized enterprises by number of employees.

Number of employees	Number of enterprises	
0–9	57	19 %
10–49	149	49 %
50–249	96	32 %

Source: Own research.

The average age of the companies in the sample is 16 years, the longest survival of the enterprise in the research sample is 50 years and the shortest is one year. Most enterprises (58 %) are older than 15 years and only 25 % of enterprises are newer than 10 years.

From the basic file (66,514 enterprises), the research sample (1,075) was selected by a non-probabilistic method of random selection, due to the difficult conditions of data collection. The sample, which consists of 302 small and medium-sized enterprises operating in the South Bohemian Region, was generated from the research sample.

The External Communication Process within the SMEs of the South Bohemian Region

The process of external communication in SMEs is mostly focused on communication with suppliers and customers. The paper discusses the function of this process as seen by managers and owners of the SMEs. In particular, the paper analyses the communication with the media, referred to as the external communication, and the channels that are used within this type of communication [5].

In the research, the managers had the opportunity to evaluate the functioning of the external communication process as a whole on a scale of 0 % (no process) to 100 % (error-

free process). The average assessment of managers and owners of small and medium-sized enterprises engaged in the research amounted to 52 %. This result supports the often quoted fact that SMEs do not implement all items, discussed by theory, in this area in their external communications. It also gives some space for improvement of this process in small and medium-sized enterprises.

In the sample, 18 % of managers saw this process as unsatisfactory (0-20 %), 12 % as below average (21-40 %), 22 % as average (41-60 %) and 48 % of managers as good or even excellent (61-100 %). More than half of sample companies evaluated the process of external communication as unsatisfactory, below average or average. These results are consistent with the literature which often says that small and medium-sized enterprises suffer from a lack of resources, both financial and human resources with the relevant experience.

Fig. No. 1: Functioning in the external communication process within the SMEs of the South Bohemian Region (0–20 % Unsatisfactory; 21–40 % Below average; 41–60 % Average; 61–80 % Good; 81–100 % Excellent).

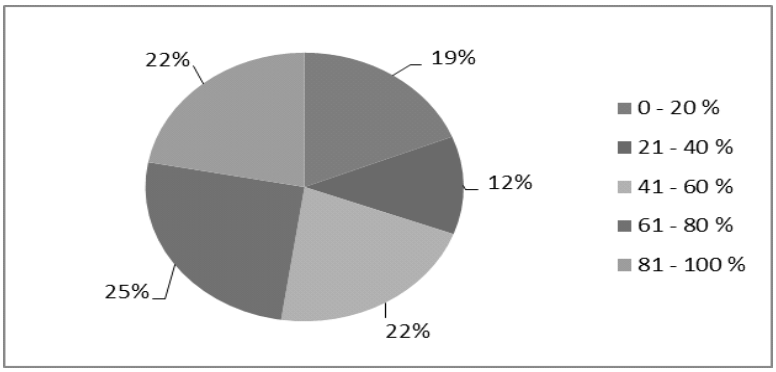

Source: Own research.

The further analysis of the sample classified by the size of an enterprise revealed that the managers of small enterprises (10-49 employees) are the least satisfied with the process of external communication. By theory, the least satisfaction should be revealed for the managers of micro-enterprises (0-9 employees) as they should have the smallest resources for such communication. Our results revealed the opposite, as seen in figure No. 2, the largest percentage (27 %) of managers of micro and only 19 % of managers of SMEs, assess the process as excellent although there is the greatest assume the existence of all the necessary resources to implement the quality external communication in the SMEs within the size distribution of enterprises. Small enterprises evaluated this process as excellent in 23 %. Unsatisfactory or below average process was assessed by both micro and medium-sized

enterprises (30 %), and small enterprises (31 %). These results support the theory that SMEs suffer from a lack of resources, but on the other hand have a very good opportunity to use and implement all new trends as the Communication Technologies very quickly [5].

Fig. No. 2: The assessment of the process of external communication by size of enterprise.

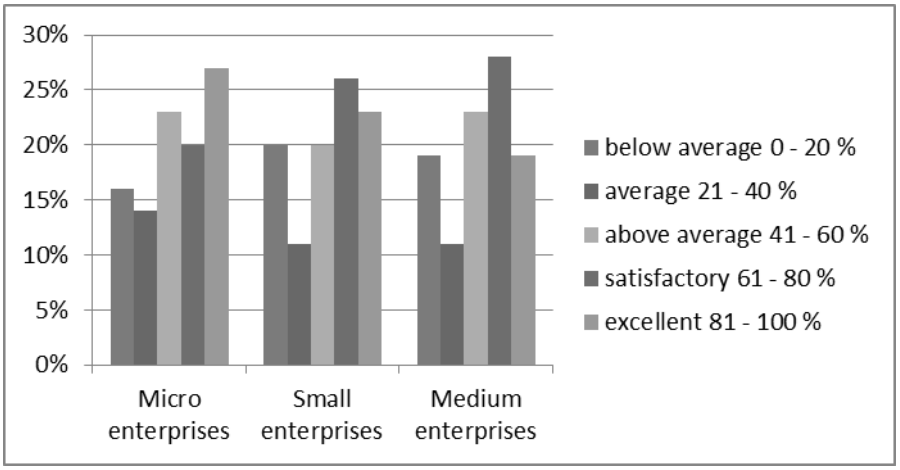

Source: Own research.

The Channels Used for the External Communication in Small and Medium-Sized Enterprises in the South Bohemian Region

There are three types of external communication: oral, written and electronic. If we take the external communication process as a whole, in this part there will be revealed how the different channels are used to achieve this unit. The managers should determine what percentage of the total external communication is routed to a selected channel type (oral, written, electronic). These results were further grouped into the following percentage intervals.

Fig. No. 3: The percentage of use of different channels within the external communication of small and medium-sized enterprises.

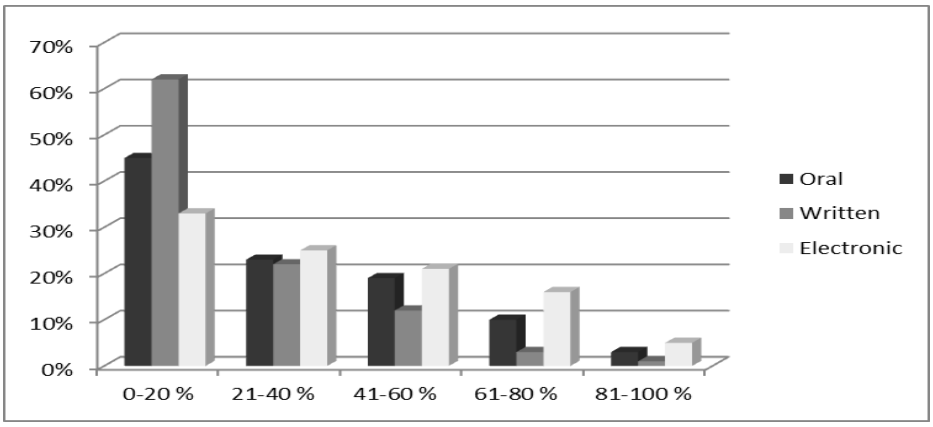

Source: Own research.

Within the sample, written communication is used in the range of 0-20 % by 62 % of enterprises. Oral communication is used in this range (0-20 %) by 45 %. Electronic communication is used in the same range by 33 %.

The greatest possible use (81-100 %) of the channels in external communication was revealed for oral communication by 3 % of enterprises, for electronic communication by 5 % of enterprises and for written communication by 1 % of enterprises. To implement the external communication all available channels are used, as confirmed by results in Fig. No. 4. There is a small percentage of enterprises that use only one of these channels for its external communication, and with the percentage of use ranging 81-100 %. An extreme case of using only one channel for the implementation of external communication was not recorded in any of the enterprises in the research. On average, oral communication is used in 36 %, written communication is used in 26 % and electronic communication is used in 38 %.

Fig. No. 4: The percentage use of different channels within the external communication of small and medium-sized enterprises by size of enterprise.

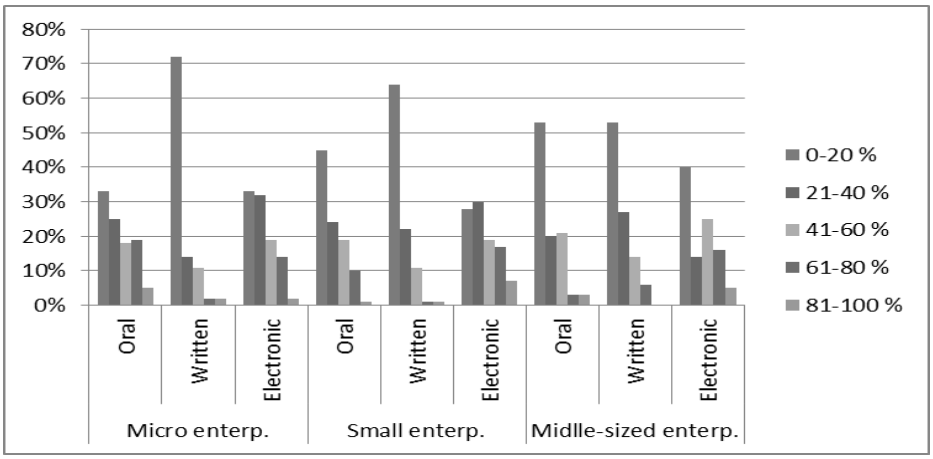

Source: Own research.

For different sizes of enterprises, the classification of using different channels of external communication was similar.

All channels are mostly used in the range of 0-20 %. Only within the group of small enterprises, electronic communication is used in the range of 21-40 % by the biggest group (of 30 % enterprises) any by 28 % in the range of 0-20 %. Within this category, it was reported that no middle-sized enterprise uses written communication in the range of 81-100 % to implement the external communication. Most of the enterprises use all kinds of communication in the interval of 0-20 %, none of the companies reported, however, a value of 0 in any kind of communication.

CONCLUSION AND RECOMMENDATIONS

The above mentioned text presents the results of different sizes of small and medium-sized enterprises. The paper focused on some important issues that would have characterized the relationship of SMEs to external media communication. The questions were focused on the functioning of this process in an enterprise and the level of usage of selected communication techniques.

This process was assessed very similarly by different sizes of enterprise; the micro-enterprises assessed its functioning by 52 %, as well as 53 % of small enterprises and medium-sized enterprises. The different methods of communication are used by different sizes of enterprises as follows: micro-enterprises used oral communication for their external communication in 48 %; written communication in 18 % and electronic communication in 34 %. Small enterprises used oral communication in 37 %; written communication in 21 %

and electronic communication in 42 %. Medium-sized enterprises used oral communication for their external communication in 38 %; written communication in 25 % and electronic communication in 37 %.

Oral communication was mostly used by micro and medium enterprises. On the other hand, small enterprises used mostly electronic communication. In conclusion, we can say that small and medium-sized enterprises regardless of their size or focus used mostly oral and electronic communications, the functioning of the process of external media communication was assessed in the range from 47 to 57 %.

The SME could improve the area of external media communication significantly. It would be advisable to use a special tool to use for each group of the public which they want to address, inform and influence, and to use that tool in a long-term horizon. It would also be efficient to combine their economic, human and experiential resources and to advance uniformly in this area, as connected by one of the logical links (the same sector, region, etc.). It is necessary for SMEs to keep improving this process and to use it as a way of increasing its competitive advantage in the market.

BIBLIOGRAPHY

1. CORSO, M. at al. (2001): *Information and Communication Technologies in Product Innovation within SMEs — The Role of Product Complexity*. Enterprise and Innovation Management Studies, Vol. 2, Iss. 1, p. 138.
2. ČEVELOVÁ, M. (2015): Marketingová *kouzla pro malé firmy a volnonožce. Komunikační nástroje malých firem.* [online.] [10.07.2015]. Available at: http://www.cevelova.cz/pruzkum-komunikacni-nastroje-drobnych-podnikatelu/.
3. KOŽENÁ, J. (2015): *Externí komunikace vytváří obraz vaší firmy v očích veřejnosti i médií. Vlastní cesta.* [online.] [18.07.2015]. Available at: http://www.vlastnicesta.cz/clanky/externi-komunikace-vytvari-obraz-vasi-firmy-v-o/.
4. MEDEK, M. (2005): Internal and External Communication Like Necessary Factor of Survival. *E + M Ekonomie a Management / E+M Economics & Management,* 8 (2), p. 98-105.
5. ONGORI, O. (2009): Role of Information Communication Technologies adoption in SMEs: Evidence from Botswana. *Research Journal of Information Technology*, 1, 79-85.
6. ŠVÁROVÁ, M. – VRCHOTA, J. (2013): Strategic management in micro, small and medium-sized businesses in relation to financial success of the enterprise. *Acta Universitatis Agriculturae et Silviculturae Mendelianae Brunensis,* 61(7), 2859 2866.http://doi.org/10.11118/actaun201361072859European Commission, 2008: Act No. 47/2002 Coll.; No. 70/2001 Coll., ; Act No. 364/2004 Coll., in Appendix 1.
7. VEBER, J. (2009): *Management: základy, moderní manažerské přístupy, výkonnost a prosperita*. Praha: Management Press, p. 128.
8. VEBER, J. – SRPOVÁ, J. (2012): *Podnikání pro malé a střední firmy*. Praha: Grada Publishing, p. 184.

9. VRCHOTA, J. – ŠVÁROVÁ, M. (2015): Comparison of decision-making skills of students and managers. *Acta Universitatis Agriculturae et Silviculturae Mendelianae Brunensis*, 63(3), 1073–1077. <http://doi.org/10.11118/actaun201563031073>
10. Statistical Bulletin – South Bohemian Region 2013.

ADDRESS & ©

doc. Ing. Ladislav SKOŘEPA, Ph.D.
Katedra managementu a marketingu služeb
Vysoká škola evropských a regionálních studií
Žižkova tř. 6, 370 01 České Budějovice
Czech Republic
skorepa@vsers.cz

Ing. Monika BŘEZINOVÁ, Ph.D.
Katedra krajinného managementu
Zemědělská fakulta
Jihočeská univerzita
Na Zlaté stoce 10, 370 05 České Budějovice
Czech Republic
brezina@zf.jcu.cz

SOCIÁLNÍ PODNIKY A ZAMĚSTNÁVÁNÍ ZNEVÝHODNĚNÝCH OSOB NA TRHU PRÁCE V ČESKÉ REPUBLICE

Social Enterprises and Employment of Disadvantaged People in Labor Market in the Czech Republic

Mirka WILDMANNOVÁ

Brno, Czech Republic

ABSTRAKT: Cílem příspěvku je identifikace hlavních problémů v činnosti sociálních podniků a problematika zaměstnávání sociálně znevýhodněných osob v sociálních podnicích. Výzkum byl proveden na základě dotazníkového šetření v oslovených sociálních podnicích. Z šetření vyplynulo, že k největším bariérám v činnosti sociálních podniků patří neexistence zákona o sociálním podnikání. Mezi nejčastěji zaměstnávanou skupinou jsou zdravotně postižení a dlouhodobě nezaměstnaní, což patří k základním identifikátorům sociálního impaktu. Příspěvek má také přispět k diskusi o sociálním podnikání a zaměstnání znevýhodněných osob na trhu práce v České republice.

Klíčová slova: nezaměstnanost – sociální podnikání – veřejná správa – znevýhodněné osoby – trh práce

ABSTRACT: This paper aims to identify the main problems of the activities of social enterprises and the issue of employment of socially disadvantaged people in social enterprises. The research was conducted by the questionnaire survey in social enterprises. The survey showed that the biggest barriers to the activities of social enterprises include the lack of the act of social entrepreneurship. There is a group of people with disabilities and the long-term unemployed in the most often employed, which belongs to the basic identifiers of social impact. The paper is also to contribute to the debate about social entrepreneurship and employment of disadvantaged people in the labor market in the Czech Republic.

Key words: unemployment – social entrepreneurship – public administration – disadvantaged people – labor market

ÚVOD

Sociální podnikání je charakterizováno vysokým stupněm kreativity a inovace, a to nejenom ve smyslu technickém, ale i manažersko-sociálním. Přínos sociálních podniků pro národní hospodářství spočívá zejména v kombinaci trojího přínosu – ekonomického, sociálního a environmentálního. Sociální podniky se stávají silným a účinným nástrojem orgánů státní správy i samosprávy v boji proti sociálnímu vyloučení, napomáhají řešení nezaměstnanosti znevýhodněných osob na trhu práce. Sociální podnikání je poměrně mladé odvětví, zákon o sociálním podnikání je v přípravném procesu. Jednou z bariér v činnosti sociálního podnikání je absence tohoto zákona, který je již v některých zemích využíván.

Naléhavost strukturální nezaměstnanosti, problémy sociální politiky a potřeba aktivnější integrační politiky přichází s otázkou a potřebou najít vhodné struktury, které by mohly v určitých oblastech převzít řešení těchto socio-ekonomických problémů od veřejné správy. Jedna z možných alternativ je řešení problémů v rámci sociální ekonomiky přes subjekty sociálního podnikání, které představují alternativní a komplementární možnosti řešení těchto problémů.

Důležitost třetího sektoru a jeho odlišení se od soukromého nebo veřejného sektoru je v poslední době velmi aktuální. Ekonomický význam je spojen především s produktivitou a zaměstnáním, nárůst lze pozorovat v sektoru služeb. Význam třetího sektoru v zemích střední a východní Evropy je podceňovaný. Naopak ve vyspělých zemích, jako je Francie, Belgie a Irsko se sociální ekonomika podílí na 10% zaměstnanosti [6].

Sociální ekonomika a sociální podnikání nepřináší inovace spojené s vlastnictvím podniků. Sociální ekonomika klade důraz na zodpovědnost vlastníků sociálních podniků, aby přispívali ke změnám ve společnosti zaváděním inovací v oblasti nových produktů a jejich kvalitě, v nových metodách organizace a výroby, nových výrobních faktorech, vztazích na trhu a zaváděním nových forem podniků a podnikání [5].

Hodnoty a východiska sociální ekonomiky a sociálního podnikání jsou inspirované ideami solidarity a humanismu, které šířili Owen či King, dale Leon Walras a John Stuart Mill [4]. Ze současných ekonomů lze jmenovat např. Jaques Defourny, Jean – Louis Laville a další, kteří propojují myšlenky sociální, solidární, etické nebo humánní ekonomiky a tím zdůrazňují význam místních sociálních podniků a sociálního podnikání [7].

Dánský technologický institut (DTI), který se aktivně podílí na sociálních inovacích, definuje sociální podnikání jako *„podnikání s primárně sociálními cíli, kdy hospodářský zisk je primárně znovu investován do podnikání za stejným účelem nebo do rozvoje místní komunity a není tedy určen k maximalizaci zisku vlastníků a podílníků"* [3].

Sociální podnik se snaží uspokojit místní potřeby z místních zdrojů, vstupuje do místních iniciativ partnerství a přispívá k místnímu rozvoji [9].

Klíčovým cílem sociálního podnikání je zařazení znevýhodněných osob na pracovní trh a tím snížení závislosti lidí na státní podpoře v nezaměstnanosti. Stát podporuje sociální podnikání v počátku jeho činnosti, snaží se usnadnit podmínky pro vznik a další vývoj tohoto podniku. Sociálním podnikem se rozumí podnik, kde jsou zaměstnáváni lidé ze znevýhodněných skupin: M. Hunčová konstatuje, že sociální podnik *„je postaven na partnerství veřejného a soukromého sociálního sektoru při poskytování veřejných služeb a při prosazování veřejné politiky zaměstnanosti"*. [8]. Sociální podnik je velice výjimečný,

jelikož úzce spolupracují oba sektory a můžeme jej chápat jako vykonavatele sociální politiky. Sociální podnik je podporován z veřejných (včetně evropských) prostředků. I přes toto financování zůstává sociální podnik samostatný a při rozhodování nesmí do chodu podniku zasahovat nikdo externí.

Na ustavování evropského sociálního podnikání mají vliv mezinárodní sítě, které se věnují propagaci tohoto konceptu. Patří sem evropská síť EMES, jejíž přístup přebraly další významné evropské organizace, jako je CIRIEC [1] či Social Economy Europe [11]. V ČR se výzkumu v oblasti sociálního podnikání věnuje organizace P3 – People, Planet, Profit, Komora sociálních podniků a další dílčí výzkumy na vysokých školách.

Z grafu č. 1 plyne, že nejvíce sociálních podniků se nachází v hlavním městě Praha (54 sociálních podniků), v Jihomoravském kraji (23), v těsném závěsu je Moravskoslezský kraj (22) a Olomoucký kraj (20). Graf vychází z databáze Českého sociálního podnikání, kterou spravuje organizace TESSEA a společnost P3 – People, Planet, Profit. Na této webové stránce se lze seznámit s ukazateli vybraných sociálních podniků jako je zaměření činnosti, destinace, zaměstnávané skupiny apod. Vzhledem k faktu, že je na dobrovolnosti sociálních podniků, zda se do databáze přihlásí, není tento údaj statisticky relevantní. I přesto můžeme konstatovat, že počet sociálních podniků roste, což je způsobeno transformací současných podniků do podoby sociálního podniku, transformací nestátních neziskových organizací do sociálních podniků nebo vznik nového sociálního podniku.

Graf č. 1: Počet sociálních podniků v ČR dle krajů (k 27.12.2016).

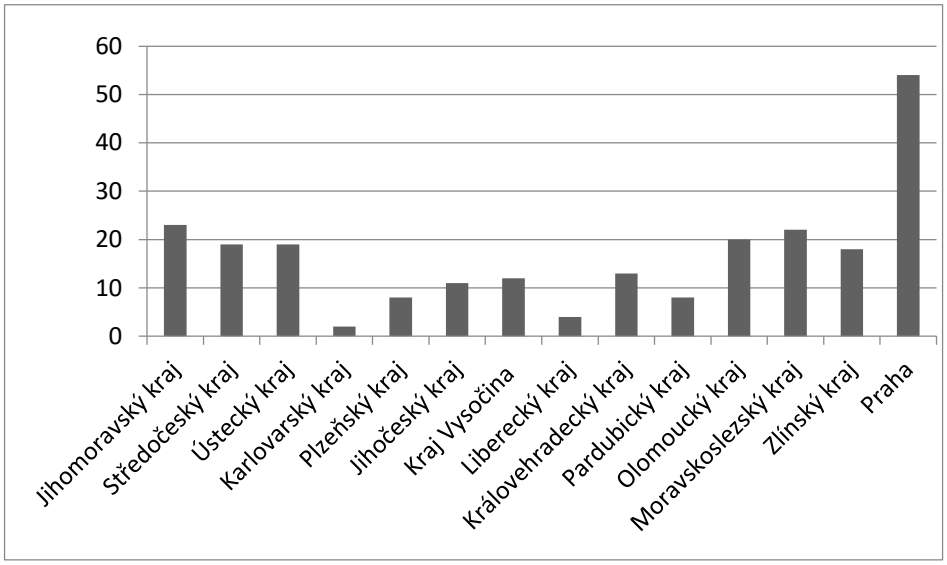

Zdroj: České sociální podnikání [2].

Nejčastěji zaměstnávanou cílovou skupinou jsou osoby se zdravotním postižením (165 podniků) a dlouhodobě nezaměstnaní (81 podniků). Nejvíce zaměstnávanou skupinou ze zdravotně postižených jsou osoby tělesně postižené (více než 50%), dále s duševním a mentálním handicapem. Čtyřicet podniků zaměstnává mládež a mladé dospělé v obtížné životní situaci, 34 podniků etnické menšiny, ve 32 podnicích pracují lidé pečující o rodinné příslušníky, 28 podniků nabízí práci pro lidi bez přístřeší a po výkonu trestu a 15 podniků zaměstnává lidi se závislostmi. Mezi hlavní činnosti sociálních podniků patří především zahradnické služby, úprava zeleně, údržba a úklid nemovitostí. Dále se sociální podniky angažují v ubytovacích a pohostinských službách a potravinářské výrobě [2].

METODIKA A CÍL

Cílem příspěvku je identifikace hlavních problémů v činnosti sociálních podniků a problematika zaměstnávání sociálně znevýhodněných osob v sociálních podnicích. Příspěvek má tak přispět k diskusi o sociálním podnikání a zaměstnávání znevýhodněných osob na trhu práce v České republice.

Příspěvek si klade především odpovědět na otázky:

- Které znevýhodněné skupiny osob z trhu práce sociální podnik zaměstnává a jaké je postavení sociálního podniku na současném trhu práce?
- Jaké jsou hlavní problémy v provozování činnosti sociálního podnikání?

Pro identifikaci hlavních bariér v činnosti sociálních podniků a zaměstnávání znevýhodněných osob bylo použito šetření, které bylo realizováno formou dotazníku. Formulář byl rozeslán do 100 sociálních podniků, které jsou evidovány v databázi Adresáře sociálních podniků na stránkách Českého sociálního podnikání.cz, kde je registrováno 233 sociálních podniků (k 27.12.2016). Bylo využito metody náhodného výběru podniku pro dotazníkové šetření (podniky nebyly vybírány podle žádných předem vybraných identifikátorů). Zápis do Adresáře sociálních podniků je dobrovolným aktem, proto nelze přesně určit, kolik sociálních podniků na území ČR v současné době svoji činnost provozuje. Dotazníkové šetření se uskutečnilo na jaře 2016, návratnost dotazníků činila 30 %. Online dotazník obsahoval 10 otázek, z toho některé otázky byly otevřené. Otázky se především týkaly právní formy podniku, důvody pro výběr právní formy, zaměstnávání marginalizovaných skupin, silné stránky sociálního podnikání, problémy s podnikáním, finanční zajištění podnikání, názory na legislativu a možnou podporu veřejné správy a státu.

VÝSLEDKY A DISKUSE

Z uskutečněného dotazníkového šetření vyplynuly následující zjištění: v otázce zaměstnanosti respondenti jednoznačně označili, že zaměstnávají znevýhodněné osoby na trhu práce (takto odpovědělo vice než 70 % respondentů), především osoby se zdravotním postižením a dlouhodobě nezaměstnané. Za silnou stránku svého podnikání označili respondenti sociální rozměr podnikání.

V otázce financování podnikání 45 % všech respondentů odpovědělo, že čerpá příspěvky na zaměstnance, což lze označit za jednu ze silných stránek sociálního podnikání – zaměstnávání marginalizovaných osob (především zdravotně postižených).

Další významnou finanční položkou byly vlastní zdroje. Respondenti často uváděli nesoulad mezi provozními a investičními dotacemi. U některých respondentů byly hlavním zdrojem financování fondy EU (54 %) a dále dotace od jiných subjektů (24 % - stejně tak v poměru odpovídali, že nečerpají žádné dotace).

Na otázku zisku za poslední rok podnikání odpovědělo 70 % všech respondentů pozitivně. Z toho vyplývá, že sociální podnikání se vyvíjí pozitivním směrem a dokazuje to životaschopnost tohoto druhu podnikání.

Respondenti nejčastěji používají z legislativy zákon o zaměstnanosti, daňové zákony, hygienické normy, živnostenský zákon, občanský zákoník, zákon o obchodních korporacích a normy týkající se zdravotně postižených.

Na otázku, jakou změnu či podporu ze strany státu by respondenti uvítali, převážně odpovídali: jasná definice sociálního podnikání, lepší finanční podpora, daňová zvýhodnění, změny v zadávání veřejných zakázek, osvěta a propagace sociálního podnikání. Na základě dotazníkového šetření lze generovat následující odpovědi na otázky:

Jaké je postavení sociálního podniku na současném trhu práce? Mezi hlavní aktéry ovlivňující činnost sociálních podniků je veřejná správa. Problém je ze strany státu, jelikož sociální ekonomika není definována a chybí přiřazení ke konkrétnímu sektoru. V současné době sociální ekonomika a sociální podnikání spadá pod resort Ministerstva práce a sociálních věcí – společenská prospěšnost, pod Ministerstvo průmyslu a obchodu ekonomická prospěšnost a pod Ministerstvo pro místní rozvoj místní prospěšnost. Roztříštěnost této problematiky klade velký důraz na vzájemnou komunikaci mezi jednotlivými ministerstvy tak, aby nastavily jednotná pravidla a nevznikaly tak problémy při provozování činnosti sociálního podniku. Problém sociálních podniků na trhu práce může být způsoben nedostatečnou inovační nabídkou a do značné míry také slabou inovační poptávkou. Otázkou

k řešení je také zařazení sociálního podnikání do nástrojů aktivní politiky zaměstnanosti. Veřejná správa sociální podnikání nepodporuje. Kooperace mezi úřady práce a obcemi popř. městy je zřejmá, avšak na druhé straně např. při stanovování výše příspěvků pro různé skupiny uchazečů nebo výběru vhodných nástrojů či cílených programů, v těchto případech žádná koordinace neexistuje. Logicky zde spolupráce není možná, neboť činnost Úřadu práce vychází z konceptu MPSV a metodicky je Úřad práce řízen Generálním ředitelstvím Úřadu práce ČR. Právě komunikace úřadu práce a municipalit může přispět k větší zaměstnanosti sociálně znevýhodněných na trhu práce. Municipalita snáze identifikuje marginalizované osoby na svém území a také svoje stakeholdery (sociální podniky) a úřady práce mohou tyto osoby kontaktovat příp. zajistit potřebnou rekvalifikaci. Praxe dokazuje, že problematiku zaměstnávání znevýhodněných osoba na trhu práce dokáže státní správa (municipalita) účinně řešit lokální zaměstnaností. Právě místní veřejná správa sama aktivně využívá možností, které ji poskytuje stát nebo programy EU. [10]

Jaké jsou hlavní problémy v provozování činnosti sociálního podnikání: nedořešenou otázkou v problematice sociálního podnikání je samotná absence zákona o sociálním podnikání. Většina respondentů v našem výzkumu potvrdila potřebnost zákonné úpravy pro sociální podnikání, které je spojeno s jasným definováním kritérií pro sociální podnik a jednotnými pravidly.

Výsledky provedeného výzkumu potvrzují závěry z jiných šetření, které byly provedeny v ČR. Např. organizace P3 ve svém výzkumu z roku 2015 potvrzuje, že nejčastěji zaměstnávanou skupinou jsou zdravotně postižení a dlouhodobě nezaměstnaní. Tento výsledek byl sestaven z výsledků šetření 151 sociálních podniků. Zvláštním jevem je fakt, že se cílové skupiny – znevýhodněné osoby na trhu práce v rámci činnosti podniku mění. Jednou z příčin může být vyčerpaná částka veřejných zdrojů, která může mít za následek redukci počtu zaměstnanců. Toto potvrzuje i další výzkum z roku 2015 provedený Ekonomicko-správní fakultou [13]. Z kvalitativního rozhovoru vyplynulo, že respondenti (sociální podniky) zaměstnávali především skupinu zdravotně postižených.

Pro další výzkum v oblasti sociálního podnikání bude zásadní přijetí zákona. Od toho se odvinou další zásadní změny v postavení sociálních podniků na trhu práce, možnosti zvýhodněného zaměstnávání sociálně znevýhodněných osob, nastavení čerpání finančních prostředků, zdůraznění sociálního podnikání na místní úrovni – např. zvýhodnění v procesu zadávání veřejných zakázek, samostatnost v rozhodování (u sociálních podniků zřizovaných obcí nebo městem), nastavení kritéria kvality, jak je tomu např. u sociálních služeb, nastavení účetnictví.

ZÁVĚR

Byly identifikovány hlavní problémy v činnosti sociálních podniků a problematiku zaměstnávání znevýhodněných osob na trhu práce. Odpovědi na výzkumné otázky vzešly především z realizovaného dotazníkového šetření. Z výsledků šetření vyplynulo, že k hlavním bariérám rozvoje sociálních podniků patří především neexistence zákona o sociálním podnikání, dostatečné vymezení sociálního podniku (jaká kritéria má sociální podnik splňovat). Sociální podniky nemají podporu ve veřejných procesech (vypisování společensky odpovědných veřejných zakázek). Chybí též systémové nastavení finanční podpory pro sociální podniky (zvýhodněné půjčky, úvěry) [12]. Tyto závěry vyplývají z provedeného dotazníkového šetření, které není rozhodně reprezentativním vzorkem na poli podnikajících subjektů. Nicméně po základní analýze zjištěných poznatků je to výsledek, od kterého se lze odrazit pro další, hlubší rozpracování. Tyto dílčí závěry je možno následně využít pro další šetření v oblasti problematiky sociálního podnikání a také pro další diskusi nad připravovaným zákonem, který je v připomínkovém řízení.

K hlavním perspektivám do budoucnosti patří zaměstnávání sociálně znevýhodněných osob v sociálních podnicích. Tím sociální podniky dodržují především sociální rozměr podnikání – ke kterému se podniky v šetření přihlásily. Sociální podniky tím výrazně přispívají k vyšší zaměstnanosti těchto skupin. Právě výše zmiňovaný připravovaný zákon by přispěl ke stabilitě a zajištění jistoty pro zaměstnanost těchto vyloučených skupin na trhu práce.

POUŽITÁ LITERATURA A INFORMAČNÍ ZDROJE

1. CIRIEC (2014) [online]. International Centre of Research and Information on the Public, Social and Cooperative Economy. Available on http://www.ciriec.ulg.ac.be
2. ČESKÉ SOCIÁLNÍ PODNIKÁNÍ (2016): *Vyhodnocení dotazníkového šetření sociálních podniků v ČR.* [online]. Dostupné z: http://www.ceske-socialni-podnikani.cz/images/pdf/Socialni-podniky-setreni-2015.pdf.
3. DANISH TECHNOLOGY INSTITUTE (2002): *Social enterprise, a strategy for success* [online]. Department of Trade and Industry. Available on: http://webarchive.nationalarchives.gov.uk/20070108124358/http:/cabinetoffice.gov.uk/third_sector/documents/social_enterprise/se_strategy_2002.pdf.
4. DEFOURNY, J. – DEVELTERE, P. – FONTENEAU, B.(1999): *L'économie sociale au Nord et au Sud*. Brussels: De Boeck Université.
5. DEFOURNY, J. – HULGARD, L. – PESTOFF, V (2014): *Social Enterprise and the Third Sector. Changing European Landscapes in a Comparative Perspective*. London and New York: Routledge.

6. DEFOURNY, J. – PESTOFF, V. (2008): Images and Concepts of the Third Sector in Europe. *Working papers series*, č. 08/02 [online]. Liege: EMES European Research Network 2008. Available on http://orbi.ulg.ac.be/bitstream/2268/10247/1/WP08%2002%20images%20%26%20concepts%20of%20the%20third%20sector%20in%20Europe.pdf.
7. DOHNALOVÁ, M. – DEVEROVÁ, L. – ŠLOUFOVÁ, R. (2012): *Sociální ekonomika, sociální podnikání. Podnikání pro každého*. Praha: Wolters Kluwer.
8. HUNČOVÁ, M. (2007): *Sociální ekonomika a sociální podnik*. Ústí nad Labem: Univerzita Jana Evangelisty Purkyně.
9. KOMORA SOCIÁLNÍCH PODNIKŮ (2016): *Osoby znevýhodněné na trhu práce*. Dostupné z: http://komora-socialnich-podniku.cz/?page_id?151.
10. PONGRÁCZ, E. et al. (2015): *Sociálna ekonomika*. Bratislava: Vydavatelstvo Ekonom, Ekonomická univerzita v Bratislave.
11. SOCIAL ECONOMY EUROPE (2015): [online]. Dostupné z: http://www.socialeconomy.eu.org.
12. VYSKOČIL, M. (2014): *Sociální podnikání. Podklad pro koncepci politiky vlády vůči NNO do roku 2020* [online]. Centrum pro výzkum neziskového sektoru. Brno: MU. Dostupné z: https://www.vlada.cz/assets/ppov/rnno/dokumenty/studie_vyskocil_pro_web.pdf.
13. WILDMANNOVÁ, M. (2016): Blank spots in social business activities (case study at the local level). In: Špalková, D. – Matějová, L. (2016): *Current Trends in Public Sector Research. Proceedings of the 20th International Conference*. 20. vyd. Brno: Masaryk University, s. 432-440.

ADDRESS & ©

Ing. Mirka WILDMANNOVÁ, Ph.D., MBA
Katedra veřejné ekonomiky
Ekonomicko-správní fakulta
Masarykova univerzita
Lipová 41a, 602 00 Brno
Czech Republic
mirkaw@econ.muni.cz

VÝVOJ ÚROKOVÝCH SAZEB A MĚNOVÉHO KURZU V ČESKÉ REPUBLICE V NÁVAZNOSTI NA TEORII NEKRYTÉ ÚROKOVÉ PARITY

Development of Interest Rates and Exchange Rate in the Czech Republic in Response to Theory of Uncovered Interest Parity

Martin MARŠÍK – Zuzana DRAHOŠOVÁ

České Budějovice, Czech Republic

ABSTRAKT: V předložené práci je analyzován vliv úrokového diferenciálu na změnu měnového kurzu. Úrokový diferenciál je rozdíl mezi domácí a zahraniční úrokovou mírou. Kladný úrokový diferenciál vyvolává tlak na posílení domácí měny a záporný úrokový diferenciál na depreciaci domácí měny. Na časové řadě dvanácti let (2004-2015) byl posuzován vliv úrokového diferenciálu na relativní změnu kurzu. Na této časové řadě, ale i na prodloužené časové řadě (1999-2015), ve které byl proveden test středních hodnot, se neprokázala teorie nekryté úrokové parity.

Klíčová slova: úrokový diferenciál – relativní změna kurzu – teorie nekryté úrokové parity – ČR

ABSTRACT: In this work the impact of the interest differential on change of the exchange rate is analyzed. The interest differential is a difference between the domestic and foreign interest rate. The positive interest differential raises the pressure on the appreciation of domestic currency, and negative interest differential on depreciation of domestic currency. The interest differential and relative change of course were analyzed on the time line of twelve years (2004-2015). The theory of uncovered interest parity was not proved on this time line, nor on the extended time line (1999-2015) in which the test was carried out.

Key words: interest differential – relative change of course – theory of uncovered interest parity – CZ

ÚVOD

Měnové kurzy nám umožňují porovnávat ceny zboží a služeb v jednotlivých zemích. V odborné literatuře je celá řada definic měnového kurzu. Velmi často se uvádí následující definice *„Měnový kurz je množství měny, které je potřeba ke koupi jedné jednotky jiné měny, tj. poměr, v němž se vzájemně směňují dvě měny“* [1]. Pokud měnový kurz při přímé kotaci vlivem působení trhu poklesne, jedná se o tzv. apreciaci kurzu. Někdy se také hovoří o zhodnocení měny. Pokud naopak vlivem tržního působení dojde k nárůstu měnového kurzu, hovoříme o depreciaci neboli o znehodnocení měny. Pokud ale dojde k řízenému posílení či znehodnocení měny vlivem působení centrální banky, pak hovoříme o revalvaci, resp. devalvaci měny [6, 7].

Devizové kurzy, resp. jejich vývoj, ovlivňuje několik základních faktorů. Jedná se např. o vývoj platební bilance, vývoj inflace, a to jak v domácí zemi, tak i v zahraničí, intervence centrální banky, devizové spekulace a další [8].

V předložené práci je analyzován vliv úrokového diferenciálu na změnu měnového kurzu. Úrokový diferenciál je rozdíl mezi domácí a zahraniční úrokovou mírou. Kladný úrokový diferenciál vyvolává tlak na apreciaci domácí měny a záporný úrokový diferenciál na depreciaci domácí měny [9]. Z pohledu zahraničních investorů je logické, že své volné finanční prostředky se snaží umístit do těch zemí, kde budou zhodnoceny nejvyšším úrokem. Úrokový diferenciál, vyvolává pohyb kapitálu mezi jednotlivými zeměmi. Mezinárodní pohyb kapitálu má vliv na determinaci devizového kurzu a platí zde teoretická podmínka rovnováhy tzv. parita úrokové míry. Parita úrokové míry tvrdí, že pokud existuje volný pohyb kapitálu, investoři mají teoreticky stejný výnos ze všech svých aktiv a nezáleží, v jaké měně, mají tyto aktiva denominované [11]. Paritu úrokové míry je možné dělit na paritu krytou a paritu nekrytou. Nekrytá parita úrokové míry se odlišuje od parity kryté tím, že investor při svých obchodních transakcích nepoužívá termínového obchodu jako zajištění se proti kurzovému riziku [10].

MATERIÁL A METODIKA

Jako zdroj dat byly použity údaje z České národní banky a Evropské centrální banky. Při analýze nekryté úrokové parity byla použita měsíční data z období začátku roku 2004 do konce roku 2015. Celkem bylo zpracováno 144 údajů, tj. období v délce 12 let.

Výpočet nekryté úrokové parity konstatuje, že změna devizového kurzu domácí měny by se měla rovnat rozdílu domácí a zahraniční úrokové míry. Rozdíl domácí a zahraniční úrokové míry nazýváme úrokovým diferenciálem. Nekrytá úroková parita je vyjádřena pomocí následujícího vzorce:

$$\frac{SR^{e}_{\frac{D}{F}} - SR_{\frac{D}{F}}}{SR_{\frac{D}{F}}} = i_D - i_F$$

Kde:

i_D -	domácí úroková míra
i_F -	zahraniční úroková míra
$SR^{e}_{\frac{D}{F}}$-	očekávaný spotový devizový kurz
$SR_{\frac{D}{F}}$ -	současný devizový kurz

Předpoklad platnosti teorie nekryté úrokové parity je ověřen pomocí testu dvou středních hodnot, kde byla stanovena nulová a alternativní hypotéza ve tvaru:

H_0: $\mu_A = \mu_B$

H_A: $non\ H_0$

H_0: nulová hypotéza

H_A: alternativní hypotéza

Testovacím kritériem *t* je rovnice ve tvaru:

$$t = \frac{d}{s} * \sqrt{n}$$

Kde: d - výběrový průměr

s - výběrová směrodatná odchylka

n - rozsah souboru

Kritický obor je vyjádřen vztahem:

$$K = \left\{|t| = t_{1-\frac{\alpha}{2}}(n-1)\right\}\text{K}$$

Kde: t - testovací kritérium

$t_{1-\frac{\alpha}{2}}(n-1)$ kvantily Studentova rozdělení s n -1 stupni volnosti

Před použitím uvedeného t-testu je nutné otestovat normalitu souboru a ujistit se o nezávislosti úrokových sazeb v „sousedních obdobích“. Podrobně je postup testování vysvětlen v literatuře [2].

VÝSLEDKY A DISKUSE

Vliv změny úrokových měr na měnový kurz budeme zkoumat na úrokovém diferenciálu mezi EU a Českou republikou, kdy budou využity sazby PRIBOR1M a EURIBOR1M. Měsíční úrokové sazby byly zvoleny proto, že dle našeho názoru nejlépe vystihují trendy vývoje měnového kurzu. Tyto třicetidenní úrokové sazby jsou dostatečně „silné“ aby eliminovaly krátkodobé výkyvy, ke kterým dochází vlivem netržních signálů. Změny kurzu budou analyzovány na měnovém páru CZK/EURO.

V tab. č. 1 je uvedena hodnota úrokového diferenciálu PRIBOR1M – EURIBOR1M v období let 2004 až 2015 a v tab. č. 2 je ukázán vývoj měnového kurzu u české koruny vůči euru ve stejném časovém období.

Tab. č. 1: Měsíční úrokový diferenciál PRIBOR1M – EURIBOR1M v % v letech 2004 až 2015.

	Měsíce											
Roky	**1.**	**Roky**	**1.**	**Roky**	**1.**	**Roky**	**1.**	**Roky**	**1.**	**Roky**	**1.**	**Roky**
2004	-0,051	2004	-0,051	2004	-0,051	2004	-0,051	2004	-0,051	2004	-0,051	2004
2005	0,392	2005	0,392	2005	0,392	2005	0,392	2005	0,392	2005	0,392	2005
2006	-0,346	2006	-0,346	2006	-0,346	2006	-0,346	2006	-0,346	2006	-0,346	2006
2007	-1,098	2007	-1,098	2007	-1,098	2007	-1,098	2007	-1,098	2007	-1,098	2007
2008	-0,55	2008	-0,55	2008	-0,55	2008	-0,55	2008	-0,55	2008	-0,55	2008
2009	0,739	2009	0,739	2009	0,739	2009	0,739	2009	0,739	2009	0,739	2009
2010	0,825	2010	0,825	2010	0,825	2010	0,825	2010	0,825	2010	0,825	2010
2011	0,212	2011	0,212	2011	0,212	2011	0,212	2011	0,212	2011	0,212	2011
2012	0,111	2012	0,111	2012	0,111	2012	0,111	2012	0,111	2012	0,111	2012
2013	0,222	2013	0,222	2013	0,222	2013	0,222	2013	0,222	2013	0,222	2013
2014	0,063	2014	0,063	2014	0,063	2014	0,063	2014	0,063	2014	0,063	2014
2015	0,242	2015	0,242	2015	0,242	2015	0,242	2015	0,242	2015	0,242	2015

Zdroj: Česká národní banka, vlastní výpočty.

Vlastní analýza byla tedy provedena na celkem 144 údajích, kdy byla zpracována měsíční data za 12 let.

Tab. č. 2: Relativní změna kurzu v % v letech 2004 až 2015.

	Měsíce											
Roky	**1.**	**2.**	**3.**	**4.**	**5.**	**6.**	**7.**	**8.**	**9.**	**10.**	**11.**	**12.**
2004	0,412	0,384	-1,431	-1,661	-1,127	-0,301	0,366	-0,115	-0,379	-0,631	-2,054	-1,101
2005	-1,151	-0,602	1,172	0,290	-0,612	0,531	-1,989	-0,975	1,276	-1,405	-0,985	-0,872
2006	-1,093	0,851	-0,493	-0,830	0,402	0,215	-0,882	0,667	-0,328	-0,922	-0,901	0,235
2007	1,405	-0,622	-0,166	0,795	1,112	-0,754	-1,671	-1,021	-0,862	-2,217	-1,610	-0,958
2008	-2,596	-0,613	-0,614	0,124	-3,125	-3,234	3,221	0,874	1,188	1,605	3,660	4,077
2009	4,757	-4,322	-1,722	-0,083	-0,721	-2,861	-0,541	-1,179	1,926	-0,039	0,962	0,231
2010	-0,618	-1,682	-0,891	1,394	0,452	-1,841	-1,975	-0,636	-0,517	0,455	2,145	-2,845
2011	-0,711	0,487	-0,411	0,385	-0,402	0,238	-0,285	1,173	1,187	2,448	0,248	0,076
2012	-1,928	-1,465	0,504	2,112	1,264	-0,819	-1,637	-1,162	0,847	1,711	-0,598	1,378
2013	-0,344	0,734	0,695	0,198	-0,504	0,730	-0,504	-0,125	-0,058	4,944	2,209	-0,122
2014	-0,152	-0,181	0,212	-0,041	0,044	0,020	1,314	-0,791	-0,074	0,314	-0,124	0,955
2015	-1,033	-0,830	0,231	-0,171	-0,331	-0,791	-0,191	0,154	0,081	-0,232	-0,051	0,000

Zdroj: Česká národní banka, vlastní výpočty.

Pokud do souřadnicového systému zaneseme jednotlivé body měnového úrokového diferenciálu a jim příslušné relativní změny měnového kurzu dostaneme graf č. 1. Teorie nekryté úrokové parity konstatuje, že měny s vyššími úrokovými mírami mají tendenci v budoucnosti depreciovat. Posílením měny dochází k rovnováze na trhu. Linie nekryté úrokové parity má sklon 45 stupňů a dle této teorie by se měla diference úrokových měr (v našem případě PRIBOR1M – EURIBOR1M) rovnat relativní změně kurzu. Přímo na přímce se sklonem 45 stupňů, která znázorňuje hranici nekryté úrokové parity, neleží žádný bod korelace. Pokud zavedeme určitou míru tolerance, kterou jsme definovali jako plus/minus jeden procentní bod od linie 45 stupňů, lze předpokládat, že body, které leží

v tomto úzkém pásu, budou splňovat teorii nekryté úrokové parity. Do tohoto pásma můžeme zařadit 81 bodů z celkového počtu 144 pozorování. Je tedy možné konstatovat, že při jednoprocentní míře tolerance je teorie nekryté úrokové parity naplněna z 56,3 procenta.

Graf č. 1: Korelace úrokového diferenciálu a relativní změny kurzu v letech 2004 až 2015.

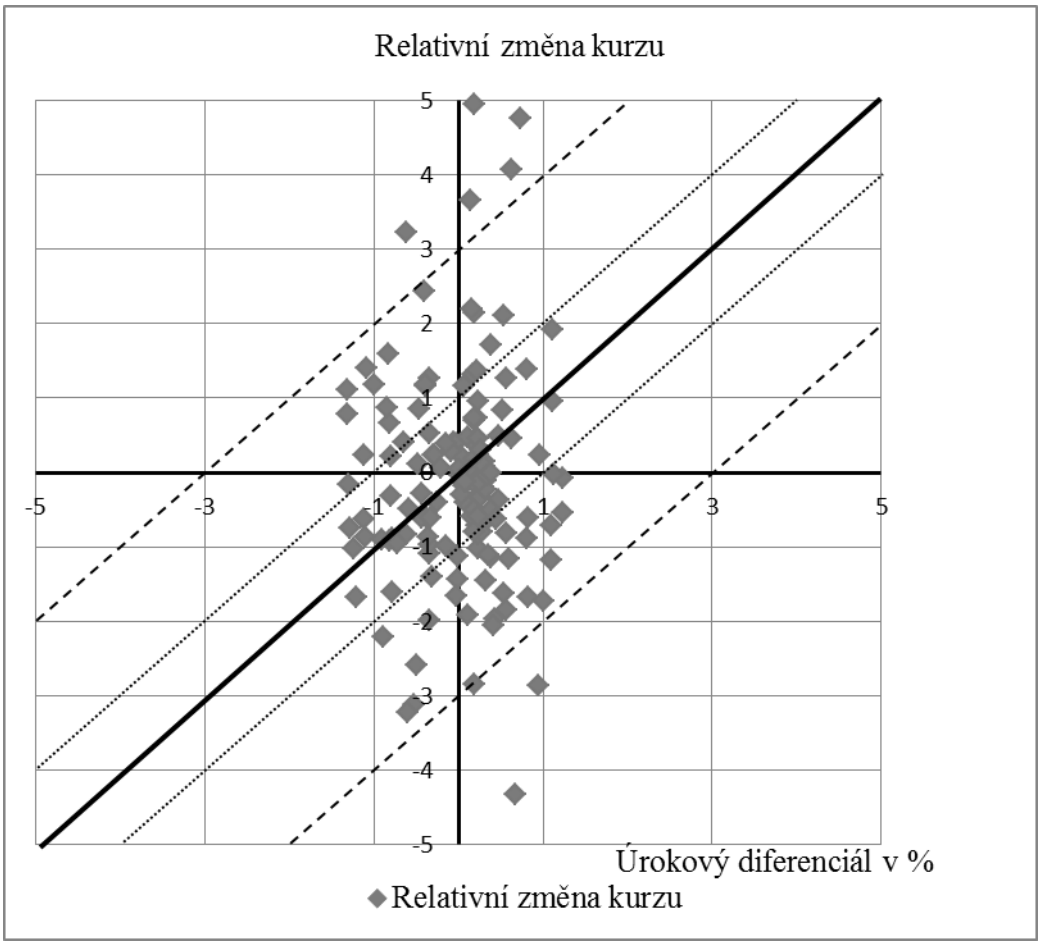

Zdroj: ČNB, vlastní výpočty a zpracování.

Pro informaci bylo do grafu zařazeno i širší pásmo tolerance s rozhraním plus/mínus tři procenta. Celkem do širokého pásma tolerance spadá 136 bodů a pouze osm bodů je vně tohoto pásu. Většina z těchto osmi bodů se vztahuje k roku 2008 a 2009 kdy byly úrokové a kurzové podmínky ovlivněny celosvětovou globální krizí, která zapříčinila vysokou volatilitu měn.

Jak již bylo řečeno, u nekryté úrokové parity by se měly úrokové diferenciály přibližně rovnat očekávané změně kurzu. V letech 2004 až 2015 se nepodařilo prokázat nekrytou úrokovou paritu. Sledované období jsme tedy prodloužili o dalších pět let a byla analyzována data z období 1999 až 2015. U náhodně vybraného vzorku padesáti údajů jsme provedli test

shody středních hodnot. Pomocí tohoto testu lze ověřit, zda střední hodnota úrokového diferenciálu odpovídá střední hodnotě relativní změny kurzu. Hypotézy jsme definovali ve tvaru:

$$H_0\text{:}\ \mu_{\text{úrok.diferenciálv čase } t} = \mu_{\text{relativní změny kurzu v čase } t+1}$$

$$H_A\text{:}\ non\ H_0$$

Hladinu významnosti alfa jsme stanovili na hodnotu 0,05. Hodnota testovacího kritéria *t* vykázala hodnotu:

$$t_{cz} = 2{,}5210$$

Kde kritické hodnoty pro Studentovo rozdělení:

$$t_{0{,}025} = -2{,}00964$$

$$t_{0{,}975} = 2{,}00964$$

Kritický obor má tedy tvar: (-nekonečno;-2,00964 >∪<2,0964; nekonečno)

Vypočtená hodnota testovacího kritéria spadá do kritického oboru, proto na sledované hladině významnosti alfa zamítáme nulovou hypotézu a přijímáme hypotézu alternativní. Je tedy možné konstatovat, že s devadesáti pěti procentní spolehlivostí je střední hodnota úrokového diferenciálu v čase t odlišná od střední hodnoty relativní změny kurzu v čase t+1. Teorie nekryté úrokové parity nebyla tedy prokázána ani v delším časovém období.

ZÁVĚR

Z předchozího textu je patrné, že teorie nekrytá úroková parity nebyla prokázána. V období let 2004 až 2015 se v jednoprocentním pásu tolerance teorie potvrdila z 56,3 %. U prodloužené časové řady (období 1999 až 2015) se tato teorie nepotvrdila ani pomocí testu středních hodnot. Teorie nekryté úrokové parity totiž vychází ze zjednodušených parametrů trhu. Jako příklad zjednodušení lze uvézt rizikovou prémii, která je v tržním prostředí velmi variabilní. V práci se předpokládá, že domácí, tak i zahraniční trh jsou dokonalými subjekty. Dále v této teorii nejsou započítány transakční náklady a ani rozdílné zdanění úrokových měr. Pokud má každá země jinak nastavený daňový systém, dochází samozřejmě k rozdílným výnosům investorů, které potom nejsou dány pouze vývojem úrokových měr. Výpočty od listopadu roku 2013 také zásadním způsobem ovlivňují i intervence České národní banky. V neposlední řadě měnový kurz reaguje i na vývoj mezinárodního obchodu, zvláště u zemí s velkým podílem exportu, kam řadíme i Českou republiku.

POUŽITÁ LITERATURA A INFORMAČNÍ ZDROJE

1. BURDA, M. C. (2009): *Macroeconomics: a European text.* New York: Oxford University Press.
2. ČERMÁKOVÁ, A. – STŘELEČEK, F. (1995): *Statistika.* České Budějovice: Jihočeská univerzita.
3. ČNB. [online]. [21. 3. 2016]. Dostupný z http://www.cnb.cz/cs/financni_trhy/devizovy_trh/kurzy_devizoveho_trhu.jsp
4. ČNB. [online]. [21. 3. 2016]. Dostupný z http://www.cnb.cz/cs/financni_trhy/urokove_sazby/urokove_sazby.jsp
5. European Central Bank. [online]. [21. 3. 2016]. Dostupný z http://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/conrep/cr201406en.pdf?af1f4ecc8ca30834e2c70bb04af692fa
6. DURČÁKOVÁ, J. – MENDEL, M. (2010): *Mezinárodní finance.* Praha: Management Press.
7. FUCHS, K. (2003): *Základy ekonomie.* Praha: Ekopress.
8. SAMUELSON, P. A. (2010): *Ekonomie.* Praha: NS Svoboda.
9. SECRU, P. (2009): *International finance: theory into practice.* Princeton: Princeton University Press.
10. SOUKUP, A. (2012): *Mezinárodní ekonomie.* Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk.
11. SVOBODA, M. (2009): *Základy financí.* Brno: Masarykova univerzita.

ADDRESS & ©

Ing. Martin MARŠÍK, Ph.D.
Katedra ekonomiky
Vysoká škola technická a ekonomická
Okružní 10, 370 01 České Budějovice
Czech Republic
4094@mail.vstecb.cz

Ing. Zuzana DRAHOŠOVÁ
Katedra účetnictví a financí
Ekonomická fakulta
Jihočeská univerzita
Studentská 13, 370 01 České Budějovice
Czech Republic
zuzana.drahosova@seznam.cz

2 BEZPEČNOST

ENERGY POLICY IN CONTEMPORARY FOREIGN POLICY OF RUSSIAN FEDERATION

Energetická politika v súčasnej zahraničnej politike Ruskej federácie

Martin HOREMUŽ

Ružomberok, Slovak Republic

ABSTRACT: Energy policy is considered as an integral part as well as one of the key tools of the contemporary foreign policy of the Russian Federation. This is due to the fact that Russia owns one of the largest stores and sources of the key energy raw materials in the world (oil and gas), as well as the well-built technical and transport infrastructure for their export. An important factor is also the historically constant geopolitical, foreign political and power-imperial ambitions, especially in the post-Soviet area, in which the energy policy has or rather is reaching a more and more important role and position. The aim of the article is to point out the position and place of power in Russia's foreign policy and their close inter-dependence in terms of objectives, geopolitical (geographical) direction of effect, but especially in terms of the tool usage. The structure of the article reflects the review of the fundamental policy documents from foreign, energy as well as security policy in the last 5 years.

Key words: Russia – power industry – energy policy – foreign policy – soft power

ABSTRAKT: Energetická politika je považovaná za integrálny a zároveň jeden z kľúčových nástrojov súčasnej zahraničnej politiky Ruskej federácie. K takémuto prístupu a konštatovaniu predurčujú Rusko jedny z najväčších zásob a zdrojov kľúčových energetických surovín na svete (ropa a plyn), ako i vybudovaná technická a dopravná infraštruktúra slúžiaca na ich export. Najdôležitejším faktorom však zostávajú historicky konštantné geopolitické, zahranično-politické a mocensko-imperiálne ambície, osobitne v postsovietskom priestore, v ktorých energetika má, resp. nadobúda, čoraz významnejšiu úlohu a postavenie. Cieľom článku je poukázať na pozíciu a miesto energetiky v zahraničnej politike Ruska a ich úzkej vzájomnej previazanosti z hľadiska cieľov, geopolitického (geografického) smeru pôsobenia, ale predovšetkým z hľadiska nástrojov použitia. Štruktúra článku odráža prehľad základných koncepčných dokumentov z oblasti zahraničnej, energetickej, ale i bezpečnostnej politiky v posledných 5 rokoch.

Kľúčové slová: Rusko – energetika – energetická politika – zahraničná politika – soft power

INTRODUCTION: ENERGY POLICY AS FACTOR OF INTERNATIONAL RELATIONS

Energy is a key factor in international relations and there are two basic views[16]: the liberal (idealistic, neo-liberal) paradigm that trading with energy raw materials is mutually beneficial and leads to the creation of mutual interdependence and a network of cooperative relationships that are beneficial for both sides. In the other dimension the power industry is a part of the realistic, (neo-realistic) paradigm which highlights power and strategy. According to the realistic paradigm energy resources and raw materials are considered the necessities for the functioning of economic and military sectors those being the two main components of hard power (Nye 2005). In a realistic paradigm of international relations theory is the (national) state considered as the most important actor and the basic category (variable) is its national interest (Luft – Anne 2009). The inclusion and the importance of power industry in the (neo-) realistic paradigm is enhanced by the fact that according to some data 85% of the world's oil and 70-80% of global gas reserves are fully under the control of state-operated or state-owned power companies (Marquina 2009). The energy resources are also considered to be an inseparable part of the power capacity of national states while energy resources can be both a tool and a cause of war.

In the above context the Russian Federation represents an important state that not only has one of the largest reserves of energy resources but above all is a player in international relations which foreign policy goals and power aspirations go beyond the frame of "national" state or regional geographic ("post-Soviet") space. In relation to fulfilment of foreign policy goals and power ambitions Russia nowadays uses a wide range of instruments in which the power industry (Energy Policy, Energy diplomacy) has its historical and irreplaceable function (Mankoff 2009; Zagorski 2009). The power industry and its dimension in Russia's foreign policy reflects and leads from real possibilities and capacities for the Russian state (state companies) but exhibits the ratio of incurred (economic, financial) costs to acquired (political) benefits, even though the vast majority of decisions rather points to a clear preference for political (geopolitical) profits at the expense of the economy (Oliker et al. 2009: 48–51). At the same time energy (energy policy) represents one of the most important

[16] "Other" approaches exist that address the issue of energy security in terms of international relations paradigms. So far the theoretical and conceptual reflection has prevailed while empirical research projects based on constructivist assumptions are marginal. The rising tendency has been spotted in the implementation of the theoretical and analytical framework of the Copenhagen School (Ocelík – Černoch 2012: 105-106). In regard to the Russian energy policy it is also possible to meet other empirical (practical) approaches within the frame of existing paradigms (defensive/offensive realism, neoclassical realism, social structurationist approach, neoinstitutionalism) (Orban 2008; Česnakas 2010; Locatelli – Rossiaud 2011; Aalto – Dusseault – Kennedy – Kivinen 2014).

features of Russia's current policy of soft power (Tafuro 2014; Popescu 2014), characterized by various terminology markers: Soft Coercive (Sherr 2013) Coercive Diplomacy / Coercive Diplomacy and Energy Policy (Maness – Valeriano 2015). The common denominator of these terms as well as the soft power itself is the belief in non-violence by trading partners that will lead to a desirable decision in favour of the "convincing" side (Popescu 2006; Stulberg 2007). In practical terms the discussion is about the creation of stronger political, economic, cultural, religious and language ties between individual states. Actually Russia's power industry and raw material resources supplied at a preferential (low) price perform the task of "persuasion" and thus helps achieve the defined foreign policy objectives and highlights the existing Russian influence further on, especially in the countries known as the near abroad. Some analysts who examine and analyse the problems of Russia's energy policy speak in this regard about Russian energy imperialism as one of the most distinctive forms (features) of the current foreign policy of Russia (Orban 2008; Aalto – Dusseault – Kennedy – Kivinen 2014).[17]

OBJECTIVES AND METHODOLOGY

The aim of the article is to point out the position and place of power in Russia's foreign policy and their close interdependence in terms of objectives, geopolitical (geographical) direction of effect, but especially in terms of the tool usage. The article analyses the energy policy as a relevant factor and tool of the Russian foreign policy in some broader and selected dimensions (economic and soft power). Thus this paper's ambition is to uncover some rules and particularities existing between the energy policy and the contemporary Russian foreign policy. The structure of the article reflects the review of the fundamental policy documents from foreign as well as security policy in the last 5 years. The medium is a description, approach and clarification of the diction and partly of the analysis of conceptual documents from foreign as well as security policy, officially published in the last 5 years. The basic question, which the article tries to answer, is the role and place that the energy plays in the process of formulation and implementation of Russian foreign policy. Is energy, the energy policy, respectively, in the foreign policy the result of a systematic and targeted approach or is it a state and reflection of ad hoc decisions reflecting the pursuit of power and pragmatic politics, respectively serving only to legitimize the achievement of political and power goals? The article hypothesis assumes that the foreign policy of any state

[17] Goldman speaks about the "new economic imperialism" in relation to the renationalisation and regaining of state control over the energy sector (Goldman 2008: 172-176).

is in terms of policy analysis created and influenced mainly by the players and inputs on several levels, while it is the result of multiple interests of political, strategic and economic nature. In the Russian context it is, however, necessary to take into account the specifics of the political system, having the nature of non-democratic regime of hybrid nature characterized by authoritarian way of government and the execution of power. For ideological reasons and highlighting the autonomy of foreign and domestic policy the term "sovereign democracy" has been created (Surkov 2006). This ideological concept justifies, among other things, the state-centric conception, nature and organization of the Russian state, but also the centralization of the energy sector (renationalisation of energy) done in the first term of President Putin (2004-2008), which virtually eliminated double track of interests of energy companies and the state (as the policy analysis players). Finally, it sets the political aspect of power industry over the economic one.

The text is, in its descriptive and retrieval part with the linkage of the theoretical (normative) and the practical part (empirical), also based on concrete steps in the foreign policy of Russia, which are regarded as 'undoubtedly' the use of energy as a foreign policy instrument (Ukraine). According to several authors (Sakwa 2008: 7-12; Sakwa 2007), the actual entrance of president V. Putin is associated with the onset of the so-called "New realism" in Russian foreign as well as security policy, a return to the power politics (Tsygankov 2013). This new realism is characterized by intensive efforts of Russia to regain positions of the big power ("great power"), international recognition by the key players. Therefore, the changes in Russian foreign policy are directed to a maximum strengthening of the international status and political position. The importance of neo-realism and economic dimension is supported also by the growing role of the economy and external trade relations in Russia's foreign policy. Despite several theoretical definitions and approaches, there is no single universal theory which would penalize the issue in question or it would frame it into particular theoretical approach.

Especially since, the text is, in terms of the theoretical approach and its relevance to practice, based on profiling elements and features that are typical of realistic (neo-realistic) theory of international relations, but also geopolitics as an integral part of the realistic political thinking.[18] The geopolitics in this regard was particularly in the 90s a "new" paradigm of international relations, a theoretical, respectively methodological approach as well as practical

[18] In the mid 90s of the last century, the two close schools – geopolitics and realism, strongly dominated in the Russian foreign policy and security discourse, but also in the Russian academic and scientific discourse on international relations and their nature (Sergunin 2000).

tool (aid) for RF in the development of the Russia's post-Soviet foreign policy. The limit of the geopolitics, however, was its static nature and orientation to the past. These days the geo-economic school of Russian geopolitics is addressing this shortcoming, which seeks to establish a mutual interconnection and understanding of the contemporary world using economic links (interdependency). The methodological pitfall of the article is the fact that the examined issue is the creation in a permanent evolution and factual continuous process.

The approach to foreign (security) policy is, in the Russian (formerly Soviet) culture always largely determined by the realistic paradigm in international relations. Moreover, the realism remains even today the crucial character's feature of Russian foreign policy and security documents and concepts, characterized by the strong emphasis on realistic resources and tools for the implementation of foreign and energy policy, and the demonstration of the Russia status as a "great power".

ENERGY POLICY AND ITS SELECTED FORMS AND DIMENSIONS IN RUSSIA'S FOREIGN POLICY AFTER 2012

The succession of V. Putin to the presidential chair, in May 2012, meant a long awaited formal ending of the process of the "change" in the highest political and constitutional post within the Russian state. The inauguration of the "old-new" president also meant the acknowledgement of the foreign policy course that had been formed during his second administration between the years 2004-2008, and finally shaped during the so called intermezzo between years 2008-2012, at the time of the term of president D. Medvedev (Donaldson – Nogee – Nadkarni 2015). The priorities of the forthcoming mandate had already been determined by president Putin, as he performed his duties as the Prime Minister in 2012/2013. The following years will focus on economic reforms, designed to strengthen the Russian economic power within the global economy. The aim is the incorporation of Russia into the ranks of the five largest economies of the world by the year 2015. To fulfil this aim is not only the entrance of Moscow into WTO that was formally finalized in 2012, but also its foreign policy that directly integrates and features its economic component.

New Contours of Russian Foreign Policy

In May 2012, the basic directions of this foreign policy were officially introduced to the populace through the Decree No. 605 *"on Measures to Implement the Foreign Policy Course of the Russian Federation"*. This decree emphasizes the importance of the economic dimension of the foreign policy. The aforementioned Decree has, at the same time, become an

"overture" of the new Foreign Policy Concept of the Russian Federation. Its text was adopted in 2013, and reaffirmed the importance of energy in the foreign policy of the Russian state, and more broadly the overall importance of the economic dimension, which the Concept incorporates the energy into. The Concept in connection with the energy highlights, in particular, the importance of increasing global competition around the strategic reserves of energy resources, while pointing to the conflict potential, which is associated with energy resources[19] as well as price impacts on the commodity exchanges and markets. A quality framework of energy is perceived by the Concept in the ongoing transformation of the sector, which it associates with greater use of innovative and challenging (financially and technically) technologies for the extraction and processing of hydrocarbon resources that the access to (i.e. technologies) Russia is highly dependent on from abroad. The Concept also points out that for the stable and uninterrupted economic growth, Russia needs to diversify its presence in the world markets. One reason is mainly the tightening of "unjustified" restrictions and other discriminatory measures against Russian energy companies, thus the Concept indirectly points precisely to the right of EU legislation (i.e. the third energy package liberalizing the EU energy market, and which is also directed against monopolistic practices, and it is based on the separated ownership of mining, distribution and commercial activities and capacities).[20]

That is also why Russia, in strengthening the energy factor in the foreign policy dimension, is significantly involved in the activity of sectoral international organizations: The forum of countries exporting gas within the International Energy Forum where the attention is paid to global energy security, as well as the economic factors (Gvosdev – Marsh 2014). For Russia, in this respect, there is the strategic objective of getting diplomatic and political support for maintaining the pricing of gas, based on the oil index, the confirmation of the

[19] This fact was pointed out first by the National Security Strategy of the Russian Federation in 2009, which did not exclude the possibility of a military solution to the situation, in the context of a competitive struggle for the future control of energy resources and raw materials in critical regions. E.g. in the Arctic, according to estimates, there is about 13% of the world's still undiscovered oil and 30% of gas reserves. In line with the original strategy as well as other foreign political and military-security documents, there is an establishment or renovation of the original Soviet military bases and facilities in the Arctic (Alakurtti, Wrangler Island, the North Lands, island Kotelnyj on the Novosibirsk Islands, Schmidt cape, the archipelago New Land and Franz Josef Land) being currently carried out. At the same time Moscow claims its right at the United Nations for a long time to a large area of the Arctic, spreading to the North Pole and in the Polar Regions it often holds military manoeuvres. The importance of the Arctic is also confirmed by the establishment of the Strategic Headquarters for the Arctic at the Russian Ministry of Defence.

[20] Besides the energy resources (oil, gas) Russia has an equally important and powerful tool in the implementation of foreign policy activities and that is the infrastructure for the distribution and transport of oil and gas. Such infrastructure is an integral part of energy policy while increasing the actual effect of the energy resources ownership.

long-term contracts position and the expansion of natural gas as environmentally the most suitable type of fossil fuel.

National Security Strategy: Energy – Instrument of Economic Power

The confirmation of energy, as the basic instrument of economic power, is very evident in the new National Security Strategy of the Russian Federation which was adopted in December 2015. Energy is herein seen in the broader context of the establishing economic power base for the needs of international relations, as well as the foreign policy. Although the strategy does not explicitly mention the energy as the foreign policy tool, however, repeatedly, in several passages of the document the importance of energy in the context of economic power is highlighted. In connection with the national interests of Russia, the Strategy indicates precisely the economic growth as one of the basic conditions for ensuring national (economic) security. It points out that, in order to protect national interests, Russia will do an open, rational and pragmatic foreign policy. The use of military force to protect national interests will be just within such a situation and condition if all the adopted measures of non-violent character are ineffective. In terms of economic growth, the development of national economy, ensuring the economic security and creating conditions for the development of personality, the transition of the economy to the new (higher) level of technological development, the inclusion of Russia among the leading countries, in terms of GDP volume and successful resisting of an impact of "internal and external" threats are becoming the strategic objectives of the national security. (Strategija.... 2015) The main strategic threats to national security by the Strategy are, in the economic area, in particular, its lack of competitiveness, maintaining export-raw model of its development and high dependence on foreign economic conjuncture, delays in the development and deployment of promising technologies, but also the deterioration and depletion of the resource base, respectively, the reduction in extraction and reserves of strategically important raw materials. An attention is also drawn to the elimination of the structural imbalance in the economy, in the form of reducing the risk of raw material and export-oriented economy. A high dependence on the volatility of energy prices on world markets, on revenues (sales) of which the state budget, as well as the Russian currency (ruble) is strongly dependent on (oil accounts for about 40% of total revenues), which actually confirms the development of early 2016, in the form of a drop in oil prices on world markets, are also considered a threat.[21]

[21] The decline in energy resources on world markets, combined with the sanctions imposed on Russia, because of its foreign policy approach to the conflict in Ukraine creates an enormous pressure on the Russian economy and

However, what is in this respect, in terms of energy, very crucial it is the fact that the Strategy considers the most important the factors of ensuring the economic security and increasing the efficiency of the state regulation of the economy, i.e. greater involvement and control by the Russian state, administration and bureaucracy. This fact confirms the importance of the state and its structures as a tool of power and political control, not only the energy sector, but also other sectors of the economy.[22] One of the main directions of national security in the economic area will be, according to the Strategy in the long run, the increase of the energy security level, which includes a stable security of internal demand for energy carriers, the increase of energy efficiency and energy savings, competitiveness of domestic energy companies and power generators, reversing the deficit of fuel and energy supplies, creating strategic reserves of fuel, spare capacities, production of the necessary equipment and stable operation of the systems supplying energy and heat. The Strategy pays special attention to preventing discrimination against the Russian energy suppliers on foreign markets and Russian mining companies in acquiring hydrocarbon deposits outside Russia, as well as the resistance to the efforts of several countries to regulate energy markets, based on political rather than economic motives.

The fact that the economic dimension, which includes the energy undoubtedly, is becoming a priority of the foreign policy, as well as safety planning, is documented in the final part of the Strategy. Precisely that one considers the basic indicators, essential for assessing the state of national security, largely the economic factors, such as: GDP per capita; the coefficient of the income relation of the highest 10 percent and 10 percent of the lowest income groups; the level of inflation; the unemployment rate; the share of spending on the development of science, technology and education to GDP; the share of spending on culture to GDP. [23]

---

the state budget. Preliminary estimates on the development of the Russian economy talk about the decrease of 3.9% of GDP in 2015, while for 2016 a further decline is expected. The high dependence on oil revenues is also confirmed by the fact that with the lowering price of oil (note, up to the level of $ 30 per barrel in December 2015) Russia did not reduce the volume of the production, on the contrary in 2015 reached a post-Soviet record in oil production at the level of 10.73 million barrels of oil per day (in December 2015 alone it was up to 10.83 million barrels of oil per day). Moscow also seeks with the high volumes of exported oil (in 2015 Russia increased export to 5.25 million barrels per day) to maintain global market share, where it faces an intensifying competition from other oil producers, particularly from the Gulf area.

[22] The Strategy explicitly states that the necessary condition for ensuring energy security is to increase the efficiency of the state management of the fuel and energy complex (Strategija ... 2015).

[23] Other "non-economic" factors for assessing the state of national security included: the satisfaction of citizens with the protection of constitutional rights and freedoms, personal and property interests, including protection from criminal attacks; the share of modern types of weapons, military and special equipment in the Armed Forces of the Russian Federation and other troops and military formations; life expectancy; the share of the Russian Federation to the unsatisfactory environmental standards (Strategija… 2015).

Energy – Instrument of Soft Power

In recent years, Russia's foreign policy has seen a significant quantity, but also quality leap through the more intensive use and application of tools, so called soft power. The soft power is defined as the ability of a state to influence, in accordance with its goals, the behaviour of other states, and that even against their will. With respect to this definition, the concept of soft power emphasizes and works with the tools such as attractiveness and appeal as opposed to the traditional instruments of pressure and threat of using the power. The concept of soft power is a relatively new one and it is the result and reflection of development in the last two decades of the dynamically changing practice in international relations (Nye 1990; 2004). In summer 2012 at the meeting of members of diplomatic corps president Putin pointed to the *"soft power"* factor that assumes the support of interests by means of persuasion and the gaining of sympathy of another country. With reference to the above mentioned decree „No. 605“ Putin also indicated other duties that the Russian diplomacy would undertake in the near future, especially the effective use of diplomatic instruments to support economic interests and home business abroad. The updated conception of the Russian Federation's foreign policy presented in the middle of February 2013 by president Putin officially shapes these "duties" into doctrinal form.[24] At the moment, Russia has a number of advantages for implementing the soft power strategy in its neighbourhood: the presence of large Russian minorities; a shared history; cultural and linguistic proximity; a larger economy and energy resources. Right the energy policy remains the most efficient and effective tool of the Russian soft power (Hill 2006: 342-343); however, very debatable and controversial, because from the aspect of utilization and targets it is construed not to achieve bilateral advantages, but on the principle of the creation of unilateral dependency and achievements of, for Russia, favorable foreign-political, economic and security targets. According to A. Orban, Russia`s primary motive in its neighbourhood is to increase its power and that the most effective means to that end is expanding its political and economic presence in the energy sphere. These aims are conditioned by the Russian leaders` perceptions of the country`s role in the balance power and the resources available to the Russian state (Orban 2008).

Precisely, in the context of soft power, the energy policy (coercive diplomacy) gains a new dimension of its activities. According to Popescu the Russian coercive diplomacy –

[24] The Concept defines the factor of "soft power" as a comprehensive toolkit for achieving foreign policy objectives when building civil society potential, information, cultural and other methods and technologies rather than traditional diplomacy and is becoming an indispensable component of modern international relations (Concept… 2013).

based on sticks (embargoes and sanctions) and carrots (offers of cheaper gas and greater market access) – did not have the desired effect (Popescu 2014). Strengthening of political positions of Russia through economic instruments and other economic *"penetration"* into the countries of the former Soviet Union has primarily concentrated on the energy sector. With regard to specific countries, Moscow attributed the greatest importance to the Ukraine which has not only a huge economic potential but primarily because of its foreign policy direction (signing of an Association Agreement with the EU, or possibly effort to join the EU) is not in line with Russia's geopolitical vision. Precisely, the "offer" from Russia that it will supply Ukraine with gas at a preferential (i.e. low and affordable price) was one of the tools of "coercive diplomacy" through which Moscow tried to "convince" Kiev to participate in the project of the Eurasian Economic Community, respectively, the benefits of the single market and Eurasian integration. Events at the turn of 2013/2014 which launched a large-scale protest against the non-signature of the Association Agreement with the EU ("euromaidan") and continued to overthrow President Yanukovych, however, meant a fundamental change in Russia's approach. Moscow used the internal political crisis and the weakness of the central government, while annexing Crimea and "created conditions" for the emergence of armed conflict in eastern Ukraine. The internal destabilization of Ukraine and the systematic creation of political, as well as economic pressure has become the aim of the Russian foreign policy which [25] has become the part of the media war and propaganda (Kollár 2015).[26]

Referring to the above documents and political status, it is possible to state a pragmatic and targeted shift of Russia's foreign and security policy, based on the deep reflection of current development in international (economic) relations, in which the economic factor is becoming increasingly important. Therefore, the objective of the third term of Putin became the policy, which is concentrated on increasing competition and economic power (authority) of Russia, with the possibility of its subsequent transformation into a political, power and security dimensions. While international and political influence through

[25] The energy policy of Russia in relation to Ukraine is one of several, yet effective tools which should help to weaken the Kiev government and indirectly support the separatists in eastern Ukraine. E.g. Moscow in response to internal political changes in Ukraine, in early 2014, used the energy, while responding by increasing gas prices and revoking of the so-called clauses under which Kiev had a discount on the total price of 100 USD per 1000 m^3. Other steps of the economic coercion may include the threats to ban the imports of Ukrainian goods to the Russian market, respectively, make this access more difficult, which was truly fulfilled from 1st January 2016 when the free trade agreement between Ukraine and the EU came into force, which is a part of the Association Agreement signed in June 2014.

[26] The strategy, in this regard, clearly refers to the position of "the West" (note, the EU and the USA), which is directed towards the integration processes on the post-Soviet space. Creating and supporting the hotbeds of tension in the Eurasian region by the West has a negative impact on the implementation of Russia's national interests (Strategija... 2015).

the economic power (dimension) represents the third generation of Russian foreign policy, passing through an evolution since the 90s of the 20th century. The concept of 2013, as a foreign policy doctrine, among other things, raises the question of the political influence of Russia in the world in accordance with its economic possibilities. The basic documents of foreign and security policy reflect the fact that primarily the geopolitical connotations have the economic power and economic influence in the Russian perception and history. Pursuant the neo (realistic) paradigm of the international relations, it is actually possible to transform the economic power into military capabilities at any time. The power from energy resources is fungible and creates possibilities to increase or transfer state power into other fields: military, industrial, financial, and diplomatic. The improved energy power increases states' capabilities to express their interests abroad, and through that increase their energy power could be transformed into the state power again (Česnakas 2010: 38) This is the basic premise of the neo-realistic definition of power, which is based not only on "hard power", but also on great economic capabilities. Indeed, the Russian main aim to establish great economic capacity in the 21st century by its huge energy export numbers. Therefore using energy is a matter of Russian realist foreign policy (Varol 2013: 22-24).

CONCLUSION

Energy has, during the second term of president Putin's office, become a key political and economic instrument to enforce an impact and interests of Russia on the international political scene. The high oil and gas prices as well as the increase in global consumption of energy resources in the world have also helped. At the same time energy (power) has become over the past decade an important security aspect and acquired the significant features of the securitization, which results in gradual linking of the energy policy with the security policy. In that context, but also in the context of the analysis of official foreign policy and military-security documents it is possible in the Russian Federation to identify the use of energy clearly as a political tool and at the same time to be regarded as a specific element of Russian security strategy and culture. The implicit proof of this statement is the fact that a direct link between the potential of energy resources and the potential of power in the Russian conceptual documents regarding the foreign, power as well as the security policy has recently become more intensely emphasized, which is characteristic for the strategic approach to energy security, respectively energy policy in general.

Regarding the direction of Russian foreign policy, rather than the fundamental changes in its geopolitical orientation, we can also state, with reference to the above mentioned

analysis of documents that it comes to the transformation of the tools their pragmatization and economisation (economic diplomacy, coercive diplomacy, soft power). The pragmatization in the era of V. Putin is characterized, among other things, by strengthening trade relations, not only with the European countries, but also with Asia, the Near and Middle East. Energy resources have increased and strengthened the international position of Russia, but also the integration potential of Moscow's post-Soviet space (Eurasian Economic Union as a project of political and economic integration). Energy plays a critical point in preserving and restoring the position of power and influence of Russia in the post-Soviet space. The status and internal content of Russia's energy policy, but above all its variability (pragmatization) in the integration process clearly reflects, among other things, in the selective approach to the individual states of the former USSR, manifesting itself as a "negative" tool (punishments in the form of high energy prices for a disloyal / enemy policy), or a positive instrument - the "soft power" which takes the form of the energy resources supply for a "preferential" price.

Contemporary Russia disposes with regard to its internal capacities as well as to the status and structural level of its own economy with heavily undersized and ineffective economic power for the implementation of foreign policy. One of the areas that is an exception is the power industry which provides an effective tool in foreign policy through the combination of political (soft power) and diplomatic (coercive diplomacy) support. Russia’s use of power industry in foreign policy is behaviour primarily motivated by its quest for power and imperial policy, based on its geopolitical perception of the world and international relations which is close to the realist paradigm. The energy policy is an integral part and at the same time one of the key instruments in the current foreign policy of Russia. Russia has attached particular importance to the energy sector for a long time, not only because of the key source of budget revenues, but mainly because of the possibility of using energy as an instrument for more vigorous enforcement of foreign policy and security objectives. Such an approach by Russia could be observed also during the years 2014 and 2015 when Moscow used several times the power industry to pressurize the internal destabilization of Ukraine by military-ridden conflict.

REFERENCES

1. AALTO, P. – DUSSEAULT, D. – KENNEDY, M. – KIVINEN, M. (2014): Towards a Social Structurationist Approach to Global Energy Politics: Russia's Energy Relations in the East and Jan 2014. *Journal of International Relations and Development,* No 17, p. 1–29.
2. *Concept of the Foreign Policy of the Russian Federation* [online]. 2013. The Ministry of Foreign Affairs of the Russian Federation. [cit. 20. 7. 2016]. Dostupný z http://www.mid.ru/brp_4.nsf/0/76389FEC168189ED44257B2E0039B16D.
3. ČESNAKAS, G. (2010): Energy Resources in Foreign Policy: A Theoretical Approach. *Baltic Journal of Law & Politics,* No 3, pp. 30–52.
4. DONALDSON, R. H. – NOGEE, J. – NADKARNI, V. (2015): *The Foreign Policy of Russia. Changing Systems, Enduring Interest.* New York: Routledge.
5. GOLDMAN, M. I. (2008): *Petrostate. Putin, Power, and the New Russia.* Oxford: Oxford University Press.
6. GVOSDEV, K. N. – MARSH, CH. (2014): *Russian Foreign Policy. Interests, Vectors and Sectors.* London: SAGE Publications.
7. HILL, F. (2006): Moscow Discovers Soft Power. *Current History,* No 30, pp. 341–347.
8. KOLLÁR, D. (2015): The role of massmedia in conflict dynamics and its implications. In: Kollár, D. – Kazanský, R. (eds.): *Moc a politika v 21. století.* České Budějovice: Vysoká škola evropských a regionálních studií, s. 22–33.
9. LOCATELLI, C. – ROSSIAUD, S. (2011): A neoinstitutionalist interpretation of the changes in the Russian oil model. *Energy Policy,* No 39, pp. 5588–5597.
10. LUFT, G. – KORIN, A. (2009): Realism and Idealism in the Energy Security Debate. In: Luft, G. – Korin, A. (eds.): *Energy Security Challenges in the 21st Century. A Reference Handbook.* United States of America: ABC-CLIO, pp. 335–350.
11. MANESS, R. C. – VALERIANO, B. (2015): *Russia's Coercive Diplomacy: Energy, Cyber, and Maritime Policy as New Sources of Power.* New York, NY: Palgrave Macmillan.
12. MANKOFF, J. (2009): *Russian Foreign Policy: The Return of Great Power Politics.* Lanham: Rowman & Littlefield Publishers, Inc.
13. MARQUINA, A. (2009): *On the Deceit of Globalization, Energy Security and Challenges to European Foreign Policy.* [online]. [cit. 16. 07. 2016]. Dostupný z http://www.theory-talks.org/2009/01/theory-talk-25.html.
14. NYE, J. S. (1990): Soft Power. *Foreign Policy,* No 80, pp. 153–171.
15. NYE, J. S. (2004): *Soft Power: The means to success in World Politics.* New York: Public Affairs.
16. OLIKER, O. – CRANE, K. – SCHWARTZ, L. – YUSUPOV, C. (2009): *Russian Foreign Policy. Sources and Implications.* Santa Monica: Rand Corporation.
17. OCELÍK, P. – ČERNOCH, F. (2012): *Konstruktivismus a energetická bezpečnost v mezinárodních vztazích.* Brno: Masarykova univerzita.
18. ORBAN, A. (2008): *Power, Energy and the new Russian Imerialism.* Westport, CT: Praeger.
19. POPESCU, N. (2006): *Russia's Soft Power Ambitions. CEPS Policy Brief No 116.* Brussels: Centre for European Policy Studies.
20. POPESCU, N. (2014): *After Crimea: Putin's balance sheet.* [online]. European Institute for Security Studies. [cit. 28. 05. 2016]. Dostupný z http://www.iss.europa.eu/uploads/media/Alert_24_Putin.pdf.

21. SAKWA, R. (2007): *Vladimir Putin and Russian Foreign Policy towards the West: towards a New Realism.* In: Gower, J. – Timmins, G.: Russia and Europe in the Twenty-First Century. An Ureasy Partnership. London-New Yourk: Anthem Press, s. 1-22 *choice*.
22. SAKWA, R. (2008): *Putin. Russia's choice. 2nd edition.* New York: Routledge.
23. SERGUNIN, A. A. (2000): Měnící se paradigma. Mezinárodní vztahy v postkomunistickém Rusku. *Mezinárodní vztahy,* Vol. 35, No 2, p. 27–46.
24. SHERR, J. (2013): *Hard Diplomacy and Soft Coercion: Russia's influence abroad.* London: Chatham House.
25. STENT, A. E. (2009): Restoration and Revolution in Putin's Foreign Policy. In: Sakwa, R. (ed.): *Power and Policy in Putin's Russia.* London: Routledge, pp. 211–228.
26. *Strategija Nacionaľnoj Bezopasnosti Rossijskoj Federacii* [online]. 2015. Sovet Bezopasnost Rossijskoj Federacii. [cit. 20. 07. 2016]. Dostupný z http://www.scrf.gov.ru/documents/1/133.html.
27. STULBERG, A. N. (2007): *Well-Oiled Diplomacy: Strategic Manipulation and Russia`s Energy Statecraft in Eurasia.* Albany, NY: SUNY Press.
28. TAFURO, E. (2014): *Fatal Attraction? Russia`s Soft Power in its Neighbourhood – Analysis.* [online]. Eurasia Rewiev, 29.05.2014. [cit. 02. 07. 2016]. Dostupný z http://www.descarga/PB_181_Russia_soft_power_in_its_neighbourhood.pdf.
29. TSYGANKOV, A. (2013): *Russia's Foreign Policy. Change and Continuity in National Identity.* 3rd edition Lanham: Roman & Littlefield Publishing Group.
30. VAROL, T. (2013): *Ther Russian Foreign Energy Policy.* Egalite: European Scientific Institute Publishing.
31. ZAGORSKI, A. (2009): Multilateralism in Russian Foreign Policy Approaches. In: Rowe, E. W. – Torjesen, S. (eds.): *The Multilateral Dimension in Russian Foreign Policy.* Abindgdon: Routledge, pp. 46–57.

ADDRESS & ©

PhDr. Martin HOREMUŽ, PhD.
Katedra politológie
Filozofická fakulta
Katolícka univerzita v Ružomberku
Hrabovská 1B, 034 01 Ružomberok
Slovak Republic
martin.horemuz@ku.sk

NAPLŇOVÁNÍ POŽADAVKŮ SENDAI RÁMCE PRO SNIŽOVÁNÍ RIZIK KATASTROF 2015−2030 V ČESKÉ REPUBLICE

Fulfilment of Requirements of Sendai Framework for Disaster Risk Reduction 2015−2030 in the Czech Republic

Alena OULEHLOVÁ

Brno, Czech Republic

ABSTRAKT: Organizace spojených národů se od 90. let 20. století intenzivně zapojila do řešení antropogenních a přírodních katastrof. Poslední konaná Světová konference o snižování rizika katastrof v roce 2015 přistoupila ke komplexnímu řešení katastrof. Článek se věnuje komparaci přijatých požadavků a doporučení ve čtyřech prioritních oblastech snižování katastrof a stavu v České republice. Ze zjištěných výsledků vyplývá, že v národních podmínkách jsou pokryty všechny fáze managementu katastrof. Zjištěné nedostatky a hrozby jsou shrnuty v realizované SWOT analýze.

Klíčová slova: Sendai rámec – katastrofa – krizové řízení

ABSTRACT: Since the 1990s the United Nations has been intensively involved in the solution of anthropogenic and natural disasters. The last World Conference on Disaster Risk Reduction in 2015 acceded to comprehensive disaster management. The article deals with the comparison of accepted requirements and recommendations in four priority areas of disaster reduction and the situation in the Czech Republic. The results show that the national conditions cover all phases of disaster management. The identified weaknesses and threats are summarized in the SWOT analysis.

Key words: Sendai Framework – disaster – crisis management

ÚVOD

Třetí Světová konference o snižování rizika katastrof konaná od 14. do 18. března 2015 v japonském Sendai přijala Sendai rámce pro snižování rizik katastrof pro období 2015−2030 (Sendai rámec) [14]. Sendai rámec usiluje o dosažení podstatného snížení rizik katastrof a ztrát na životech, živobytí a zdraví a v ekonomické, fyzické, sociální, kulturní a environmentální aktiva osob, podniků, společenství a zemí. Sendai rámec se vztahuje k malým i velkým katastrofám, které byly vyvolány přírodními procesy nebo lidskou činností. Sendai rámec přesouvá těžiště ze zvládání katastrof na řízení rizik katastrof s důrazem na zlepšení porozumění rizikům katastrof a realizaci udržitelného rozvoje, posilování správy rizik, aby byla rizika katastrof lépe řízena, investice do snižování rizik katastrof zvýšením odolnosti a připravenosti na katastrofy pro efektivní reakce. Tyto prioritní činnosti se staly základem jejich uplatňování v jednotlivých prioritních oblastech (místní, národní, regionální, globální úrovni). Sendai rámec stanovuje sedm globálních cílů pro snižování ztrát katastrof,

které mají přispět k dosažení nových cílů udržitelného rozvoje.

Státy mají primární odpovědnost za prevenci a snížení rizik katastrof. Na národní úrovni musí určit kontaktní místa pro realizaci Sendai rámce, vypracovat národní a místní strategie ke snížení rizik katastrof a hodnotící zprávy o implementaci Sendai rámce. Sendai rámec definuje společnou odpovědnost zúčastněných stran, jejich úlohu, kterou musí zaujímat v oblasti snižování rizik katastrof, a přínosy při provádění činností.

V českém právním řádu není definován termín katastrofa. Organizace spojených národů (OSN) používá termín disaster, který lze přeložit jako pohroma či katastrofa. Terminologický slovník pojmů z oblasti krizového řízení, ochrany obyvatelstva, environmentální bezpečnosti a plánování obrany státu [20] spojení *disaster risk reduction* překládá jako *snížení rizika katastrof*, taktéž činí i Koncepce environmentální bezpečnosti 2016–2020 s výhledem do roku 2030 [9], proto se autorka článku přiklonila k použití slova *katastrofa* před slovem *pohroma*.

METODIKA A CÍL

Při zpracování článku byly využity základní vědecké metody a metoda SWOT analýzy [4]. Na základě rešeršní činnosti a analýzy právních předpisů, strategických dokumentů a další dokumentace byla provedena komparace plnění úkolů v oblasti bezpečnosti, krizového řízení, managementu rizik katastrof na národní a místní úrovni s požadavky Sendai rámce. Na základě těchto výsledků byla zpracována SWOT analýza se zaměřením, která má sloužit jako podklad pro směřování činnosti v oblasti snižování rizik katastrof a naplnění Sendai rámce na národní a místní úrovni. Cílem příspěvku je vymezit požadavky, které vyplývají ze Sendai rámce, a mezery, které má Česká republika na národní a místní úrovni při jeho naplňování.

VÝSLEDKY A DISKUSE

Implementace požadavků Sendai rámce na národní a místní úroveň má být provedena vhodným způsobem s přihlédnutím k vlastním kapacitám a schopnostem a v souladu s vnitrostátními zákony a předpisy. Každý stát může k řešení problematiky přistoupit diferencovaným přístupem, přesto musí být dosaženo společného cíle a tím je zabránění novým rizikům a snižování stávajících rizik katastrof. Za účelem naplnění uvedeného cíle bude nutné využít kombinaci nástrojů environmentální bezpečnosti s aplikací příslušných opatření v jednotlivých oblastech lidské činnosti. Cílem je uvedení klíčových vazeb na plnění či neplnění požadavků Sendai rámce na národní úrovni, které jsou shrnuty ve SWOT analýze

uvedené v tab. č. 1.

Analýza je provedena ve vztahu ke čtyřem prioritním oblastem Sendai rámce.

1. Priorita porozumění riziku

První priorita se věnuje porozumění riziku katastrof. Pro naplnění prioritní oblasti na národní a místní úrovni Sendai rámce uvádí 15 oblastí zaměření činností.

Hasičský záchranný sbor ČR společně s příslušnými orgány veřejné správy shromažďuje údaje a informace pro zpracování havarijní a krizové dokumentace, jejíž součástí je i analýza rizik (požadavek odstavce 24, písmen (b), (n) [14]).

Informace o rizicích (požadavek odstavce 24, písmen (a), (c), (e), (f), (m), (o) [14]) včetně zajištění ochrany zdraví a způsobu zabezpečení majetku jsou občanům poskytovány prostřednictvím informačních a komunikačních prostředků. Při normálním stavu občané o tyto informace projevují minimální zájem, opakem je až vzniklá mimořádná událost (MU) nebo krizová situace (KS). V případě ohrožení obyvatelstva je pozitivní silnou stránku vybudovaná infrastruktura varování, která pokrývá 95 % území signálem [7]. Začleňování informací o rizicích, tzv. problematika ochrany člověka za MU, je v národních podmínkách zařazena do formální a neformální výuky v mateřských, základních a středních školách prostřednictvím rámcových vzdělávacích programů. Podle Koncepce ochrany obyvatelstva [7] narůstá úloha vzdělávání a zapojení občanů při MU, neboť úroveň výchovy a vzdělávání v současné době nereflektuje reálné hrozby a důsledky plynoucí z MU či KS. Systém vzdělávání zaměstnanců veřejné správy (požadavek odstavce 24, písmeno (g) [14]) působící v oblasti krizového řízení, starostů měst a obcí a dalších odborníků je obsažen v Koncepci vzdělávání v oblasti krizového řízení [1], Vzdělávání odborníků v oblasti bezpečnostní politiky [2] a Společném minimu pro potřeby vzdělávání odborníků v oblasti bezpečnosti [3]. V oblasti krizového řízení působí nízký počet zkušených odborníků [7].

Pro podporu vědecké, výzkumné a inovační činnosti v oblasti zvýšení bezpečnosti státu a občanů s využitím nových technologií, poznatků a dalších výsledků je pod záštitou ministerstva vnitra realizován Program bezpečnostního výzkumu ČR [16] a plněn požadavek odstavce 24, písmena (k) [14]. I Koncepce ochrany obyvatelstva [7] upozorňuje, že v České republice (ČR) se musí posílit podpora, dialog a spolupráce mezi vědeckou a technickou obcí, dalšími zúčastněnými stranami a politickými činiteli tak, aby se usnadnila komunikace na rozhraní vědy a politiky, a umožnilo se tak účinné rozhodování v oblasti řízení rizik katastrof (požadavek odstavce 24, písmena (h) [14]). Systém výzkumné, vývojové a inovační podpory ochrany obyvatelstva postrádá rozpracování personální politiky, obzvláště ve vztahu

k zajištění kontinuity aktivit mezi výzkumnými pracovníky [7] (požadavek uveden v odstavci 24, písmena (j) [14]).

Mapy rizik (požadavek odstavce 24, písmena (c) [14]) byly zpracovány zejména pro nebezpečí povodní a pro závody, na něž se vztahuje zákon o prevenci závažných havárií [12]. Bývají součástí havarijní a krizové dokumentace, ovšem k jejich znění mají občané omezený přístup. Český hydrometeorologický ústav zveřejňuje meteorologické a hydrologické výstrahy, které mají formu předpovědní výstrahy nebo aktuálního stavu nebezpečí zobrazeného v mapě.

2. Priorita posílení správy rizika katastrof směrem k řízení rizika katastrof

Druhá priorita posílení správy rizika katastrof směrem k řízení rizik katastrof je zaměřena na účinné a efektivní řízení rizik katastrof s vymezením rolí a povinností zúčastněných stakeholders. Pro národní a místní úroveň Sendai rámec uvádí 12 oblastí zaměření činností.

V rámci posílení správy rizik katastrof ČR přijímá a implementuje zejména strategie (požadavek odstavec 27, písmena (b) [14]) za účelem zvýšení odolnosti a snížení expozice člověka, majetku a životního prostředí. Tyto strategické dokumenty řeší problematiku z komplexnějšího pohledu, např. oblast bezpečnosti [17] a udržitelného rozvoje [8], nebo se věnují dílčím tématům, konkrétním nebezpečím [9, 15, 18]. Všechny strategické dokumenty mají stanoveny cíle a časové rámce plnění. Jejich součástí nejsou stanovené konkrétní ukazatele pro kontrolu naplnění cíle. To nerozvíjí mechanismy pro následné a pravidelné posuzování pokroku v jednotlivých dokumentech (požadavek odstavce 27, písmena (e) [14]).

Sendai rámec v odstavci 27, písmeně (k) doporučuje, tam kde je to možné formulovat veřejné politiky zaměřené na řešení otázek prevence nebo přemístění lidských sídel v nebezpečných zónách katastrof v souladu s národními právními předpisy. V ČR v žádné veřejné politice toto nebylo formulováno.

Z hlediska posouzení technické kapacity (požadavek odstavce 27, písmena (c) [14]) pro řízení rizik katastrof je velký problém u obměny, pořizování, údržby a servisu věcných zdrojů, protože u používaného materiálu dochází k jeho poškození používáním a také morálnímu a fyzickému stárnutí [7]. Zároveň nedostatečné technické vybavení neumožňuje reagovat na nové druhy rizik. Zajištění věcných zdrojů je závislé na finančních možnostech, které má převážně charakter skokového financování [7]. Z důvodu nedostatečných finančních prostředků pro řízení rizik je nutné hledat nové zdroje financování, např. evropské fondy, dary, granty.

Rozvoj podpory vytvoření nezbytných mechanismů a pobídek s cílem zajistit vysokou úroveň souladu se stávajícími ustanoveními zvyšujícími bezpečnost podle právních předpisů (požadavek odstavce 27, písmena (d) [14]), tak aby bylo zajištěno odpovídající zaměření na řízení rizik katastrof, potřebuje posílit zejména v podmínkách využívání půdy, územního plánování, stavebních předpisů a oblasti životního prostředí. Měly by se vytvářet nové nebo aktualizovat stávající právní předpisy, tak aby byla podpořena prevence, předcházení a snižování rizik katastrof (požadavek v odstavci 27, písmena (i) [14]). Pokud subjekt plní právní požadavky a chce pokračovat v proaktivním přístupu (odstavec 27, písmeno (j) [14]), může využívat dobrovolné nástroje, které stimulují rozvoj a zajištění bezpečnosti prostředí. Tyto aktivity by měl stát podporovat nebo zvýhodňovat.

Role, úkoly a rozhodovací pravomoci ve fázích krizového řízení (odstavec 27, písmena (a), (f) [14]) podle krizového zákona [10] připadají na úrovni obce starostovi, na úrovni kraje hejtmanovi a na národní úrovni Ústřednímu krizovému štábu. Pro zajištění soudržnosti a rozvoje bylo vhodné integrovat snižování rizika katastrof do všech oblastí lidské činnosti a u všech stakeholders, aby nedocházelo k řešení rizik katastrof pouze u subjektů, kterým tuto povinnost ukládají právní předpisy (odstavec 27, písmeno (a), odstavec 30, písmeno (q) [14]).

Na národní úrovni je založena Národní platforma pro snižování rizika katastrof, na místních úrovních nebyly žádným krajem zřízeny (požadavek odstavce 27, písmena (g) [14]). Národní platforma pro snižování rizika katastrof ve své působnosti nemá identifikaci odvětvových a meziodvětvových rizik katastrof, budování povědomí a znalostí rizik katastrof prostřednictvím sdílení a šíření informací, jak doporučuje Sendai rámec [14] v odstavci 27, písmeně (g). Místní platformy mohou přispívat k šíření informací, realizaci osvětových kampaní, zajišťovat spolupráci se stakeholders, poskytovat expertní posudky a odborná doporučení v oblasti snižování rizik katastrof pro místní veřejnou správu.

3. Priorita investice do snižování rizika katastrof vedoucí k odolnosti

Třetí priorita Sendai rámce se věnuje investicím do snižování rizika katastrof vedoucí k odolnosti. Priorita na místní a národní úrovni je zaměřena na veřejné a soukromé investice do prevence a snižování rizik katastrof prostřednictvím stavebních a nestavebních opatření za účelem posílení odolnosti, snížení ztrát na lidských životech a zajištění obnovy a nápravy škod. Opatření mohou podpořit ekonomických růst, inovace a vytváří pracovní místa.

V ČR jsou veřejné finanční prostředky alokovány (odstavec 30, písmeno (a) [14]) podle zákona o rozpočtových pravidlech [10] a státním rozpočtu na příslušný kalendářní rok.

Koncepce ochrany obyvatelstva [7] upozorňuje na nedostatek financování v souvislosti se silami, kdy jsou z dlouhodobého hlediska podfinancovány základní složky IZS, s věcnými zdroji financovanými skokovým způsobem, se zabezpečením výchovy a vzdělávání [7]. Za realizaci jednotlivých politik a strategií zodpovídá příslušné ministerstvo. Ministerstva musí ve svých rozpočtech vyčlenit finanční prostředky pro naplnění cílů politik a strategií. Některé cíle jsou v současnosti naplňovány prostřednictvím os operačních programů, pokud je příslušné ministerstvo gestorem příslušného operačního programu.

Sendai rámec v odstavci 30, písmeni (b) z hlediska mechanismů minimalizace rizik katastrof doporučuje pojištění, sdílení rizika a finanční ochrany s cílem snížit finanční dopady katastrof. Česká asociace pojišťoven vytvořila povodňové mapy sloužící pro tarifikaci rizika povodně a záplavy. Byly vymezeny 4 nebezpečné zóny záplav. V závislosti na umístění stavby v nebezpečné zóně jsou kalkulovány ceny pojištění pro objekty. Některé pojišťovny neuzavírají smlouvy s vlastníky objektů ve 4. nebezpečné zóně (nepojistitelné objekty) nebo za změněných pojistných podmínek a limitů plnění. Podle České asociace pojišťoven do 4. nebezpečné zóny spadají asi 3 % objektů, což odpovídá asi 90 000 objektů [13]. Omezení pojištění pro nebezpečí povodní a záplav může výrazně zvýšit finanční dopady události na vlastníky nemovitostí. Následkem nepojištění a nevytvoření dostatečných finančních rezerv se mohou vlastnici dostat do ekonomických a sociálních problémů.

Standardy projekční činnosti a konstrukční návrhy staveb by měly zohledňovat potenciální rizika a nové stavby by měly být posuzovány i z pohledu odolnosti vůči katastrofám (požadavek odstavce 30, písmen (c), (e), (i) [14]). U existujících staveb by se při rekonstrukcích nebo přestavbách mělo přihlížet k možnosti zodolnění objektů (požadavek odstavce 30, písmen (c), (e), (o) [14]). Týká se to zejména nemocnic, škol, infrastruktury a dalších důležitých zařízení. V národních podmínkách se povinnost zodolnění objektů týká pouze jaderně energetických zařízení a jeho infrastruktury za účelem minimalizace dopadů rizik (zejména seismických a extrémních meteorologických jevů). Zajištění odolnosti by mělo být vyžadováno i u dodavatelů nezbytných dodávek, subjektů hospodářské mobilizace včetně jejich výrobních prostředků celého dodavatelského řetězce a infrastruktury k přípravě a přijetí hospodářských opatření pro krizové stavy. Tím bude zajištěna kontinuita služeb, posílená ochrana a integrováno řízení rizik katastrof do obchodních modelů a postupů. Zároveň je nutné u všech objektů zajišťovat i pravidelnou údržbu, která zajistí udržení odpovídajícího stavu a prověří funkčnost technických opatření. Z toho důvodu by měla být podpořena revize stávajících stavebních předpisů.

Současně s tím podporovat včlenění hodnocení, mapování a řízení rizik katastrof do územního plánování, plánování rozvoje sídel, oblastí, které jsou bezpečné pro lidské osídlení, a ekosystémů podporující snižování rizik (požadavek odstavce 30, písmen (f), (g) [14]). Integrace aspektů a opatření ke snižování nebezpečí katastrof do oblasti finančních a daňových nástrojů není v ČR realizována (požadavek odstavce 30, písmena (m) [14]).

4. Priorita posílení připravenosti na katastrofy k zajištění účinné reakce a aplikaci zásady „Build Back Better“ při oživení, obnově a rekonstrukci

Čtvrtá priorita Sendai rámce je posílení připravenosti na katastrofy k zajištění účinné reakce a aplikaci zásady „Build Back Better“ při oživení, obnově a rekonstrukci. Z důvodu nárůstu výskytu katastrof se priorita zaměřuje na posílení připravenosti na reakci na katastrofy, přijímání opatření, a zajištění zdrojů k účinné reakci. Po výskytu katastrofy by mělo dojít k obnově a rekonstrukci, která by měla přispět k vybudování lepšího stavu odolnějšího vůči katastrofám. Ve čtvrté prioritě uvádí Sendai rámec 16 oblastí zaměření pro národní a místní úroveň.

Aktualizace havarijní a krizové dokumentace (požadavek odstavce 33, písmeno (a) [14]) se provádí v závislosti na realizovaných právních, technických, provozních, organizačních a stavebních opatření. Pro podporu zajištění rychlé a účinné reakce na katastrofy orgány krizového řízení ČR provádí pravidelná cvičení (požadavek odstavce 33, písmena (h) [14]), jejichž prostřednictvím přezkoumávají havarijní a krizovou připravenost.

K zajištění účinné reakce na katastrofy je klíčové zajištění bezpečného, efektivního, funkčního a kontinuálního provozu kritické infrastruktury, která poskytne základní služby nejen zasahujícím ale i postiženým osobám. Z toho důvodu by měla být kritická infrastruktura odolná a zajištěno její zodolňování (doporučení odstavce 33, písmena (c) [14]). V ČR je převážná část subjektů kritické infrastruktury v soukromém vlastnictví, proto musí být ze strany orgánů veřejné správy zajištěna pomoc a kontrola při plnění a dodržování bezpečnostních požadavků u jednotlivých prvků.

Další podstatnou roli pro řešení katastrof sehrávají pracovníci a dobrovolníci, kteří by měli mít odpovídající znalosti, dovednosti a zkušenosti (odstavec 33, písmeno (f) [14]). Koncepce ochrany obyvatelstva [7] uvádí, že příprava nestátních neziskových organizací a dobrovolníků není optimální, přesto jejich zapojení výrazně napomáhá k řešení katastrof. Z řad dobrovolníků se na odstraňování následků převážně podílejí členové sdružení dobrovolných hasičů nebo jiných neziskových organizací. Pozornost by se měla věnovat akceschopnosti a širšímu zapojení nestátních neziskových organizací a dobrovolníků [7].

Spolupráce při reakci na katastrofy a zajištění koordinované pomoci se projevila i ve vybraných krajích vybudování panelu nestátních neziskových organizací.

V rámci zmírnění negativních dopadů katastrofy na obyvatelstvo složky integrovaného záchranného systému (IZS) poskytují postiženým osobám materiální a psychosociální pomoc (požadavek odstavce 33, písmena (o) [14]).

Z hlediska posílení koordinace a mechanismů financování (odstavec 33, písmeno (e) [14]) ministerstvo financí na základě zkušeností upravilo s účinností od roku 2014 systém uvolňování finančních prostředků pro postižené kraje tak, aby po vyhlášení krizového stavu zasažený kraj obdržel do 2−3 pracovních dnů finanční částku ve výši 10 mil. Kč, tzv. „rychlé peníze“ na pokrytí prvotních nákladů. Po jejich vyčerpání může kraj žádat o další nezbytné finanční prostředky. V nutných případech mohou být využity i finanční prostředky z vládní rozpočtové rezervy [19].

Pro posílení zásady „Build Back Better“ by bylo vhodné naplánovat, vypracovat a zlepšovat postupy pro připravenost na obnovu a rekonstrukci po katastrofách (požadavek odstavce 33, písmen (j), (k), (o) [14]), které budou začleňovat řízení rizika katastrof. V rámci obnovy a rekonstrukce by mělo být zváženo, zda je možné zrealizovat přemístění zařízení a infrastruktury do oblastí mimo dosah rizik a problematiku konzultovat s dotčenými osobami (požadavek odstavce 33, písmena (l) [14]). Veškerá obnova a rekonstrukce po katastrofě by měla být integrována do udržitelného rozvoje postižené oblasti.

Tab. č. 1: SWOT analýza plnění Sendai rámce.

Silné stránky	Slabé stránky
• informace o území • vytvořený systém poskytování informací o nebezpečí (infrastruktura varování) • poskytování informací o chování při MU a KS • formální a neformální vzdělávání na základních a středních školách • opora pro havarijní plánování a krizového řízení v právních předpisech • praktické zkušenosti s řešením událostí • havarijní a krizová dokumentace • realizace vědecké, výzkumné a inovační činnosti	• komplexnější a důkladnější hodnocení rizik • meziodvětvový přístup k hodnocení rizik • používání metod a modelů pro stanovení rizik • správa a koordinace rizik napříč institucemi • stárnutí vybavení a nízký stupeň obnovy • nedostatečné financování (založené na skokovém financování) • posuzování a vyhodnocování pokroku ve strategických dokumentech • nízký počet zaměstnanců • nízká zkušenost zaměstnanců • nepřipravenost na nové hrozby včetně jejich řešení a vybavení • nedostatečné využívání preventivních přístupů • dialog a spolupráce mezi vědeckými a technickými obcemi, dalšími zúčastněnými stranami a politickými činiteli • postupy pro připravenost na obnovu a rekonstrukci po katastrofě
Příležitosti	**Hrozby**
• posílení výzkumu • inovace a zdokonalování technických prostředků • větší investice do odolnosti osob, majetku a životního prostředí • posílení spolupráce a zapojení soukromých subjektů, neziskových organizací a dalších zúčastněných stran • využívání nových nástrojů pro sběr, analýzu a šíření údajů o nebezpečí • využívání nových médií pro komunikaci o riziku • integrace rizik katastrof do řídících postupů napříč odvětvími • založení místních platforem pro snižování rizik katastrof • podpora aplikace dobrovolných nástrojů • daňové a finanční nástroje na podporu snižování katastrof	• vznik nových hrozeb a rozsáhlých dopadů souvisejících se změnou klimatu • nepojistitelnost objektů • vysoké finanční ztráty při katastrofách • nízká motivace občanů a soukromých subjektů zajímat se problematiku • snižování počtu dobrovolníků • zajištění odolnosti a kontinuity firem a dodavatelských řetězců při katastrofách • udržitelné hospodaření s ekosystémy • nezajišťování požadavků odolnosti na nové a opravované objekty

Zdroj: Vlastní zpracování.

ZÁVĚR

Světová konference o snižování rizik katastrof konaná v Sendai v roce 2015 akcentovala snížení lidských a materiálních dopadů katastrof založené na důsledné prevenci a uplatňování principů a nástrojů environmentální bezpečnosti. Z komparace vyplývá, že ČR aplikuje základní principy a nástroje krizového řízení a managementu rizik katastrof. Národní silnou stránkou jsou praktické zkušenosti s řešením širokého spektra MU a KS při spolupráci složek integrovaného záchranného systému [5], orgánů krizového řízení a vytvořená krizová dokumentace. Ovšem v některých oblastech (zastarávání materiálního a technického

vybavení, nízké zvyšování odolnosti, snižování počtu dobrovolníků [7], zhoršující se stav ekosystémů atd.) dochází ke stagnaci nebo negativnímu vývoji. Možnými příčinami mohou být nedostatečné finanční prostředky uvolňované ze státních a místních rozpočtů [6] na prevenci vzniku katastrof, nedostatečná koordinace činností a spolupráce mezi orgány veřejné správy, nezájem o problematiku ze strany představitelů veřejné správy. Na území ČR nebyla doposud vytvořena ani jedna místní platforma pro snižování rizik katastrof. Přes uvedené silné a slabé stránky je možné konstatovat, že složky integrovaného záchranného systému plní své hlavní poslání. Příležitosti a hrozby ukazují potenciální možnosti rozvoje jejich činnosti.

POUŽITÁ LITERATURA A INFORMAČNÍ ZDROJE

1. Bezpečnostní rada státu (2004): Koncepce vzdělávání v oblasti krizového řízení. Usnesení Bezpečnostní rady státu č. 14 ze dne 16. listopadu 2004. Praha: Bezpečnostní rada státu.
2. Bezpečnostní rada státu (2006): Vzdělávání odborníků v oblasti bezpečnostní politiky. Usnesení Bezpečnostní rady státu č. 156 ze dne 16. listopadu 2006. Praha: Bezpečnostní rada státu.
3. Bezpečnostní rada státu (2007): Společné minimum pro potřeby vzdělávání odborníků v oblasti bezpečnost. Usnesení Bezpečnostní rady státu č. 32 ze dne 3. července 2007. Praha: Bezpečnostní rada státu.
4. GRASSEOVÁ, M. – DUBEC, R. – ŘEHÁK, D. (2010): *Analýza v rukou manažera: 33 nejpoužívanějších metod strategického řízení.* Brno: Computer Press. ISBN 978-80-251-2621-9.
5. KAVAN, Š. – BREHOVSKÁ, L. (2016): Cooperation of South Bohemia and Cross-Border Regions with a Focus on Civil Protection. In: Klímová, V. – Žítek, V. (eds.): *19th International Colloquium on Regional Sciences. Conference Proceedings*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 907-914. ISBN 978-80-210-8273-1. DOI: 10.5817/CZ.MUNI.P210-8273-2016-117.
6. KUDLÁK, A. (2016): *Ekonomika a logistika obce v oblasti ochrany obyvatelstva*. Disertační práce. Brno: Univerzita obrany.
7. Ministerstvo vnitra – Generální ředitelství Hasičského záchranného sboru České republiky (2013): Koncepce ochrany obyvatelstva do roku 2020 s výhledem do roku 2030. Praha: Ministerstvo vnitra – Generální ředitelství Hasičského záchranného sboru České republiky.
8. Ministerstvo životního prostředí (2010): Strategický rámec udržitelného rozvoje České republiky. Praha: Ministerstvo životního prostředí, 97 p. ISBN: 978-80-7212-536-4.
9. Ministerstvo životního prostředí (2015): Koncepce environmentální bezpečnosti 2016–2020 s výhledem do roku 2030. Praha, Česká republika: Ministerstvo životního prostředí.
10. Parlament České republiky (2000): Zákon č. 240/2000 Sb. o krizovém řízení a o změně některých zákonů (krizový zákon), ve znění pozdějších předpisů. Praha: Ministerstvo vnitra. Uveřejněno v č. 73/2000 Sbírky zákonů.
11. Parlament České republiky (2000): Zákon č. 218/2000 Sb., o rozpočtových pravidlech a o změně některých souvisejících zákonů (rozpočtová pravidla) ve znění pozdějších předpisů. Praha: Parlament České republiky. Uveřejněno v č. 65/2000 Sbírky zákonů.

12. Parlament České republiky (2015): Zákon č. 224/2015 Sb., o prevenci závažných havárií způsobených vybranými nebezpečnými chemickými látkami nebo chemickými směsmi a o změně zákona č. 634/2004 Sb., o správních poplatcích, ve znění pozdějších předpisů, (zákon o prevenci závažných havárií). Praha: Parlament České republiky, 2015. Sv. Uveřejněno v č. 93/2015 Sbírky zákonů.
13. SVOBODA, J. (2013): *Nepojistitelných je 90 tisíc objektů. A po povodních může být hůř.* Novinky. [online]. [cit. 05. 03. 2016] https://www.novinky.cz/finance/304047-nepojistitelnych-je-90-tisic-objektu-a-po-povodnich-muze-byt-hur.html.
14. United Nations (2015): A/RES/69/283 Sendai Framework for Disaster Risk Reduction 2015–2030. PreventionWeb. [online]. [cit. 21. 08. 2015]. Dostupný z http://www.preventionweb.net/files/resolutions/N1516716.pdf.
15. Vláda České republiky (2000): Strategie ochrany před povodněmi v České republice. Praha: Ministerstvo životního prostředí, Schváleno Usnesením Vlády České republiky č. 382.
16. Vláda České republiky (2013): Usnesení o Programu bezpečnostního výzkumu České republiky v letech 2015 až 2020. Usnesení Vlády České republiky ze den 9. srpna 2013 č. 593. Praha: Vláda České republiky.
17. Vláda České republiky (2015a): Bezpečnostní strategie České republiky. Praha: Ministerstvo zahraničních věcí.
18. Vláda České republiky (2015b): *Strategie přizpůsobení se změně klimatu v podmínkách ČR.* MŽP. [online]. [cit. 10. 12. 2015]. Dostupný z: http://www.mzp.cz/C1257458002F0DC7/cz/zmena_klimatu_adaptacni_strategie/$FILE/OEOK-Adaptacni_strategie-20151029.pdf.
19. Vláda České republiky (2015c): *Zpráva o stavu ochrany obyvatelstva v České republice 2015.* Usnesení vlády České republiky. Praha: Vláda České republiky.
20. Výbor pro civilní nouzové plánování (2016): *Terminologický slovník pojmů z oblasti krizového řízení, ochrany obyvatelstva, environmentální bezpečnosti a plánování obrany státu.* MV. Praha: Ministerstvo vnitra.

ADDRESS & ©

Ing. Alena OULEHLOVÁ, Ph.D.
Katedra krizového řízení
Fakulta vojenského leadershipu
Univerzita obrany
Kounicova 65, 662 10 Brno
Czech Republic
alena.oulehlova@unob.cz

3 VYBRANÉ PŘÍSPĚVKY Z DALŠÍCH HUMANITNÍCH OBORŮ

ПСИХОЛИНГВИСТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ РАЗВИТИЯ СТРУКТУРЫ ЯЗЫКОВОЙ ЛИЧНОСТИ СТУДЕНТА ПОД ВЛИЯНИЕМ ИНТЕРНЕТ-СРЕДЫ

Psycholinguistic Peculiarities of Development of Structure of Student's Language Personality under Influence of Internet Environment

Olexandr KUŠČ – Elena TOMÁŠKOVÁ

Kremenchuk, Ukraine – České Budějovice, Czech Republic

АННОТАЦИЯ: В статье исследуется роль интернет-среды в развитии структуры языковой личности студента. С учетом психолингвистических особенностей юношеского возраста определяется специфика изменения первичного уровня языковой личности студентов под влиянием интернет-коммуникации. В результате были выявлены основные последствия изменившихся условий лингвистической коммуникации при развитии языковой личности: отсутствие навыков чтения и анализа сложного текста, умения создавать собственные тексты и вести целесообразную и эффективную дискуссию, выстраивать коммуникацию с разными людьми. В связи с этим делается вывод, что реальная, а не виртуальная коммуникация, читательский опыт и кругозор неизбежно требуют определенной лингвистической базы и способствуют ее накоплению.

Ключевые слова: лингвистическая коммуникация – языковая личность студента – специфика формирования языковой личности – интернет-среда – психолингвистические особенности

ABSTRACT: The paper examines the role of the Internet environment in the formation of the student’s language personality. With considering psycholinguistic features of adolescence the specificity of formation of student’s linguistic personality under the influence of the Internet environment is defined. As a result the major negative effects of changed conditions of formation of language personality were identified, the following ones among them: the lack of reading skills and analysis of complex text, the ability to create their own texts and conduct expedient and effective discussions, build the communication with different people. In this connection, a question about the development of effective methods for the formation of the student’s language person in the new environment is raised. The conclusion that the real, rather than virtual communication, the reader's experience and outlook will inevitably require a certain linguistic basis and contribute to its accumulation is made.

Key words: linguistic communication – student’s language personality – specifics of language personality formation – Internet environment – psycholinguistic peculiarities

ВВЕДЕНИЕ

Информационная революция рубежа XX–XXI вв. оказала решающее влияние на социум и процессы, регулирующие взаимодействия человека с социальной средой. В современном мире личность, с одной стороны, формируется окружающим ее информационным пространством, насыщенным вербализированной информацией, а с другой стороны – потребностью продуцирования индивидуальной информации. Авторы статьи согласны с характеристикой современной коммуникативной ситуации в условиях техногенной цивилизации, приведенной Т. С. Маркаровой: *«одной из глобальных проблем современности является проблема общения, взаимопонимания между людьми, преодоление отчуждения в сфере межличностной коммуникации и дегуманизации межсубъектных отношений. Пытаясь преодолеть разрыв между теорией и практикой, современная постнеклассическая философия обращается к осмыслению бытия человека, исследованию повседневного «жизненного мира», основу которого составляет сфера коммуникативных взаимодействий индивидов, связанная с достижением интерсубъективности понимания языковых высказываний в процессе диалогического общения»* (Markarova 2012).

Главной особенностью лингвистической коммуникации является то, что слово выступает способом трансляции информации, а интерпретация – всегда необходимая сторона общения и как таковая является неизбежным моментом передачи информации и культуры в пространстве и во времени, как внутри одного, так и между разными поколениями, способствуя при этом развитию общества. Одной из главных задач лингвистической коммуникации является кодирование и раскодирование внутреннего смысла текста, его подтекста (Markarova 2012). Любое осмысление высказывания основывается на общепринятых и общезначимых предпосылках. Автор текста (устного или письменного), используя те или иные общезначимые слова, наделяет их смыслом. Смысл слова обнаруживается в контексте предложения (высказывания) внутри текста. Высказывание характеризуется предметно-ориентированной содержательностью и грамматической оформленностью. Практическое использование средств лингвистической коммуникации, заложенных в учебных текстах, в процессе обучения, определение связи между культурологическим развитием личности и уровнем лингвистической образованности – это залог эффективного обучения речевой коммуникации в образовательном процессе и, как следствие, создания такой модели общения, которая позволяет научить адекватному речевому взаимодействию

в обществе (Markarova 2012).

В настоящее время значительно расширяется поле коммуникации: уже не только люди, но и формы искусственного интеллекта оказываются включенными в мировое лингвистическое пространство. Информационные технологии во многом определяют деятельность человека, регламентируют ее. Сегодня основная организационная и управленческая роль перешла к информации различного типа и содержания, поскольку виртуальный электронно-знаковый обмен достиг максимума, значительно потеснив коммуникацию в телефонном, телеграфном и т.п. режимах. Возможность мгновенной передачи сообщений неограниченного объема, формирование текста в режиме реального времени, совместная работа удаленных пользователей над общим текстом, обмен текстовой информацией с моделированием различных социально-психологических ситуаций стали повседневной реальностью. Профессиональный текст превратился в главный продукт и инструмент, обладающий внутренней, уникальной ценностью, а виртуальная реальность – в один из определяющих факторов социализации личности. Этот факт невозможно не учитывать, как нельзя игнорировать и то, что современное подрастающее поколение полностью интегрировано в виртуальную среду, где основным элементом взаимодействия является знаковая информация.

Рассматривая проблемы взаимодействия личности и социального окружения, нельзя не отметить большое влияние виртуальной среды на процесс формирования индивидуальности и связанные с этим особенности формирования языковой личности.

В современной лингвистике феномен языковой личности является одним из центральных. С конца XX в. понятие *«языковая личность»* становится системообразующим в филологии и оценивается большинством исследователей как интегративное, послужившее началом нового этапа в развитии языкознания и антрополингвистики (Ivantsova 2010). Использование данного термина в целом ряде областей научного поиска (лингводидактике, психолингвистике, стилистике художественной речи, лингвокультурологии, коммуникативной лингвистике, лингвоперсонологии и др.) свидетельствует о чрезвычайной востребованности обращения к *«человеческому фактору»* в языке, о маркировании антропологического ракурса лингвистических исследований. Широкая употребительность нового терминологического обозначения связывается учеными с его синтезирующим характером, отражающим междисциплинарность современных исследований человека, гуманитарных наук, а внутри лингвистики – интеграцию различных ее областей

при изучении рассматриваемого явления.

Многоплановость интерпретации термина связана с разными представлениями об объекте, степенью абстрагирования в процессе исследования, аспектами изучения феномена. Разнообразие его трактовок демонстрирует, с одной стороны, развитие многозначности, с другой – стремление к устранению нежелательной для терминологической системы полисемии. Такое положение вещей можно объяснить как антиномичностью исходных объектов, отраженных в рассматриваемом словосочетании (единство и противоположность языка и речи, социального и индивидуального начала в человеке), так и недостаточной сформированностью терминологического аппарата новой области научного знания. Вслед за Ю. Карауловым, под термином *«языковая личность»* в данной статье понимается *«совокупность способностей и характеристик человека, обусловливающих создание и восприятие им речевых произведений (текстов), которые различаются а) степенью структурно-языковой сложности, б) глубиной и точностью отражения действительности, в) определенной целевой направленностью»* (Karaulov 2010).

Ю. Н. Караулов выделяет три уровня в структурной модели языковой личности: первый уровень – вербально-семантический, единицами которого являются отдельные слова как единицы вербально ассоциативной сети. Второй уровень – лингвокогнитивный, единицами которого являются понятия, идеи, концепты, складывающиеся у каждой языковой личности в более или менее упорядоченную картину мира, отражающую иерархию ценностей. Стереотипам на этом уровне соответствуют устойчивые стандартные связи между дескрипторами, находящими свое выражение в генерализованных высказываниях, дефинициях, крылатых выражениях. Третий уровень – мотивационный уровень, единицы которого ориентированы на прагматику и проявляются, по мнению Ю. Н. Караулова, *«в коммуникативно-деятельностных потребностях личности»* (Karaulov 2010). Именно в таком контексте особенности развития языковой личности рассматриваются авторами статьи.

МАТЕРИАЛ И МЕТОДИКА

К языковой личности как лингвистическому объекту исследователи подходят разными путями: психолингвистическим – изучая психологию языка, речи и речевой деятельности в нормальном и изменённых состояниях сознания; лингводидактическим – анализируя процессы научения языку и языкового онтогенеза; чисто филологическим – изучая язык художественной литературы. Исследования, связанные с языковой личностью, характеризуются широким спектром применения разнообразных экспериментальных методов: ассоциативных экспериментов, анализа пересказов текстов, семантического дифференциала, анализа записей речи одного дня личности, записей детской речи, анализа деятельности устных и письменных переводчиков, анализа статистически достоверных самонаблюдений носителей над своей письменной речью, экспериментов по восстановлению деграмматикализованных текстов и др. Сравнивая приведенную выше лингвистическую структуру языковой личности с психологическими параметрами, Ю. Н. Караулов характеризует в психологическом контексте её первый уровень, вербально-семантический, как семантический, второй уровень, лингво-когнитивный, как когнитивный, третий уровень структуры языковой личности, мотивационный, как прагматический.

Одним из психологических методов изучения личности и её лингвистического феномена – языковой личности, является анализ слов как индикаторов её развития структуры. Рассматривая структуру личности как иерархическую структуру психических новообразований четырех уровней (Platonov 1986), можно соотнести уровни языковой личности и уровни психическиой структуры, исключив первый, собственно психофизиологический, из этого соотнесения, оставив для рассмотрения собственно психологические элементы. Первый уровень характеризуется определенным составом грамматических единиц (существительных, прилагательных, глаголов), характеризующихся различным уровнем обобщения и конкретизации. На втором уровне в качестве единиц следует рассматривать обобщенные (теоретические или обыденно-житейские) понятия, идеи, выразителями которых оказываются те же как будто слова первого уровня, но облеченные теперь определенным дескрипторным статусом. Отношения между этими единицами – подчинительно-координативного типа – тоже принципиально меняются и выстраиваются в упорядоченную, достаточно строгую иерархическую систему, которая в какой-то степени отражает структуру среды, и известным аналогом этой

системы может служить тезаурус личности. Высший уровень структуры личности характеризуется определенными конструктами, концептами, стратегиями и является наиболее индивидуальным. Он соответствует мотивационному уровню языковой личности.

Современные исследования психологии интеллекта говорят о том, что уровни онтогенеза структуры личности связаны и взаимно обусловлены (Artamonov 2009). Первый уровень – слова, вербально-грамматическая сеть, стереотипные сочетания (паттерны) – принимается каждой личностью как данность, любые индивидуально-творческие потенции, проявляющиеся в словотворчестве, оригинальности ассоциаций и нестандартности словосочетаний не в состоянии изменить эту генетически и статистически обусловленную данность. Индивидуальность, субъективность могут проявить себя в способах иерархизации понятий, в способах их перестановок и противопоставлений при формулировке проблем, в способах их соединений на тезаурусном уровне.

Поэтому важно поэтапное развитие всех уровней структуры личности и связанных с ними уровней языковой личности. Объем данной статьи не позволяет рассмотреть всю многовариантную зависимость психологической структуры и уровней языковой личности. Иллюстрацией, делающей наглядным процесс развития структуры языковой личности, является сравнение характеристик отдельных уровней языковой личности у детей и взрослых (студентов). Индикаторами такого сравнительного анализа в нашем исследовании служит лексико-грамматическая сеть слов, а также иерархизация понятий. Лексико-грамматическая сеть слов характеризуется статистическими показателями употребления частей речи (существительных, прилагательных, глаголов) (Artamonov 2009). Иерархизация понятий анализируется с помощью инвариантно-параметральной методики диагностики продуктивности мышления (Kushch 2008).

В нашем исследовании изучались первый и второй уровни языковой личности при помощи метода статистического анализа частей речи, разработанного Ф. Трэси, впоследствии использованного К. Чуковским и адаптированного Г. Артамоновым. Для этого использовались данные, полученные нами из библиографических источников, а также в ходе эмпирического исследования, о чем речь пойдет дальше.

Одной из характеристик языковой личности является лексический запас. В нем различаются, прежде всего, имена (далее делящиеся на существительные, прилагательные и т. п.) и глаголы. Определенный набор существительных, прилагательных и глаголов может рассматриваться как психолингвистические особенности языковой личности. Рассматривая эти особенности, необходимо подчеркнуть роль грамматических форм и стилистики, функционально-целевое понимание личностью сущности вещей. И здесь мы можем говорить о различиях в функционировании языковых личностей взрослого человека и ребенка, особенностях их формирования.

Говоря о специфике детского языкового мышления, К. Чуковский отмечал, что в детском возрасте роль незыблемых правил играют прямые смыслы, и дети, знакомясь с языковым наследием взрослых, с грамматическими формами и стилистикой речи обнаруживают искажение прямых смыслов, отход от них. В детском сознании развертывается настоящая борьба за прямые смыслы, борьба за каноны родного языка, закрепленного в культурной традиции, которую детский ум подсознательно, интуитивно ухватывает (Chukovskiy 2001). Все действующее, движущееся дети воспринимают как живое. Ребенку чужд мир неподвижных предметов, им руководит интуиция всеобщей жизненности и одушевленности мира. Поэтому в речи детей исследователи отмечают усиление функций глагола. В понимании ребенка существительные – это семантические знаки-имена вещей, а в глаголах открывается их сущность. Поэтому глаголы они употребляют в два раза чаще, чем взрослые, а отглагольные существительные – в 8-10 раз чаще. Ещё канадский учёный Ф. Трэси в работе «Психология детства» (1893) составил сравнительную таблицу употребления различных частей речи (см. табл. № 1), на которую ссылается К. Чуковский (Chukovskiy 2001).

Табл. № 1: Обратные соотношения в сравнительном употреблении глаголов и прилагательных малышами (от 19 до 28 месяцев) и взрослыми по Ф. Трэси.

Лингвистические категории	**Доля в речи ребенка**	**Доля в речи взрослого**
Прилагательные	9%	22%
Существительные	60%	60%
Глаголы	20%	11%

С учетом особенностей онтогенеза предыдущими поколениями была выработана дидактическая схема формирования языковой личности. Учащиеся XIX-XX вв. были интегрированы в специально созданное лингвистическое пространство учебной и художественной литературы и, в меньшей степени, средств массовой информации. Организация этого пространства предполагала формирование определенного образа языковой личности учащегося, позиционировавшейся как эталонной.

Опираясь на методические и дидактические пособия тех лет, например, такие, как «Наставление преподавателям русского языка и словесности» И. Срезневского (1852); «Методика преподавания литературы» М. Рыбниковой (1930); ее же «Очерки по методике литературного чтения» (1963); «Развитие мышления старшеклассников на уроках литературы» О. Богдановой (1979); «Организация исследовательской деятельности учащихся на уроках литературы» М. Качурина (1988) и другие, можно сформировать основные критерии этого эталонного образа: способность взаимодействовать с текстовой информацией учебного и научно-учебного характера; способность анализировать ее с учётом соответствия: содержательным, профессиональным, гуманистическим и идеологическим критериям, нормам языкового оформления; способность продуцировать текст, соответствующий критериям актуальности, содержательности, в т.ч. общественной значимости, профессиональным качествам; способность продуцировать устную речь, вести дискуссию, беседу, публичное выступление; способность аналитически воспринимать устную речь, вести конспектирование (Pobegaylov – Myasishchev 2014). Предполагалось, что все тексты имеют план содержания и план выражения, стремящиеся к вероятному идеалу, они нормированы и регламентированы в соответствии с едиными представлениями о качестве специального учебного текста и текста художественной литературы. Таким образом, эталонный образ языковой личности формировался под воздействием искусственной речевой и текстовой среды, специально и направленно организованной (Pobegaylov – Myasishchev 2014). В результате процесс обучения обретал дуалистическое содержание с точки зрения воздействия речи и текста различного характера на учащегося: с одной стороны – внешний мир с различными проявлениями текстов и речевых форм бытового, этнического и профессионального характера, с другой стороны – искусственная среда среднего и высшего образования, формирующая эталон языковой личности.

Эталон языковой личности предполагал, что выпускник средней или высшей школы обладает следующими компетенциями: способностью к правильной, нормированной, с точки зрения орфоэпии и лексики, устной речи; полному и грамотному изложению своих мыслей, навыками ведения диалога различного уровня; способностью к восприятию сложного, стилистически неоднородного текста; умением продуцировать тексты, орфографически, грамматически, пунктуационно и стилистически нормированные; способностью вести самостоятельный научно-методический поиск на элементарном уровне решения профессиональной проблемы, что включало в себя умение воспринимать и продуцировать текст профессионального характера (Pobegaylov – Myasishchev 2014).

В настоящее время формальные критерии остались прежними, но содержательный характер образовательного процесса кардинально изменился. Теперь учащиеся тесно включены в текстовое пространство, где специальные тексты и художественная литература составляют лишь часть от общего объема письменной речи, с которой они взаимодействуют. Изменения коснулись и уровня специальных текстов. Требование обязательной нормализации по единому эталонному уровню было отвергнуто, что привело к появлению достаточной разнородности текстов по качественному уровню. Тексты учебников и других специальных изданий иногда отличаются значительными расхождениями с нормативной стилистикой, особенно это касается социально-ориентированных пособий, направленных на воспитательную и просветительскую деятельность в подростковой среде (Bicheva – Kitov 2014).

Кроме специальных текстов учебного, учебно-методического и воспитательного характера учащиеся включены в дискурсивное пространство интернет-среды, где основная масса коммуникативного взаимодействия идет на уровне устно-письменной речи, которая нормируется и упорядочивается преимущественно интуитивно, а не в соответствии с языковой нормой.

По сравнению с предыдущим периодом в истории лингвистики, педагогики и методики, объем информации, с которым взаимодействует учащийся в школе и вузе, значительно вырос. В современных условиях роль педагога с его авторитетом и ведущими функциями в процессе управления развитием компетенций учащегося снижается. Основной сферой, в которой учащийся сталкивается с необходимостью вести письменную коммуникацию и воспринимать тексты, становится интернет-среда, где объектами коммуникации являются: специально подготовленные тексты учебного и профессионального характера и произведения классической художественной

литературы; тексты, подготовленные учащимися или неквалифицированным персоналом образовательных, просветительских и других порталов, выполняющих роль библиотечных или справочных ресурсов; тексты, генерируемые в режиме реального времени на различных тематических форумах и аналогичных им ресурсах; тексты, продуцируемые в социальных сетях и на форумах без определенной тематики.

Статус студента является особым этапом в развитии личности, ее социализации. Он приобретается человеком, как правило, в возрасте от 17 до 22 лет, что соответствует юношескому периоду в психологии, который характеризуется учеными как сложный этап полового дозревания и психического взросления ребенка. Согласно концепции Ж. Пиаже, юношескому возрасту присуще развитие мышления на уровне формальных операций, этот уровень требует умения формулировать, проверять и оценивать гипотезы, связанные с окружающим миром, который постоянно ставит перед личностью новые проблемы и требует от нее мысленного приспособления. Ж. Пиаже отмечает, что в процессе своего формирования мышление находится в состоянии неуравновешенности или неустойчивого равновесия, любое новое усвоение изменяет предыдущее понятие или рискует привлечь противоречия (Piazhe 1984).

Среди ведущих новообразований юношеского возраста Л. Выготский выделял развитие рефлексии, которая сочетает понимания внутренних изменений самой личности и понимания других. Он отмечал, что развитие мышления в данном возрасте имеет решающее значение для развития всех процессов и функций личности. В юношеском возрасте происходит переход к новым способам поведения, которые характеризуются овладением создания понятий, происходит усвоение этой системы образования как качественный переход к новой и высшей форме интеллектуальной деятельности – к понятийному мышлению (Vyigotskiy 1996). Этот процесс изменяет содержание и формы мышления. Абстрактное мышление в юности уже сформировано, оно связано с преодолением трудностей и является количественно доминирующей формой. Развитие абстракции связано с потребностью обобщения и оперирования абстрактными понятиями. Особенностью этого возраста, по мнению С. Рубинштейна, является формирование активного, самостоятельного, продуктивного мышления (Rubinshteyn 1999).

Поэтому для периода юношеского возраста, соответствующего социальному статусу студента, важным в дидактическом плане является наличие четких критериев и правил, их соблюдение в учебной деятельности. Если рассматривать процесс формирования языковой личности в этом контексте, то следует обращать внимание на качество подготовленного студентом текста по структуре и содержанию, по дифференциации языковых стилей, нормированию языка. В формальном плане показательными являются правописание, использование сложных синтаксических конструкций, понимание специфики различных стилей речи и, соответственно, выбор стилистически верных и уместных вариантов различных языковых средств при построении высказывания.

С целью анализа влияния интернет-среды на психолингвистические особенности формирования языковой личности студента авторами данной статьи в 2016 г. было проведено исследование среди студентов Кременчугского национального университета им. М. Остроградского (г. Кременчуг, Украина) в возрасте от 17 до 19 лет. В исследовании принимали студенты 1–2 курсов технических специальностей (автомобильный транспорт, прикладная механика, транспортные технологии), всего 59 человек (49 юношей и 10 девушек), а также гуманитарной специальности (психология), всего 44 человека (11 юношей и 33 девушки). В исследовании использовался родной язык студентов – украинский.

Сначала студентам было предложено заполнить анкеты описательного характера, направленные на выяснение особенностей взаимодействия с интернет-средой. В ходе исследования были получены следующие результаты: 100% опрошенных (103 студента, в том числе 60 юношей и 43 девушки) используют информационно-справочные ресурсы интернета, 89% опрошенных (86 студентов, в том числе 47 юношей, из них 40 студентов технических специальностей и 7 студентов гуманитарной специальности, 39 девушек, из них 7 студенток технических специальностей и 32 студентки гуманитарной специальности) регулярно используют социальные сети, 33% опрошенных (32 студента, в том числе 17 юношей, из них 14 студентов технических специальностей и 3 студента гуманитарной специальности, и 15 девушек, из них 4 студентки технических специальностей и 11 студенток гуманитарной специальности) используют тематические форумы профессионального характера.

После анкетирования был проведен анализ словесной письменной продуктивности студентов с использованием методики оценки развития мышления (сокращенное название – «Аксио-когнитивная оценка мышления» (АксиКОМ), разработанной автором статьи (Kushch 2008). Задачей студентов было в течение 30 минут написать как можно больше слов (не менее трехсот), не связанных между собой, среди которых должны быть существительные (за исключением имен собственных), прилагательные и глаголы.

РЕЗУЛЬТАТЫ И ДИСКУССИЯ

Проведенное эмпирическое исследование и полученные в ходе него результаты стали толчком к анализу языковой культуры источников интернет-общения, указанных студентами при анкетировании.

Нами полученное сопоставление результатов (см. табл. № 2) с данными Ф. Трэси, приведенными выше, показывает, что студенты демонстрируют промежуточное между детьми и взрослыми словоупотребление: меньшее, чем у взрослых, количество прилагательных и большее количество глаголов. Это свидетельствует об определенной несформированности языковой личности современных студентов, что, на наш взгляд, является следствием воздействия преобладающей коммуникации в интернет-среде.

Табл. № 2: Сравнительное употребление частей речи студентами по методике Ф. Трэси.

Лингвистические категории	В словарном наборе студентов
Прилагательные	15%
Существительные	60%
Глаголы	15%

Помимо изучения процентного соотношения между частями речи, был проведен их содержательный анализ. Анализ словесной письменной продуктивности студентов показал, что используются в основном существительные моносемантические (84%), отмечено незначительное количество многозначных слов (16%). Достаточно редко встречались слова, обозначающие отвлеченное понятие (3%), действие (2%), отношение (1%). Среди прилагательных преобладали качественные (95%), использование относительных и притяжательных прилагательных носило спорадический характер (5%). Глаголы в подавляющем большинстве характеризовали

простые действия двигательного характера (77%); обнаружено малое количество слов, обозначающих состояние (7%), изменение (5%), свойство (5%), отношение (4%), признак (2%). Таким образом, анализ словоупотребления студентов в содержательном аспекте также свидетельствует о недостаточной сформированности языковой личности. Видимо, под влиянием интернет-среды.

Выяснилось, что в большинстве случаев тексты этих интернет-ресурсов содержат значительные расхождения с традиционными представлениями о лингвистической норме. В частности, многочисленные интернет-ресурсы со справочной или учебной информацией (например, тексты Википедии) содержат в предлагаемом пользователям контенте фактические, орфографические, пунктуационные и другие ошибки, не исправляемые студентами при заимствовании или иных формах использования информации.

В формальном плане характерны: орфографические и пунктуационные ошибки; простой синтаксис, в случае использования сложных синтаксических конструкций – ошибки при их построении; выбор стилистически неверных, часто двусмысленных вариантов, непонимание специфики различных стилей речи, уместности употребления различных языковых средств.

В содержательном плане следует отметить: использование т. н. «пустой проблемы», ведение дискуссии о фактически не существующем или не представляющем для собеседников ценности факте; тяготение к использованию социальных мифов и заблуждений, утверждение заведомо ложной информации в качестве объективной истины; нарочитое противопоставление собственной идеи существующим представлениям о сути вещей, воинственный нигилизм в отношении существующего знания как такового, фрагментированность в общении.

В коммуникативном плане в дискурсе интернет-общения наблюдаются: тяготение к категоричности, аксиоматичности высказываний, отказу от критического восприятия подаваемой информации; софистичность аргументации для доказательства собственного суждения; отказ от принципов этики в процессе доказательства, попытки утвердить свою точку зрения не путем логических аргументов, а с помощью прямых атак на личность оппонента, психологических уловок и т. п.; шаблонность аргументации, привычка использовать одинаковые механизмы в построении доказательств, ведении дискуссии без учета ситуации и конкретики вопроса.

ВЫВОДЫ

Заметный рост интереса к проблемам языковых взаимодействий и коммуникаций в современной науке позволяет довольно уверенно прогнозировать его углубление в ближайшем будущем. Феномен языковой личности, возникающий в актах человеческого общения, составляет его особый атрибут. Ментальные, типичные для конкретной нации или субкультуры языковые стереотипы, составляющие фундамент языковой личности, являются одним из самых перспективных объектов для эмпирических исследований речевых коммуникаций в языкознании.

Следует отметить, что эффективная в течение долгого времени система, при которой изучение языка и языковой нормы идет как активно (путем осознанного методического изучения), так и пассивно (путем чтения значительных объемов качественного нормированного текста), сейчас практически не функционирует. Языковые факты не ассоциируются в сознании учащегося с изученными принципами их употребления и не реализуются на практике. Очевидно, что именно тексты и коммуникативные модели интернет-среды оказывают непосредственное влияние на формирование эталонного облика языковой личности человека.

При отсутствии четко обозначенных образовательных установок, осознаваемых критериев качества текста, мотивации к изучению и употреблению нормированного языка, к развитию мышления и кругозора, студент дезориентируется не только в образовательном, но и в социальном отношении, поскольку развитое мышление, способность воспринимать, оценивать информацию и трансформировать ее в полезную деятельность во многом зависят от владения языком, от читательского опыта и кругозора как неразрывного единства. Фактически, успешность человека как специалиста прямо определяется степенью его умения работать с текстом. Отсутствие навыков чтения и анализа сложного текста, умения создавать собственные тексты и вести целесообразную и эффективную дискуссию, выстраивать коммуникацию с разными людьми для достижения поставленной цели ограничивают возможности развития и эффективной социализации человека, выбора профессии и карьерного роста.

Нарушение языковых правил и недостатки текста могут быть объяснены спонтанностью, эмоциональностью и близостью коммуникации в интернет-среде к устным формам межличностного или группового взаимодействия. Однако, когда речь идет о значительных по объему текстах, подготавливаемых автором заранее, т. е. предполагающих возможность обдумывания текста, выбора верного с лингвистической точки зрения варианта, наличие подобных нарушений наводит на мысль об изменении понятия языковой нормы и эталона языковой личности. В этой связи, особый интерес при изучении проблем формирования языковой личности современного молодого человека в интернет-среде представляют литературные порталы, где существует возможность публиковать собственные художественные произведения.

Таким образом, в настоящее время сложилась ситуация, при которой языковая личность учащегося формируется под влиянием различных факторов, в том числе интернет-среды. Наблюдается несоответствие между эталонным образом языковой личности и реальным процессом формирования языковой личности студента. Если эталонный образ языковой личности остается почти неизменным, то реальная языковая личность находится в процессе изменения – констатируются, например, снижение качества восприятия и продукции дискурса, смешение языковых стилей, денормирование языка.

Выстраивание учебного процесса без учета реальной ситуации и фактора влияния интернет-среды, только на основе взаимодействия учащихся с качественными текстами и традиционной межличностной и групповой коммуникации не представляется достаточно эффективным и возможным. Все сказанное выше обуславливает актуальность и необходимость специальных исследований воздействия современного текстового пространства на языковую личность, которые предложили бы методологически оправданные решения в условиях усиливающегося влияния интернет-среды.

ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА И ИСТОЧНИКИ ИНФОРМАЦИИ

1. ARTAMONOV, G. N. (2009): *Teoriya intellekta*. Moskva: GUU, s. 211–220. ISBN 978-5-215-02143-9.
2. BICHEVA, I. – KITOV, A. (2014): O gotovnosti prepodavateley k innovatsionnym preobrazovaniyam v uchebno-professionalnoy deyatelnosti. *«Naukovedenie»*, №6, http://naukovedenie.ru/PDF/45PVN614.pdf [online] [cit. 25.09.2016].
3. CHUKOVSKIY, K. (2001): *Sobranie sochineniy v 15 t. T. 2: Ot dvuh do pyati*. Moskva: Terra – Knizhnyiy klub.
4. IVANTSOVA, E. (2010): O termine «yazyikovaya lichnost»: istoki, problemy, perspektivy ispolzovaniya. *Vestnik Tomskogo gosudarstvennogo universiteta*. Tomsk: Seriya Filologiya, № 4 (12), s. 24–32.
5. KARAULOV, Yu. (2010): *Russkiy yazyik i yazykovaya lichnost*. Moskva: LKI.
6. KUSHCH, O. (2008): Bagotovimirniy analiz vilnih slovarnih asotsiatsiy yak zasib viznachennya tvorchogo mislennya starshoklasnikiv. *Naukoviy visnik: zb. nauk. prats Pivdennoukr. derzh. ped. un-tu im. K. D. Ushinskogo*, № 1, s. 108–115.
7. MARKAROVA, T. S. (2012): Lingvisticheskaya kommunikatsiya vne i vnutri uchebnoy literatury: istoki i sovremennoe sostoyanie. *Problemy sovremennogo obrazovaniya.* http://cyberleninka.ru/journal/n/problemy-sovremennogo obrazovaniya?issue_id=833889#ixzz4R0bm4WgX/article/n/lingvisticheskaya-kommunikatsiya-vne-i-vnutri-uchebnoy-literatury-istoki-i-sovremennoe-sostoyanie [online] [cit. 25.09.2016].
8. PIAZHE, Zh. (1984): *Izbrannye psihologicheskie trudy. Psihologiya intelekta*. Moskva: Mezhdunarodnaya pedagogicheskaya akademiya.
9. PLATONOV, K. K. (1986): *Struktura i razvitie lichnosti*. Moskva: Nauka.
10. POBEGAYLOV, O. – MYASISHCHEV, G. (2014): Problemy kommunikatsii, terminologii i teksta v obrazovatelnom protsesse v vysshey shkole (na materiale kursa ekonomiki, organizatsii i upravleniya v stroitelstve*). Nauchnoe obozrenie*, № 10-2, s. 598–601.
11. RUBINSHTEYN, S. (1999): *Samosoznanie lichnosti i ee zhiznennyiy put. Osnovyi obschey psihologii.* Sankt-Peterburg: Piter.
12. VYIGOTSKIY, L. (1996): *Myishlenie i rech*. Moskva: Labirint.

ADDRESS & ©

doc. Mgr. Oleksandr KUŠČ, Ph.D.
Mgr. Elena TOMÁŠKOVÁ
Katedra cizích jazyků
Ústav podnikové strategie
Vysoká škola technická a ekonomická
Okružní 517/10, 370 01 České Budějovice
Czech Republic
akushch2005@gmail.com
tomaskova@mail.vstecb.cz

ELOKOVANÉ PRACOVISKÁ STREDNÝCH ODBORNÝCH ŠKÔL PRI MARGINALIZOVANÝCH RÓMSKYCH KOMUNITÁCH. CESTA K ZAČLENENIU, ALEBO VYLÚČENIU RÓMSKEJ MLÁDEŽE?

Elocated Branches of Secondary Trade Schools Situated Near Marginalised Romani Communities. Path Toward Inclusion or Exclusion of Romani Youth?

Zuzana BALÁŽOVÁ

Bratislava, Slovak Republic

ABSTRAKT: Téma stredoškolského vzdelávania rómskej mládeže je pomerne okrajová v diskusii o začlenení Rómov do spoločnosti. Dôvodom môže byť predpoklad, že, ak rómske dieťa prejde predškolským a základným vzdelaním, je schopné zvládnuť aj stredoškolské. Paralelnou súčasťou, ktorá sa objavuje v súvislosti so vzdelávaním rómskej populácie, je segregácia. Pri začleňovaní obyvateľov marginalizovaných rómskych komunít sú témy vzdelávania najkľúčovejšie. O to viac, ak sa vo vzdelávaní objavujú segregačné tendencie i na strednom stupni vzdelávania.

Kľúčové slová: začleňovanie – segregácia – vzdelávanie – rómska mládež – stredné vzdelanie

ABSTRACT: The issue of secondary education of Romani youth is relatively marginal in the public debate on integrating the Roma into society. One of the reasons may be the assumption that a Romani child who succeeds in obtaining pre-school and primary education is also able to cope with secondary education; however, this assumption seems to ignore the fact that segregation is a phenomenon that is inherently embedded in the system of educating the Roma population.

Key words: integration – segregation – education – Romani youth – secondary education

ÚVOD

Téma stredoškolského vzdelávania rómskej mládeže je pomerne okrajová v diskusii o začlenení Rómov do spoločnosti. Dôvodom môže byť predpoklad, že, ak rómske dieťa prejde predškolským a základným vzdelaním, je schopné zvládnuť aj stredoškolské. Paralelnou súčasťou, ktorá sa objavuje v súvislosti so vzdelávaním rómskej populácie, je segregácia. Pri začleňovaní obyvateľov marginalizovaných rómskych komunít sú témy vzdelávania najkľúčovejšie.

Táto práca sa venuje stredoškolskému vzdelávaniu rómskej mládeže z marginalizovaných rómskych komunít. Jej základom je kvalitatívny výskum konceptu elokovaných pracovísk stredných odborných škôl situovaných v blízkosti marginalizovaných rómskych komunít. Tento koncept je možné považovať za jeden z dôležitých, ak nie jediných z nástrojov verejnej politiky v tejto oblasti. Podľa nášho názoru, téma stredoškolského vzdelávanie zasluhuje pozornosť z viacerých dôvodov. Po prvé sa treba zamerať na rovinu

sociálnej inklúzie a sociálneho vylúčenia, ktorá úzko súvisí s prístupom k vzdelaniu. Po druhé sa objavuje aspekt posilnenia vlastnej osobnosti tým, že človek si zvyšuje svoj ľudský kapitál v spoločnosti a stáva sa pre spoločnosť dôležitým. A tretím dôvodom je ekonomický rozmer, ktorý súvisí s tým, že mládež z marginalizovaných rómskych komunít má príležitosť získať adekvátne vzdelanie a uchádzať sa o finančne lepšie ohodnotené pracovné miesta. Tieto dôvody možno považovať za kľúčové v prípade začleňovania obyvateľov z marginalizovaných rómskych komunít do spoločnosti.

Sme presvedčení o tom, že pre začleňovanie obyvateľov z marginalizovaných rómskych komunít do spoločnosti je stredoškolské vzdelávanie rovnako dôležité ako základné, či predškolské. Myslíme si, že posilňovanie určitých častí vzdelávacieho procesu bez kvalitnej kontinuity ďalších stupňov edukácie môže spôsobiť celkové zlyhanie sociálneho začleňovania a prehĺbiť existujúcu marginalizáciu. Stredoškolské vzdelávanie je v procese socializácie rovnako dôležitou časťou pri formovaní sociálnych vzťahov s okolitým prostredím.

CIELE A METODOLÓGIA VÝSKUMU

Štúdia sa zameriava na vzdelávanie v elokovaných pracoviskách stredných škôl situovaných v blízkosti marginalizovaných rómskych komunít. Našim cieľom bolo zistiť, či tento nástroj sleduje začleňovanie marginalizovaných Rómov do spoločnosti alebo naopak, či prispieva k opačným tendenciám ich vylučovania.

Cieľom terénneho výskumu bolo na základe kvalitatívneho prístupu zistiť úlohu vzdelávania v elokovaných pracoviskách stredných škôl zriadených v blízkosti marginalizovaných rómskych komunít pri začleňovaní Rómov do spoločnosti. Metódou zisťovania bol kvalitatívny výskum prostredníctvom polo-štruktúrovaných rozhovorov s aktérmi vzdelávania vrátane samotnej cieľovej skupiny. Prostredníctvom rozhovorov sme sledovali, či vzdelávanie posilňuje začleňovanie do spoločnosti zlepšovaním podmienok pre jednotlivcov a skupiny, ktorí trpia vylúčením z dôvodov, ktoré nemôžu ovplyvniť, ako je napríklad etnická príslušnosť, pohlavie, náboženstvo a pod. Cieľom sociálnej inklúzie je posilniť postavenie chudobných a marginalizovaných jednotlivcov a skupín v spoločnosti tak, aby sa vyrovnali šance v prístupe k verejným službám v porovnaní s majoritným obyvateľstvom.[27] Pri skúmaní sme sa opierali aj opačný proces k sociálnemu začleňovaniu, ktorým je sociálne vylúčenie. Barry[28] vo svojej teórii o normatívnom sociálnom vylúčení

[27] The World Bank: The world bank group goals. www.worldbank.org.
[28] BARRY, B. (2002): Social exclusion, social isolation and the distribution of income. In: Hills, J. – Le Grand,

ukazuje, že chudoba spojená s väčšinou foriem sociálneho vylúčenia vytvára vzdelávacie bariéry. Rovnako ich vytvára sociálna homogenita vylúčených komunít. Ilustruje to na príklade škôl s veľkým počtom žiakov zo sociálne vylúčených rodín, ktoré nemotivujú žiakov dosahovať dobré študijné výsledky, a teda neprispievajú k odstráneniu sociálnej izolácie. Podobne nedostatok pracovných príležitostí vo vylúčených komunitách negatívne ovplyvňuje záujem o vzdelanie.[29] Okrem toho sme sa zamerali na ďalší aspekt sociálnej nerovnosti, ktorým je segregácia. V duchu filozofie Andersonovej, ktorá považuje za primárnu príčinu sociálnej nerovnosti segregáciu, sme sa zameriavali na to, ako vzdelávanie na elokovaných pracoviskách stredných škôl môže viesť k udržiavaní či prehlbovaní segregácie. Podľa autorky segregácia zapríčiňuje nielen rozsiahle materiálne nerovnosti v príjme, príležitostiach na vzdelávanie a zamestnanosť, ale vytvára a podporuje stigmatizáciu sociálne vylúčených skupín. Segregácia je fundamentálnou príčinou stigmatizácie, ktorá posilňuje sociálne vylúčenie určitých jednotlivcov či skupín.[30]

V duchu vyššie uvedenej teórie sme identifikovali hlavnú cieľovú skupinu výskumu, ktorou sú študenti elokovaných pracovísk stredných škôl v blízkosti marginalizovaných rómskych komunít v rôznych ročníkoch a učebných odboroch. Ďalšou cieľovou skupinou boli riaditelia alebo poverení zástupcovia stredných škôl, ktoré majú zriadené elokované pracoviska v blízkosti marginalizovaných rómskych komunít. Dôležitou cieľovou skupinou boli učitelia, ktorí vyučujú na elokovaných pracoviskách stredných škôl v blízkosti marginalizovaných rómskych komunít. Geograficky sme do výskumu zahrnuli päť štátnych stredných odborných škôl, ktoré majú zriadené elokované pracoviská v blízkosti marginalizovaných rómskych komunít. Tieto sú prevažne zriadené na území východného Slovenska, vzhľadom k tomu, že v tejto oblasti sa nachádza najväčší počet marginalizovaných rómskych komunít. Z tohto dôvodu sme vybrali lokality v Prešovskom a Košickom kraji.

Hlavnými výskumnými metódami v teréne boli individuálne rozhovory, ktoré prebiehali na základe polo-štruktúrovaného dotazníka. Ako doplnkovú metódu sme využili zber štatistických a kontextových údajov a všetky dostupné sekundárne zdroje. V každej lokalite sme uskutočnili minimálne tri rozhovory, ktoré pokrývali všetky cieľové skupiny. Pre každú cieľovú skupinu bol pripravený samostatný polo-štruktúrovaný dotazník. Audio záznamy z individuálnych rozhovorov boli prepísané a analyzované. Získané dáta z terénu sme doplnili o sekundárne analýzy, dokumenty a odbornú literatúru. Nakoľko sa jedná

J. – Piachaud, D. (eds.): *Understanding Social Exclusion.* Cambridge: Cambridge University Press, pp. 13–29.
[29] Ibid, s. 20.
[30] ANDERSON, E. (2010): *The Imperative of Integration.* Princeton: Princeton University Press.

o citlivú oblasť skúmania, rozhodli sme sa účastníkov výskumu, vybrané vzdelávacie inštitúcie ako aj lokality anonymizovať.

Problematike stredoškolského vzdelávania Rómov na elokovaných pracoviskách stredných škôl zriadených v blízkosti marginalizovaných rómskych komunít sa na Slovensku doposiaľ nevenovala veľká pozornosť. Snažili sme sa poukázať na paralelu medzi vzdelávaním rómskej mládeže na elokovaných pracoviskách stredných škôl v blízkosti marginalizovaných rómskych komunít a segregáciou skupiny z pohľadu hospodárskeho a sociálneho uplatnenia.

Vzdelanostná úroveň Rómov

Východiskom nášho výskumu sú údaje o vzdelanostnej úrovni Rómov. V našom výskume sme sa opierali o štúdie, ktoré spracoval Rozvojový program OSN (UNDP) v roku 2007 a 2010 s názvom Správa o životných podmienkach rómskych domácností. Metodika zberu údajov bola založená na skúmaní vybraných ukazovateľov životnej úrovne rómskych domácností v porovnaní s ich nerómskymi susedmi. Do mapovania sa zapojilo spolu 720 domácností pri obidvoch štúdiách, pričom boli zahrnuté viaceré typy rómskych domácností podľa geografického určenia, teda domácnosti, ktoré žijú rozptýlene medzi majoritou, domácnosti, ktoré žijú v segregovaných oblastiach. Správy sa venujú všetkým oblastiam života, ako je bývanie, vzdelávanie, zamestnanosť, zdravotníctvo, migrácia a sociálny systém.

Dáta o dosiahnutom vzdelaní z roku 2007 ukazujú že, zo skúmanej reprezentatívnej vzorky Rómov má ukončené stredoškolské vzdelanie 19,2 % mužov a 11,4 % žien, pričom 10,4 % mužov nemá ukončené stredoškolské vzdelanie a 7,5 % žien neukončilo stredoškolské vzdelanie.[31] Na porovnanie, v roku 2010 v správe UNDP sa uvádza, že zo skúmanej reprezentatívnej vzorky Rómov, ktorí sú mimo školského vzdelávacieho systému, iba 12,5 % rómskych žien a 21,4 % rómskych mužov uviedli ukončené stredoškolské vzdelanie.[32] V štúdii z roku 2007 sa uvádza tiež, že 19,8 % rómskej populácie vo vekovej kategórii 30–49 rokov má ukončené stredoškolské vzdelanie, pričom vo vekovej kategórii 15–29 % má ukončené len 13,7 % rómskej populácie. V prípade rozdielnosti sídiel je rozdiel v dosiahnutom stredoškolskom vzdelaní oveľa vyšší. Zatiaľ čo z rozptýlených osídiel uvádza 18,1 % rómskej populácie ukončené stredoškolské vzdelanie, zo segregovaných sídiel je to

[31] UNDP: Report on the Living Conditions of Roma Households in Slovakia in 2007. Bratislava: UNDP, 2007.
[32] UNDP: Report on the Living Conditions of Roma Households in Slovakia in 2010. Bratislava: UNDP, 2012, s. 96.

8,5 % rómskej populácie s ukončeným stredoškolským vzdelaním.[33] Je možné konštatovať, že podiel rómskej populácie s ukončeným stredoškolským vzdelaním sa znižuje nielen v prípade generačného postupu, ale aj v prípade geografického umiestnenia sídiel rómskej populácie.

Za najvyššie dosiahnuté vzdelanie označilo v ďalšej štúdii UNDP z roku 2010 strednú školu celkovo 17 % Rómov, pričom iba 0,3 % uviedlo dosiahnuté vzdelanie vyššieho stupňa (ISCED[34] 4++). Podľa dát zo správy UNDP v roku 2011 na Slovensku, vo vekovej skupine 25-64 ročných obyvateľov, uviedlo ako najvyššie dosiahnuté stredoškolské vzdelanie (ISCED 3) 75 % majority a len 19 % Rómov. V prípade rómskych žien má najvyššie stredoškolské vzdelanie 17 % rómskych žien a podiel u majoritných žien bol zistený na úrovni 74 %. V prípade mužov tomu tak bolo 22 % u Rómov a 76 % majority. Vo vekovej kategórií 20–24ročných uviedlo najvyššie dosiahnuté vzdelanie stredoškolské 22 % respondentov z radov rómskych mužov a 17 % spomedzi rómskych žien. Pre porovnanie možno uviesť, že v prípade majoritnej populácie tomu tak bolo u 89 % mužov a 69 % žien.[35] Z výskumných dát UNDP vyplýva, že podiel rómskych detí žijúcich v rozptyle, ktoré úspešne pokračujú na strednej škole, je vyšší (20,2 %) ako u detí žijúcich v segregovanom (16,5 %) prostredí.[36]

V medzinárodnom porovnaní, ktoré spracovalo UNDP v roku 2011, vidieť, že strednú školu v Českej republike dokončilo 30 % Rómov, v Maďarsku už len 22 %. Slovensko je v tomto porovnaní najbližšie k Bulharsku a Chorvátsku s 18 % Rómov, ktorí dokončili strednú školu.[37] V porovnaní s majoritným obyvateľstvom je tento údaj veľmi nízky.

Bariéry vo vzdelávaní

V nadväznosti na vyššie uvedené dáta o dosiahnutom vzdelaní rómskej mládeže v porovnaní s nerómskou mládežou sme sa zamerali na hľadanie možných príčin nepokračovania v štúdiu po skončení pravidelnej školskej dochádzky u Rómov. Podľa dostupných dát, možno usudzovať, že medzi najväčšie bariéry v nepokračovaní v štúdiu na strednej škole patrí u rómskej mládeže zo segregovaných komunít nezáujem o edukáciu. Tento dôvod uviedlo takmer 33,6 % rómskych respondentov vo výskume UNDP z roku 2010 Nad touto príčinou je možné sa zamyslieť aj v širšom kontexte. Ak rómske dieťa nie je motivované už útleho veku k získaniu vzdelania, nie je možné predpokladať, že sa jeho postoj

[33] UNDP: Report on the Living Conditions of Roma Households in Slovakia in 2007. Bratislava. UNDP, 2007.
[34] Medzinárodné označovanie dosiahnutého vzdelania.
[35] UNDP/World Bank/EC regional survey 2011 data set.
[36] UNDP, Report on the Living Conditions of Roma Households in Slovakia in 2010. Bratislava: UNDP, 2012, s. 97.
[37] Roma Education in Comparative Perspective: Findings from the UNDP/World Bank/EC Regional Survey Bratislava: UNDP, 2012, s. 23.

zmení prechodom na strednú odbornú školu. Je dôležité zdôrazniť, že motivácia k získaniu vzdelávania by mala byť smerovať nielen z rodiny ale aj zo vzdelávacej inštitúcie, resp. od učiteľov. Druhým udaným dôvodom nepokračovania v štúdiu bol nedostatok financií (29,2 %). Ako ďalšie výraznejšie dôvody skončenia vzdelávania na úrovni základnej školy uvideli respondenti pomoc v domácnosti (14 %), svadba a založenie rodiny (10,6 %). Veľmi zaujímavé boli zistenia v prípade identifikovania geografickej dostupnosti ako bariéry vo vzdelávaní, pričom podľa zistených údajov geografická dostupnosť nepatrí medzi výrazné bariéry, o čom svedčí aj vyjadrenie len 1,5 % respondentov.[38]

Geografická dostupnosť stredných odborných škôl v blízkosti marginalizovaných rómskych komunít sa objavila ako jeden z najhlavnejších argumentov pri tvorbe agendy elokovaných pracovísk stredných odborných škôl. Napriek tomu, že geografická dostupnosť nepatrí medzi výrazné bariéry vo vzdelávaní, bol tento aspekt jedným z najdôležitejších ukazovateľov pri zrode myšlienky zriadenia elokovaných pracovísk stredných škôl v blízkosti marginalizovaných rómskych komunít. To, či takéto riešenie podporí alebo prehĺbi vylúčenie, nebolo dostatočne analyzované. Aspekt prehlbovania segregácie a sociálneho vylúčenia sa pri koncipovaní vzdelávania na elekovaných pracoviskách stredných škôl detailne neanalyzoval.

Zo zistených údajov možno konštatovať, že vzdelanostná úroveň rómskej populácie vo veľkej miere zaostáva v porovnaní s majoritnou populáciou. Vzhľadom na údaje z viacerých období je možné konštatovať, že údaje sa nemenia ani po vytvorení špeciálneho nástroja v oblasti stredoškolského vzdelávania, akým sú elokované pracoviská stredných odborných škôl. Za kľúčové považujeme absenciu identifikovať potreby mládeže z marginalizovaných rómskych komunít a na tieto potreby prihliadať pri koncipovaní vzdelávacích nástrojov. Dlhodobo zakorenený stereotyp, že rómske deti z marginalizovaných komunít sa nechcú vzdelávať a nebudú chodiť do školy, je nutné začať systematicky rúcať. Napokon, zo zistených údajov vyplýva, že v oblasti vysokoškolského štúdia sme zaznamenali zvýšenie, čo len potvrdzuje našu myšlienku, že aj rómsky študent chce získať kvalitné vzdelanie.

Priority vlády SR pre integráciu Rómov

Pri analýze dokumentov o stredoškolskom vzdelávaní Rómov sme sa venovali aj vládnym stratégiám a programom, ktoré boli vypracované od roku 1991. V marci 2008 bola

[38] UNDP, Report on the Living Conditions of Roma Households in Slovakia in 2010. Bratislava: UNDP, 2012, s. 98.

uznesením vlády SR č. 183/2008 schválená Strednodobá koncepcia rozvoja rómskej národnostnej menšiny v Slovenskej republike SOLIDARITA – INTEGRITA – INKLÚZIA 2008–2013. **V tejto stratégii sa prvý krát uvádza návrh na vznik elokovaných tried s možnosťou odborného vzdelávania priamo v obci s vysokou koncentráciou rómskeho obyvateľstva.** Proces zriaďovania elokovaných pracovísk stredných škôl sa má uskutočňovať v spolupráci s príslušnými samosprávnymi orgánmi.[39] Následne, v apríli 2008 bola uznesením vlády SR č. 206 schválená Koncepcia výchovy a vzdelávania rómskych detí a žiakov vrátane rozvoja stredoškolského a vysokoškolského vzdelávania. V návrhu sa uvádza, že na základe štatistiky zastúpenia rómskych žiakov a študentov v strednom vzdelávaní bola zadefinovaná potreba zvýšenia týchto žiakov v trojročných učebných odboroch, študijných odboroch a gymnáziách. Ako ďalší návrh sa odporúča zriadenie elokovaných pracovísk stredných škôl v obci s vysokou koncentráciou rómskeho obyvateľstva v súčinnosti s obecnými úradmi, ktoré majú vytvoriť priestorové a materiálne podmienky. Sprievodne autori návrh odôvodňujú vysokou nezamestnanosťou a vysokou mierou chudoby, ktorá spôsobuje, že žiaci nemajú prostriedky na dopravu, stravovanie a ošatenie.[40] Existencia zákona č. 597/2003 Z. z. o financovaní základných škôl, stredných škôl a školských zariadení, ktorá upravuje v § 4e Financovanie nákladov na žiakov zo sociálne znevýhodneného prostredia, nebola pravdepodobne zohľadnená. Neefektívna prepojenosť medzi jednotlivými rezortmi spôsobuje v praxi vznik nástrojov, ktoré môžu viesť k prehlbovaniu segregácie vylúčených skupín obyvateľov, tak ako to je v prípade zriadenia elokovaných pracovísk stredných škôl v blízkosti marginalizovaných rómskych komunít.

Kvantitatívne zvýšenie počtu absolventov stredných odborných škôl predovšetkým v dvojročných odboroch bolo možné práve vďaka rozsiahlej finančnej štátnej podpore. V októbri 2012 vyhlásila Agentúra Ministerstva školstva, vedy, výskumu a športu SR pre štrukturálne fondy EÚ v operačnom programe Vzdelávanie výzvu na predkladanie žiadostí o nenávratný finančný príspevok s názvom **Podpora vzdelávania príslušníkov marginalizovaných rómskych komunít prostredníctvom podpory elokovaných pracovísk stredných odborných škôl.** Hlavným cieľom výzvy bolo zvýšiť vzdelanostnú úroveň príslušníkov MRK prostredníctvom uľahčenia ich prístupu k formálnemu vzdelávaniu a prostredníctvom ich ďalšieho vzdelávania a tým podporovať sociálnu inklúziu príslušníkov

[39] Strednodobá koncepcia rozvoja rómskej národnostnej menšiny v Slovenskej republike SOLIDARITA-INTEGRITA-INKLÚZIA 2008–2013.
[40] Koncepcia výchovy a vzdelávania rómskych detí a žiakov vrátane rozvoja stredoškolského a vysokoškolského vzdelávania. Uznesenie vlády SR č. 206/2008.

MRK. Na výzvu bolo uvoľnených 7 mil. EUR.[41] Z tejto dotačnej schémy boli zriadené napríklad elokované pracoviská Strednej odbornej školy technickej v Košiciach v lokalitách Luník IX - Košice, Kecerovce, Veľká Ida, Družstevná pri Hornáde, pričom projekt sa začal realizovať v roku 2013 a bude trvať do roku 2015 a škola čerpala nenávratný finančný príspevok viac ako 244 tisíc eur.[42]

Elokované pracoviská stredných škôl sú lokalizované práve v oblastiach, ktoré sú charakteristické zvýšenou koncentráciou sociálneho vylúčenia. Preto je ich fungovanie možné chápať ako nástroj, ktorý nepodporuje inklúziu, ale skôr prispieva k sociálnemu vylúčeniu, resp. k jeho ďalšiemu prehlbovaniu.

Zistenia z terénneho zberu dát

Našou snahou bolo zistiť priamo od prijímateľov-študentov tejto formy vzdelávania dôvody výberu elokovaného pracoviska pre štúdium. Respondentov sme sa pýtali nielen na už spomenutú geografickú dostupnosť, ale aj ďalšie aspekty, ktoré ovplyvňujú vzdelávanie na strednej škole. Informovanie o možnosti štúdia na stredných školách prebieha všeobecne na základných školách, poprípade sa robia dni otvorených dverí alebo si žiaci odovzdávajú informácie medzi sebou. Pri rozhovoroch s respondentmi sme zistili, že dôvody výberu školy sú zväčša veľmi podobné, ako napríklad spoločné absolvovanie základnej školy, výber ostatných kamarátov, alebo tiež predchádzajúce skúsenosti súrodencov. O spôsobe oslovenia žiakov na základnej škole sme sa pýtali pedagógov elokovaných pracovísk stredných odborných škôl. Ako sme sa dozvedeli, pedagógovia z oslovených pracovísk aktívne spolupracujú so základnými školami. Na výber školy sa výrazne podieľa aj skutočnosť, že v základnej škole zväčša navštevujú žiaci z marginalizovaných rómskych komunít jednu spoločnú triedu, volia si i pokračovanie na strednej škole spoločne. Tento predpoklad nám potvrdili samotní respondenti výskumu, čo je možné považovať za jeden z najväčších rizík vo vzdelávaní a v určitom zmysle je možné hovoriť o zakorenení vyčleňovania do samotných detí. Zaujímali sme sa, čo si myslia o výbere školy pedagógovia, ktorí vyučujú na elokovaných pracoviskách stredných škôl zriadených v blízkosti marginalizovaných rómskych komunít. Viacerí respondenti nám potvrdili, že výber takého štúdia je isto výhodný pre rodiny, lebo nemajú ďalšie finančné náklady. Výber štúdia na elokovaných pracoviskách stredných odborných škôl rómskymi študentmi taktiež úzko súvisí so segregačnými tendenciami na základnej škole a v samotnej osade, kedy si študenti automaticky vyberajú

[41] Agentúra MŠVVaŠ SR: OPV-2012/3.1/04-SORO.
[42] Vzdelávanie v Eurofondoch. *Informačný bulletin Agentúry MŠVVaŠ SR pre štrukturálne fondy EU*, č. 2/2014.

rovnakú školu, lebo je to „normálne“. Takýto výber škôl volia aj študenti, ktorí mali vynikajúce výsledky na základnej škole a mohli by pokračovať na gymnáziách a obchodných akadémiách.

Príkladom teórie skupinovej identity je aj študentka, ktorá by mohla študovať na strednej škole v meste. V terénnom výskume sme sa viackrát stretli s podobnými vyjadreniami.

„Učiteľka mi povedala, že mám na to študovať na obchodnej akadémii. Nielen ja som bola v triede jednotkárka, aj Janík bol jednotkár. Ale pretože som nechcela byť sama, tak som na obchodnú akadémiu nešla. Všetci sme sa dali tu na túto školu.“ (študentka)

Geografická dostupnosť spolu s finančnými aspektami boli jedny z najdôležitejších argumentov pri zrode myšlienky o elokovaných pracoviskách stredných škôl v blízkosti marginalizovaných rómskych komunít. Študentov sme sa pýtali na dochádzanie za štúdiom. Väčšina opýtaných študentov nám potvrdilo, že by chodili na inú strednú školu v okolí, ak by nebolo elokované pracovisko strednej školy v ich osade. Študent, ktorý navštevuje dvojročný učebný odbor, odpovedal:

„*Tak určite by sme chodili do mesta, neviem, možno na gymnázium by som chodil.“* (študent)

Z rozhovorov nám vyplynulo, že v prípade, že je dieťa motivované už na základnej škole k vzdelávaniu, je pre neho samozrejmosťou pokračovať v štúdiu na strednej škole. Myslíme si, že podpora inkluzívneho vzdelávania žiakov na základnej škole a lepšia informovanosť o možnostiach štúdia na strednej škole by viedli k vyššej úspešnosti žiakov z marginalizovaných rómskych komunít vo vzdelávaní a rozmanitejšiemu výberu stredného vzdelania.

Čo sa študuje na elokovaných pracoviskách stredných škôl?

Všeobecne platí, že získaním určitého stupňa vzdelania by malo viesť k uplatneniu sa na trhu práce. Podľa štátneho vzdelávacieho programu odborné vzdelávanie a príprava smeruje k získaniu kľúčových, všeobecných a odborných kompetencií, ku komplexnejším a prakticky zameraným vedomostiam a zručnostiam, ktoré umožnia rozvoj a celkový úspech jednotlivcov na základe vlastnej aktivity, sebauvedomenia a spolupráce nielen v známych situáciách, javoch a problémoch, ale aj v nových podmienkach ich riešenia a aplikácie. Odborné vzdelávanie vedie k porozumeniu základných vedeckých, technologických a technických metód, postupov a nástrojov, rozvíja zručnosti pri ich aplikácii, rozvíja osvojenie si základných poznatkov, pracovných postupov a nástrojov potrebných pre

kvalifikovaný výkon povolania na trhu práce.[43]

Na elokovaných pracoviskách stredných škôl, ktoré sú situované v blízkosti marginalizovaných rómskych komunít prebieha zväčša odborné vzdelávanie podliehajúce štátnemu vzdelávaciemu programu ISCED 2C a ISCED 3C[44]. Učebné odbory môžu byť dvojročné a trojročné, ukončenie štúdia je potvrdené vysvedčením o záverečnej skúške alebo výučným listom. Medzi učebné odbory patria napríklad záhradník, potravinárska výroba, spracúvanie dreva, výroba konfekcie, stavebná výroba, strojárska výroba. Všetky tieto učebné odbory sú zamerané na získanie základných vedomostí v danej oblasti tak, aby absolvent mohol vykonávať jednoduché pomocné práce a základné úkony jednotlivých profesií.[45]

V dokumentoch, ktoré sa venujú rozvoju rómskych marginalizovaných komunít, sa v spojitosti so stredoškolským odborným vzdelaním uvádza, že je nutné podporovať študentov k získaniu minimálne výučného listu, ale prioritou ostáva podporovať mládež k získaniu čo najkvalitnejšieho vzdelania. Elokované pracoviská stredných škôl v blízkosti marginalizovaných rómskych komunít ponúkajú obmedzené množstvo učebných odborov, ktoré sú svojou obsahovou náplňou koncipované ako pomocné profesie. V našom výskume sme sa pýtali aj na možnosť ďalšieho vzdelávania po absolvovaní dvojročných odborov a využívaním tejto možnosti v praxi. Štátne vzdelávacie programy na seba nadväzujú, takže je možné pokračovať v ďalšom štúdiu. Zaujímalo nás, či bol v minulosti zaznamenaný prípad, že niektorý študent pokračoval v štúdiu na vyššom stupni vzdelávania. Pri rozhovorom sme sa stretli s viacerými vyjadreniami na adresu nedostatočnej rodinnej prípravy. Ale zaujímal nás i postoj študentov k ďalšiemu vzdelávaniu. Preto sme položili študentom otázku, čím sa budú zaoberať, keď skončia toto štúdium. Odpovede boli rôzne, niektorí študenti chcú pokračovať v maturitnom vzdelávaní v meste, ale boli aj takí, ktorí nemali ambície pokračovať na maturitný stupeň. Podobne tomu je aj v majoritnej spoločnosti s tým rozdielom, že učebné odbory na elokovaných pracoviskách stredných odborných škôl dávajú veľmi obmedzené možnosti pokračovania v maturitnom vzdelávaní.

Príklad učebného odboru podporujúceho stereotypné správanie

Podľa autorov štátneho vzdelávacieho programu má odborné vzdelávanie a príprava klásť dôraz na rozvíjanie základných myšlienkových postupov žiakov, ich pamäť a schopnosť sústredenia. Zámerom odborného vzdelávania a prípravy je pripraviť žiaka na úspešný,

[43] Štátny vzdelávací program pre skupinu učebných odborov ISCED 2C.
[44] Medzinárodné označovanie stupňa dosiahnutého vzdelania.
[45] Viac o štátnych vzdelávacích programoch pozri www.siov.sk.

zmysluplný a zodpovedný osobný, občiansky a pracovný život.[46]

Študovali sme jednotlivé učebné odbory, ich ciele a zosúladenie s teoretickými východiskami o odbornom vzdelávaní. Zaujal nás učebný odbor, ktorý je možné študovať na elokovaných pracoviskách stredných škôl s názvom praktická žena. Ten tiež patrí do sústavy vzdelávacích programov ISCED 2C a do skupiny učebných odborov 31 Textil a odevníctvo. Na tvorbe štátneho vzdelávacieho programu spolupracovali Štátny inštitút odborného vzdelávania v Bratislave, Výskumný ústav detskej psychológie a patopsychológie v Bratislave, Štátny pedagogický ústav v Bratislave, vybraní učitelia stredných odborných škôl v Slovenskej republike. Program má za cieľ osvojenie si základy hygieny a estetiky rodinného a životného prostredia, pochopenie úlohy a funkcie rodiny, pochopenie významu partnerských a manželských vzťahov, vedenie a udržiavanie domácnosti, zásady hospodárenia, schopnosť nakupovať, správne uskladniť a spracovať potraviny a pripraviť jedlá, ovládanie ručných prác základnými technikami vyšívania, háčkovania a pletenia, formou ručného a strojového šitia zhotoví a opraví jednotlivé výrobky textilnej konfekcie, osvojenie si zásad rodinného života, správnej výchovy a starostlivosti o dieťa, vo vedení domácnosti, lesnej výrobe a pod. Absolvent sa môže pracovne uplatniť v jednoduchých a pomocných kvalifikovaných prácach v prevádzkach zameraných na výrobu textilnej konfekcie, v rastlinnej a živočíšnej výrobe na poľnohospodárskych družstvách a farmách, v oblasti rodinného života pri správnej výchove a starostlivosti o dieťa, vo vedení a udržiavaní domácnosti a v lesnej výrobe.[47] S prihliadnutím na fakt, že absolvent ukončí štúdium záverečnou skúškou, je jeho uplatnenie na pracovnom trhu diskutabilné. Za oveľa závažnejší jav považujeme, skryté podsúvanie stereotypnej myšlienky o spôsobe života žien v marginalizovaných rómskych komunitách a nepriame popretie rodovej rovnosti.

Prijatím politiky rodovej rovnosti do svojich právnych predpisov sa Slovenská republika pridala k európskym krajinám, ktoré zaručujú rovnaké práva ženám a mužom. Prvoradým cieľom politiky rodovej rovnosti vo vzdelávaní je spochybniť tradičné rodové úlohy a stereotypy.[48] Jedným z nástrojov spochybnenia tradičných rodových úloh a stereotypov je vytváranie vzdelávacích programov, ktoré sú zamerané na zmenu tradičných rodových úloh a stereotypov. Opačnou aktivitou spochybnenia tradičných rodových úloh a stereotypov je nepodporovanie vzniku vzdelávacích programov, ktoré upevňujú tradičné rodové úlohy a stereotypy. Učebný odbor praktická žena svojím zameraním, cieľmi

[46] Štátny vzdelávací program pre skupinu učebných odborov ISCED 2C.
[47] Charakteristika učebného odboru Praktická žena.
[48] EACEA P9 Eurydice. 20010: Rodové rozdiely vo výsledkoch vzdelávania: štúdia o prijatých opatreniach a súčasnej situácii v Európe.

a získaním kľúčových kompetencií napĺňa teórie tradičnej rodovej úlohy ženy a posilňuje stereotypy voči ženám z marginalizovaných rómskych komunít, ktoré sa nevedia starať o rodinu, vychovávať deti a hospodáriť s peniazmi. V marci 2015 schválilo Ministerstvo školstva, vedy, výskumu a športu SR zoznam študijných odborov a učebných odborov, ktoré sú nad rozsah potrieb trhu práce.[49] Ako sa v dokumente uvádza, pri tvorbe zoznamov sa posudzovali dáta, ktoré boli relevantné pre zaradenie študijného odboru alebo učebného odboru do príslušného zoznamu. Medzi tieto dáta patria absolventská miera nezamestnanosti v príslušnom odbore vzdelávania za máj 2014, celkový počet žiakov v príslušnom odbore vzdelávania k 15. 9. 2014, dodatočná potreba zamestnancov v kalendárnom roku v závislosti podľa dĺžky štúdia v príslušnom odbore vzdelávania, odvetvové koncepcie odborného vzdelávania a prípravy žiakov na výkon povolania, regionálne stratégie výchovy a vzdelávania, stanoviská príslušných stavovských organizácií a profesijných organizácií k návrhu predmetných zoznamov.

Učebný odbor *praktická žena* nebol vyhodnotený nad rozsah potrieb trhu práce. Pozreli sme sa detailnejšie na počet študentov a rodový údaj tohto učebného odboru. V štatistike študijných a učebných odborov stredných škôl, ktorú každoročne spracováva CVTI[50], sa uvádza, že učebný odbor *praktická žena* študujú na 99,9 % dievčatá. Je vyučovaný na 16 stredných školách v rámci celého Slovenska, pričom 6 z nich má zriadené elokované pracoviská v blízkosti marginalizovaných rómskych komunít. V učebnom odbore praktická žena sa k 15. 9. 2014 vzdelávalo 429 žien a 2 chlapci, pričom údaje zahŕňajú dennú aj externú formu štúdia.

Myslíme si, že školy sú povinné v boji proti stereotypom poskytovať všetkým deťom príležitosť objavovať svoju identitu, budovať silné stránky a záujmy bez ohľadu na tradičné rodové očakávania.

Materiálno-technické zabezpečenie a financovanie elokovaných pracovísk

Ministerstvo školstva, vedy, výskumu a športu Slovenskej republiky schválilo v roku 2014 normatívy materiálno-technického a priestorového zabezpečenia, ktoré vymedzujú povinný rozsah priestorovej, materiálnej a prístrojovej vybavenosti stredných odborných škôl, stredísk praktického vyučovania, školských hospodárstiev, stredísk odbornej praxe a pracovísk praktického vyučovania. Normatív stanovuje základné učebné priestory

[49] Zoznam študijných odborov a učebných odborov, ktoré sú nad rozsah potrieb trhu práce schválilo Ministerstvo školstva, vedy, výskumu a športu Slovenskej republiky dňa 30. marca 2015 pod číslom 2015-4442/15270:4-10E0. Dostupné na www.minedu.sk.
[50] Prehľad študijných a učebných odborov k 15. 9. 2014, www.uips.sk.

pre teoretické a praktické vyučovanie v danom odbore a ich základné materiálne a prístrojové vybavenie.[51] Elokované pracoviská stredných odborných škôl zriaďované v blízkosti marginalizovaných rómskych komunít, ktoré sme navštívili v rámci nášho výskumu, sa nachádzajú v skromných a časom opotrebovaných priestoroch. Triedy boli vybavené základným nábytkom, ako sú lavice, stoličky, skrinky na pomôcky. Na stenách sa nenachádzali nástenky, informačné tabule, či iné didaktické pomôcky. Mali sme možnosť nahliadnuť do pracovnej dielne v jednom z elokovaných pracovísk. V tejto dielni, ktorá bola situovaná do prístavby k rodinnému domu, sa nachádzali dva pracovné stoly s hoblíkom a zverákom upevnenom na jednom stole. Majster odborného výcviku nám povedal, že je ich snahou mať väčšie priestory, ale nemajú finančné prostriedky. Náš terénny zber dát sme robili v zimnom období. V jednom z navštívených pracovísk nás zaskočila zima i v triedach. Na technicko-materiálne vybavenie školy sme sa spýtali aj študentov. Niektorým chýbajú športové ihriská, iným napríklad jedáleň, či väčšie triedy. Študenti si uvedomujú rozdiel medzi elokovaným pracoviskom, v ktorom sa učia a strednými školami, ktoré sú v iných lokalitách. Viditeľné rozdielnosti by nemali byť zdrojom pocitov menejcennosti a ani by nemali v žiadnom prípade vyvolávať dojem, že je to „normálne“ a v „poriadku“.

Nariadením vlády č. 598/2009 sa upravili podmienky prerozdeľovania finančných prostriedkov zo štátneho rozpočtu pre školy a školské zariadenie upravené zákonom č. 630/2008 Z.z. Jednotlivé učebné odbory sú v zákone rozdelené do kategórii a každá kategória má rozdielny mzdový normatív a koeficient prevádzkovej náročnosti. Stredné odborné školy s učebnými odbormi, ktoré sme skúmali, sú obsiahnuté v kategóriách 10 a vyššie.[52] Mzdový normatív na gymnázia predstavuje 1161,39 eur, pričom na stredné odborné školy v kategóriách 10 a vyššie je to od 2000 eur do 2600 eur. Podľa týchto údajov môžeme skonštatovať, že štát vynakladal v roku 2015 väčšie finančné prostriedky vo vzdelávaní na strednej odbornej škole, ktorá má zriadené elokované pracoviská v blízkosti marginalizovaných rómskych komunít ako na iné stredné školy.

Je na zváženie tvorcov politík, či vynakladanie prostriedkov na vzdelávanie mládeže na elokovaných pracoviskách odborných škôl v blízkosti marginalizovaných rómskych komunít, je efektívne a pre spoločnosť ako aj jednotlivca prospešné s prihliadnutím na jeho uplatnenie na trhu práce. Myslíme si, že študenti sa môžu rovnako vzdelávať aj na stredných školách v mestách a využívať rôzne doplňujúce nástroje na zvýšenie motivácie k vzdelávaniu

[51] Normatív materiálno-technického a priestorového zabezpečenia pre učebný odbor 3178 F výroba konfekcie.
[52] Kompletné rozdelenie študijných a učebných odborov do kategórii tvorí prílohu zákona č. 630/2008, pričom číselník odborov je prístupný na webstránke CVTI.

a osobnostnému rastu.

Uplatniteľnosť na trhu práce

V spojitosti s poskytovaním vzdelaním na elokovaných pracoviskách stredných odborných škôl v blízkosti marginalizovaných rómskych komunít sme sa zamerali aj na uplatniteľnosť profesií na trhu práce. Prihliadali sme aj na nezamestnanosť a povahu regiónu, v ktorom sú elokované pracoviská stredných škôl situované. Získanie dobrého vzdelania je jedným z predpokladov uplatnenia sa na trhu práce. V súčasnosti prebiehajúce demografické a hospodárske zmeny so sebou prinášajú mnohé zmeny na trhu práce. Ekonomické a sociálne mechanizmy, sú dosť komplexné: na jednej strane procesy inovácie, technologických zmien, modernizácie a reštrukturalizácie ekonomiky, ktoré vyžadujú permanentné vzdelávanie, pričom nekvalifikovaná práca je vytlačovaná alebo výrazne znevýhodňovaná. Na strane druhej, globalizácia súťaže a vysoká mobilita kapitálu vedie k súťaži v nákladoch, teda k tlaku na mzdy, sociálne odvody a dane, čo zasahuje predovšetkým menej kvalifikovanú pracovnú silu.[53]

CVTI každoročne pripravuje štatistický prehľad o nezamestnanosti absolventov jednotlivých stredných škôl v učebných a študijných odboroch. Vybrali sme niektoré učebné odbory, ktoré sa vyučujú na elokovaných pracoviskách stredných škôl v blízkosti marginalizovaných rómskych komunít. Zdrojom dát o nezamestnanosti je Ústredie práce, sociálnych vecí a rodiny a CVTI. Najväčší podiel nezamestnaných absolventov učebných odborov, ktoré sa vyučujú na elokovaných pracoviskách stredných škôl, nájdeme v textilnej výrobe, v čalúnnictve a medzi mechanizátormi lesnej výroby.

Nutnosť prepojenia odborného vzdelávania so zamestnávateľmi si uvedomujú aj zamestnanci elokovaných pracovísk stredných odborných škôl.

Elokované pracoviská – nástroj inklúzie, alebo segregácie?

Implementovanie myšlienky dostupnosti stredoškolského vzdelávania sociálne vylúčeným skupinám prostredníctvom vytvárania elokovaných pracovísk pri rómskych osadách je z nášho pohľadu problematické z rôznych dôvodov, ekonomických aj neekonomických. Takéto vzdelávanie je taktiež neefektívne, nekvalitné, pre štát zbytočne finančne nákladné a predovšetkým si neplní svoj účel, pričom sa vynára otázka, či reálne

[53] SIROVÁTKA, T. – WINKLER, J. – ŽIŽLAVSKÝ, M. (2009): *Nejistoty na trhu práce.* Brno: MU FSS. 197 s. ISBN 978-80-7326-172-6.

vedie k začleneniu rómskych vylúčených komunít, ak sa realizuje oddelene a iba pre rómskych žiakov.

Ako sme zistili z terénneho výskumu, segregáciu je možné pozorovať vo všetkých nami skúmaných oblastiach. **Odôvodnenia autorov myšlienky vzniku elokovaných pracovísk stredných odborných škôl v blízkosti marginalizovaných rómskych komunít** sme zhrnuli do nasledujúcich bodov:

1. Geografická dostupnosť bol jedným z najdôležitejších faktorov pre podporu vzniku elokovaných pracovísk. Ako sme v tejto štúdii preukázali, cestovanie nepredstavuje pre rómskych stredoškolákov problém. Študenti majú skôr problém v základnom vzdelávaní, ktoré nie je dostatočne kvalitné a inkluzívne. Ak k tomu pripojíme fakt, že v blízkosti osady stojí stredná škola, ktorá je určená pre nich, ich motivácia je o to menšia. Okrem toho, že sú študenti vzdelávaní stále len vo svojom prostredí, ktoré nie je podnetné, rastú v nich pocity strachu z vonkajšieho prostredia. Spoločnosť sa snaží integrovať Rómov z marginalizovaných komunít, ale bazálne dôvody neúspešnosti začleňovania sú v pozadí a menej dôležité. Jedným z týchto dôvod je jednoznačne strach z neznámeho majoritného sveta, čo môže byť sekundárny jav segregácie a stigmatizácie.[54] Ako nám aj pedagógovia povedali, rodičia si na nákup do mesta objednajú vozidlo so šoférom, aby sa vyhli akémukoľvek nebezpečenstvu v hromadnej doprave. S obavami o možné Potlačovanie rastu samostatnosti v rómskych žiakoch v žiadnom prípade nevedie k integrácii. Na druhú stranu, prínosom pre majoritu v regiónoch východného Slovenska by bol len prínos, ak by sa rómski študenti začali vyskytovať bežne v triedach s nerómskymi študentmi. Prekonávali by sa predsudky, ktoré obidve strany majú. Elokované pracoviská stredných škôl podporujú svojím konceptom segregáciu obyvateľov z marginalizovaných komunít a nijakým spôsobom nezlepšujú postavenie Rómov v spoločnosti.
2. Učebné odbory a uplatnenie na trhu práce predstavujú ďalší sporné body vo vzdelávaní v elokovaných pracoviskách stredných škôl. Niektoré učebné odbory sú koncipované v duchu stereotypov o najvhodnejších profesiách pre Rómov a Rómky. Predom obmedzujú možnosti, ktoré ponúkajú študentom uplatnenie na trhu práce. Odborníci apelujú neustále na vytváranie takého vzdelávacieho systému, ktorý bude korešpondovať s potrebami nášho hospodárstva. Pretože stav, ktorý pretrváva v našom vzdelávacom systéme, nie je uspokojivý. V žiadnom prípade sa nesmieme uspokojiť

[54] Pozri viac: ANDERSON, E. (2010): *The Imperative of Integration.* Princeton: Princeton University Press.

s tvrdeniami typu *„hlavne, že tie decká niekde sú“*. Vzdelávací systém musí byť koncipovaný tak, aby dával šancu získať najlepšie možné vzdelanie každému jednotlivcovi bez rozdielov. Nesmie v žiadnom prípade diskriminovať a podporovať stereotypné správanie. Žiadny študent v tejto krajine by nemal byť diskriminovaný a nemal by sa cítiť vo vzdelávacom systéme nechcený a nepotrebný. Na každom stupni vzdelávania musíme v študentoch podporovať sebavedomie a identitu. Ak chceme nejakú skupinu integrovať, musíme ju podporovať v rozvoji a umožňovať jej participovať v plnom rozsahu.

3. Finančné zabezpečenie tvorby elokovaných pracovísk stredných škôl v blízkosti marginalizovaných komunít je ďalší aspekt, ktorý je z nášho pohľadu neefektívny. Ročne vynakladá štát približne 3krát viac finančných prostriedkov len na mzdové náklady v elokovaných pracoviskách stredných škôl. Normatív na žiaka učebného odboru je raz tak vyšší ako normatív na žiaka študijného odboru. Nebolo by efektívnejšie pre štát, ak by sa mládež z marginalizovaných rómskych komunít vzdelávala s nerómskymi študentmi? Odpoveď je podľa nás jednoznačne v podpore štúdia s nerómskymi študentmi. Vzhľadom k tomu, že sa zvyšujú počty študentov v učebných odboroch vyšších kategórií, zvyšuje sa aj normatívne zaťaženie a zvyšujú sa aj výdavky ministerstva. Pritom uplatniteľnosť týchto učebných odborov je v praxi minimálna.

ZÁVER

Vo verejnom diskurze sa neustále prízvukuje dôležitosť získania vzdelania v súvislosti so zlepšením životných podmienok obyvateľov rómskych marginalizovaných komunít. Nástroj, akým sú elokované pracoviská stredných odborných škôl zriadené v blízkosti marginalizovaných rómskych komunít, predstavujú z nášho pohľadu ďalší prejav sociálneho vylúčenia. I napriek tomu, že absolventi získajú nižšie stredné vzdelanie, majú veľmi ťažké uplatnenie na trhu práce a vo väčšine prípadov sú odkázaní na pomoc štátu, čím teda ich začlenenie je veľmi problematické. Štát pritom vynakladá objemné finančné prostriedky na prevádzku takýchto pracovísk, ktoré sa ukazujú ako veľmi zlé riešenie na zvýšenie vzdelanostnej úrovne obyvateľov z marginalizovaných rómskych komunít.

Sme presvedčení o tom, že oddelený spôsob vzdelávania nie je prínosom pre spoločnosť ani jednotlivcov. Získanie vzdelania v zmiešanom prostredí s majoritnou mládežou môže byť výhodnejšie z viacerých dôvodov. Odbúravanie bariér, strachu z inakosti a vonkajšieho sveta ako aj vzájomné spoznávanie sa môžu veľmi dobré dôvody

pre podporovanie zmiešaného vzdelávania a rušenie prúdov s oddelenými triedami. Z hľadiska rozvoja osobnosti a sociálneho začleňovania je podpora vzdelávania v elokovaných pracoviskách stredných odborných škôl skôr protichodným riešením.

Za najväčší problém považujeme pripustenie myšlienky, že rómskych žiakov je nutné udržať vo vzdelávacom systéme za každú cenu. A to aj za cenu vytvorenia nerovného prístupu vo vzdelávaní, či porušovania základných ľudských práv.

POUŽITÁ LITERATURA A INFORMAČNÉ ZDROJE

1. Agentúra Európskej únie pre základné práva (FRA), prieskum o Rómoch – chudoba a zamestnanosť Rómov v 11 členských štátoch EÚ (2014).
2. Agentúra MŠVVaŠ SR: OPV-2012/3.1/04-SORO.
3. ANDERSON, E. (2010): *The Imperative of Integration.* Princeton: Princeton University Press.
4. BARRY, B. (2002): Social exclusion, social isolation and the distribution of income. In: Hills, J. – Le Grand, J. – Piachaud, D. (eds.): *Understanding Social Exclusion.* Cambridge: Cambridge University Press, 13-29.
5. EACEA P9 Eurydice. 20010: *Rodové rozdiely vo výsledkoch vzdelávania: štúdia o prijatých opatreniach a súčasnej situácii v Európe.*
6. ECRI Sekretariat. 2009. *Správa ECRI o Slovensku* (štvrtý monitorovací cyklus). Council of Europe. Strasbourg, s. 20.
7. Koncepcia integrovaného vzdelávania rómskych detí a mládeže vrátane rozvoja stredoškolského a vysokoškolského vzdelávania. Uznesenie vlády SR č. 498 zo dňa 26. 5. 2004. [online] Dostupné na: www.rocepo.sk/modules/mydownloads/visit.php?cid-6&lid=54.
8. KOŠKOVÁ, Š. (2004). *Desegregačný potenciál politík v oblasti vzdelávania na slovensku*. In: *Stigmy. Segregovaná výučba Rómov v školách strednej a východnej Rómov.* ERRC.
9. LAJČÁKOVÁ, J. (2013) *Správa občianskej spoločnosti o implementácii stratégie Slovenskej republiky pre integráciu Rómov do roku 2020 a revidovaného akčného plánu dekády na Slovensku.* Budapešť. Decade of Roma Inclusion Secretariat Foundation. ISSN 2064-0765, s. 43.
10. ORAVCOVÁ, J. (2004). *Sociálna psychológia.* FHV UMB Banská Bystrica. ISBN 8080559805, s. 62.
11. Roma Education in Comparative Perspective: Findings from the UNDP/World Bank/EC Regional Survey Bratislava: UNDP, 2012, s. 23.
12. SIROVÁTKA, T. – WINKLER, J. – ŽIŽLAVSKÝ, M. (2009): *Nejistoty na trhu práce.* Brno, MU FSS. 197 s. ISBN 978-80-7326-172-6.
13. Správa o krajine, Slovensko 2015. Pracovný dokument útvarov komisie. Dostupné: http://ec.europa.eu/europe2020/pdf/csr2015/cr2015_slovakia_sk.pdf.
14. Strednodobá koncepcia rozvoja rómskej národnostnej menšiny v Slovenskej republike SOLIDARITA-INTEGRITA-INKLÚZIA 2008–2013.
15. TAJFEL, H. (1978): *The social psychology of minorities.* London. MRG Report. No. 38.
16. THE WORLD BANK: The world bank group goals. Dostupné na: www.worldbank.org.
17. TOMATOVÁ, J. (2004): *Na vedľajšej koľaji.* SGI. ISBN 80-89041-75-2.

18. UNDP/World Bank/EC regional survey 2011 data set.
19. UNDP, Report on the Living Conditions of Roma Households in Slovakia in 2010. Bratislava: UNDP, 2012, s. 97.
20. UNDP, Report on the Living Conditions of Roma Households in Slovakia in 2010. Bratislava: UNDP, 2012, s. 98.
21. Zoznam študijných odborov a učebných odborov, ktoré sú nad rozsah potrieb trhu práce schválilo Ministerstvo školstva, vedy, výskumu a športu Slovenskej republiky dňa 30. marca 2015 pod číslom 2015-4442/15270:4-10E0. Dostupné na www.minedu.sk.

ADDRESS & ©

Mgr. Zuzana BALÁŽOVÁ
Doktorandské štúdium
Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety
Palackého 1, P.O.Box 104, 810 00 Bratislava
Slovak Republic
zuzanabalazova79@gmail.com

VÝVOJ UNIVERZÍT V EURÓPE OD BOLONSKEJ UNIVERZITY PO BOLONSKÝ PROCES (KOMPARÁCIA SELEKTOVANÝCH ASPEKTOV)

Development of Universities in Europe from Bologna University to Bologna Process (Comparison of Selected Aspects)

Mária ČIKEŠOVÁ

Bratislava, Slovak Republic

ABSTRAKT: Bolonský proces je reformou vysokoškolských sektorov, ktorá má za cieľ vytvoriť väčší súlad medzi vnútroštátnymi systémami tak, aby sa tie mohli stať súčasťou Európskeho vysokoškolského priestoru. Reforma prebiehala od r. 1999 do r. 2010 a zapojilo sa do nej 47 krajín. V priebehu reformy politici, ale aj akademické reprezentácie deklarovali, že prvé univerzity (predovšetkým Bolonská a Parížska univerzita) sú pre proces inšpiráciou. Analýza vývoja univerzitných inštitúcií od stredoveku po súčasnosť vo vybraných oblastiach univerzitného života uľahčuje porovnanie politík, princípov a nástrojov. Bolonský proces sa inšpiroval princípmi stredovekých univerzít, najmä ich kozmopolitným charakterom a akademickou mobilitou, ako aj štruktúrou štúdia, ktoré boli prerušené založením moderných štátov. Podporuje koncepciu jednoty výskumu a vzdelávania, ktorá bola zavedená do univerzitnej praxe v Nemecku v novoveku. Nástroje procesu sú však moderné, vychádzajú z anglo-americkej univerzitnej tradície a zavádzajú neoliberálne politiky efektívnosti a kvality do celého spektra akademického života. Výsledkom procesu je unifikovaný akademický model európskej modernej univerzity, ktorý chce ako celok konkurovať najmä americkému vysokému školstvu.

Kľúčové slová: univerzita – historický vývoj – Bolonský proces – reforma

ABSTRACT: The Bologna process is a reform of higher education which aims to establish a greater accord between national systems to become members of the European Higher Education Area. The reform was carried out from 1999 to 2010 and included 47 participating countries. During the reform the politicians and also academic representations declared that the first universities (especially Bologna university and Sorbonne university) were the inspiration for the process. An analysis of university entities´ development from the Middle Ages till presence in selected fields of university life makes it easier to compare policies, principles and tools. The Bologna process was inspired by the principles of universities in the Middle Ages, especially their cosmopolitan nature and free academic mobility as well as the study structure which were disrupted by establishment of modern states. The unity of research and education introduced into university practice in Germany in modern times is supported, too. However, the tools of the process are modern, emanating from the Anglo-American university tradition and introducing neoliberal policies of effectiveness and quality into the whole spectrum of academic life. The result of the process is a unified academic model of modern European university which wants to compete with the American higher education especially.

Key words: university – historical development – Bologna process – reform

ÚVOD

História univerzít a dejiny univerzitného vzdelávania sú špecifickou oblasťou historického výskumu, ktorú možno skúmať v rámci školstva alebo ako samostatný fenomén. Oblasť výskumu je zaujímavá tým, že vysvetľuje nielen veci minulé, ale pomáha pochopiť deje súčasné. Histórii univerzít v Európe sa venovala veľká pozornosť najmä na konci 19. st., kedy boli publikované viaceré významné historické práce o prvých univerzitách v stredoveku. Aj v súčasnosti ide o frekventovanú oblasť výskumu, pričom pozornosť sa sústreďuje nielen na stredoveké dejiny, ale aj typológiu univerzít sformovanú v novoveku až po vývoj inštitúcií v 20. st. Publikované syntetické diela, monografie a články, či štúdie však nevenujú rovnakú pozornosť vývoju vo všetkých častiach Európy. Stredobodom ich záujmu sú prevažne inštitúcie v Taliansku, Francúzsku, Nemecku a Veľkej Británii. Okrajovo sa spomínajú univerzity z ostatných častí Európy. Nemôžeme preto hovoriť o vyvážených komparatívnych prácach. Na druhej strane každý národ má spracované dejiny svojich univerzít a väčšina vysokoškolských inštitúcií vydala vlastné dejiny aj knižne.[55] Tieto práce len okrajovo spomínajú začiatky alebo priebeh Bolonského procesu. Existuje málo odborných prác, ktoré by porovnávali prvé univerzity a obdobie európskej reformy vo vysokom školstve. Na druhej strane Bolonský proces je systematicky analyzovaný z pedagogického, sociologického

[55] Medzi najvýznamnejšie práce, ktoré sa zaoberali dejinami univerzít ako inštitúcií a dejinami univerzitného vzdelávania, patria diela historikov DENIFLE, H. (1885): *Die Entstehung der Universitäten des Mittelalters bis 1400*. Berlin: Weidmannsche Buchhandlung, KAUFMANN, G. (1888–96): *Die Geschichte der Deutschen Universitäten*. 2. zv. Stuttgart: I. G. Cotta'sche Buchhandlung, PAULSEN, F. (1896): *Geschichte Des Gelehrten Unterrichts Auf Den Deutschen Schulen Und Universitaten Vom Ausgang Des Mittelalters Bis Zur Gegenwart*. Leipzig: Veit & comp., RASHDALL, H. (1895): *The Universities of Europe in the Middle Ages.* Oxford: Clarendon Press, HASKINS, Ch. H. (rev. 1965): *The Rise of Universities.* Ithaca & London: Cornell University Press. Do tejto skupiny môžeme zaradiť aj významného predstaviteľa francúzskej historiografie Annales Le GOFF, J. (1999): *Intelektuálové ve středověku*. Praha: Karolinum. Mnohé z týchto diel sú dnes verejne dostupné v digitálnej podobe na http://books.google.com/. Novým prírastkom v odbore je syntetická práca RŰEGG, W. (general editor) (1992 – 2010): *A History of the Unviersity in Europe*. 4 zv. Cambridge: Cambridge University Press. Z českej historiografie uvádzam práce venujúce sa prevažne Univerzite Karlovej. Patria tu štvorzväzkové *Dějiny Univerzity Karlovy*. Praha: Karolinum (1995 – 1997), KAVKA, F. – PETRÁŇ, J. (2001): *History of Charles University I, II*. Praha: Karolinum, ŠTEMBERKOVÁ, M. (1996): *Universitas Carolina Pragensis*. Praha: Karlova univerzita, ale aj staršie práce CHALOUPECKÝ, V. (1948): *Karlova universita v Praze. Její založení, vývoj a ráz v XIV. století.* Praha, KAVKA, F. et al. (1964): *Stručné dějiny University Karlovy. Praha,* VOJTÍŠEK, V. (1946): *Karlova univerzita vždy jen naše*. Brno: Píša. ODLOŽÍLIK, O. (1948): *Karlova univerzita 1348-1948*. Praha: Univerzita Karlova. Zo slovenskej historiografie bola najväčšia pozornosť venovaná Univerzite Komenského v Bratislave a Trnavskej univerzite v Trnave. Najvýznamnejšie práce vydal VARSÍK, B. (1926): *Národnostný problém Trnavskej univerzity*. Bratislava: Učená společnost Šafaříkova. VARSIK, B. (1969): *Päťdesiat rokov Univerzity Komenského vydané z príležitosti 50. výročia založenia Univerzity Komenského. Univerzitné štúdium na Slovensku pred vznikom Univerzity Komenského*: Bratislava Univerzita Komenského v Bratislave. Špecifickým oblastiam sa venovali aj VARSIK, B. (1926): *Slováci na pražskej universite do konca stredoveku*. In: *Sborník Filosofické fakulty University Komenského v Bratislavě*, 4, č. 45. Bratislava: Filozofická fakulta Univerzity Komenského, RANDIN, A. V. (1994): *Gusitskaja revoľucija i pražskij universitet*. Joškar-Ola: Marijskij gosudarstvennyj universitet a RANDIN, A. V. (1994): *Borba vnutri utrakvistskogo lageria i magistry pražskogo universiteta v chode gusitskoj revoľucii (20 gg. 15 v.)*. In: *Politika i kuľtura stran Evropy i Ameriki. Časť 1*. Joškar-Ola: Marijskij gosudarstvennyj universitet, s. 28-59.

a politologického hľadiska[56]. Pri práci na komparatívnom výskume univerzít v Európe sa budem opierať o vybrané diela popisujúce najmä prvé univerzity. Analýza Bolonského procesu vychádza z primárnych prameňov – politických dokumentov prijatých ministrami do r. 2010.

METODIKA A CIEĽ

Štúdia vychádza z komparatívnej metódy a diachrónneho časového hľadiska, porovnáva vývoj univerzít v priebehu dejín s dôrazom na obdobie stredoveku (vznik prvých univerzít), čiastočne novoveku (formovanie troch typov moderných univerzít) a najmä súčasné dejiny (reforma vysokého školstva v európskych krajinách). Štúdia pracuje s tézou, že súčasné univerzity sú vo svojej podstate rovnakými inštitúciami, ako boli univerzity v stredoveku. Cieľom je zistiť, či a ako Bolonský proces aplikuje stredoveké princípy a politiky akademického života. V prípade zhody by Bolonský proces mal viesť k rovnakému charakteru univerzitného prostredia, ako tomu bolo v časoch prvých univerzít. Pre potreby štúdie budú preto základná organizácia univerzít a univerzitné procesy a činnosti rozdelené do častí: vznik a právne postavenie univerzít, vnútorná štruktúra univerzít a hospodárstvo, štúdium na univerzitách a uznávanie akademických titulov, výskumná činnosť, mobilita a medzinárodný rozmer. Vedľajším cieľom je načrtnúť rozsah a spôsob aplikácie Bolonského procesu v Slovenskej republike.

VÝSLEDKY A DISKUSIA

Definícia Bolonského procesu

Bolonský proces je politicky riadená reforma vysokého školstva v krajinách, ktoré sa k nemu prihlásili dobrovoľne. Reforma bola zavŕšená v r. 2010 zriadením Európskeho vysokoškolského priestoru („European Higher Education Area“, EHEA). Od r. 2010 je proces v konsolidačnej fáze. V spoločnom priestore, ktorý ale nemal byť pevnou geografickou hranicou, mali mať študenti zabezpečení voľný pohyb za štúdiom a akademickí zamestnanci za prácou. Absolventi mali mať automaticky uznané kvalifikácie a diplomy, čo malo uľahčiť ich zamestnanosť. Odvolávka na univerzitnú históriu a tradíciu je zrejmá nielen z názvu procesu, ale aj cieľov. Voľný pohyb študentov a akademikov bol súčasťou univerzitného štúdia už v stredoveku a aktuálne sa k nemu Európa vracia.

[56] *EUA Bologna Handbook. Making Bologna Work* (2006): Berlin: Raabe. Bolonský proces je systematicky analyzovaný v odborných časopisoch, ako sú *The Journal of Higher Education, The Journal of the European Higher Education Area* alebo *The Higher Education Policy*.

Vývoj v Bolonskom procese určuje kolektívne zhromaždenie ministrov zodpovedných za vysoké školstvo, ktoré sa spravidla stretáva každé dva roky. Na rokovaniach boli prijaté politické dokumenty – deklarácie alebo komuniké, ktoré určujú ciele a sumarizujú priebeh procesu. Okrem oficiálnych dokumentov boli vypracované národné správy, analytické a dotazníkové štúdie, štatistiky, ktoré sú rovnako verejne dostupné na oficiálnom webovom sídle EHEA.

I. Vznik a právne postavenie univerzít

Vznik, právne postavenie a fungovanie stredovekých univerzít je veľmi zložitá problematika. Individuálne lokálne podmienky boli pri ich vzniku determinujúcim prvkom. Univerzity vznikli postupne a na princípe zdola nahor. Boli založené na miestach cirkevných škôl, ktoré dosiahli vysoký štandard vzdelávania. Štúdia pracuje so zjednodušeným opisom vývoja stredovekých univerzít - dvoma modelmi univerzitných inštitúcií. Bolonská univerzita fungovala ako vzor pre školy zakladané na juh od Álp a parížska univerzita na sever. Bolonská univerzita je označovaná ako študentská inštitúcia, zatiaľ čo parížska je univerzitou majstrov. Prvé univerzity vznikli v stredoveku ako korporácie (združenia, spolky) poskytujúce *„studium generale“*. Ch. H. Haskins (rev. 1965: 2), citujúc É. Pasquiera, hovoril o začiatkoch univerzity ako o spoločenstve mužov *„built of men“* alebo v pôvodnom texte *„bâtie en hommes“*. Študenti, ktorí boli v meste cudzincami, si založili spoločenstvo na svoju ochranu so štatútom cechu. Výklad slova univerzita znamená skupina alebo spoločenstvo, ako synonymum sa zaužíval výraz korporácia. Neskôr sa termín spresnil, vymedzil sa na cech majstrov a študentov *„universitas societas magistrorum discipulorumque“*. V priebehu rokov bola študentská vrstva už taká významná, že mohla požiadať o ochranu a potvrdenie svojich práv priamo panovníka. V Bologni v r. 1155 dostali študenti formálne práva a privilégia od cisára Fridricha I. Barbarossu, ako dátum vzniku univerzita udáva r. 1088. V Paríži Filip II. August udelil prvé kráľovské privilégium *„chartu“* študentom v r. 1200. Išlo o výnimku a potvrdenie špeciálneho zaobchádzania pre študentov a ich sluhov pred súdom. Keďže majstri boli vylúčení zo študentského cechu, sformovali svoj vlastný cech, pre ktorý sa zaužíval termín *„collegium doctorum“*. Práva a privilégia *„studium generale“* potvrdzoval pápež. Ch. H. Haskins (rev. 1965: 15–16) a A. Gierysztor (1992: 108–113) zhodne tvrdia, že pápežská bula z r. 1231 pre parížsku univerzitu potvrdila študentom výnimku pred súdom. Udelenie buly pápežom garantovalo uznanie vzdelania a titulov v celom kresťanskom svete. Pápeži ponechali univerzitám právo zriaďovať programy, určovať obsah štúdia, skúšky, platy pre majstrov a pedelov, vzájomnú

pomoc, štruktúru univerzitných úradníkov, disciplinárne záležitosti, oblečenie a ubytovanie. J. Verger (1992: 58) potvrdzuje, že rozsah akademickej slobody a autonómie bol už značný. Najvyššou autoritou univerzity bol pápež, resp. jeho zástupca kancelár. M. Svatoš (1995: 65) uvádza, že v právomoci pražského arcibiskupa - kancelára pražskej univerzity bolo udeľovať povolenia na výučbu, cirkevný dozor nad promóciami a bol nasledujúcou inštanciou pri odvolaní sa proti rozhodnutiu rektora.

Prvé univerzity v Európe boli založené na princípe *„bottom up“*, zatiaľ čo berlínska univerzita, ktorá sa stala vzorom moderných európskych univerzít zakladaných a reformovaných v novoveku, bola založená ako *„top down“* inštitúcia na príkaz pruského kráľa Fridricha Wilhelma. Od obdobia novoveku univerzity nevznikali spontánne, ale boli to predstavitelia štátnej moci, ktorí zakladajúcimi listinami zriaďovali univerzity podľa potrieb štátu.[57]

Koncom 80. rokov bola v akademickom prostredí prijatá Magna Charta Universitatum, ktorá definovala základné princípy univerzity: akademickú slobodu a inštitucionálnu autonómiu. Akademická sloboda má byť predpokladom nezávislého hľadania pravdy a prekážkou proti (nevhodnému) zasahovaniu štátu a záujmových skupín do univerzitnej suverenity. Listina sa opierala aj o humboldtovu koncepciu prepojenia vzdelávania a výskumu a stala sa „zlatým štandardom“ pre univerzity, ktoré sa podpisom charty prihlasujú k zásadným princípom. Bolonský proces sa v Bolonskej deklarácii o jedenásť rokov neskôr prihlásil k týmto zásadným princípom, rovnako ako k cieľom a nástrojom deklarovaným v Sorbonnskej deklarácii (1998). Na Berlínskej konferencii v r. 2003 bolo potvrdené postavenie univerzít ako verejného dobra *(„public good“)* (Berlínske komuniké). Išlo o reakciu na prebiehajúce rokovania o voľnom pohybe tovarov a služieb (*„General Agreement on Trade and Services, GATS“*). Takéto chápanie univerzít pochádza zo stredoveku, kedy boli poplatky za vzdelávanie odmietané, pretože veda a vzdelanie mali pochádzať od Boha.

V tejto časti treba venovať pozornosť kritériu kvality, ktoré má v súčasnosti iný charakter ako v stredoveku. V čase prvých univerzít bola kvalita neoddeliteľnou súčasťou vzdelávania, ale nebola posudzovaná ako samostatná kategória. Bolonská univerzita mala výborné renomé v štúdiu rímskeho práva, parížska univerzita v štúdiu kanonického práva, v Montpellier bolo uznávané štúdium medicíny. V súčasnosti sú kvalita a efektívnosť so

[57] Podrobnejšie porovnanie troch modelov kreovaných v novoveku, a to napoleonsky model, humboldtov model a Oxbridge bolo publikované v práci ŠIMA, K. – PABIAN, P. (2013): *Ztracený Humboldtův ráj. Ideologie jednoty výzkumu a výuky ve vysokém školství.* Praha: Slon.

silným neoliberálnym nábojom základnými princípmi modernej univerzity. V rámci Bolonského procesu je kvalita považovaná za jeden z pilierov EHEA. Od začiatku reformy bola podporovaná európska spolupráca v procesoch zabezpečovania kvality s výhľadom na vypracovanie porovnateľných kritérií a metodológií (Bolonská deklarácia). Preto vznikla Európska asociácia hodnotiacich agentúr *(„European Network for Quality Assurance in Higher Education", ENQA*), ktorej úlohou bolo podporovať európsku spoluprácu v oblasti zabezpečovania kvality a podporovať vzájomnú dôveru. ENQA spolu s ďalšími partnermi dostala v Berlíne v r. 2003 mandát vypracovať európske normy a smernice pre oblasť kvality *(„Standards and Guidelines for Quality Assurance in EHEA", ESG*). Neskôr vznikol Register európskych agentúr („*European Register of Quality Assurance Agencies", EQAR*), ktorý eviduje nezávislé hodnotiace agentúry pracujúce v súlade s európskymi normami a smernicami. Rozhodnutia týchto agentúr sú platné aj v ostatných krajinách EÚ. Tieto aktivity sa diali v súlade s deklarovaným zámerom rozvíjať hodnotenie kvality na inštitucionálnej, národnej a európskej úrovni. Zároveň bol potvrdený základný princíp zodpovednosti univerzít za poskytované štúdium (Berlínske komuniké).

Na Slovensku zatiaľ nie sú ESG plne aplikované v praxi. Akreditačná komisia nie je plnoprávnym členom ENQA, pretože nie je nezávislou agentúrou. Nemá právnu subjektivitu a jej rozhodnutia majú charakter odporúčaní pre ministra školstva. Na Slovensku platí od r. 1992 akreditácia študijných programov, ktoré musia spĺňať minimálne kritériá na kvalitu stanovené ministerstvom školstva. Vo vysokoškolskom zákone aplikujúcom bolonskú reformu z r. 2002 bol zavedený ďalší nástroj zabezpečovania kvality a to komplexná akreditácia, ktorá okrem iného mala slúžiť aj na kategorizáciu vysokých škôl.[58] Účasť študentov na hodnotení je formálne ukotvená v zákone prostredníctvom hodnotiacich dotazníkov. Vysoké školy pre posledný cyklus komplexnej akreditácie zaviedli vnútorné systémy hodnotenia kvality, pričom Akreditačná komisia mala hodnotiť ich funkčnosť, čo je výrazný krok smerom k zodpovednosti univerzít za poskytované štúdium a je v súlade s ESG.

II. Vnútorná štruktúra univerzít a hospodárstvo

Univerzity v stredoveku boli hierarchicky organizované. Skladali sa z viacerých organizačných zložiek, ktoré mali vlastné riadenie a ekonomickú samosprávu. Výrazným organizačným prvkom prvých univerzít boli národy *„nationes"*. Ch. H. Haskins (rev. 1965: 15-16) tvrdil, že táto forma sa prvýkrát objavila na parížskej univerzite, kde boli magistri

[58] Druhé kolo komplexných akreditácií sa uzatvára práve v r. 2015 a 2016. Správa z hodnotenia prvej skupiny 22 vysokých škôl je dostupná na webovom sídle Akreditačnej komisie http://www.akredkom.sk/.

slobodných umení najpočetnejší a zoskupili sa do národov na základe teritoriálneho a nie národnostného princípu. A. Gieysztor (1992: 114) špecifikuje, že ich členmi boli magistri z fakulty umení a majstri z vyšších fakúlt s titulom z umení. Ich zhromaždeniu predsedal *„proctor“* (univerzitný úradník) volený na jeden rok, často opakovane. V Paríži sa sformovali podľa Ch. H. Haskinsa (rev. 1965: 16) štyri národy: francúzsky, normandský, pikardský a anglický neskôr známy ako nemecký. M. Svatoš (1995: 64) menuje štyri národy na pražskej univerzite: český, saský, bavorský a poľský. J. Verger (1992: 39–40) popisuje funkciu národov ako jednoduchý systém na organizovanie kolegov a inokedy ako nezávislé univerzitné inštitúcie. Zástupcovia národov si volili rektora (*„rectores“*). V začiatkoch mal podľa Ch. H. Haskinsa (rev. 1965: 16) rektor na parížskej univerzite mandát, ktorý trval len 3 mesiace a volili ho študenti zoskupení do štyroch národov. Na Pražskej univerzite podľa Štemberkovej (1995:12) bol rektor volený na rok, neskôr už len na polroka. Voľby sa konali pravidelne na deň sv. Juraja (24. apríla) a sv. Havla (16. októbra). H. Rashdall (1895: 326): odvodzuje posilnenie postavenia rektora ako hlavy univerzity od *„power of the purse“*, teda od skutočnosti, že mal v rukách pokladnicu. Rektor reprezentoval univerzitu, predsedal jej rade, zvolával univerzitné zhromaždenia, jemu študenti skladali prísahu.

Ďalšou organizačnou štruktúrou, ktorá pretrvala do dnešných dní, boli fakulty na čele s volenými dekanmi. A. Gieysztor (1992: 111–112) vysvetľuje pôvod slova dekan z latinského *„decanus“* teda vodca desiatich mužov. Funkcia dekana sa podľa neho objavila neskôr ako funkcia rektora, bola nižšia v poradí, ale dekani neboli podriadení rektorovi. Kontrolovali výučbu a predsedali skúškam, hoci právo dohľadu patrilo vrchnému cirkevnému hodnostárovi. Na fakultách sa vyučovalo, konali sa skúšky, fakulty mali právomoc udeľovať tituly. Fakulty mali významnejšie postavenie na univerzitách, ktoré nemali národy, alebo kde národy nemali silné postavenie. Existovali prípady, keď boli univerzita a fakulta prakticky synonymá.

Koncom 12. st. v Paríži a v 2. pol. 13. st. v Anglicku vznikli univerzitné kolégiá (*„university colleges“*). Poslaním kolégií bolo poskytovať ubytovanie pre študentov a majstrov. Ich rozvoj nastal v čase nárastu počtu študentov a praktickej potreby starostlivosti o nich. J. Verger (1992: 60-62) odvodzuje spôsob ich organizácie od usporiadania žobravých reholí. Posilnenie ich pozície vidí v postupnom náraste hospodárskeho zázemia, budovaní a rozširovaní knižníc, čo im umožnilo poskytovať progresívne formy štúdia. Kolégiá zakladali šľachtici, vysokí úradníci, cirkevní hodnostári alebo vladári a postupne sa sformovali na privilegované inštitúcie, ktoré slúžili svojim členom, ponúkali im najlepšie podmienky pre prácu a štúdium. Kolégiá sa postupne dostali do konfliktu s fakultami, ktorým ostávalo len

právo udeľovať tituly, ale celý akademický život prebiehal na kolégiách.

Na čele univerzity stál zástupca pápeža, anglický termín *„chancellor“* môžeme preložiť ako kancelár, keďže išlo o cirkevného hodnostára. Pojem kancelár ako ekvivalent rektora sa používa v britskom univerzitnom sektore aj dnes. Hierarchický systém stredovekej univerzity tvorili kancelár z titulu svojej cirkevnej funkcie ako zástupca pápeža, volený rektor, ktorým bol v Paríži jeden z majstrov fakulty umení (v prípade Bolonskej univerzity ním mohol byť aj študent), volený dekan, ktorým bol vždy jeden z majstrov. Najvyšším akademickým samosprávnym orgánom bolo univerzitné zhromaždenie, ktoré sa stretávalo dvakrát do roka. De facto bolo riadenie univerzít v rukách majstrov.

Prvé univerzity sa vyvíjali postupne tým, ako sa vymedzovali voči svetskej a cirkevnej vrchnosti. Každá univerzita si tvorila svoju hospodársku základňu a štruktúru vo svojich lokálnych podmienkach. V prvých dvoch storočiach bolo ich hospodárske zázemie minimálne. A. Gieysztor (1992: 133–134) hovorí o dvoch typoch univerzitných príjmoch: interných a externých. Interné zdroje tvorili poplatky (*„collecta“*) za štúdium, skúšky, pokuty, dobročinné dary, peniaze vyzbierané národmi, ktoré však nedokázali pokryť všetky náklady na chod univerzity. Externé zdroje predstavovali cirkevné benefíciá, platy pochádzajúce od kráľa, kniežat, miest, dary a dedičstvá, príspevky a dotácie. Univerzitní majstri v prvých storočiach nedostávali platy za výučbu a preto mali okrem pedagogickej činnosti ďalšie zamestnanie alebo príjmy. Boli buď kňazmi alebo cirkevnými hodnostármi, úradníkmi, či v prípade lekárov mávali vlastnú prax.

Kancelár, rektor, dekan, fakulta, univerzitné kolégiá ostali v akademickom živote dodnes. Obdobou politiky *„nationes“* je v súčasnosti účasť študentov na akademickej samospráve a ich dosah na riadenie univerzity. Študenti boli oficiálne prizvaní k Bolonskému procesu prostredníctvom svojej európskej organizácie r. 2001 a okamžite začali upozorňovať na absenciu sociálneho aspektu v reforme. Do r. 2005 bol však sociálny rozmer len formálnou súčasťou procesu. Okrajovo sa v politických dokumentoch spomína zvýšená účasť študentov na akademickej samospráve, či študijné a ubytovacie podmienky pre študentov. Dôvodom pre marginalizáciu problému, ako uvádza Berlínske komuniké, bol nedostatok adekvátnych údajov o problematike. Hoci bolo v Bergene vyhlásené, že sociálny rozmer je jednou z podmienok atraktívnosti a konkurencieschopnosti EHEA, prísľub ministrov, že poskytnú kvalitné vysokoškolské vzdelávanie pre všetkých, vyznieva nejasne a formálne. Naopak pozornosť politikov sa začala viac upriamovať na sociálne znevýhodnené skupiny. Študentom z tohto prostredia mala byť poskytovaná finančná a hospodárska pomoc a poradenské služby s cieľom zlepšiť ich prístup k vzdelaniu (Bergenské komuniké). Do r. 2020 majú jednotlivé

štáty stanoviť počty študentov zo znevýhodnených skupín (Leuvenské komuniké), ktorým umožnia prístup k vysokoškolskému vzdelaniu.

Sociálna dimenzia má skôr deklaratívny a formálny charakter. Je priamoúmerne závislá od finančnej kondície jednotlivých štátov. Na Slovensku sa v jej rámci vyprofilovali dve agendy a to podpora účasti študentov na riadení vysokej školy prostredníctvom členstva v akademickom senáte univerzity a fakulty, kde je ich postavenie naozaj výrazné. Tiež v nominovaní člena správnej rady, ale aj účasť študentov na procese komplexnej akreditácie. Druhou agendou sú študenti so špecifickými potrebami, kde ministerstvo školstva podporilo vznik dvoch špeciálnych pedagogických pracovísk na podporu ich štúdia v Bratislave a Košiciach.

III. Štúdium na univerzitách a uznávanie akademických titulov

Bolonská univerzita bola centrom obnoveného záujmu o rímske právo. Parížska univerzita sa preslávila štúdiom teológie a kanonického práva. Okrem toho sa na stredovekých univerzitách vyučovala medicína (jediná *„ars mechanica“*, ktorá sa mohla podľa W. Rüegga (1992: 28) študovať na univerzitách v stredoveku) a ako základ sedem slobodných umení *„artes liberales“*. Sedem slobodných umení sa delilo na *„trivium“* (pozostávalo zo štúdia gramatiky, rétoriky a logiky) a *„kvadrium“* (tvorilo štúdium aritmetiky, geometrie, astronómie a hudby). Za plnohodnotnú bola považovaná inštitúcia poskytujúca štúdium na štyroch fakultách. V dnešnom chápaní hovoríme o filozofickej, teologickej, právnickej a lekárskej fakulte. Základným vzdelaním v stredoveku bolo sedem slobodných umení, ktoré študenti absolvovali najčastejšie alebo ako prvé. Až potom zvykli pokračovať v štúdiu v niektorom z ďalších odborov. Podobne o 600 rokov neskôr kládol Wilhelm von Humboldt dôraz pri vzniku berlínskej univerzity na štúdium filozofie. Najvýznamnejšie, najviac oceňované v stredoveku bolo štúdium teológie.

Jazykom vzdelancov, diplomatov, cirkvi, ale aj vyučujúcim jazykom na všetkých univerzitách bola latinčina. Prvé univerzity boli zložením študentov a majstrov kozmopolitné, čo umožňovala práve latinčina ako univerzálny jazyk vzdelávania. Štúdium na stredovekej univerzite malo charakter priamej interakcie študenta a učiteľa počas prednášok a cvičení. Keďže knihy (v tomto období hovoríme o rukopisoch, ale aj inkunábuly a neskôr tlačené knihy) boli veľmi drahé a knižnice ešte neboli bežnou súčasťou univerzít, tradičnou formou štúdia bolo memorovanie. Dôležitá bola aj rétorika a umenie dišputy, pričom účasť na dišputách bola pre študentov povinná. Záverečná skúška mala tiež formu dišputy.

Úspešní absolventi získali tituly, ktoré sú dodnes udeľované univerzitami. Tituly *„magister“* a *„doctorate“* boli pôvodne synonymá, vo Francúzsku bol zaužívaný aj titul *„license“*. *„Magister Artium“* bol kvalifikovaný učiteľ liberálnych vied a *„Doctorate“* bol učiteľ práva. Štandardné akademické hodnosti a organizácia univerzity boli podľa Ch. H. Haskinsa (rev. 1965: 2–11) sformované v Bologni. Pre vstup do cechu učiteľov bola potrebná kvalifikácia podmienená skúškou. Podľa Ch. H. Haskinsa (rev. 1965: 15–16) bola licencia učiť (*„licentia docenti“*) prvou formou akademickej kvalifikácie. W. Rüegg (1992: 21, 23) hovorí o formálne udelenom práve vykonávať nezávislé akademické prednášky.

Bolonský proces sa vo svojej podstate najviac zaujíma o túto časť stredovekého univerzitného života. Harmonizáciu jednotlivých vysokoškolských sektorov mala zabezpečiť nová štruktúra štúdia, ktoré sa po anglo-americkom vzore mala diverzifikovať do r. 2005 na dva stupne *„undergraduate“* a *„graduate“*, ako aj aplikácia kreditového systému pre prenos a hodnotenie výsledkov štúdia. *„Undergraduate“* je štúdium I. stupňa, pre ktoré sa zaužíval termín bakalárske štúdium. Minimálna dĺžka trvania bola explicitne určená na 3 roky. Absolvent má získať titul bakalára. *„Graduate“* reforma charakterizuje ako štúdium, ktoré vedie k titulu magistra (*„master“*) a/alebo doktora vied (*„doctorate“*) (Bolonská deklarácia). Táto štruktúra vo svojej podstate vychádza zo stredovekého modelu štúdia. Taktiež sa otvorene podporovala orientácia na študenta alebo *„student centred“* vzdelávanie, teda výraznejšia interakcia medzi učiteľom a študentom. V r. 2003 bolo do Bolonského procesu včlenené doktorandské vzdelávanie ako 3. stupeň štúdia. Zároveň bola opustená pôvodná myšlienka, že *„graduate“* štúdium môže viesť k magisterskému alebo doktorskému titulu. Bola prijatá hierarchia titulov od bakalára cez magistra po doktora filozofie. Systém štúdia v Európe nemal byť unifikovaný, malo byť ponúkané štúdium s rozdielnou orientáciou (akademickou alebo profesijnou) a rozdielnymi profilmi (Pražské komuniké). Samotná politika dvoch a neskôr troch stupňov európske vysoké školstvo unifikovala, pretože sa plošne aplikuje v celej Európe.

Získané vzdelanie vyjadrené titulmi má byť ľahko čitateľné a porovnateľné, aby bola podporená mobilita študentov a zamestnateľnosť absolventov a tiež medzinárodná atraktívnosť európskych univerzít (Bolonská deklarácia). V priebehu reformy sa ukázalo, že bakalárke štúdium je v mnohých európskych krajinách umelým prvkom aplikovaným do sektora vysokého školstva. Ministri museli v r. 2005 apelovať na vlády, vysoké školy a sociálnych partnerov, aby viedli dialóg o krokoch na zvýšenie zamestnateľnosti bakalárov, vrátane vhodných pracovných pozícií vo verejných službách (Bergenské komuniké). V r. 2003 bola prijatá podmienka, že všetky krajiny, ktoré sa chcú zapojiť do procesu, musia

oficiálne pristúpiť k Dohovoru o uznávaní kvalifikácií týkajúcich sa vysokoškolského vzdelávania v európskom regióne (Berlínske komuniké).

Ďalší nástroj zavedený do vysokoškolských sektorov bol Európsky kvalifikačný rámec pre vysoké školstvo, ktorý opisuje kvalifikácie prostredníctvom pracovnej záťaže, úrovne, vzdelávacích výsledkov, kompetencií a profilu vzdelania (Berlínske komuniké). Účastnícke štáty mali vypracovať národné kvalifikačné rámce kompatibilné s európskym rámcom do r. 2007. V čase rokovaní v Bergene finalizovala príprava Európskeho kvalifikačného rámca pre celoživotné vzdelávanie a preto ministri priamo v komuniké požiadali Európsku komisiu, aby bol jej rámec kompatibilný s rámcom pre vysoké školstvo (Bergenské komuniké). Kvalifikačný rámec pre celoživotné vzdelávanie je obmedzený na členské krajiny EÚ, zatiaľ čo Bolonský proces už v Bergene presiahol hranice Európy. Tieto dva nástroje mali umožniť vertikálnu a horizontálnu mobilitu študentov a najmä zamestnateľnosť *„high skilled“* absolventov v Európe.

Na Slovensku bolo vysokoškolské štúdium diverzifikované zákonom o vysokých školách v r. 2002. Veľkým nedostatkom slovenskej reformy ostáva slabá uplatniteľnosť bakalárov na trhu práce. Dokonca aj v štátnom a verejnom sektore je ukončené vysokoškolské vzdelanie 2. stupňa podmienkou výberových konaní. Väčšina bakalárov navyše okamžite pokračuje v štúdiu na 2. stupni, ale aj 3. stupni na rovnakej škole. V aktuálnom komentári Inštitútu vzdelávacej politiky D. Martinák (2016) hovorí, že bakalári obsadzujú skôr pracovné miesta, ktoré nevyžadujú vysokoškolské vzdelanie. Kladne treba hodnotiť možnosti, ktoré majú slovenskí študenti v rámci európskych programov, ako bol Erasmus a dnešný Erasmus+. Štúdium v zahraničí je finančne náročné a bez materiálnej a organizačnej podpory by nemohli študenti študovať v zahraničí v takom počte. Ďalšou slabinou vysokého školstva na Slovensku je skutočnosť, že vysoké školy neponúkajú profesionálne orientované bakalárske štúdium. Tieto nedostatky vedú k tomu, že proces nie je ukončený a že vysoké školstvo, ktoré aj vďaka prevzdelávaniu študentov trpí nedostatkom finančných prostriedkov, kritizuje podnikateľský sektor.

IV. Mobilita a medzinárodný rozmer univerzít

H. De Ridder-Symoens (1992: 280–285) konštatovala záľubu stredovekých ľudí v cestovaní. Cestovanie za štúdiom alebo výučbou označuje termínom akademická púť (*„peregrinatio academica“*). Treba zdôrazniť, že na univerzitách neštudovali veľké počty obyvateľstva, záujemcovia o štúdium museli precestovať veľké vzdialenosti, aby nakoniec žili v cudzom prostredí. Takýto rozvoj medzinárodného univerzitného štúdia trval do konca 14. st.

Počas celého 15. st. študenti dávali prednosť skôr štúdiu vo vlastnej krajine. V tomto období boli už založené univerzity v každom stredovekom štáte.

Študenti a majstri mali výnimočné postavenie v stredovekej spoločnosti už od čias prvých univerzít. Podľa H. De Ridder-Symoens (1992: 302–303) ich panovníci ochraňovali, garantovali im privilégiá ako odúmrť, ochranu pred clami, mýtom a inými poplatkami počas cesty za štúdiom, ochranu na súdoch, kontrolu poplatkov za prenájom a ceny potravín. Neexistovali žiadne formálne prekážky mobility, jednotný vyučovací jazyk v celom kresťanskom svete podporoval mobilitu, zároveň na univerzitách existovali programy udeľujúce rovnaké tituly a jednotný skúškový systém umožňoval študentom plynule pokračovať v štúdiu na rôznych univerzitách. Pápežské buly garantovali uznanie štúdia a titulov v celom kresťanskom svete. Tradičný európsky model stredovekej univerzity pretrval podľa W. Rüegga (2004: 4) do obdobia francúzskej revolúcie, pretože európske univerzity mali dovtedy viac menej rovnakú štruktúru a vyučovali to isté rovnakými metódami. Rozdiel bol len v tom, či mali katolíckeho alebo protestantského ochrancu.

Akademická mobilita bola typická pre Európu aj v novoveku. Nemecké univerzity v 19. st. vďaka humboldtovej koncepcii jednoty výskumu a vzdelávania lákali zahraničných študentov. Európske univerzitné vzdelávanie v 19. st. bolo lákavé pre celý svet a bolo preň vzorom. Strata atraktívnosti Európy pre študentov z ostatných kontinentov bola tiež jedným z motívov, aj keď nie hlavným, k naštartovaniu európskej reformy koncom 20. st.

Mobilita študentov a akademikov je jedným z pôvodných cieľov Bolonského procesu. Študentom sa má umožniť prístup k štúdiu a výchove a s tým súvisiacimi službami v EHEA. Učitelia, výskumníci a administratívny personál majú mať prístup a akceptované obdobie, ktoré strávia vyučovaním, skúmaním alebo prácou v EHEA (Bolonská deklarácia). Účasť na mobilite má rôzne dôvody. Okrem samotného štúdia je to aj osobnostný rozvoj, rozvoj medzinárodnej spolupráce jednotlivcov a inštitúcií, zvyšovanie kvality vysokého školstva a výskumu, zlepšenie možnosti zamestnať sa. Akademická mobilita zdôrazňuje európsky rozmer reformy (Londýnske komuniké). Mobilitu však brzdia mnohé zábrany – na vysokých školách je to v niektorých prípadoch odmietanie uznať získané kreditov v zahraničí, legislatívne prekážky, sociálne prekážky súvisiace so zdravotným poistením, dôchodkovým systémom a pod. Hoci sa ministri zaviazali odstrániť všetky prekážky, ide o tak zložitý proces, že sa to doteraz plne nepodarilo. Mobilita je tiež jeden z najpopulárnejších prvkov univerzitného života. Európske programy podporujúce mobilitu ako Erasmus a Erasmus+ sú

najúspešnejšie a najviditeľnejšie projekty EK.[59] Aby sa mobilita stála skutočnosťou bol v rámci Bolonského procesu podporený Európsky systém prenosu a zhromažďovania kreditov (*„European Credit Transfer and Accumulation System“*, ECTS) alebo s ním kompatibilný systém. Zároveň bol v rámci Európskej únie zavedený Dodatok k diplomu (*„Diploma Supplement“*) ako ďalší nástroj na uľahčenie mobility.

Nedostatkom európskej mobility sú stále existujúce prekážky uznávania časti alebo celého štúdia a tiež nerovnomerná mobilita medzi jednotlivými krajinami EHEA. Možnosť absolvovať časť štúdia na inej vysokej škole v zahraničí alebo v SR je zakotvená vo vysokoškolskom zákone. Kreditový systém bol na Slovensku aplikovaný vyhláškou v r. 2002 a novelizovaný v r. 2013, používa sa systém ECTS. Slovensko patrí do skupiny krajín, ktoré vysielajú do zahraničia viac študentov ako prijímajú.

V. Vedecká činnosť univerzity

Stredoveká spoločnosť bola kresťanská, viera bola v centre pozornosti človeka a komunity. Scholastika mala výnimočné postavenie aj na univerzitách. Štúdium teológie bolo považované za najvýznamnejšie, zároveň sa študovalo najdlhšie. Veda, vedecká činnosť neboli do novoveku samostatnou činnosťou na univerzitách, ale súčasťou akademického života, ktoré však bolo limitované Bibliou a jej výkladom. Treba si tiež uvedomiť nebezpečenstvo hroziace každému, kto prekročil túto hranicu. Takým príkladom môžu byť osudy Giordana Bruna alebo Galilea Galileiho. Akademici sa súčasne venovali viacerým oblastiam skúmania, boli filozofmi a astronómami alebo teológmi a pod. Humanizmus a renesancia, následne novovek a nová koncepcia výkladu sveta a poňatia rozumu umožnili zmeny a rozvoj vedy.[60]

Sekularizácia univerzít sa prvýkrát objavila v novoveku, na prelome 18. a 19. storočia. Vtedy sa začali formovať tri typy moderných univerzít. Prvým modelom bola napoleonská univerzita, ktorá bola aj prvou modernou sekulárnou štátnou inštitúciou. E. Višňovský (2014: 35–36) považuje za charakteristický prvok tohto modelu podriadenosť školstva politickej moci a jeho výraznú byrokratizáciu. Poslaním univerzity bolo profesionálne vzdelávanie a výchova úradníkov pre cisársky režim. Vo Francúzsku bolo vzdelávanie oddelené od výskumu, resp. výskum bol na vysokých školách vykonávaný len v nevyhnutnej

[59] Pozri aj Tlačová správa Európskej komisie z 8. 7. 2013 Program Erasmus prekročil hranicu 3 miliónov študentov [cit. 21. 3. 2016]. Dostupné z http://europa.eu/rapid/press-release_IP-13-657_sk.htm.
[60] O novovekej filozofii pozri LEŠKO, V. – MIHINA, F. et al. (1993): *Dejiny filozofie*. Bratislava: Iris, s. 120–209.

miere, pretože tam existovala tradícia akadémie vied.[61]

Revolučnou preto bola až myšlienka nemeckých intelektuálov zoskupených okolo Wilhelma von Humboldta, ktorí prišli s jednotou výskumu a vzdelávania, ktorú materializovali v novozaloženej Berlínskej univerzite r. 1810. S. Michelsen (2010: 151) konštatuje, že koncepcia jasne formulovala jednotu výskumu a vzdelávania, ideu akademickej slobody. Koncepcia univerzity ako výskumnej inštitúcie, kde malo vzdelávanie prostredníctvom výskumu primát bola v protiklade s francúzskym modelom. Táto koncepcia ovplyvnila aj vývoj univerzít na americkej pevnine a odtiaľ bola exportovaná späť na európsku pevninu na Britské ostrovy. Naopak K. Šima a P. Pabian (2013) považujú koncepciu jednoty výskumu a vzdelávania za utópiu, hoci dominovala v diskurze o vysokom školstve, nikdy nebola zavedená do praxe. V Británii sa dlhodobo od stredoveku formoval model trhovej univerzity, tiež sa zaužíval výraz Oxbridge. Výraznou postavou britskej univerzitnej reformy bol kardinál John H. Newman, ktorý usiloval o náboženskú obrodu v akademickom živote a ktorý je autorom slávneho diela Idea univerzity (1852).

Veda a výskum sa dostali do záujmu Bolonského procesu a jeho aktérov až na konferencii v Berlíne v r. 2003, kedy sa prvý krát hovorilo o užšom prepojení EHEA a Európskeho výskumného priestoru („*European Research Area*“, ERA) v prospech vybudovania Znalostnej Európy („*Knowledge Europe*“).[62] Proces začlenil doktorandských kandidátov do reformy, doktorandské štúdium bolo v hierarchii postavené na tretí a najvyšší stupeň vysokoškolského vzdelávania. Má byť založené na originálnom výskume, dĺžka jeho trvania v dennej forme je určená na 3 až 4 roky. Spojenie výučby a výskumu je najvýraznejšie prítomné práve v treťom stupni. Pozornosť bola upriamená aj na interdisciplinárny výskum a začlenenie prenosných zručností („*transferable skills*“) do kurikula, pretože univerzity majú vychovávať doktorandov nielen pre akademickú prácu, ale aj pre ostatné sektory. Dokonca bola deklarovaná potreba zvýšiť počty absolventov tretieho stupňa, ktorí by sa profesionálne ďalej venovali výskumu. Okrem iného sa v oficiálnom komuniké spomína potreba rastu financovania výskumu na európskych univerzitách (Berlínske komuniké). V žiadnom z prijatých bolonských dokumentov do r. 2010 sa nehovorí o aplikácii kreditového systému

[61] Dňa 22. 12. 1665 bola zriadená absolutistickým panovníkom Ľudovítom XIV. Kráľovská akadémia vied (Académie royale des sciences). V r. 1793 ju zrušil Konvent a obnovená bola už v r. 1795 ako Národný ústav vied a umení. Pôvodné meno a autonómiu získala v čase reštaurácie v r. 1816. V r. 1835 bola transformovaná na Francúzsky inštitút – Akadémia vied (l'Institut de France – l' Académie des sciences). Prvou akadémiou však bola Accademia dei Lincei založená v roku 1603 v Ríme [cit. 1. 1. 2016]. Dostupné z http://www.academie-sciences.fr/fr/350-ans/bientot-350-ans.html.

[62] Kritický filozofický traktát o vedomostnej spoločnosti podáva K. P. LIESSMANN (2009): Teorie nevzdělanosti. Omyly společnosti vědění. Praha: Academia.

v treťom stupni. Dokonca bola odmietnutá prílišná regulácia doktorandského vzdelávania (Bergenské komuniké).

Na Slovensku je doktorandské štúdium definované vysokoškolským zákonom ako tretí stupeň vysokoškolského štúdia, ktorý musí vychádzať z originálneho výskumu. Štúdium je regulované a bol doň aplikovaný kreditový systém. Denní doktorandi sú študentmi vysokej školy, dostávajú štipendiá, ale počas štúdia musia plniť aj pedagogické povinnosti ako zamestnanci, externí študenti ich plniť môžu.[63]

ZÁVERY

Pri porovnaní vývoja prvých univerzít v stredoveku, univerzitných dejín v novoveku a reformy odohrávajúcej sa vo vysokom školstve od konca 20. st. môžeme konštatovať, že Bolonský proces sa nimi skutočne inšpiroval, dokonca sa formálne usiluje o návrat k historickým koreňom. Akademické slobody a autonómia ako piliere vysokého školstva, na ktoré sa odvoláva aj Magna Charta Universitatum, boli budované na univerzitách od stredoveku. Bolonský proces sa inšpiroval princípmi stredovekých univerzít, ich kozmopolitným charakterom, akademickou mobilitou, úsilím o celoeurópsku uplatniteľnosť absolventov, ako aj štruktúrou štúdia. Bolonský proces ďalej podporuje koncepciu jednoty výskumu a vzdelávania predovšetkým v doktorandskom vzdelávaní. Nástroje procesu sú však moderné, vychádzajú z anglo-americkej univerzitnej tradície a zavádzajú neoliberálne politiky efektívnosti a kritéria kvality do celého spektra akademického života, pretože aspekt dôvery v európskom vysokom školstve stále absentuje. Výsledkom procesu je tak postupne sa unifikujúci akademický model modernej európskej univerzity, ktorý chce ako celok konkurovať najmä americkému vysokému školstvu v globalizovanom vysokoškolskom trhu.

[63] Viac o doktorandskom vzdelávaní v ČIKEŠOVÁ, M. – KROPIL, R. (2015): Doktorandské štúdium na Slovensku – vízia a kroky potrebné na jej realizáciu. Čo hovorí Bolonský proces? *Revue spoločenských a humanitných vied* [on-line], III, č. 1. Dostupné z http://revue.vsdanubius.sk/rocnik_3_cislo_1_2015.

Tab. č. 1: Chronológia Bolonského procesu.

Miesto rokovania / vyhlásenie	Dátum prijatia	Krajiny pristupujúce do procesu
Bolonská deklarácia	19. 6. 1999	Rakúsko, Belgicko (flámske a valónske), Česká republika, Bulharsko, Estónsko, Dánsko, Francúzsko, Fínsko, Nemecko, Maďarsko, Grécko, Írsko, Island, Lotyšsko, Taliansko, Luxembursko, Litva, Holandsko, Malta, Poľsko, Nórsko, Rumunsko, Portugalsko, Slovinsko, Slovensko, Švédsko, Španielsko, Veľká Británia, Švajčiarsko
Pražské komuniké	19. 5. 2001	Chorvátsko, Cyprus, Turecko
Berlínske komuniké	19. 9. 2003	Albánsko, Andorra, Bosna a Hercegovina, Vatikán – Svätá stolica, Rusko, Srbsko a Čierna hora a Macedónska republika
Bergenské komuniké	19.–20. 5. 2005	Arménsko, Azerbajdžán, Gruzínsko, Moldavsko a Ukrajina
Londýnske komuniké	18. 5. 2007	Čierna hora
Leuvenské komuniké	28.–29. 4. 2009	
Deklarácie z Budapešti – Viedne	12. 3. 2010	Kazachstan
Bukureštianske komuniké	26.–27. 4. 2012	
Jerevanské komuniké	14. 15. 5. 2015	

POUŽITÁ LITERATURA A INFORMAČNÍ ZDROJE

1. Bergenské komuniké [cit. 15. 3. 2016]. Dostupné z http://www.ehea.info/Uploads/Declarations/Bergen_Communique1.pdf.
2. Berlínske komuniké [cit. 11. 3. 2016]. Dostupné z http://www.ehea.info/Uploads/Declarations/Berlin_Communique1.pdf.
3. Bolonská deklarácia [cit. 11. 3. 2016]. Dostupné z http://www.ehea.info/Uploads/Declarations/BOLOGNA_DECLARATION1.pdf.
4. ČIKEŠOVÁ, M. – KROPIL, R. (2015): Doktorandské štúdium na Slovensku – vízia a kroky potrebné na jej realizáciu. Čo hovorí Bolonský proces? *Revue spoločenských a humanitných vied* [on-line], III, č. 1. Dostupné z http://revue.vsdanubius.sk/rocnik_3_cislo_1_2015.
5. DE RIDDER-SYMOENS, H. (1992): Mobility. In: Rüegg, W. (general editor): *A History of the University in Europe. Vol. 1 Universities in the Middle Ages.* Cambridge: Cambridge University Press.
6. GIERYSZTOR, A. (1992): *Management and resources.* In: Rüegg, W. (general editor): *A History of the University in Europe. Vol. 1 Universities in the Middle Ages.* Cambridge: Cambridge University Press.
7. HASKINS, Ch. H. (rev. 1965): *The Rise of Universities*. Ithaca & London: Cornell University Press.
8. Leuvenské komuniké [cit. 16. 3. 2016]. Dostupné z http://www.ehea.info/Uploads/Declarations/Leuven_Louvain-la-Neuve_Communiqu%C3%A9_April_2009.pdf.
9. Londýnske komuniké [cit. 13. 3. 2016]. Dostupné z http://www.ehea.info/Uploads/Declarations/London_Communique18May2007.pdf.
10. MARTINÁK, D. (2016): *Filozof úradníkom, učiteľ pokladníkom. Analýza nesúladu kvalifikácie a zručností s požiadavkami na trhu práce* [cit. 24. 3. 2016]. Dostupné z http://www.minedu.sk/data/att/9645.pdf.
11. Pražské komuniké [cit. 11. 3. 2016]. Dostupné z http://www.ehea.info/Uploads/Declarations/PRAGUE_COMMUNIQUE.pdf.
12. RASHDALL, H. (1895): *The universities of Europe in the middle ages.* Oxford: Claredon Press.
13. RÜEGG, W. (1992): *Themes.* In: W. Rüegg, *A History of the University in Europe. Vol. 1 Universities in the Middle Ages.* Cambridge: Cambridge University Press.
14. RÜEGG, W. (general editor) (2004): *A History of the University in Europe. Part III. Universities in the nineteenth and early twentieth centuries* (1800–1945). Cambridge: Cambridge University Press.
15. SVATOŠ, M. (red.): *Dějiny Univerzity Karlovy I. 1347/48–1622.* Praha: Karolinum.
16. ŠIMA, K. – PABIAN, P. (2013): *Ztracený Humboldtův ráj (Ideologie jednoty výzkumu a výuky ve vysokém školství)*. Praha: SLON.
17. ŠTEMBERKOVÁ, M. (1995): *Universitas Carolina Pragensis*. Praha: Charles University.
18. Tlačová správa Európskej komisie z 8. 7. 2013. Program Erasmus prekročil hranicu 3 miliónov študentov [cit. 21. 3. 2016]. Dostupné z http://europa.eu/rapid/press-release_IP-13-657_sk.htm.
19. VERGER, J. (1992): *Patterns*. In: Rüegg, W. (general editor): *A History of the University in Europe. Vol. 1 Universities in the Middle Ages.* Cambridge: Cambridge University Press.

20. VIŠŇOVSKÝ, E. (2014): *Idea kreatívnej univerzity: prečo univerzita nie je fabrika, biznis ani úrad?* In: VIŠŇOVSKÝ, E. (ed.): *Univerzita, spoločnosť, filozofia? Realita versus hodnoty s pôvodnou úvahou Axela Hornetha*. Bratislava: Iris.

ADDRESS & ©

Mgr. Mária ČIKEŠOVÁ
Externá doktorandka
Katedra všeobecných dejín
Filozofická fakulta
Univerzita Komenského v Bratislave
Gondova 2, 814 92 Bratislava
Slovak Republic
maria.cikesova@gmail.com

ON SOME ASPECTS OF ENRICHMENT OF CZECH AND RUSSIAN FASHION DESIGN TERMINOLOGY THROUGH BORROWINGS AND INTERNATIONALISMS

K některým aspektům obohacení české a ruské terminologie ze sféry módního designu pomocí výpůjček a internacionalismů

Andrey ARTEMOV – Tatyana DOLGOVA

České Budějovice, Czech Republic – Omsk, Russia

ABSTRACT: The article is focused on the research of borrowings and international words in contemporary European languages in the field of fashion design and clothing terminology. The first part of the article presents the reasons for borrowing and considers different scholars' points of view. Further on the authors provide the periods of terminological borrowings into Russian and Czech languages and determine the supplier language of borrowings into these languages. The body of international words used in five European languages belonging to different families (English, German, French, Russian and Czech) is distinguished on the basis of the terms analysis. In the conclusion the authors emphasize the increasing influence of American English on languages in general and terminologies in particular.

Key words: borrowings in Slavic languages – fashion design and clothing terminology – diachronic classification – American influence – international words

ABSTRAKT: Tento článek se věnuje zkoumání výpůjček a internacionalismů v moderních evropských jazycích v oblasti módního návrhářství a oděvní terminologie. Na začátku se uvádí důvody a předpoklady pro přejímání cizích slov dalšími jazyky, uvádí se hlediska různých teoretiků. Dále autoři článku prezentují historický aspekt přejímání ve dvou stručných chronologiích (pro ruštinu a češtinu). Kromě toho se autoři pokusili o vyčlenění skupiny internacionalismů, které nacházíme v pěti evropských jazycích (příklady jsou v příloze k článku). V závěru se zdůrazňuje rostoucí vliv americké angličtiny na jazyky obecně a na oděvní terminologii zejména.

Klíčová slova: cizojazyčné výpůjčky v slovanských jazycích – terminologie ze sféry módy a designu oblečení – diachronní pohled – americký vliv – internacionalismy

INTRODUCTION

Borrowing has been the source and the tool of language enrichment for a long time. Not only words, but expressions, gestures, and other non-verbal ways of conveying information are encompassed by the concept of borrowing. Loanwords result from the cultural contact and nowadays also from widespread media distribution and modern technologies.

In the last quarter of the 20th century, English might be considered as an active supplier of loanwords into Russian and Czech languages. Other languages continued to supply borrowings to a varying degree, but the process was related to a particular way of language contact due to historical, geographical, socio-political, cultural, religious, or other extra-linguistic characteristics of the contact.

One of the factors influencing the penetration of borrowings to languages-receptors (LR) was the development and world-wide recognition of certain areas in the country whose language is the basis for borrowing lexical or semantic units. For example, fashion and fashion design are areas of this kind. The given area, which involves the active development of French language, became even more popular in the countries of the former Soviet bloc in late 1980's – early 1990's. This explains the actualization and penetration of new Gallicisms in Russian and Czech languages.

METHODS AND OBJECTIVES

At the beginning of the article we would like to give a definition of the area, the language of which is the subject of investigation. Cultural historians are of the opinion that the concept of fashion was born in Europe together with the first architectural styles. As for the appearance of fashion as a social and cultural phenomenon, Star proposes that *"in the age of stratification of society into different social groups, there was a need to designate the belonging to one group or another, emphasizing the status. This need had been identified by appearance"* (2004: 37–38).

Berdnik also emphasizes the relationship between fashion and society: *"Fashion is somehow a mirror of its time, reflecting the social and political life of the society, the level and nature of productive forces development, the most striking events of the era, the most important cultural and scientific achievements, habits and psychology of a modern man, his understanding of the aesthetic ideal"* (2000: 5).

Since garment has been an attribute of a person for a long time, then, accordingly, its terminological lexicon has incorporated costume and fashion features of many historical eras, ethnic groups, and could not avoid borrowing from different languages. No modern language can be completely isolated from other languages.

We understand 'borrowing' as a word that is transferred to the language from another language in the form it exists in that language at the time of borrowing (Lotte 1982: 10). Borrowings *"are interesting objects of study, as words-characteristics of particular time"* (Infimovskaya 2005: 34).

Over the past quarter of the 20th century there was published extensive literature about penetration and wide use of Anglicisms and Gallicisms in modern national languages of the Slavic group. The subject of borrowing is traditionally discussed as linguists are ambiguous to the penetration of foreign-language elements into a national language. *"We have been witnessing a substantial amount of words gradually emerging in the Czech journalistic style in recent years which have their origin in English. They are expressions frequently used in the area of economics, sport, IT, motion picture industry, fashion, music etc. Most of the words are subject to a larger or smaller orthographic and morphological adaptation; on the other hand, some of the words retain their original form and remain indeclinable"* (Svobodová 1996: 99). A similar process is also characteristic for Russian: "The process of borrowing words from foreign languages became one of the most important and socially significant processes in 1990s. A borrowed word, mostly an Anglicism, reflects *"a language taste of the age"* in the modern Russian discourse (Kostomarov 1994; Valgina 2003: 108).

However, the matter of the dynamic of semantic borrowing has become more and more important in recent years. "The semantics of the word provides a 'snapshot' of reality, which is the result of the perception of the beam passing through the prism of historical and cultural experiences of the people, summarizing the results of its previous cognitive activity. The perception beam is directed by ethno-specific setup, which focuses it on various aspects of perceived phenomena of reality. Hence the basis of the semantic dynamic – the emergence of new meanings and their hierarchical reshuffling within the semantic structure of the word – is a change of setting, which "redistributes the importance" of subject characteristics to a perceiver; it highlights new key points, moving the focus to the earlier perception of secondary features (Rubinstein 2000: 119). In this regard, the semantic study of foreign language elements on the basis of language-receptor (LR) is of particular interest, as it is obvious that its dynamic is not only stipulated by a change of setup, but also is the subject of perception" (Sukhorukov 2008: 551). This process is observed during the comparison of similar loans perception in different languages, as well as while analyzing the loanwords within the particular body frame.

On the one hand, there is a point of view that expresses negative attitudes about the penetration of borrowings into the national language. It is caused by the argument that *"foreign borrowings are often perceived as facts of social, actual linguistic, phonetic alliance to the native language"* (Krysin 2003: 261).

On the other hand, a correctly and properly-used functional borrowing does not pollute the national language, but enriches it and helps to educate together with other sciences, technologies and cultures.

Above all, our article interprets factual data in the methodological way. As the springboard for the linguistic analysis of borrowed words in the area of fashion design in Czech and Russian serves the concept of chronology which provides diachronic perspective on the process of penetrating foreign words from the particular (so far not thoroughly explored) area of human activity into selected Slavic languages. The authors do not carry out any extensive or painstaking research; on the contrary, they only explore this complex issue in order to conduct a more extensive research in more detailed follow-up studies. As a matter of fact, our article points out the need of the comparative and contrastive thematised vocabulary analysis of two and more Slavic or non-Slavic languages. Modern loan words in the area of fashion and fashion design in Russian and Czech are interpreted by Dolgova (2007) and Cagašová (2016) respectively. The latter gathered useful Czech-Russian-English comparative material of neologisms from Russian and Czech women´s magazines between 2009 and 2015.

DISCUSSION

The scholars have identified the interaction of languages and cultures, differentiation and the emergence of new concepts as the reasons for borrowing. Grinev-Grinevich also indicates that *"the trend towards the internationalization of research and expansion of the international exchange of information leads to an increasing number of foreign language borrowing"* (2005: 80). The choice of the language-source of borrowing is rooted in the actual historical practice (Leichik 2006: 120). The analysis of borrowings gives an idea of the ideological, economic, political, and cultural links among the nations.

1.1 Historical Aspect

Different layers of borrowings go back to different historical periods and socio-economic formations. Periods of active loans are characterized by their length and intensity of penetration. *"The degree of one language influence on another language is largely dependent on the degree of closeness of interacting languages"* (Arnold 1959: 209).

Borrowings are traditionally divided into two groups according to the assimilation degree:

- Fully assimilated, which is, corresponding to all the morphological, phonological, and

orthographic rules of the native language (*style, design*);

- Partly assimilated (remaining as foreign-born spelling or grammatical forms). This group consists mainly of international terms, such as *poncho*;
- Barbarisms can also be related to the group as the least assimilated words, which are often, due to trends of the time, only a "flash" in the media as an element, diversifying reports and other genres, playing the role of a kind of exoticism that attracts the attention of readers, viewers, listeners. They usually become only short-lived words in the language.

Loanwords of activity areas might be different depending on the reasons of borrowing and the time of their appearance: social, political, religious, belonging to the field of science and art, etc. Borrowing from one language can be episodic in nature while other languages are permanent "providers" of borrowing and their influence is quite stable. It should be noted that "no nation in the process of its historical development could do without borrowing words from other languages. This is due to the involuntary nature of borrowing at least" (Tugusheva 2003: 212).

Throughout their development, the Czech and Russian languages have accepted many borrowings in their lexical systems. This process could be traced to the major periods when there were language borrowings mainly from one language as well as attempts to counter the effects of borrowing - milestones in the development of language, marked by significant manifestations of purism.

1.1.1 A Brief Chronology of Adapting Loan Words to Russian

Presenting the periodization of foreign language borrowings into Russian fashion design terminology, it should be remembered that the emergence of the phenomenon of fashion dates back to around the 12th-13th centuries. As mentioned above, fashion is a phenomenon generated by the society; therefore the periodization of borrowing into the research area overlaps with the periodization of borrowings into the Russian literary language.

Thus, the periodization of foreign language borrowings in the Russian language in the research area can be represented by four periods.

1.1.1.1 The 11th-12th centuries (the historical period of Christianization in Russia)

The borrowings of this period are few in number and mainly associated with the influence of Byzantine culture. The languages of borrowing are Greek and Latin, but the scope was limited and presented mostly with religious borrowings. The following lexical

items can serve as examples of clothing terms: *tunic, hiton.* From the middle of the 13th century, for almost two centuries, the territory of the Russian principalities was scattered due to the devastating raids by the Mongols. It had a negative effect on the development of language in general. The terminology of clothing, even if enriched by borrowings from the languages of the nomads, could not get entrench itself in the language of the recipient.

In the 15th-16th centuries, the country was still a conglomerate of principalities, and only during the reign of Ivan the Terrible it was recognized by some European powers (for example England, in the person of Elizabeth I). However, a large influence of the Orthodox Church on the society and the conservatism of the Russian tsar could not allow introducing foreign elements, not only in the settled way of life, but also in the language. The state policy aimed at strengthening the borders against foreign enemies, particularly the southern and eastern borders. Hence, only a small number of borrowings from Turkic languages could appear in the terminology of that period.

In the 17th century serfdom was finally abolished in Russia, and the development of Siberia continued. The contacts with the European countries had the nature of a military confrontation and the terminology of clothing was in stagnation.

1.1.1.2 The beginning of the 18th century

The period is associated with awakening and establishment of the Russian state and identity, which was connected directly to the reign of Peter the Great and his reform efforts. Many universities were established in Russia at the period, lots of theaters and museums were created. Foreign professionals – architects, artists, gunsmiths, etc. – were invited from other countries. It was at that time that the first official training of translators opened in St. Petersburg. The reform of Peter I, concerning the social foundations, became a prerequisite for the reform of the Russian literary language. With the rapid development of all spheres of activity the appropriate terminology had also been developing. During this period, the terminology of clothing and fashion was supplemented by German and Dutch borrowings, which was directly related to the travels of the Russian tsar. Such terms as *tie, uniform, dummy* may serve as examples of the borrowings of that period.

1.1.1.3 The second half of the 18th century – 19th century

During the reign of Catherine II the boundaries of the Russian empire expanded to the West. The Empress herself contributed to the education and the development of Russia's international relations with the European powers. It was the period of active relations between

Russia and France, where French language became the official language of the court and the aristocratic circles. By the middle of the 18th century France was a recognized trendsetter. All these facts contributed to the active enrichment of fashion terminology with borrowings from French. For example, *boudoir, veil, wardrobe, jabot, vest, jacket, coat* were borrowed during that period. Some lexical units of Spanish and Italian origin, such as *bolero, mantilla, pants,* were borrowed into Russian through French.

The researchers of the Russian language point out that the Western European borrowings were in active use by the end of this period. However, for most of the 20th century Russian was isolated from the influence of other languages for political reasons. If borrowing happened, it had a non-systematic character.

1.1.1.4 The end of the 20th century – the beginning of the 21st century

This period coincided with the global changes in Russia; as a result it caused the activation process of borrowing from English into Russian. A particular number of events became extra-linguistic factors. With the collapse of the Soviet Union, the intensification of business, academic, commercial, and cultural relations began. In professional fields of human activity the use of new concepts and terms experienced a surge, with the world of fashion being no exception. The Internet, music, glamorous magazines all contributed to the spread of fashion.

The significance of the British and American nations advanced English globally to the forefront of international languages, which directly contributed to the penetration of the English vocabulary into other languages. In particular, English has been the main language-supplier of the loanwords to Russian in the last two decades. As an illustrative example, we can mention the following borrowed terms in the field of fashion design: *boutique, top model, glamour, celebrity*. It should also be noted that many modern English borrowings are international and operate in different languages (see table No. 1 in Appendix).

1.1.2 A Brief Chronology of Adapting Loanwords to Czech

If one tries to determine such periods for the research area in Czech, we are likely to stumble upon the fact that the Czechs coexisted with the Germans from the beginnings of their history, so in the early stages of the development of the Czech literary and spoken language, German is used as the language-mediator for borrowing from other languages and the language-supplier. However, there was also the opposite phenomenon, i.e., German borrowed words of Slavic origin.

In the article the authors make an attempt to identify the main periods of borrowing to the field of clothing into the Czech language. It should be noticed that the Czech lands already fell into the sphere of Western fashion influence by virtue of their geographic location in the early periods.

1.1.2.1 The end of the 10th century – the 15th century

The development of the Czech language began in the Pre-Czech period at the end of the 10th century till about the middle of the 12th century. In the 12th-13th centuries the gradual formation of the Czech language began. During this period, the borrowed vocabulary items were primarily religious; remaining under the strong influence of Old Slavonic, it accepted words of Greek and Latin origin; more than that, borrowing happened either directly or through the intermediation of German. The words related to the development of the feudal forms of society and culture came from German (*turnaj, rytieř, šlechta, plac, rynk, rada* etc.) (Karlík 2002: 76). Many elements of fashion, which was emerging in the 13th century, came from France or Italy via German influence, for example, the names of coat types: *karnáč, karnáček* <Germ. *garnasch, garnatsch* <Fr. *garnache* <It. *guarnaccia* <Lat. *garnacia toga, garnacha* (cloak worn over the head, possibly with belting).

The Czech language of the 14th century is an example of a developed language. During this period multi-genre literature already existed and developed. As for borrowing, German is still one of the source languages. In that period the terms associated with the development of handicrafts and mining are borrowed from German but there are new words in the domain of clothing which came from the German language as well. For example, *penkvant* <Germ. *beyngevant <das Bein* = leg, *das Gewand = apparel, type of pants clinging to the body*, mentioned in the "Chronicles of the Old Czech" till the year of 1348 (Kybalová 2001: 171). The term *hood* came to the Czech language through German or directly from French (*čaprún* <Fr. *chaperon* <Fr. Decr. *chape*, Fr. *chapeau*, It. *schapperon*), the shape and purpose of it varies throughout the Middle Ages and by the end of the 14th century *čaprún* is a separate special headdress (Kybalová 2001: 111).

In the 14th century Prague becomes a large European center and therefore the flow of foreigners visiting it increases. Simultaneously, the French and Italian designations of clothing and accessories get into the Czech language. For example, a metal or silver apple, filled with musk which the ladies tied to the belt became a fashion accessory. It was called *pomandr* in Czech <Fr. *pomme*. The Italian influence revealed in borrowing of the term *facalít* <Um. *fazzoleto*, so called *handkerchief* that was worn exclusively for decoration.

1.1.2.2 The 15th-17th centuries

The Czech language at the end of the 14th century and in the 15th century is usually associated with the activity of John Huss and his followers. In the field of borrowing, Czech itself becomes the source-language. For example, in the area of weapons, the word *pistolet* gets into French from Czech < Czech. *píšťala* (Karlík 2002: 77).

In the field of fashion the influence of the German burgher style and later of the German Reformation, persists in Central Europe with some intrusions of Flanders and the Netherlands.

In the 16th century Spanish fashion spreads among the Czech aristocracy. There are names of clothes that show Czech ironic view, for example, pants with wide leg cut called *poctivice španělské* (Kybalová 1996: 103). The names of a skirt come into the Czech language directly from the Spanish fashion: *partykál, partikál, kortukál*.

1.1.2.3 The 17th-18th centuries

This is a period of Baroque and later Rococo influence. During this period the spread of the French fashion all over Europe is observed. One fact seems to be very interesting: In spite of a gradual Germanization of the Czech native aristocracy, the fashion terms do not get into Czech only through German. Perhaps the French influence is so strong that Czech accepts French words which were barbarisms earlier (*justaucorps* <Fr. *juste au corps*, camisole, closely adjacent to the body) (Kybalová 1997: 74), and there are also unusual formations where one part is French and the other is Czech: *alonžová paruka* (long wig) < Fr. *allonge* (insert extension) (Kybalová 1997: 80), and there are calques from French: *drbátko* < Fr. *grattoire* (accessory used for hair care and high wigs as a ridge or a fork, served for combing insects), *třírohý klobouk* < Fr. *tricorne*, Germ. *Dreispitz, Dreimaster* (cocked).

1.1.2.4 The 19th century

This is a period that brings the multifaceted influence based on direct contacts with other languages, including Russian, as well as contacts with the German mediation.

1.1.2.5 The first part of the 20th century

The tendencies to free Czech from foreign elements could be observed during the so-called First Republic (1918-1938) when the newfound independence influenced the development of the language.

1.1.2.6 The end of the 20th century – the beginning of the 21st century

Like most European languages Czech did not escape the influence of English. Many borrowings in the research area may be included in the general fund of internationalisms (see table No. 1 in Appendix).

The last three periods require special research. Therefore one should refrain from global conclusions on how loanwords are adopted by the Czech language. As for the sixth period, it can be said without prejudice that borrowing of Anglicisms into Czech has dominated during this time, which can be demonstrated through mass media and the Internet.

RESULTS

The authors used the briefly referred chronologies of loanwords as a research framework in order to define the key areas of lexemes which were the aim of the authors. The first, yet expected, finding was the broad difference in the process of borrowing words in the area of fashion and fashion design in Czech and Russian. The loanwords were borrowed from different languages as well as in different time periods. This complex process was not integrated until the end of 19th century. Currently, it corresponds to the enormous influences of the "universal" fashion phenomena and the most peculiar national design concepts (these significant influences and fashion concepts are depicted in the chart in the attachment. The chart shows that other languages tend to retain the original form of the original national appellations; thus they are established as internationalisms). The information given in the chart in the attachment was collected on the grounds of excerption of words from modern Czech dictionaries (2005 and 2007). Subsequently, it was compared to their Russian, English, French and German equivalents.

Both in Russian and Czech languages, in the field of fashion design, there is a wide layer of lexical units, mostly of English origin, in some way correlated with each other on various grounds (phonetics, morphology, word formation, semantics) that are called internationalisms in the linguistic practice. As some researchers mention: *"in modern languages there is a body of international vocabulary that includes words belonging to common etymological fund of various languages (...), they denote the concepts of international importance from different spheres (science, culture, politics, technology) that make up the dictionary of terms in various European languages (...). More than that, the international lexicon includes words borrowed by many world languages from the language of the people who created and brought into general use the items designated by them"* (Chekalina 1997: 171).

In addition, the detailed survey of historical periods revealed a massive inflow of Anglicisms (Americanisms in particular) in Czech and Russian in the second half of 20th century and at the beginning of 21st century – the inflow which was incomparable to other time periods. All the same, these Slavic languages were also considerably influenced by other Asian and European languages in certain time periods.

In the article the authors focused only on the identical lexemes in a selected area of research in 5 modern European languages. As a matter of fact, the research proved that English integrates the area of fashion design lexicon only to the level of generalizing the recent English and American phenomena; furthermore, the research also proved that English does not have any major influence on the national, specific, detailed or historical phenomena.

CONCLUSION

Due to the increased international political influence of the United States after World War II, American English is also defined as a source of borrowing. A large amount of Americanisms appearing after 1940 and international terms of American origin (for example, *nylon*) can be explained by the fact that many European designers immigrated to the North America during World War II and continued their activity there. Moreover, the loans of this kind become internationalized among languages in a short period. This trend is global (Dolgova 2007: 130).

The increased interaction of languages and the increasing role of cultural and economic correlations in the world lead to the formation of a special international words fund. The main criterion for internationalization is *"the degree of spread (in at least three non-sister languages) and the international nature of the phenomenon itself, one way or another designated by the term"* (Volodina 1993: 33). The object of this study also dealt with the international terms of fashion design investigated in 5 languages: Russian, Czech, English, German and French (see table No. 1 in Appendix).

The results of the study show that borrowings from languages of different families, namely Germanic, Romance, Latin and Greek as well as languages that are not common in Europe are functional in the modern fashion design terminology in both Czech and Russian languages.

It may be noted that there is an active propensity to borrow the English lexicon at the present stage of the development of Russian and Czech. During the past twenty-five years, both languages are resisting the assimilation of Anglicisms to a lesser extent.

The research of this type of vocabulary is relevant due to the fact that the number of internationalisms in the field of fashion is constantly growing and the demand for their study, streamlining and standardization is growing accordingly.

BIBLIOGRAPHY

1. ARNOLD, I. V. (1959): *Leksikologiya sovremennogo angliyskogo yazika.* [Modern English language Lexicology]. Moscow: Foreign Literature Publications.
2. BERDNIK, T. O. – NEKLUDOVA, T. P. (2000): *Disayn Kostyuma.* [Costume Design]. Rostov-on-Don: "Phoenix" Publishing House.
3. CAGAŠOVÁ, O. (2016): Noviye slova i slovosochetaniya iz oblasti mody (na materiale sovremennih russkih I cheshskikh zhenskikh zhurnalov). In: *Sborník příspěvků z mezinárodní konference XXIII. Olomoucké dny rusistů 10.–11.09.2015. Rossica Olomucensia LV*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, pp. 227–233.
4. CHEKALINA, E. M. – USHAKOVA, T. M. (1998): *Leksikologiya frantsuzskogo yazika.* [Lexicology of the French language]. St. Petersburg: Publisher of St. Petersburg University.
5. CORBEIL, J.-C. – ARCHANBULT, A. (2007): *The Visual Dictionary*. Montreal: QA International.
6. DOLGOVA, T. V. (2007): *Formirovaniye i razvitiye angliyskoy terminologii dizayna odezhdy i mody v sotsiolingvisticheskom aspekte*. [The formation and development of English terminology of clothes and fashion in socio-linguistic aspect]. Ph.D. thesis in Philology. Omsk.
7. ENCYKLOPEDICKÝ DŮM, SPOL. S R.O. (2005): *Slovník cizích slov*. Praha: BARONET.
8. GRINEV-GRINEVICH, S. V. – SOROKINA, E. A. – SKOPYUK, T. G. (2005): *Osnovy antropolingvistiki.* [The Basics Of Anthropolinguistics]. Moscow: Company Sputnik + Publishing House.
9. INFIMOVSKAYA, S. Yu. (2005): *Anglo-amerikanskaya birzhevaya sistema kak odin iz istochnikov sozdaniya birzhevykh internatsionalismov.* [Anglo-American exchange term system as a source of stock internationalisms creation]. Ph.D. thesis in Philology. Moscow.
10. KARLÍK, P. – NEKULA, M. – PLESKALOVÁ, J. (eds.) (2002): *Encyklopedický slovník češtiny.* [Encyclopedic Dictionary of Czech]. Prague: "Lidové noviny" Publishing House.
11. KOSTOMAROV, V. G. (1994): *Yazykovoy vkus epohi*. Moskva: Pedagogika-Press.
12. KRYSIN, L.P. (ed.) (2003): *Sovremenniy russkiy yazyk: Sotsialnaya i funktsionalnaya differentsiatsiya.* / RAN. Institut russkogo yazyka imeni V.V. Vinogradova. [Contemporary Russian Language: Social and functional differentiation / RAS. Vinogradov Russian Language Institute]. Moscow: "Languages of the Slavic culture" Publishing House.
13. KYBALOVÁ, L. (1996): *Dějiny odívání. Renesance (15. a 16. století).* [History of clothing. The Renaissance (15th and 16th century)]. Prague: "Lidové noviny" Publishing House.
14. KYBALOVÁ, L. (1997): *Dějiny odívání. Barok a rokoko.* [History of clothing. Baroque and Rococo]. Prague: "Lidové noviny" Publishing House.
15. KYBALOVÁ, L. (2001): *Dějiny odívání. Středověk.* [History of clothing. Middle Ages]. Prague: "Lidové noviny" Publishing House.

16. KYBALOVÁ, L. (2004): *Dějiny odívání. Od empíru k druhému rokoku.* [History of clothing. From Empire to the second rococo]. Prague: "Lidové noviny" Publishing House.
17. KYBALOVÁ, L. (2006): *Dějiny odívání. Doba turnýry a secese.* [History of clothing. Time of the tournure and Art Nouveau]. Prague: "Lidové noviny" Publishing House.
18. LEICHIK, V. M. (2006): *Terminovedeniye: predmet, metody, struktura.* [Terminology: subject, methods, structure]. Moscow: "KomKniga" Publishing House.
19. LOTTE, D. S. (1982): *Voprosy zaimstvovaniya i uporyadocheniya inoyazychnykh terminov i terminoelementov.* [Matters of borrowing and ordering of foreign-language terms and term element]. Moscow: "Nauka" Publishing House.
20. REFORMATSKIY, A. A. (2001): *Vvedeniye v yazykovedeniye.* [Introduction to Linguistics]. Moscow: "Aspect Press" Publishing House.
21. RUBINSTEIN, S. L. (2000): *Osnovy obshchey psikhologii.* [Principles of General Psychology]. St. Petersburg: "Peter" Publishing House.
22. SHUMEYKO, A. A. (ed.) (2008): *Frazeologizm i slovo v natsionalno-kulturnom diskurse.* [Idiom and the word in the national-cultural discourse]. Moscow: LLC "Elpis" Publishing House.
23. STAR, I. A. (2004): *Disayn-aspekty vzaimodeystviya fenomenov traditsionnogo kostyuma i sovremennoy mody: Na primere odezhdy severnykh narodov khanty i mansy.* [Design aspects of the interaction phenomena of traditional costume and contemporary fashion]. Ph.D. thesis in Art History. Moscow.
24. SUKHORUKOVA, Yu. S. (2008): *Semanticheskaya dinamika zaimstvovaniy: na perekryostke soznaniy.* [Semantic dynamics of borrowing: at the crossroads of consciousness]. In: Shumeyko, A. A. (2008, 550–553).
25. SVOBODOVÁ, D. (1996): Anglické výrazy v českém publicistickém stylu. *Naše řeč*, 79, 2, pp. 99-102.
26. TUGUSHEVA, R. Kh. (2003): *Ocherki po sopostavitelnoj leksikologii cheshckogo I slovatskogo yazykov.* [Essays on comparative lexicology of the Czech and Slovak languages]. St. Petersburg: Publisher of St. Petersburg University.
27. VALGINA, N. S. (2003): *Aktivniye protsessy v sovremennom russkom yazyke: Uchebnoye posobiye dlya studentov vuzov*. Moskva: Logos.
28. VOLODINA, M. N. (1993): *Natsionalnoye i internatsionalnoye v protsesse* terminologicheskoy nominatsii. [National and international in the terminological nomination]. Moscow: Moscow State University Publications.

Appendix

Table No. 1

№	English	German	French	Czech	Russian
1	Bermuda shorts	Bermudashorts	bermuda	bermudy	бермуды
2	bikini	Bikini	bikini	bikiny	бикини
3	blazer	Blazer	blazer	blazer/ blejzr	блейзер
4	jeans	Jeans	jean	džíny	джинсы
5	lycra	Lycra	lycra	lycra	лайкра
6	nylon	Nylon	nylon	nylon	нейлон
7	periwig/ peruke	Perücke	perruque	paruka	парик
8	polo shirt	Poloshirt	polo	košile polo	рубашка поло
9	pullover	Pullover	pull-over/ pull	pulovr	пуловер
10	pyjamas	Schlafanzug/ Pyjama	pyjama	pyžamo	пижама
11	shawl	Schal	châle	šál	шаль
12	shorts	Shorts	short	šortky	шорты
13	spencer	Spenzer	spencer	spencer	спенсер
14	top model	Topmodel	top model	topmodelka	топ-модель
15	trench coat	Trenchcoat	trench	trenčkot	тренч
16	tweed	Tweed	tweed	tvíd	твид

ADDRESS & ©

Mgr. Andrej ARTEMOV, Ph.D.
doc. Tatyana DOLGOVA, Ph.D.
Katedra cizích jazyků
Ústav podnikové strategie
Vysoká škola technická a ekonomická
Okružní 517/10, 370 01 České Budějovice
Czech Republic
artemov@mail.vstecb.cz
dolgova_nauka@mail.ru

4 RECENZE · REVIEWS

Lubomír PÁNA – Jaroslav ERNEKER: *Systémové aspekty veřejné správy (druhé, doplněné vydání).* České Budějovice: VŠERS, 2017, 117 s. ISBN 978-80-7556-015-5.

Lubomír PÁNA – Jaroslav ERNEKER: *System Aspects of Public Administration (2nd updated edition)*

Růst zájmu v České republice o problematiku správních a regionálních problémů, které se dotýkají každodenního života občanů, je bezpochyby motivací recenzované publikace: její autoři chtějí přispět k poznání podstaty rozvojových procesů v území státu z pohledu jejich regionálních, ekonomických, sociálních i kulturních charakteristik a postihnout význam a úlohu veřejné správy v rámci jejích úkolů, funkcí a systémového fungování. Odpovídají tomu již názvy kapitol této monografie, týkající se systémové teorie veřejné správy, struktury systému státní správy a její vztahy a struktury v systému samosprávy. Nová situace dala odborné veřejnosti nejen možnost reálného bádání, ale postavily ji i před nezbytnost opravdu přispět k řešení některých závažných problémů, které v jednotlivých obcích, městech nebo regionech musí současná společnost řešit (dlouhodobá nezaměstnanost, rozvoj podnikatelských aktivit, konkurenceschopnost území, rozvoj infrastruktury, migrace aj.). Zájem o tyto regionální výzkumy stoupá především ze strany měst, obcí, mikroregionů, krajů, regionů soudržnosti, ale i centrálních orgánů státní správy.

Praktické problémy fungování regionů a jejich rozvoje není možné řešit bez znalostí fungování veřejné správy. Postavení regionů i nastavení možností regionálního rozvoje je spojeno s jejich administrativním vymezením i kompetencemi, které mají příslušné orgány lokální a regionální samosprávy. Propojení poznatků regionálních, sociálních a správních věd usnadňuje pochopení současných procesů i dopadů reforem veřejné správy v jednotlivých zemích a proměny postavení a úlohy samotných obyvatel. Tento přístup následně napomáhá aplikovat a realizovat odpovídajícím způsobem legislativní ustanovení státu na konkrétní rozvojové aktivity v území.

Praxe ukazuje, že úspěšné řešení ekonomických a sociálních problémů je závislé i na kvalitě řízení veřejné správy a její otevřenosti a způsobilosti reagovat na měnící se vnější prostředí a využívat moderní přístupy k zajišťování a řízení veřejných služeb.

Současné integrační a globalizační tendence přinášejí změny pohledu nejen na funkci státu v řízení politického a ekonomického vývoje jednotlivých území (tendence ke sjednocování a nivelizaci), ale rovněž na roli nižších územně samosprávných celků. Především města se stávají významnými aktéry v podpoře ekonomiky jednotlivých oblastí

(vyjednávání s investory) a současně partnery a koordinátory místních rozvojových projektů (financování, poskytování přímé a nepřímé finanční pomoci, podpora výstavby infrastruktury ad.).

Úspěšné řešení rozvojových problémů a možnosti nastavení dlouhodobé udržitelnosti rozvoje vychází dnes z definovaných metodologických postupů, přístupů a procedur. Volání z praxe totiž staví před empirickou vědu nové aktuální úkoly. Odpovědí tohoto druhu je i recenzovaná kniha. Především jde o vědeckou metodologicky laděnou práci, nejedná se tedy pouze o soubor známých faktů, ale především o jejich zpracování a odpovídající interpretaci. Tyto principy, koncepce, hypotézy a teorie našly v recenzované publikaci své čestné místo.

Veškeré uvedené procesy přitom probíhají v rámci veřejné správy. Proto je nezbytnou podmínkou jejich pochopení, zkoumat je v těchto souvislostech, tedy fungování státu a příslušných správních celků a jejich instituci a orgánů, protože jen tak může být obraz reálný a komplexní.

Publikace zdařile poukazuje na modernizační procesy, které probíhají aktuálně ve veřejné správě ve všech zemích Evropské unie, vycházející z prosazování principů efektivity veřejného sektoru, subsidiarity a participace občanů na řízení věcí veřejných. Tyto trendy vytvářejí nové výzvy pro uplatnění moderních metod řízení na všech úrovních veřejné správy. Autoři se proto cíleně zabývají otázkami efektivního fungování veřejné správy kromě jiného i z pohledu dopadů aktuálních procesů reforem veřejné správy ve smyslu rozšiřování kvality i kvantity veřejných služeb i možnosti dynamizace rozvoje jednotlivých území.

V tomto duchu vyznívá Pánova a Ernekerova publikace, kterou lze vřele doporučit studentům a všem zájemcům o veřejnou správu.

ADDRESS & ©

doc. JUDr. PhDr. Jiří BÍLÝ, CSc.
Katedra právních oborů a bezpečnostních studií
Vysoká škola evropských a regionálních studií, z.ú.
Žižkova tř. 6, 370 01 České Budějovice
Czech Republic
bily@vsers.cz

Bohumil PIKNA: ***Vnitřní bezpečnost v právu a politice EU*****. Plzeň: Aleš Čeněk, 2016, 434 s., ISBN 978-80-7380-611-8.**

Bohumil PIKNA: ***Inner Security in Law and Politics of the EU***

Předně bychom měli upozornit, že se jedná o aktuální učebnici z oblasti evropského práva a souvisejících evropských záležitostí týkajících se vnitřní bezpečnosti Evropské unie. Tato učebnice volně navazuje na sérii učebnic a dalších učebních textů zpracovaných autorem v posledních deseti letech pro Policejní akademii ČR a Metropolitní univerzitu v Praze. Bezprostředně pak navazuje na učebnici *Evropský prostor svobody, bezpečnosti a práva (prizmatem Lisabonské smlouvy)* z roku 2012. Již z toho je patrno, že autor se dané problematice intenzivně a systematicky věnuje. Není divu, že jeho učebnice patří k erudovaným a uznávaným publikacím ze strany odborné veřejnosti, ale i ze strany studentů nejenom výše dvou uvedených vysokých škol. Navíc základní legislativně právní přístup ve vztahu k unijnímu prostoru svobody a bezpečnosti je v této publikaci rozšířen i o politologický a globální úhel pohledu na danou problematiku.

Struktura učebnice je promyšlená a umožnila autorovi zachytit aktuální a citlivá témata spojená s azylovou a migrační krizí v Evropě, boj s globálním terorismem, ale i nové nástroje v oblasti boje se závažnou trestnou činností, včetně nástrojů protiteroristické unijní politiky. V tomto ohledu autor do textu zapracoval nové koncepční dokumenty týkající se unijního prostoru svobody a bezpečnosti pro nastávající období. Pro názornost jenom připomeňme Strategické směry 2020 nebo Evropský program pro bezpečnost (2015–2010), spolu s opatřeními přijatými nebo připravovanými k jejich realizaci.

O tom, že autor obsahem své publikace dokonale vystihl meritum problematiky, svědčí i obecně akceptovaný názor, že největší změnou po Lisabonské smlouvě, je nepochybně nová úprava unijního prostoru svobody, bezpečnosti a práva, kterou Lisabonská smlouva začleňuje do sdílené pravomoci mezi Unií a členskými státy. Toto konstatování je navíc umocňováno faktem, že řešení bezpečnostní situace v Evropské unii bude vyžadovat podstatně větší politickou a jednotnou vůli, ale i více finančních prostředků než tomu bylo dosud. Daná problematika je víceméně řešena na základě právního fundamentu, ale v řadě otázek autor uplatňuje multidisciplinární společensko-vědní přístup, a proto má učebnice komplexnější charakter a může být využita pro studium základů evropského práva, teorie a praxe unijní legislativy, ale i vývoje evropských orgánů a institucí, včetně nástinu historie celého procesu evropské integrace. V neposlední řadě si autor všímá i nových aspektů v dané problematice, které jsou důsledkem brexitu.

Na základě výše uvedeného lze učebnici docenta Pikny vřele doporučit všem zájemcům ze strany odborné i širší veřejnosti, aby se s ní podrobněji seznámili. Učebnici je potřebné studovat jako celek, tj. postupně od úvodních statí s ohledem k tomu, že nejdříve jsou zachyceny záležitosti primární právní úpravy a dále navazuje výklad realizace jednotlivých politik, jako je problematika prostoru svobody, bezpečnosti a práva, nebo boj s globálním terorismem či ochrana základních práv v rámci Evropské unie.

V neposlední řadě je možné tuto učebnici doporučit studentům, ale i pedagogům na PA ČR, kteří se touto problematikou zaobírají, protože zachycuje nejenom aktuální vývoj v oblasti evropského práva, ale i nové předpisy a dokumenty včetně společné azylové a přistěhovalecké politiky Evropské unie. Čtenáři zde naleznou i nové koncepční dokumenty týkající se prostoru svobody a vnitřní bezpečnosti Evropské unie na období 2015–2020.

ADDRESS & ©

doc. Ing. Dr. Štefan DANICS, Ph.D.
Katedra společenských věd
Fakulta bezpečnostního managementu
Policejní akademie České republiky v Praze
Lhotecká 559/7, 143 01 Praha 4
Czech Republic
danics.stefan@polac.cz

Lukáš VALEŠ – Jiří PETRÁŠ et al.: *Česká města a okresy v letech 1989–1990* (vydáno v koedici s Jihočeským muzeem v Českých Budějovicích). České Budějovice: VŠERS, 2016, ISBN 978-80-7556-011-7; České Budějovice: Jihočeské muzeum, 114 s., ISBN 978-80-87311-75-2.

Lukáš VALEŠ – Jiří PETRÁŠ et al.: *Czech Towns and Districts in 1989–1990*

Předložená publikace je dílčím publikačním výstupem z projektu *Průběh Sametové revoluce ve vybraných městech Jihočeského kraje v komparativní perspektivě*, finančně podpořeného Grantovou agenturou České republiky. Registrační číslo projektu: 13-15049S.

Předně hodlám zdůraznit, že autorský kolektiv pod vedením doc. PhDr. Lukáše Valeše, Ph.D. představuje erudovaný tým historicko-politologických autorů, kteří mají zkušenosti s psaním odborných a vědeckých publikací. Jejich zpracovaná kniha s názvem *Česká města a okresy v letech 1989-1990*, která je výstupem grantového projektu *Průběh Sametové revoluce ve vybraných městech Jihočeského kraje v komparativní perspektivě,* je vhodným doplněním dílčích studií na téma Sametové revoluce v českých městech a regionech. Publikace završuje pětileté badatelské úsilí kolektivu autorů, kteří z historického a politologického úhlu pohledu popisují, analyzují a komparují proces Sametové revoluce ve vybraných městech a regionech v jižních Čechách.

První příspěvek Lukáše Valeše s názvem *Jaro na Strakonicku aneb klid před bouří* mapuje situaci v průměrném českém městě a okresu na jaře 1989, kdy se již objevovaly první signály počínající Sametové revoluce, přičemž okrajově popisuje situaci v Polsku i v Maďarsku, aby si čtenář uvědomil i středoevropský kontext nastupujících revolučních událostí. Další kapitoly již popisují samotný průběh Sametové revoluce v Jihočeském kraji – v Českých Budějovicích (Jiří Petráš), na Jindřichohradecku (Libor Svoboda) a v Netolicích (František Kotěšovec). Autoři čtenáři promyšleně nabízejí komparaci událostí v krajské metropoli, v jednom okresním městě a jeho okolí, včetně jednoho menšího města v kraji. Poslední fázi Sametové revoluce popisuje Leoš Nikrmajer v kapitole *Předvolební atmosféra a průběh svobodných voleb do Federálního shromáždění v okrese Český Krumlov 1990.* V neposlední řadě je do publikace z komparativních důvodů zařazena i kapitola Aleše Binara *Volební chování obyvatel města Kravaře (1990-2014)*, aby čtenář mohl porovnat popisované volební chování obyvatel v jižních Čechách a na severní Moravě, tím práce dostala i významný politologický rozměr.

Předložená publikace je napsána srozumitelně a čtivým způsobem s tím, že zaplňuje určité bílé místo, neboť mapuje procesy a události na komunální úrovni, které vhodně doplňují hlavní události Sametové revoluce.

ADDRESS & ©

doc. Ing. Štefan DANICS, Ph.D.
Katedra společenských věd
Fakulta bezpečnostního managementu
Policejní akademie České republiky v Praze
Lhotecká 559/7, 143 01 Praha 4
Czech Republic
danics.stefan@polac.cz

Miroslav FORET: *Marketingové řízení místního rozvoje.* Ostrava: KEY Publishing, 80 s., ISBN 978-80-7418-266-2.

Miroslav FORET: *Marketing Management of Local Development*

Novinkou nakladatelství KEY Publishing s.r.o. je publikace s tématikou tvorby partnerství pro místní rozvoj. Monografie zobecňuje konkrétní poznatky a zkušenosti získané projektem Partnerství pro místní rozvoj, jehož nositelem je Mezinárodní institut marketingu, komunikace a podnikání (IIMCE). Autor monografie, profesor PhDr. Miroslav Foret, CSc., je erudovaným odborníkem v oblasti marketingové komunikace, marketingového řízení, marketingového výzkumu a jejich specifických aplikací v oblasti veřejné správy, cestovního ruchu a regionálního rozvoje. Je autorem a spoluautorem více než pěti desítek knižních publikací v České republice i v zahraničí.

Monografie využívá výsledků výzkumů názorů veřejnosti na rozvoj dvou měst, které byly realizovány ve Znojmě (2010 a 2011) a hlavně v Brně (v letech 2013 až 2016). Získané praktické poznatky a zkušenosti jsou promítnuty do zobecňujících teoretických a metodologických principů marketingového řízení místního rozvoje.

Publikace je členěna do devíti kapitol. První tři kapitoly vysvětlují podstatu marketingového řízení, marketingového plánování a objasňují další nástroje využívané v marketingovém managementu. Kapitola čtvrtá prezentuje zajímavou problematiku místního produktu a místní propagace s využitím pivního lokálního patriotismu u značky Starobrno. Marketingový výzkum je obsahem páté kapitoly. Je zde mj. přiblížena problematika nových postupů využívaných pro experiment, a to např. v podobě neuromarketingu. Autor poukazuje na výhody využívání nových technologií pro zkoumání rozhodovacích procesů spotřebitelů a zároveň logicky upozorňuje na jistá nebezpečí jejich zneužití. Kapitola šestá prezentuje možnosti marketingového výzkumu na výsledcích čtyř opakovaných výzkumů Brna. Měly za cíl zjistit, který podnik považují Brňané za nejvýznamnější pro další rozvoj města a v čem spatřují v tomto směru hlavní úkoly magistrátu. Přesvědčivě jsou naznačeny výhody opakovaných výzkumů při použití stejné metodiky s možností komparovat výsledky v jednotlivých časových obdobích, odhalit tak změny k nimž v projektu Partnerství pro místní rozvoj za uplynulé roky došlo. Téma sedmé kapitoly navazuje na předchozí výzkumy. Čtenáři je objasněn model RACE (Research, Action, Communication, Evaluation) pro vyhodnocení nástrojů public relations. Nejprve byl aplikován při publikování článku o výzkumu partnerství v Brně v roce 2014 v měsíčníku Moderní obec. V následujícím roce 2015 vyústil dokonce do lobování. Poslední dvě kapitoly monografie jsou věnovány marketingovému řízení

místního rozvoje v oblasti tvorby partnerství pro místní rozvoj a marketingovému řízení místního cestovního ruchu, kde je problematika konkretizována na příkladu města Brna. Závěr publikace přináší zajímavý pohled na „Proměny současného marketingového řízení“. Autor kriticky hodnotí nové marketingové trendy a upozorňuje, že v praktické aplikaci marketingu jde v každém konkrétním případě o náročné hledání originálního, specifického a nového přístupu.

Monografii lze ocenit za přístup, který vhodně spojuje teoretické premisy s praktickými příklady realizovaných výzkumů, vysvětluje podstatu budování partnerství pro místní rozvoj, demonstruje využití různých forem marketingového výzkumu na konkrétních příkladech. Recenzovaná monografie je zajímavá svojí tématikou, autorův jazyk je odborný a zároveň srozumitelný. Otevírá zainteresovanému čtenáři nové dimenze vztahů mezi marketingovým řízením místního rozvoje a marketingovým výzkumem a budováním partnerství pro místní rozvoj.

ADDRESS & ©

doc. Ing. Marie HESKOVÁ, CSc.
Katedra managementu a marketingu služeb
Vysoká škola evropských a regionálních studií
Žižkova tř. 6, 370 01 České Budějovice
Czech Republic
heskova@vsers.cz

Jiří DUŠEK: *Zaměstnanost a trh práce – česko-slovenské zkušenosti.* České Budějovice: VŠERS, 2016, 110 s., ISBN 978-80-7556-013-1.

Jiří DUŠEK: *Employment and Labour Market – Czech and Slovak Experience*

Trh práce, jeho aspekty a analýzy vždy byly a stále jsou zájmem ekonomů, vědců, odborníků, ale i laické veřejnosti. Česká a Slovenská republika jsou rozděleny téměř 25 let, ovšem trh práce, tržní síly a celková situace je velmi podobná. Z pohledu českého trhu práce tvoří občané Slovenska téměř 50 % ze všech cizinců zaměstnaných na území České republiky. Jedná se pochopitelně pouze o jeden z mnoha faktorů, které podporují vynikající myšlenku napsání monografie na téma zaměstnanosti a trhu práce.

Monografie je rozdělena do čtyř kapitol, přičemž velmi logicky a komplexně pokrývá problematiku na trhu práce.

První kapitola „Vývoj trhu práce a nezaměstnanosti“ nabízí přehled základních ukazatelů včetně propojení se vzdělaností. Reálná mzda a její vývoj dobře informuje o stavu na trhu práce. Makroekonomická prognóza a celá kapitola 1.3 je dobře vypracovaná, nicméně osobně bych na predikce tohoto typu byl opatrný (vyjadřuji subjektivní názor).

Další kapitola velmi zajímavě představuje nástroje používané především pro tvorbu pracovních míst na Slovensku. V této kapitole by byl možná vhodný drobný, byť ucelený přehled primárních fondů Evropské unie, které jsou používány pro podporu zaměstnanosti, resp. vytváření pracovních míst na Slovensku. Opět se nejedná o výtku, ale o názor recenzenta, který by mohl být případnou inspirací pro autory.

Osobně jsem tomu velmi rád, že další kapitola zkoumala „lidský“ faktor na trhu práce. Potenciální zaměstnanec musí mít předpoklady pro danou pracovní pozici, způsobilost k výkonu práce. Oceňuji uvedení kompetenčního modelu, jakožto významný nástroj (mezinárodně používaný) pro identifikaci a měření způsobilosti, žádané pro dosažení žádoucí úrovně pracovního výkonu. Velmi zajímavé jsou i uvedené výsledky v kapitole 3.2 „Pracovní spokojenost zaměstnanců na trhu práce v podmínkách SR“.

Poslední, čtvrtá kapitola, uzavírá komplexní pohled na celé téma trhu práce s nástinem komparace situace v České republice a na Slovensku. Odhady možných vývojů na trhu práce, resp. trendů by neměly v monografii tohoto typu chybět. Čtvrtá průmyslová změna je aktuálním tématem nejen v kontextu trhu práce.

Jiřímu Duškovi a jeho kolektivu se dle názoru recenzenta velmi dobře podařilo využít většinu perspektiv na tak složitý trh, jakým trh práce je. Rozmanitost pohledů, propojení současného stavu a budoucích trendů je na vysoké úrovni. Zmíněny jsou rovněž spojitosti s krizí, kterou někteří ekonomové očekávají. Recenzent se ovšem ztotožňuje s názorem, který měl Tomáš Baťa: *„...Příčinou krize je morální bída. Přelom hospodářské krize? Nevěřím v žádné přelomy samy od sebe. To, čemu jsme zvykli říkat hospodářská krize, je jiné jméno pro mravní bídu. Mravní bída je příčina, hospodářský úpadek je následek. V naší zemi je mnoho lidí, kteří se domnívají, že hospodářský úpadek lze sanovat penězi…"*. Celkově monografie poslouží nejen odborné, ale i laické veřejnosti.

ADDRESS & ©

Ing. Jiří ALINA, Ph.D.
Katedra ekonomiky
Ekonomická fakulta
Jihočeská univerzita
Studentská 13, 370 01 České Budějovice
Czech Republic
jalina@ef.jcu

Roman SVATOŠ: *Prevence kriminality* (*2., aktualizované vydání*). České Budějovice: VŠERS, 2016, 132 s., ISBN 978-80-7556-009-4.

Roman SVATOŠ: *Crime Prevention (2nd updated edition)*

Publikace – ve druhém vydaní po dvou letech – přináší aktuální přehled o teoretických a praktických možnostech poznání a uplatňování prevence. Autor uvádí, že si předsevzal vytvořit publikaci, která by srozumitelným způsobem přiblížila prevenci kriminality veřejnosti a současně byla užitečná i při studiu kriminologie, resp. při studiu prevence kriminality.

Autor v aktualizovaném vydání ponechal rozdělení do osmi kapitol a publikace si tak zachovala přehlednou strukturu. V první části jsou vysvětleny vybrané pojmy (především kriminologické terminologie), následně je pozornost upřena ke klasifikaci preventivních opatření, jak je v současnosti preferována teorií i praxí. Prevenci kriminality v mezinárodním kontextu autor věnuje následující třetí kapitolu. Logicky na ni navazuje kapitola věnovaná systému prevence v rámci České republiky, následně prevenci kriminality na krajské a místní úrovni. Samostatná šestá kapitola je věnována policejní prevenci. Sedmá kapitola předkládá vybrané programy a projekty prevence kriminality, příkladně jsou uvedeny programy na úrovni mezinárodní, celorepublikové, komunitární i na úrovni obcí. Poslední kapitola je věnována prevenci kriminality ve vybraných evropských státech, podrobněji ve Slovenské republice, přehledově v Německu, Rakousku, Polsku, Velké Británii a ve Francii.

Autor v první kapitole uvádí vývoj registrované a objasněné kriminality s poukazem na nárůst podílu recidivistů.

V kapitole druhé autor obohatil výklad o význam environmentální kriminologie pro situační prevenci.

V kapitole třetí autor aktuálně doplnil informace z XIII. Kongresu OSN v Dauhá v Kataru z roku 2015, doplnil informace o prioritách Evropské sítě pro prevenci kriminality EUCPN a specifické cíle pro Českou republiku pro oblast mezinárodní spolupráce vyplývající ze Strategie prevence kriminality v České republice na léta 2016 až 2020.

Kapitola čtvrtá doznala změny, které vyplývají z nově přijaté Strategie prevence kriminality v České republice na léta 2016 až 2020. V souladu s novou strategií autor uvádí cíle Republikového výboru pro prevenci kriminality a shrnuje globální cíle, strategické cíle a základní principy politiky prevence kriminality v České republice.

V rámci kapitoly věnované krajské a místní úrovni autor aktualizoval cíle pro kraje, města a obce. Jako zcela nový prvek v systému je uveden vznik tzv. Pracovní skupiny prevence kriminality.

V kapitole věnované prevenci kriminality v rámci policie je zdůrazněna role Metodické rady Policie ČR pro prevenci kriminality, vzpomenuta je Koncepce prevence kriminality Policie ČR na léta 2014 až 2016, upozorněno je na odlišné pojetí specializace mediální komunikace a specializace prevence kriminality. Jako velmi podnětnou považuji část 6.5 věnovanou aktuálním trendům v analytické činnosti policie.

Kapitola sedmá je obohacena o informace o nových projektech zaměřených například na prevenci domácího násilí, na bezpečnou zemi - novou formu bezpečné lokality, na identifikace jízdních kol, domovníka – preventistu, bezpečnost seniorů, na eliminaci sekundární viktimizace obětí trestných činů. Kapitola je zakončena souhrnem specifických cílů v oblasti programů a prevence.

Kapitola osmá je aktualizována v části věnované prevenci kriminality na Slovensku, kde jsou strategie aktualizovány ve čtyřletých cyklech.

Druhé aktualizované vydání hodnotím jako celkově zdařilé a vyzrálé.

ADDRESS & ©

doc. JUDr. Ivana ZOUBKOVÁ, CSc.
Katedra kriminologie
Fakulta bezpečnostně právní
Policejní akademie České republiky v Praze
Lhotecká 559/7, 143 01 Praha 4
Czech Republic
zoubkova@polac.cz

5 VARIA · VARIOUS

ВНЕДРЕНИЕ ИННОВАЦИОННЫХ ФОРМ И СРЕДСТВ КОНТРОЛЯ ПРИ ИЗУЧЕНИИ ИНОСТРАННЫХ ЯЗЫКОВ В ШКОЛАХ УКРАИНЫ В НАЧАЛЕ XXI ВЕКА

Zavádění inovačních forem a prostředků kontroly při studiu cizích jazyků na ukrajinských školách na začátku 21. století

Innovative Forms and Means of Testing Implementation in Foreign Languages Secondary Education in Ukraine at Beginning of 21st Century

Впровадження інноваційних форм і засобів контролю при вивченні іноземних мов у школах України на початку XXI ст

Єлізавета БАРБАШ

Чернігів, Україна

АННОТАЦИЯ: В статье рассматривается использование тестов для оценки иноязычной компетентности учащихся как для текущего, так и для итогового контроля в начале XXI века. Показана важность и перспективность данного способа контроля. Проанализированы тестовые задания внешнего независимого оценивания (ВНО) на различных этапах внедрения.

Ключевые слова: иноязычное образование – тестовый контроль – текущий контроль – итоговый контроль

ABSTRAKT: V článku se analyzují zvláštnosti používání informačních a komunikačních technologií při kontrole studijních úspěchů žáků ve výuce cizích jazyků. Jsou zkoumány dosavadní zkušenosti s uplatněním testování v cizojazyčném vzdělávání. Jsou analyzovány perspektivy využití testovacích technologií a zdůrazněna nutnost vytvoření informačního systému testové kontroly znalosti žáků na státní úrovni, která určuje úroveň jejich připravenosti, rozvrh plnění studijních plánů, dynamiku změny indexů počtu a kvality studijních úspěchů podle regionů aj.

Klíčová slova: cizojazyčné vzdělávání – testování – průběžné testování – závěrečné testování

ABSTRACT: The article discusses the tests use of pupils' foreign language competence for both current and final testing at the beginning of the 21st century. The importance and potential of these types of testing use are shown. The external independent testing tasks at different stages of implementation are analyzed.

Key words: foreign language education – testing – current testing – final testing

АНОТАЦІЯ: У статті розглядається використання тестів для оцінки іншомовної компетентності учнів як для поточного, так і для підсумкового контролю на початку XXI століття. Показано важливість і перспективність цього засобу контролю. Проаналізовано тестові завдання зовнішнього незалежного оцінювання (ЗНО) на різних

етапах запровадження.

Ключові слова: іншомовна освіта – тестовий контроль – поточний контроль – підсумковий контроль

ВВЕДЕНИЕ

Начало XXI века для Украины – это время социально-политических изменений, которые обусловили новые тенденции развития иноязычного образования, поиск новых эффективных методов и подходов как к содержанию, так и к формам учебного процесса. На протяжении 2000-2015 годов XXI века украинскими теоретиками и практиками велась детальная разработка концепций, путей обновления образовательной структуры, основных элементов и технологий обучения.

Общеевропейские Рекомендации по языковому образованию нашли свое отражение в Концепции общего среднего образования (2001) и Национальной доктрине развития образования Украины в XXI в., на основе которых в 2001 году была разработана и в 2002/2003 учебном году введена школьная программа, которая предусматривала изучение иностранного языка со 2 по 12 класс (2 часа в неделю) и была построена на принципах коммуникативности, личностной направленности, автономии учащегося, интегрированного и взаимосвязанного обучения всем видам речевой деятельности (Nezhiva 2015: 153–156; Pasichnik 2013: 36). Согласно Госстандарта начального общего образования (2004) планировалось введение изучения иностранного языка с 1-го класса с 2012-2013 учебного года (State standard 2013: 3), (Redko 2005: 208). Министерство образования и науки Украины рекомендовало ввести с 2005-2006 учебного года преподавание второго иностранного языка с 5-го класса во всех типах общеобразовательных учебных заведений.

РЕЗУЛЬТАТЫ И ДИСКУССИЯ

Сущность нового подхода к изучению иностранных языков, отраженного в этом Госстандарте, заключалась в том, что внимание фокусировалось именно на результате образования, то есть ученик не просто должен владеть коммуникативными навыками по иностранным языкам, но и ориентироваться в социокультурной среде, а также выполнять определенные задачи в жизненных условиях. Кроме того, вводилось понятие *«содержательной линии»* обучение вместо понятия *«цели обучения»*. Школьное иноязычное образование стало рассматриваться как средство межкультурного общения, поэтому коммуникативный подход к обучению был признан

обеспечивающим высокий уровень овладения иностранными языками, развивающим коммуникативные умения учащихся в разных видах речевой деятельности, способствующим их развитию и самообразованию. Следовательно, имело место частичное расширение дисциплины «Иностранный язык» до уровня «иноязычного образования» и изменение объекта научного и дидактического изучения языка на категорию «лингвокультуры», что вызвано, прежде всего, изменением целевых установок в обучении иностранным языкам, ориентированных на конечный результат - формирование межкультурной компетентности и способностей к межкультурной коммуникации личности.

Введение в 2008 году Государственной итоговой аттестации и в 2009 году внешнего независимого оценивания (ВНО) вызвало необходимость грамотной разработки тестов для оценки всех видов речевой компетентности учеников, поскольку тестирование является единственным методом для массовой объективной (непредвзятой) срочной оценки учащихся.

В отечественной практике получили распространение только «объективные тесты», то есть тесты, под которыми понимается подготовленный в соответствии с определенными требованиями комплекс заданий, прошедший предварительное испытание и позволяющий выделить степень языковой или речевой компетенции, результаты которого поддаются оценке по заранее установленным критериям. Возникнув как название специфической формы контроля знаний, умений и навыков, английский термин *«test»* стал употребляться в зарубежной методике для обозначения любого контрольного задания, как синоним понятий «контрольная работа», «опрос», «зачет», «экзамен». В отечественной методике термины «объективный тест» и «субъективный тест» не получили распространения, а сам термин *«тест»* закрепился только в узком значении - «объективный тест», который предусматривает определение правильности ответа механическим образом, по составному ключу; в субъективных тестах определение правильности основывается на оценочном суждении проверяющих.

В текущей деятельности мониторинг успеваемости школьников осуществляется в несколько этапов, каждый из которых предполагает использование соответствующих процедур контроля и самоконтроля, имеет свое содержание, прогнозируемый результат и методы диагностики, разработанные на основе выявленных критериев. Например, целью первого этапа мониторинга текущей успеваемости школьников является осуществление контрольных мероприятий ознакомительного характера. На этом этапе осуществляется первичная диагностика знаний, а также деятельностного,

мотивационно-личностного аспектов учебно-познавательной деятельности. Установленный на этом этапе уровень знаний школьников является точкой отсчета для дальнейшего мониторинга учебных достижений.

Текущий педагогический контроль представляет собой поурочную оценку индивидуального уровня усвоения базового учебного материала. Объектами контроля могут быть элементы содержания изучаемого модуля (единицы лексики, грамматики, фонетики), которые включены в контекст различных видов речевой деятельности (чтение, говорение, письмо, аудирование). Оценивается сформированность коммуникативных индивидуально-личностных компетентностей, динамика навыков и умений, овладение социокультурными нормами общения и сопутствующими общими навыками. На этом этапе наряду с типичными лексико-грамматическими тестами используют учебные задачи открытого типа. Так, на лексическом уровне – это актуализация контекстно-связанных слов, подбор синонимов и антонимов на основе личностной интерпретации контекста; на синтаксическом уровне – завершение предложения, синтаксические трансформации с сохранением их содержательной завершенности, представления омонимичных синтаксических конструкций; на дискурсивному уровне – формулирование заголовка текста, его разноуровневая компрессия в соответствии с различными коммуникативно-прагматическими задачами, составление, обобщение; на коммуникативном уровне – вопросно-ответные задания, описание проблемной ситуации или ее интерпретации на основе изложенных в тексте фактов, констатация собственных выводов, умозаключений; на прагматическом уровне – организация диалогов и дискуссий с реализацией аргументации собственной точки зрения, констатация выводов с использованием языковых клише, подведение итогов обсуждения и т. п. Оценка осуществляется по принятой шкале на основании общепринятых критериев (Dotsenko 2011; Yevchuk 2011; Kosa 2012; Myasoedova 2011).

Во время промежуточного контроля выявляется динамика сформированности иноязычных компетенций на определенном временном срезе, которая часто связана с завершением учебного модуля или другого большого раздела. Промежуточному контролю могут подлежать все виды аудиторной и самостоятельной работы (Pasichnik 2013: 36).

Разумеется, на этапе промежуточного контроля следует отдавать предпочтение тем педагогическим методам, которые направлены на проверку освоения содержания всего модуля. Согласно принципу преемственности это могут быть и лексико-

грамматические тестовые задания, но чаще всего – творческие, эвристические задачи, направленные на решение коммуникативных задач проблемного типа, широкое использование многообразия методов учебного характера, особенно тех, которые демонстрируют глубокое овладение одновременно и языковыми знаниями и способами деятельности. К их числу относятся: метод проектов; метод учебных дебатов; игровая технология (ролевые, деловые и имитационные игры, драматизация); кейс-технология; сценарно-контекстная технология; технология интерактивного обучения (в парах, малых группах и т. п.); мозговой штурм и другие методы, основанные на коллективном анализе реальных ситуаций. Совместная деятельность школьников, в процессе которой они демонстрируют умение решать учебные задачи проблемного характера, осуществлять само – и взаимоконтроль, в наибольшей степени отвечает целям иноязычного образования. Процедура педагогического оценивания во время осуществления промежуточного контроля носит комбинированный характер и включает выставление количественных баллов по соответствующей оценочной шкале за каждый параметр, который подлежит контролю, и получению рубежного рейтинга.

Мониторинг качества языковой подготовки завершается итоговым контролем, который осуществляется в конце всего курса обучения. Контроль осуществляется по всем диагностическим параметрам, упомянутыми выше, соответственно, предполагает использование таких методик оценочной деятельности, которые обладали бы широкими диагностическими возможностями и выявляли уровень сформированности иноязычной коммуникативной компетентности как главной цели обучения иностранных языков. Особо следует выделить такую форму проведения устного контроля, как коммуникативная ситуация. Альтернативными письменными формами творческих заданий могут быть: написание развернутого эссе, рефераты, доклады и другие формы самостоятельной творческой деятельности. При подготовке такого рода заданий школьники особенно старших классов демонстрируют умения работать с учебной литературой, с информационными технологиями в сети Интернет, развивая при этом учебно-информационную компетентность и свою познавательную активность. Выделения прогностического этапа обусловлено соответствующей функцией контроля, которая связана с организацией деятельности ученика, его способностью проектировать свою дальнейшую учебно-познавательную деятельность на базе сформированных навыков контроля и самоконтроля. Содержание этого этапа состоит из двух взаимосвязанных процедур: а) определение уровня сформированности самооценки; б) проектирования дальнейшей траектории личностного развития с учетом

приобретенных навыков самоанализа. Первая процедура диагностируется по результатам сопоставления педагогической оценки и самооценки (степени расхождения), методом анкетирования, методом анализа и портфолио. Именно умение осуществлять оценочную деятельность также можно считать одной из важных компетентностей. Оно развивается поэтапно и требует педагогической поддержки со стороны преподавателя. Навык рефлексивного самоанализа способствует развитию основных качеств умственной деятельности (умения наблюдать, анализировать, сравнивать, классифицировать, обобщать, логически мыслить, творчески подходить к решению задач), развития самостоятельности как черты личности (Dotsenko 2011; Yevchuk 2011; Kosa 2012; Myasoedova 2011).

Внешнее независимое оценивание по иностранным языкам, введенное в 2009 году, показало важность тестирования как средства контроля. Анализируя тестовые задания ВНО разных лет можно сказать следующее. Тестовые задания 2009 были достаточно простыми и имели только два раздела *Reading* и *Writing*, причем соотношение между задачами этих разделов составило 71% : 29%, задания были равнозначными по количеству баллов. Тестовые задания были представлены для раздела *Reading* и содержали следующие типы заданий: задания с выбором одного правильного ответа из 4 возможных вариантов, задания на установление соответствия, задания на определение правильности или неправильности утверждения.

В 2010 году для ВНО были впервые предложены аутентичные тексты небольшого размера. Задание также состояло из двух разделов: *Reading* и *Writing*, причем соотношение заданий составляло 90% : 10%, однако задачи раздела *Writing* оценивались от 0 до 2 баллов, поэтому соотношение по возможным баллам для этих разделов составило 59% : 41%. Тестовые задания раздела *Reading* были следующими: задания с выбором одного правильного ответа из 4 возможных вариантов, задания на установление соответствия, задания на заполнение пропусков. Раздел *Writing* тестовых заданий не содержал, предусматривал два задания: текст, который надо было заполнить словами в соответствующей грамматической форме, и краткое эссе на заданную тему. Однако, текст был достаточно сложным и требовал знаний грамматики по следующим темам: согласование времен и косвенная речь, предложения с союзами *neither nor, either or*, образование и употребление глаголов в *Present, Past, Future Simple (Indefinite)* в активном и пассивном состояниях в *Present, Past Progressive (Continuous)* и *Present, Past Perfect* в активном состоянии; *Future-in-the Past*, употребление глаголов в *Present Simple (Indefinite)* для выражения действия в будущем

после союзов *if, when*; использование глагольных форм в *Present / Past / Future Perfect Passive; Present / Past Progressive (Continuous) Passive*, форм глаголов: инфинитива, герундия, деепричастия настоящего и прошедшего времени, модальных глаголов и их эквивалентов.

Задания ВНО в 2011 году были упрощены, по сравнению с задачами 2010 года, соотношение между разделами *Reading* и *Writing* было 50% : 45%, тестовые задания раздела *Reading* были следующие: задания на установление соответствия, задания с выбором одного правильного ответа. Впервые раздел *Writing* содержал задания на заполнение пропусков в тексте путем выбора одного из 4 правильных вариантов – тест содержит 26 заданий этой формы и охватывал следующие темы по грамматике: степени сравнения прилагательных, употребление существительных в притяжательной форме, использование глагольных форм в *Present, Past, Future Perfect* в пассивном залоге, инфинитив, герундий, модальные глаголы (*can, may, must, should, have to, need*) и их эквиваленты, употребление глагола *to be* в *Present, Past, Future*.

Начиная с 2012 года, задания ВНО состояли из трех разделов: *Reading, Use of English* и *Writing*. Форма и типы заданий в этот период были примерно одинаковые. Тестовые задания разных типов присутствовали в разделах *Reading* и *Use of English*: 2 задания с выбором одного правильного ответа из 4 возможных вариантов, 2 задания на заполнение пропусков, 2 задания на установление соответствия (начиная с 2013 года одна из задач такого типа предусматривала два правильные ответы). Тесты на грамматику из подразделения *Use of English* и *Writing* охватывали такие темы: степени сравнения наречий, употребление предлогов, словообразование, употребление безличных форм глагола – деепричастие несовершенного вида (*Participle I*), употребление видо-временных форм глагола в активном состоянии, употребление безличных форм глагола – причастие совершенного вида (*Participle II*) , употребление союзов (Pasichnik – Shopulco et al. 2013).

Таким образом, по своей структуре задания ВНО были близкими к задачам систем международной сертификации TOEFL и IELTS, однако не содержали раздела *Listening* (Аудирование) и *Speaking*, поэтому дальнейшая работа, по нашему мнению, должна вестись в направлении внедрения лучшего опыта мировых сертификационных систем для совершенствования национального иноязычного образования (State standard 2013: 3; Pasichnik 2013: 36).

ВЫВОДЫ

Следовательно, по нашему мнению, тестирование является одним из наиболее перспективных средств контроля знаний иностранных языков. К сожалению, в настоящее время в отечественном иноязычном образовании, как в заданиях ГИА, так и в заданиях ВНО не полностью использованы возможности тестирования , поскольку не использованы тесты следующих видов:

- тестовые задания с простым множественным выбором (вариантов ответов меньше трех, но ответ более сложен, чем ответ «да» – «нет»);
- тестовые задания, при построении ответов на которые используется принцип кумуляции при проверке полноты знаний и умений. Вопросительная часть таких заданий, в основном, имеет сравнительный смысл и используются выражения типа «как правило», «зачастую», «главная причина»);
- тестовые задания, при построении ответов на которые используется принцип классификации (для проверки умений свободного ориентирования в группе подобных понятий, явлений, процессов);
- тестовые задания, при построении ответов на которые используется принцип цикличности (для проверки полноты умений свободного ориентирования в группе подобных понятий, которые циклически повторяются в вариантах ответов);
- тестовые задания, при построении ответов на которые используется принцип сочетания (при составлении заданий с множественным выбором, в котором возможно сочетание всех указанных выше принципов);
- тестовые задания на восстановление соответствия частей (модификация тестовых заданий с множественным выбором).

Отметим, что основными видами оценивания по иностранным языкам остаются текущее, тематическое, семестровое, годовое оценивание и итоговая государственная аттестация. При этом текущее оценивание является обязательным на каждом уроке, а тематическое оценивание проводится на основе текущего оценивания.

Вполне очевидно, что внедрение современных методов контроля в практику обучения иностранных языков в украинских учебных заведениях будет способствовать обеспечению соблюдения требований, предъявляемых к контролю: объективности, надежности, измеряемости, целеустремленности, системности и тому подобное, а также позволит сделать обучение эффективным, приблизить его к мировым

стандартам.

Следовательно, одной из актуальных проблем методики преподавания иностранных языков остается вопрос эффективной организации контроля знаний во время обучения как органической составляющей учебного процесса и как дидактического средства управления обучением. Одной из главных задач контроля остается стимулирование учащихся средствами информационно-коммуникационных технологий к качественному обучению, формирование у них стремления к дальнейшему самообразованию.

ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА И ИСТОЧНИКИ ИНФОРМАЦИИ

1. Державний стандарт базової і повної середньої освіти (Освітня галузь «Мова і література»: Іноземні мови) // *Іноземні мови*. – 2004. – №1. – С. 3–7.
2. ДОЦЕНКО, І. В. (2011): Англійська мова. 8 клас: Підсумкові контрольні роботи. К.; Ранок. -82с.
3. ЄВЧУК, О. В. (2011): Англійська мова. 7 клас: Підсумкові контрольні роботи. К.; Ранок. -88с.
4. Іноземні мови: 2-12 класи, 5-12 класи (2-га іноземна мова): *Прогр. Для загальноосвіт. навч. закл. та спеціаліз. шкіл з поглибл. вивч. інозем. мов* / Кол. авт.: В. Г. Редько, Н. П. Басай, Л. В. Биркун та ін. – К.; Ірпінь: Перун, 2005. – 208 с.
5. КОСА, І. Т. – ЗАДУБНЯК, Ю. А. – МЯСОЄДОВА, С. В. – ПАЩЕНКО, Л. В. (2012): Англійська мова. 9 клас. Орієнтовні зразки екзаменаційних завдань для проведення державної підсумкової атестації» / І.Т.Коса — Х.: Вид-во «Ранок». —64 с.
6. МЯСОЄДОВА, С. В. (2011): Англійська мова. 6 клас*:* Підсумкові контрольні роботи. С.В.Мясоєдова, Вид-во "Ранок". – 69с.
7. НЕЖИВА, О. М. (2015): Непослідовність розробки та впровадження освітньої політики України. / О.М.Нежива // *Актуальні проблеми філософії і соціології,* №5. – С.153-156. Режим доступу: http://www.apfs.in.ua/v5_2015/38.pdf
8. ПАСІЧНИК, О. С. (2013): Оновлення змісту шкільної іншомовної освіти в Україні на початку XXI ст. / О. С. Пасічник // *Проблеми сучасної педагогічної освіти. Педагогіка і психологія*, Вип. 39(2). - С. 8-12. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pspo_2013_39(2)__4.
9. ПАСІЧНИК, О. С. – ШОПУЛКО, М. Н. – ТРІФАН, М. С. – МЕЛЬНИК, С. О. (2013): Англійська мова. 10 клас: *збірник завдань для проведення моніторингу якості загальної середньої освіти за результатами навчання учнів в основній школі* / О. С. Пасічник, М. Н. Шопулко, М. С. Тріфан, С. О. Мельник. - К. – 36 с.
10. *Постанова Кабінету міністрів України від 20. 04. 2011 року №462 «Про затвердження Державного стандарту початкової загальної освіти»*. Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/462-2011-%D0%BF

REFERENCES

1. DOTSENKO, I. B. (2011): “English. Grade 8: Final tests”. Ranok, Kyiv. -82p. [In Ukrainian]
2. KOSA, I. T. – SADOVNIC, J. A. – MYASOEDOVA, S. V. – PASHCHENKO, L. V. (2012): “English. Grade 9. Indicative samples of examination tasks for the state final examination". Ranok, Kyiv 2012. -64 p. [In Ukrainian]
3. MYASOEDOVA, S. V. (2011): “English. 6th grade: the Final test”. Ranok, Kyiv. 69p. [In Ukrainian]
4. NEZHUVA, O. M. (2015): “Inconsistency in the development and implementation of educational policy of Ukraine”. *Actual problems of philosophy and sociology*, No. 5, p. 153-156. available at: http://www.apfs.in.ua/v5_2015/38.pdf [In Ukrainian]
5. PASICHNIK, O. S. (2013): “Updating of the content of school of foreign language education in Ukraine in the early twenty-first century”, *Problems of modern pedagogical education. Pedagogy and* psychology, Vol. 39(2). - P. 8-12. - available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pspo_2013_39(2)__4. [In Ukrainian]
6. PASICHNIK, O. S. – SHOPULCO, M. N. – TRIFAN, N. S. – MELNYK, S. A., English (2013): “10 class: collection of tasks for monitoring quality of General secondary education on the learning outcomes of students in the secondary school”. Ranok, Kyiv. - 36 p. [In Ukrainian]
7. RED'KO, V. G. – BASAI, N. P. – BYRKUN, L. V. (2005): “Curriculums of Foreign languages: classes 2-12, 5-12 classes (2nd foreign language)”, Irpen: Perun. – 208 p. [In Ukrainian]
8. *Resolution of the cabinet of ministers of Ukraine* from 20. 04. 2011, No. 462 "On approval of State standard of primary General education" [In Ukrainian]
9. *State standard of basic and full secondary education* (Educational area "Language and literature: Foreign languages // Foreign languages. – 2004. – No. 1. – P. 3-7.
10. YEVCHUK, O. V. (2011): “English. Grade 7: Final tests”. Ranok. -88p. [In Ukrainian]

ADDRESS & ©

Елизавета БАРБАШ
аспирантка
Кафедра иностранных языков
Филологический факультет
Черниговский национальный педагогический университет имени Т. Г. Шевченко
ул. Гетьмана Полуботка, 53, 140 00 Чернигов
Украина
liza-barbash@mail.ru

ZMĚNY POSTOJŮ ČESKÉ SPOLEČNOSTI K LIDEM S MENŠINOVOU SEXUÁLNÍ ORIENTACÍ POHLEDEM DOSAVADNÍCH VÝZKUMŮ

Czech Changing Attitudes toward People with Minority Sexual Orientation in Perspective of Current Surveys

Dana GÁLOVÁ

České Budějovice, Czech Republic

ABSTRAKT: Cílem tohoto příspěvku je podat přehled dosavadního výzkumu zabývajícího se postoji české společnosti k lidem s menšinovou sexuální orientací. V úvodní části je popsána a vysvětlena základní terminologie, neboť její užívání je často nepřesné a nejednotné. Po stručné interpretaci základních teoretických koncepcí a identifikaci některých úskalí spojených s těmito výzkumy následuje přehled dosavadních šetření postojů k LGBT populaci realizovaných v České republice po roce 1989. Do přehledu bylo dle předem stanovených kritérií zahrnuto 5 studií publikovaných v odborných časopisech a monografiích (1 přehledová a 4 empirické) doplněných o výsledky pravidelných šetření Sociologického ústavu AV ČR. Jednotlivé výzkumy byly interpretovány z hlediska stanovené výzkumné otázky, zkoumaného souboru, zvolené metodologie, přínosu i limitů. Hlavním cílem této studie je přispět k systematizaci poznatků v oblasti výzkumu postojů české populace k sexuálním minoritám a predikci vývojových trendů v této oblasti.

Klíčová slova: výzkum – sexuální orientace – homosexualita – LGBT

ABSTRACT: The aim of this paper is to provide an overview of existing research on the attitudes of Czech society towards people with minority sexual orientation. In the introductory part the key terminology is explained because it tends to be used inaccurately and inconsistently in various studies. A brief interpretation of the fundamental theoretical concepts and identification of several pitfalls associated with the included studies is followed by an overview of existing surveys of attitudes towards LGBT population conducted in the Czech Republic since 1989. The integrative review consists of five studies published in professional journals and monographs (1 surveillance and 4 empirical), selected according to a predetermined criteria, and accompanied by the results of regular surveys carried out by the Institute of Sociology. Individual studies were interpreted in terms of research questions, examined entities, the methodology chosen, the results and limitations. The main objective of this study is to contribute to the systematization of knowledge in the research of attitudes of the Czech population towards sexual minorities and predict future trends in this area.

Key words: research - sexual orientation - homosexuality – LGBT

ÚVOD

Pojem *sexuální minorita* přestal být ve vyspělých zemích v posledních desetiletích tabuizovaným tématem a stal se běžnou součástí veřejného i akademického diskurzu. Po vynětí homosexuality[64] z Mezinárodní klasifikace nemocí WHO (1992) začalo i v bývalých postkomunistických zemích vznikat mnoho organizací a hnutí bojujících za práva sexuálních minorit. K výrazné změně postojů české společnosti k LGBT[65] minoritě po r. 1989 přispěl proces medializace homosexuality i veřejný coming out známých osobností, který pomohl odstranit negativní, iracionální a ničím nepodložené stereotypy[66] přisuzované lidem s odlišnou sexuální orientací[67]. Dle Pechové (2007a) je takto veřejně deklarovaná sexuální orientace pro akceptování této minority ve společnosti zásadní.

Po roce 1989 byla v ČR realizována řada výzkumů zabývajících se postoji společnosti k LGBT lidem. Výzkumným souborem byl většinou reprezentativní vzorek celé české populace, jen malá část těchto výzkumných šetření se zaměřovala na konkrétní segmenty české společnosti (Hlaďo 2015a, b). Ačkoli se téma odlišné sexuální orientace stává poměrně často předmětem různých empirických šetření, stále chybí systematizace poznatků z realizovaných výzkumů. Cílem této studie je zmapování dosavadního výzkumného úsilí a systematizace dosavadního poznání, což lze využít jako podklad pro další směřování výzkumu v této oblasti.

1 Teoretické koncepce percepce LGBT identity

Minoritní sexuální orientace představuje interdisciplinární výzkumné pole, které je zkoumáno především z pohledu sexuologie, psychologie a sociologie. Počátky výzkumů lidské sexuality spadají do konce 19. století, kdy se nově se formující sexuologie zaměřovala především na výzkum deviantního chování. Pozdější výzkumy byly ovlivněné především konstruktivistickým paradigmatem[68], dle kterého je realita vždy konstruktem konkrétní společnosti. Dle Bergera a Luckmanna existuje bezpočet realit, které se vyvíjejí a proměňují v procesu sociální interakce a komunikace. I lidská sexualita je tak popisována jako sociální konstrukt, který se v závislosti na čase a prostoru proměňuje. Sociální

---

[64] Homosexualita je chápána jako *„trvalá citová a erotická preference osob stejného pohlaví. Je to celoživotní, neměnný a nezvolený stav, charakterizovaný tím, že jeho nositel je pohlavně přitahován a vzrušován převážně či výlučně osobami stejného pohlaví“.* (Brzek – Pondělíčková 1992: 19).

[65] LGBT – souhrnné označení pro lesby, gaye, bisexuály a transgender.

[66] Allport popisuje stereotyp jako *„příliš silné přesvědčení spojené s nějakou kategorií. Jeho funkce spočívá v tom, že má ospravedlnit (racionálně vysvětlit) naše chování a postoj vůči této kategorii“*. (Allport 2004: 215)

[67] Např. redukce homosexuality na sex, promiskuita, naturalizace heterosexuality aj.

[68] Dle Bergera a Luckmanna existuje bezpočet realit, které se vyvíjejí a proměňují v procesu sociální interakce a komunikace (The Social Construction of Reality. New York: Anchor Books 1966).

konstruktivismus se stal později základem tzv. queer[69] teorie, jejíž představitelé (Foucault, de Lauretis, Halperin, Butler) se staví proti jakémukoli binárnímu dělení společnosti (ženy-muži, maskulinita-femininita, homosexualita-heterosexualita), neboť tato dichotomie vždy jednu skupinu zákonitě znevýhodňuje. Odmítají koncept heteronormativity, která marginalizuje všechny ostatní (tj. neheterosexuální) identity. Současné sociologické přístupy jsou založeny na třech teoriích. *Univerzalistická teorie* tvrdí, že každý člověk má potenciál pro homosexuální, či neheterosexuální chování. Již na počátku 20. století tvrdil Sigmund Freud (1991), že lidé jsou tzv. polymorfně perverzní, tzn., že lidé mají velkou škálu sexuálních zájmů a zálib (včetně úchylek, které nejsou společností akceptovány). Jinými slovy řečeno, v každém člověku je skryt potenciál pro nejrůznější formy sexuálního chování, neboť se jedná o běžnou biologickou vybavenost každého člověka. V tomto smyslu pak nelze hovořit o existenci sexuálních menšin, neboť vše, co je považováno za sexuální odchylku, je vlastně univerzální a potenciálně platné pro všechny členy společnosti. Zcela opačně se k problému staví *minoritizující teorie*, podle níž tvoří LGBT lidé unikátní subpopulaci s vlastní kulturou a historií, která se liší od většinové heterosexuální společnosti. Třetí teoretický koncept představuje *heteronormativní teorie,* podle které je heterosexualita přirozenější a správnější než jiné formy sexuality a jakákoliv forma neheterosexuality je odchylkou od normy. Velmi příznačná je pro tuto teorii snaha vysvětlit příčiny vzniku homosexuality a na základě toho ji poté prezentovat jako odchylku či abnormalitu. Dle Berkowitz vychází heteronormativita z ideologického systému heterosexismu, který *„popírá, očerňuje a stigmatizuje všechny neheterosexuální formy behaviorální identity, vztahu nebo komunity“* (2009: 123). Předkládaný přehled dosavadního zkoumání postojů majoritní společnosti k LGBT populaci v České republice se proto zaměřuje i na to, do jaké míry korelují výsledky výzkumů s těmito teoretickými předpoklady.

2 Úskalí výzkumů postojů k LGBT

Na základě mnoha výzkumů provedených v zahraničí i v České republice lze konstatovat, že problematika odlišné sexuální orientace je poměrně dobře probádanou oblastí. Výzkumy postojů společnosti k LGBT lidem zkoumají nejen postoje samotné, ale zabývají se i jednotlivými sociodemografickými faktory, které je ovlivňují (tj. pohlaví, vzdělání, náboženské přesvědčení, velikost místa bydliště, věk, osobní kontakt s příslušníkem této

[69] Termín *queer* použila v r. 1989 T. de Lauretis jako ústřední téma vědecké konference v USA s cílem překonat ohraničenost pojmů gay, lesba a tento projekt označila jako *queer theory*. Pojem je často používán jako synonymum LGBT identity.

minority). Přestože jsou získaná data cennými informacemi vypovídajícími o stavu populace, jsou tyto výzkumy spojeny i s některými úskalími (Pechová 2007c).

2.1 Nejasná a nejednotná terminologie

Sexuální orientací rozumíme *„trvalou a neměnnou charakteristiku každého člověka. Vyjadřuje, že při volbě erotického partnera a své citové náklonnosti dáváme přednost muži nebo ženě“* (Procházka 2002: 11). Pojem je často nesprávně používán jako synonymum sexuálního chování (sexuální orientace nemusí mít vždy za následek odpovídající sexuální chování), nebo sexuální identifikace[70]. Nejasnosti může u potenciálních respondentů budit slovo *homosexuál, homosexuálové*. Většina populace si pod tímto pojmem představí muže, přestože homosexuální (= přitahované stejným pohlavím) jsou i ženy. Přesnější je tudíž označení *gay, lesba*. Slovo *homosexuál* bývá zároveň používáno jako synonymum pro člověka s odlišnou sexuální orientací. To je však také nepřesné, protože sexuální minoritu netvoří jen homosexuálové (= lesby a gayové), ale i bisexuálové[71] a transgender[72]. *„Důvodem, proč tento výraz přesto převažuje u většiny společnosti, je zcela jistě obecně menší povědomí o existenci „menšin v menšině“, tedy osob bisexuálních, intersexuálních a translidí“* (Beňová et al. 2007: 7). V anglosaských zemích je pro všechny čtyři typy menšinové sexuální orientace běžně používáno označení LGBT (tj. souhrnné označení pro lesby, gaye, bisexuály a transgender), které se již i v České republice stalo pevnou součástí odborného diskurzu. I takto definované označení sexuálních identit je však zavádějící, protože vnucuje volbu jedné z nich, což nemusí být vždy jednoznačné. Zavádějící a etymologicky nešťastně utvořený je také pojem *homofobie*, vyjadřující nepřátelské až nenávistné postoje k LGBT lidem. Termín popisuje předsudky vůči neheterosexuálům jako fobii, tj. individuální patologii (Herek 2004). Fobie znamenající duševní poruchu však s těmito postoji nemá nic společného. Smetáčková a Braun (2009: 9) definují homofobii jako *„obavu z homosexuality a homosexuálních osob, která může vést k pocitům odporu, nepřátelství až nenávisti a může se stát základem pro odmítající, zesměšňující či ubližující chování vůči homosexuálním lidem, nebo vůči lidem, u kterých je homosexualita předpokládána; v současné době se pojem homofobie používá pro označení uvedených pocitů a chování vůči všem skupinám osob, které nejsou heterosexuální či se jinak vymykají*

[70] Pojem označuje pocit příslušnosti k určitému pohlaví v souladu s biologickým základem.

[71] Bisexualita je chápána jako celoživotní, neměnný, subjektem nezapříčiněný a nezvolený stav, v jehož důsledku je jeho nositel pohlavně vzrušován a přitahován přibližně stejně silně osobami obou pohlaví (Brzek – Pondělíčková 1992).

[72] Transgender – lidé, jejichž genderová role je v rozporu s jejich pohlavím.

genderovému řádu, tzn. gayové, lesby, transsexuální lidé; homofobie je sociální fenomén, který má původ v genderovém uspořádání společnosti“. Dle Ondrisové (2002: 33) se dnes termínu *„používá pro zachycení celého spektra negativního cítění, myšlení a chování ve vztahu k lesbickým ženám, bisexuálům a gayům. Může se projevovat od jemnějších forem (např. pocity nejistoty, nepohodlí při kontaktu s gayem či lesbickou ženou), přes vtipy, zesměšňování a odmítání osobního kontaktu s homosexuálním nebo bisexuálním člověkem, až po verbální osočování, fyzické útoky a násilí“*.

2.2 Malá reprezentativnost zkoumaného souboru

Častým nedostatkem výzkumů je malá reprezentativnost zkoumaného souboru, která neumožňuje generalizaci závěrů. Proto je nezbytným krokem každého sociologického výzkumu přesné vymezení (definice) základního souboru, což usnadní provedení výběru. Jinými slovy – je pravděpodobné, že z dobře definovaného základního souboru se podaří stanovit reprezentativní výběrový soubor. Reprezentativnost přitom závisí nejen na velikosti, ale i homogenitě zkoumaného souboru.

2.3 Diference mezi deklarovanými postoji a skutečným chováním

Vždy je třeba počítat s tím (a v oblasti lidské sexuality zvlášť), že deklarované postoje nemusí vždy souhlasit s tím, jak se lidé ve skutečnosti sami chovají. Když Kinsey provedl v polovině 20. století ve Spojených státech první rozsáhlé (N=18000) výzkumy sexuálního chování (Kinsey et al. 1948: 1953), výsledky byly šokující, neboť odhalily velké diference mezi veřejně deklarovanými postoji a skutečným chováním (dle výsledků tohoto výzkumu např. téměř 70 % mužů v životě navštívilo prostitutku a 84 % mělo předmanželské sexuální zkušenosti; více než 90 % mužů někdy provozovalo masturbaci a téměř 60 % mělo zkušenost s nějakou formou orálního sexuálního styku). Kinsey svým výzkumem dokázal, že Američané zdaleka nejsou tak puritánští, jak byli v odborném i veřejném diskursu prezentováni.

2.4 Omezenost předmětu zkoumání

Výzkumy jsou zaměřeny především na zjištění postojů majority k LGBT populaci a popis sociodemografických faktorů, které postoje společnosti k minoritám ovlivňují. Problematika neheterosexuální orientace je však mnohem širší a mnohá témata tak zůstávají opomíjena (problematika různých sexuálních identit, pohled minority na majoritu, příčiny změny postojů k lidem s odlišnou sexuální orientací).

3 Metodologie

Cílem této studie je přehled dosavadních nejvýznamnějších výzkumů v oblasti postojů české společnosti k LGBT populaci, proto byla k tomuto účelu použita sekundární analýza dat. Relevantní data byla získána rešerší elektronicky dostupných zdrojů, bibliografických zdrojů uvedených u relevantních publikací a pomocí tradičních knihovnických služeb z monografií a odborných článků. Studie byly vyhledávány na základě zadání klíčových slov *postoje společnosti, homosexualita, LGBT, minorita, výzkum.* Následně byla stanovena kritéria (ne)zařazení studií do přehledu. Do přehledu byly zahrnuty pouze ty výzkumy, které splňovaly následující kritéria:

- výzkumy provedené v ČR od r. 1988 do r. 2016;
- výzkumy pouze dospělé populace (= starší 15 let);
- práce publikované pouze v odborných časopisech a monografiích;
- pouze přehledové a empirické studie prezentující vlastní výzkum a obsahující požadovaná data (termín šetření, výzkumný nástroj, výzkumný vzorek, výzkumná otázka).

Do přehledu nebyly zahrnuty bakalářské, magisterské, disertační práce a příspěvky z konferencí z důvodu rozdílné úrovně kvality výzkumů a nízké reprezentativnosti zkoumaných vzorků. Do přehledu bylo zahrnuto celkem 5 studií, z toho 1 přehledová a 4 empirické. Analýza relevantních dat umožnila interpretovat základní charakteristiky jednotlivých výzkumů.

4 Výsledky

Na základě rešerše dostupných zdrojů a s ohledem na kritéria (ne)zařazení výzkumů do přehledu bylo nalezeno 5 studií. Obsahová analýza umožnila jejich segmentaci na studie přehledové a empirické. Přehled výzkumů byl doplněn o šetření realizovaná CVVM.

4.1 Přehledové studie

Autory přehledové studie Sexuální chování v ČR: srovnání výzkumů z let 1993, 1998, 2003 a 2008 jsou Weiss a Zvěřina (2009). Jejím základem byl projekt, který probíhal v České republice v letech 1993–2008 a jehož cílem bylo charakterizovat sexuální chování české populace. Srovnání výsledků jednotlivých šetření probíhajících v pravidelném pětiletém intervalu pak umožnilo charakterizovat změny sexuálního chování české společnosti.

Tab. č. 1: Názor na homosexualitu.

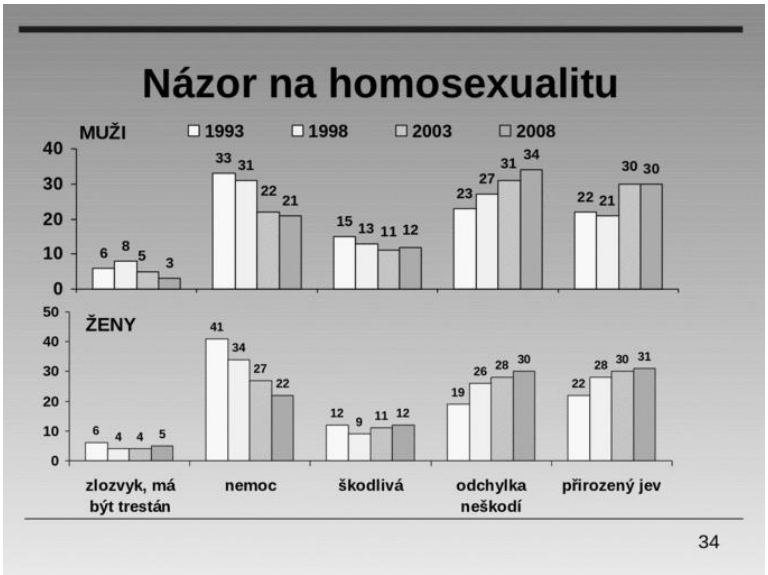

Zdroj: http://sex.systemic.cz/archive/cze/textbook2005/weiss2.pdf.

Terénní sběr dat byl uskutečněn pomocí anonymního dotazníku obsahujícího 35 okruhů otázek zaměřených na sexuální zkušenosti, znalosti, postoje. Soubory byly reprezentativním vzorkem mužů a žen České republiky starších 15 let. Výzkum potvrdil, že v oblasti postojů k homosexualitě jsou obyvatelé České republiky i ve světovém srovnání velmi liberální (homofobní názory vyjádřilo pouze 5 % žen a necelých 7 % mužů). Výzkum se zabýval i nejvýznamnějšími sociodemografickými faktory. Bylo zjištěno, že postoje k homosexualitě významně korelují s pohlavím, věkem, vzděláním a náboženským přesvědčením, méně pak s velikostí bydliště. Liberálnější jsou ve svých postojích ženy, lidé s minimálně středoškolským vzděláním, mladší lidé a ateisté. Zajímavé zjištění přinesl výzkum v oblasti homosexuální zkušenosti. Šetření z roku 2008 potvrdilo ve srovnání s výsledky prvního šetření podstatně vyšší procento mužů a žen s homosexuální zkušeností (4,6 % oproti 3,4 % u mužů a 7,5 % oproti 2,6 % u žen). Během let také stoupal podíl těch, kteří homosexuální zkušenost připustili opakovaně.

4.2 Empirické studie

Tab. č. 2 obsahuje empirické studie výzkumů z let 1994 až 2013. Studie Tučka a Holuba přinesla srovnání s výsledky obdobného výzkumu z r. 1988. Janošová se ve svém výzkumu zaměřila na to, jak a v čem se liší postoje vybraných skupin k otázkám homosexuality. Vaculík a Červenková jako jediní v tomto přehledu použili kvalitativní metodologii ke zjištění vlivů podílejících se na formování pozitivních a negativních postojů

k LGBT lidem. Weiss a Zvěřina provedli v roce 2013 replikovaný výzkum sexuálního chování obsahující i otázky spojené s odlišnou sexuální orientací.

Tab. č. 2: Empirické studie – souhrn.

Autor	Rok	Počet	Nástroj	Výzkumná otázka
1. Tuček – Holub	1994	2300	dotazník	Sexuální chování, AIDS
2. Janošová	2000	408	dotazník	Rozdílnost postojů, hl. faktory
3. Vaculík – Červenková	2007	8	polostrukt. rozhovor	Vlivy formující postoje k LGBT
4. Weiss – Zvěřina	2009	Přehledová studie – výsledky předchozích výzkumů		
5. Weiss – Zvěřina	2013	2017	dotazník	Sexuální chování v ČR

Zdroj: Vlastní zpracování.

4.2.1 Epidemiologicko-sociologické šetření názorů občanů České republiky na onemocnění AIDS (Tuček – Holub 1994)

První výzkum sexuálního chování v ČR byl realizován na standardizovaném vzorku české populace v roce 1988 v souvislosti s problematikou epidemie HIV/AIDS. O pět let později bylo výzkumné šetření na vzorku 2300 mužů a žen ve věku 18–50 let zopakováno. Z komparace výsledků obou šetření vyplynula stále vzrůstající míra tolerance české populace vůči LGBT lidem. Homosexualita byla jednoznačně negativně hodnocena pouhými 2 % respondentů. Počet lidí požadujících její trestnost klesl z 11 % na 2 % a těch, kteří ji považují za škodlivou odchylku či deviaci, klesl z 23 % na 6 %. Necelá polovina respondentů (43 %) vnímala homosexualitu jako zdravotní poruchu či nemoc. Tři pětiny respondentů souhlasily s prosazením legalizace registrovaného partnerství, tři čtvrtiny souhlasily s existencí gayklubů (třikrát více než v roce 1988). I přes vzrůstající liberalizaci postojů české populace vůči minoritám však LGBT lidé svou orientaci před přáteli a známými tajili stejně jako v r. 1988.

4.2.2 Homosexualita v názorech současné společnosti (Janošová 2000)

Cílem výzkumu bylo zjistit, jak a v čem se liší postoje vybraných skupin k homosexualitě a do jaké míry se na nich podílejí základní sociodemografické faktory (výška dosaženého vzdělání, pohlaví, víra, věk, zaměření studované školy nebo profese). Výzkumný soubor tvořilo 408 respondentů, z nichž více než polovinu respondentů tvořili studenti vysokých škol, dále lidé věřící, studijně či profesně orientovaní na sociální či teologickou oblast. Většina respondentů také patřila do mladší věkové kategorie. Tato skutečnost se pak projevila ve výsledcích průzkumu a jejich srovnání s předchozími výzkumy (Tuček – Holub

1994) a z tohoto hlediska pak lze tuto skutečnost považovat za značně limitující. Průzkum prokázal velké diference v postojích jednotlivých společenských skupin, signifikantní rozdíly se týkaly především věřících a nevěřících. Věřící byli ve svých názorech nejvíce ovlivnění rodinou a církví, naopak nevěřící uváděli, že jejich postoj nikdo neovlivnil. Věřící a členové církve odmítali možnost schválení registrovaného partnerství a místo společného soužití volili možnost celibátu. Ateisté prokázali podstatně větší míru tolerance k výchově dítěte homosexuálním párem. Další rozdíly se týkaly věkových kategorií – mladší generace je otevřenější a tolerantnější[73], starší respondenti nepovažovali homosexualitu za téma vhodné pro otevřený rozhovor. Celkový rozdíl mezi starší a mladší generací lze vysvětlit vysokou mírou informovanosti v posledních desetiletích (Pechová 2007c). Diference v odpovědích mužů a žen se týkaly především v oblasti možnosti registrovaného partnerství (ženy výrazně tolerantnější). Statisticky významné rozdíly nebyly prokázány mezi postoji studentů vysokých a středních škol.

4.2.3 Formování postoje k homosexualitě (Vaculík – Červenková 2007).

Cílem výzkumu bylo zjistit, jaké vlivy spoluvytvářejí pozitivní a negativní postoje vůči LGBT komunitě. Zkoumaný vzorek tvořilo 8 lidí ve věkovém rozmezí 29–66 let, z nichž polovina deklarovala rozhodně pozitivní a zbytek respondentů rozhodně negativní vnímání homosexuality. Zvolenou metodou byly polostrukturované rozhovory. Jako pravděpodobné vlivy formování pozitivního postoje k homosexualitě byly identifikovány

- převažující pozitivní zkušenosti s homosexuální osobou;
- přesvědčení, že homosexuální osoby jsou stejné jako respondent;
- využívání homosexuálních osob jako nejdůležitějších zdrojů informací o homosexualitě;
- tolerance homosexuality rodinnými příslušníky.

Mezi pravděpodobné vlivy formování negativního postoje k homosexualitě podle autorů patří

- přesvědčení o abnormalitě homosexuality;
- nepříjemné pocity při představě homosexuálního pohlavního styku či fyzického kontaktu;
- přesvědčení o neakceptovatelnosti výchovy dětí homosexuálními páry;

[73] Pechová: Homofobie, heterosexismus, diskriminace sexuální minorit (2007c).

- obavy z obtěžování ze strany homosexuálních mužů ve spojení s převážně negativními osobními zkušenostmi s homosexuálními muži (platí pouze pro heterosexuální muže).

Většina výzkumů zaměřených na příčiny negativních postojů přitom uvádí jako nejčastější prediktory negativních postojů předsudky[74], konformitu, strach z neznámého (Pechová 2007b). Výzkum přinesl řadu zajímavých zjištění týkajících se formování postojů k homosexualitě. Přínosné je především jeho zaměření, tj. akcentace vlivů podílejících se na utváření a změnách majority vůči LGBT komunitě. Z kvalitativní analýzy dat vyplynuly předpoklady navrhované autory výzkumu k dalšímu ověření (např. v ex post facto výzkumném projektu). Pro tyto budoucí výzkumy autoři doporučují zvýšit počet respondentů, který byl v realizovaném šetření značně limitující a který neumožnil generalizaci závěrů.

4.2.4 Sexuální chování v ČR (Weiss – Zvěřina 2013)

Tento výzkum navázal na předchozí výzkumy sexuálního chování, které provádí Sexuologický ústav v pravidelných pětiletých intervalech již od roku 1993. Největší přínos tohoto ojedinělého projektu spočívá v možnosti sledovat sexuální preference a trendy v sexuálním chování v průběhu času. Poslední výzkum byl realizován koncem roku 2013. Replikované výzkumy prokázaly, že právě názor na homosexualitu se v průběhu jednotlivých šetření zásadně změnil. Na rozdíl od roku 1993, kdy homosexualitu jako nemoc hodnotilo 33 % mužů a 41 % žen, v roce 2013 to bylo 19 % mužů a 15 % žen. Jako přirozený projev sexuality ji v roce 1993 hodnotilo 22 % mužů i žen, zatímco v posledním šetření 36 % mužů a 41 % žen. Tento kontinuální výzkum sexuálního chování potvrdil, že Češi jsou v rámci euroamerického prostoru ve vztahu k homosexualitě (ale i prostituci, nevěře, pornografii, interrupci a předmanželským stykům) velmi tolerantní. Jednou z hlavních příčin je vysoká prevalence nevěřících – česká společnost je dle Weisse (2015) jednoznačně *„nejsekulárnější, nejateističtější, neboť právě náboženské přesvědčení nejvíc ovlivňuje konzervativní postoje k sexuálním otázkám“*[75].

4.3 Výzkum Naše společnost

Od roku 2005 realizuje Sociologický ústav Akademie věd České republiky v rámci projektu Naše společnost každoroční kontinuální výzkum veřejného mínění týkající se práv

[74] Předsudky jsou dle Pechové (2007b) specifickou formou postojů hodnotící společenskou skupinu nebo jev na základě nedostatečných a paušalizujících informací a představ.

[75] Podle výzkumu společnosti Win/Gallup International z r. 2015, která své šetření opírá o odpovědi téměř 64 tisíc dotázaných z 65 zemí světa, je Česká republika nejateističtější zemí v Evropě (v celosvětovém srovnání ji překonaly jen Čína a Japonsko). Zdroj: http://gnosis9.net/view.php?cisloclanku=2015040002.

homosexuálně orientovaných jedinců. V době, kdy byl tento výzkum uskutečněn poprvé, se k právu na uzavření manželství přiklonilo 38 % Čechů, pro registrované partnerství se kladně vyjádřilo 61 %, zatímco osvojování dětí podpořilo pouhých 19 %. V roce 2016 se k právu na uzavření sňatku se přiklonila již více než polovina respondentů (51 %). Názory na uzavření registrovaného partnerství tvořily jako v předchozím roce 74 % a potvrdily tak stálou mírně vzestupnou tendenci. Ve srovnání s rokem 2005 byla otázka věnující se osvojování dětí rozšířená o možnost osvojení dětí jednoho z partnerů, k níž se v roce 2016 přiklonilo 62 %, a o možnost osvojení dětí z institucionální péče, kterou podpořilo 48 % dotázaných. Jak vyplývá z časového srovnání uvedeného v tab. č. 3, právě v otázce adopce dětí je nejvíce patrná stále vzrůstající míra liberálnosti české společnosti.

Tab. č. 3: Práva homosexuálů uzavřít registrované partnerství, sňatek, adoptovat děti.

Homosexuální ženy a muži by měli mít právo… (časové porovnání v %)											
	2005	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
	+/-	+/-	+/-	+/-	+/-	+/-	+/-	+/-	+/-	+/-	+/-
Uzavřít registrované partnerství	61/30	69/24	75/19	73/23	72/23	72/23	75/21	72/23	73/23	74/22	**74/21**
Uzavřít sňatek	38/51	36/57	38/55	47/46	49/45	45/48	51/44	51/44	45/48	49/47	**51/43**
Adoptovat děti	19/70	22/67	23/65	27/63	29/60	33/59	37/55	34/57	-	-	-
Adoptovat děti partnera/partnerky	-	-	-	-	-	-	-	-	58/32	59/33	**62/29**
Adoptovat děti z institucionální péče	-	-	-	-	-	-	-	-	45/48	44/49	**48/43**

Pozn.: Součet odpovědí „rozhodně ano“ a „spíše ano“ a součet odpovědí „spíše ne“ a rozhodně ne“. Dopočet do 100 % u jednotlivých odpovědí v každém roce tvoří reakce „nevím“.

Zdroj: CVVM SOÚ AV ČR, v. v. i., Naše společnost.

Dle výsledků těchto pravidelných šetření (i obdobných výzkumů) sehrává podstatnou roli v podpoře lidí s minoritní sexuální orientací věk, dosažené vzdělání, životní úroveň, politická orientace a náboženské vyznání (nejméně tolerantní jsou senioři, lidé s nižším vzděláním, nízkou životní úrovní, levicově orientovaní, věřící).

ZÁVĚR

Zkoumání postojů společnosti k lidem s odlišnou sexuální orientací je součástí většiny reprezentativních výzkumů sexuálního chování. Mnohé realizované výzkumy týkající se LGBT populace byly zaměřeny především na zjištění postojů majority k těmto lidem a popis základních sociodemografických faktorů, které je ovlivňují. Postupnou liberalizaci postojů české společnosti po r. 1989 potvrzují i předkládané výzkumy. Z hlediska budoucích

výzkumů je třeba akcentovat skutečnost, že oblast minoritních sexuálních identit je mnohem širší, než jak je v současných reprezentativních šetřeních prezentována. Zcela opomíjenými tématy jsou marginalizované skupiny uvnitř samotné LGBT minority, determinanty vzniku a změny postojů k lidem s odlišnou sexuální orientací, postavení LGBT z řad etnických menšin, vnímání této problematiky z pohledu samotné minority. I tato témata by bylo vhodné dlouhodobě sledovat replikovanými výzkumy.

POUŽITÁ LITERATURA A INFORMAČNÍ ZDROJE

1. ALLPORT, G. (2004): *O povaze předsudků*. Praha: Prostor. ISBN 80-7260-125-3.
2. BEŇOVÁ, K. et al. (2007): Analýza situace LGBT menšiny v ČR. Praha: Úřad vlády ČR.
3. BERGER, P. L. – LUCKMANN, T. (1999): *Sociální konstrukce reality. Pojednání o sociologii vědění*. Brno: CDK. ISBN 808595461.
4. BERKOWITZ, D. (2009): Theorizing Lesbian and Gay Parenting: Past, Present, and Future Scholarship. *Journal of Family Theory & Review*, 1(3), s. 117-132.
5. BRZEK, A. – PONDĚLÍČKOVÁ-MAŠLOVÁ, J. (1992): *Třetí pohlaví?* Praha: Scientia Medica. Sám sobě. ISBN 80-85526-03-4.
6. BUTLER, J. (2007): *Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity*. Routledge. p. v. ISBN 978-0-415-38955-6.
7. FOUCAULT, M. (1999): *Dějiny sexuality I. Vůle k vědění.* Praha: Herrmann a synové.
8. FREUD, S. (1991): *Vybrané spisy*. Praha: Avicenum.
9. HALPERIN, D. (1997): *Saint Foucault: Towards a Gay Historiography*. New York. Oxford: Oxford University Press. ISBN 0195093712.
10. HEREK, G. M. (2004): Beyond "homophobia": Thinking about sexual stigma and prejudice in the twenty-first century. *Sexuality Research and Social Policy*, 1(2), s. 6-24.
11. HLAĎO, P. (2015a): Postoje univerzitních studentů pedagogicky orientovaných studijních programů k homosexualitě měřené na škále Homosexuality Attitude Scale. *Pedagogická orientace*, 25(3), s. 438–464.
12. HLAĎO, P. (2015b): Postoje studentů Učitelství odborných předmětů a Učitelství praktického vyučování a odborného výcviku k lesbám a gayům měřené na škále ATLG- R. In: *Sborník příspěvků z mezinárodní vědecké konference ICOLLE 2015*, s. 199-212.
13. CHLUMSKÁ, E. (2008): *Queer as Folk. Televizní reprezentace queer tematiky*. Bakalářská diplomová práce. Olomouc: FF UP.
14. JANOŠOVÁ, P. (2000): *Homosexualita v názorech současné společnosti*. Praha: Karolinum. ISBN 80-7184-954-5.
15. ONDRISOVÁ, S. (2002): Homofóbia a heterosexizmus: postoje ku gejom, lesbickým ženám a bisexuálom. In: Ondrisová, S. – Šipošová, M. – Červenková, I. – Jojárt, P. – Bianchi, G.: *Neviditeľná menšina: Čo (ne)vieme o sexuálnej orientácii.* Bratislava: Nadácia Občan a demokracia, s. 33–46. ISBN 809685285X.
16. PECHOVÁ, O. (2007a): *LGBT mládež a diskriminace*. Antidiskriminační vzdělávání a veřejná správa v ČR. Praha: Multikulturní centrum, s. 50-53.
17. PECHOVÁ, O. (2007b): *Diskriminace a její příčiny z pohledu psychologie*. Antidiskriminační vzdělávání a veřejná správa v ČR. Praha: Multikulturní centrum, s. 8-17.

18. PECHOVÁ, O. (2007c): *Homofobie, heterosexismus, diskriminace sexuální minorit*? Antidiskriminační vzdělávání a veřejná správa v ČR. Praha: Multikulturní centrum, s. 54-58.
19. PROCHÁZKA, I. (2002): *Coming out: průvodce obdobím nejistoty, kdy kluci a holky hledají sami sebe*. Brno: Stud. ISBN 80-238-8850-1.
20. SMETÁČKOVÁ, I. – BRAUN, R. (2009): *Homofobie v žákovských kolektivech: homofobní obtěžování a šikana na základních a středních školách - jak se projevuje a jak se proti ní bránit*: doplňkový výukový materiál pro ZŠ a SŠ včetně didaktické aplikace tématu. Praha: Úřad vlády České republiky. ISBN 978-80-7440-016-2.
21. TUČEK, P. – HOLUB, J. (1994): *Epidemiologicko-sociologické šetření názorů občanů České republiky na onemocnění AIDS.* Praha: Nadace Společně proti AIDS.
22. VACULÍK, M. – ČERVENKOVÁ, P. (2007): Formování postoje k homosexualitě. *Československá psychologie*, 51(1), s. 58-71. ISSN 0009-062X.
23. WEISS, P. (2015): *Nevěry přibývá. Partnerský sex nahrazují počítače a porno* [online]. Praha: MAFRA, a. s. [cit. 2017-02-12]. Dostupné z http://relax.lidovky.cz/partnersky-sex-nahrazuji-pocitace-a-porno-rika-sexuolog-weiss-p7t-/zdravi.aspx?c=A150611_151326_ln-zdravi_ape&galerie.
24. WEISS, P. – ZVĚŘINA, J. (2001): *Sexuální chování v ČR – situace a trendy*. Praha: Portál.
25. WEISS, P. – ZVĚŘINA, J. (2009): Sexuální chování české populace. *Urologie pro praxi*, 10(3), s. 160–163. Dostupné z http://www.urologiepropraxi.cz/pdfs/uro/2009/03/02.pdf.

ADDRESS & ©

Mgr. Dana GÁLOVÁ
Katedra cizích jazyků
Ústav podnikové strategie
Vysoká škola technická a ekonomická
Okružní 517/10, 370 01 České Budějovice
Czech Republic
galova@mail.vstecb.cz

ОТРАЖЕНИЕ ВО ФРАЗЕОЛОГИИ ХАКЕРСКИХ АТАК РОССИИ И ИХ ВЛИЯНИЯ НА ПРЕЗИДЕНТСКИЕ ВЫБОРЫ 2016 Г. В США

Reflection in Phraseology of Russian Hacker Attacks and Their Influence on USA Presidential Election in 2016

Elena TOMÁŠKOVÁ

České Budějovice, Czech Republic

АННОТАЦИЯ: В статье исследуется отражение во фразеологии актуальных политических событий и процессов, в частности хакерских атак России и их влияния на результат президентских выборов в США. Анализ фразеологических неологизмов, возникших в английском и русском языках в качестве реакции на эти события, показал, что основным источником для подобных выражений становятся высказывания политиков, которые благодаря СМИ и социальным сетям становятся широко известными и закрепляются в языке. В связи с переходом СМИ в электронную форму многократно повышается потенциал неогенности современного медиа-дискурса. На основании этого делается вывод о том, что современная публицистика является одной из главных площадок возникновения новых устойчивых выражений и интенсивного пополнения фразеологического фонда.

Ключевые слова: фразеология – фразеологический неологизм – политическая публицистика – хакерские атаки – президентские выборы в США.

ABSTRACT: The paper examines the reflection in the phraseology of current political events and processes, such as hacker attacks of Russia and their influence on the result of the US presidential election. The analysis of phraseological neologisms that have arisen in the English and Russian languages as a reaction to these events has shown that the main source for similar expressions are politicians' statements, which, through the media and social networks have become widely known and fixed in language. In connection with the transition of the media in an electronic form the neogenic potential of modern media discourse increases much. It concluded on this basis that modern journalism is one of the main areas of new fixed expressions emergence and intense replenishment of phraseological store.

Key words: phraseology – phraseological neologism – political journalism – hacker attacks – US presidential election.

Современные научные исследования, посвященные трансформациям в медиа-дискурсе, отмечают интенсивное развитие публицистического стиля, активно заимствующего элементы других функциональных стилевых систем, которое началось во второй половине XX века в связи с информационной революцией, и как следствие, кардинальным усилением роли медиа. Так, Й. Хлоупек в статье «Диалектика постоянного и переменного в публицистическом стиле», обращая внимание на то, что когда-то публицистический стиль сформировался на базе научного, акцентирует его доминантную роль в современной системе стилей, перманентно возрастающую

параллельно с усилением общественного значения новой коммуникативной области – языка СМИ. Закономерность утверждения публицистического стиля как одного из основных для современной языковой ситуации автор подтверждает актуальными примерами языковых средств, которые адекватны специфическим функциям публицистики, в первую очередь агитационной, дидактической, воздействующей. Й. Хлоупек приходит к выводу о наличии двух тенденций в современном публицистическом стиле: тенденции к стабилизации и автоматизации и, с другой стороны, – к постоянному обновлению языковых средств, способствующему актуализации (Chloupek 1978: 57).

Й. Бечка, автор фундаментального исследования «Язык и стиль газет», характеризуя публицистический стиль, утверждает, что его функция заключается не только в том, чтобы информировать, но, главным образом, в формировании общественного мнения. Публицистика, по мнению ученого, направлена, в первую очередь, на интеллектуальное воздействие на аудиторию (прежде всего, в информационной области), но к нему примыкают также воздействие на чувства и на волю (формативная часть, т.е. воспитательная и апеллирующая), которые часто выступают в комбинированном виде. Рассматривая особенности выбора слов и словоупотребления в языке СМИ, Й. Бечка обращает внимание на специфику лексического состава в публицистическом стиле, на особенности при выборе номинаций, на важную роль фразеологии в журналистском тексте (Bečka 1973).

Переход к информационному обществу привел к значительному усилению роли языка СМИ. В настоящее время публицистический стиль обрел господствующее положение среди всех функциональных разновидностей, вобрав в себя, поглотив и ассимилировав ресурсы практически всех функциональных стилей. По мнению ученого, именно язык СМИ сегодня представляет собой обобщенную модель, совокупный образ национального языка, коллективным пользователем которого являются все жители планеты (Караулов 2001: 12).

Данная особенность языка СМИ проявляется во многих аспектах. Если говорить о тематике, то она в современной журналистике универсальна. Соотношение элементов устной и письменной речи в публицистике демонстрирует синкретизм, а стилистика является полифункциональной.

В качестве основных тенденций, которые характеризуют развитие современного публицистического стиля, следует отметить глобальность и ускорение процессов языковых изменений, происходящих в современной журналистике, подвижность и изменчивость языковой нормы, которая не успевает кодифицироваться, узакониваться и фиксироваться лексикографическими и учебно-методическими изданиями, повышенное внимание к проблемам культуры речи и особенностям коммуникации в СМИ. Отдельно необходимо остановиться на влиянии устной речи, часто ненормированной, в связи с чем язык СМИ претерпевает серьезные изменения, в частности в нем наблюдается увеличение числа жаргонизмов и просторечных слов, заимствований из других языков (часто варваризмов), при этом использование подобной лексики во многих случаях носит немотивированный характер.

Вполне естественно, что данные изменения коснулись и фразеологии как части языковой системы. Публицистика, оперативно реагирующая на актуальные проблемы и явления общественной жизни и отражающая изменения социально-политического характера, является сферой активного возникновения и закрепления новых фразеологических единиц. На современном этапе, на наш взгляд, именно в этой области сфокусировано наиболее активное расширение фразеологического фонда – журналистика порождает новые языковые единицы и способствует закреплению и сохранению фразеологических неологизмов.

В современной публицистике фразеологизмы являются важным и широко используемым средством достижения выразительности текста. Именно поэтому научные исследования, посвященные изучению фразеологических единиц в языке СМИ, в последние годы стали одним из наиболее популярных направлений фразеологии и паремиологии. В чешской лингвистике необходимо отметить работы Б. Юнковой (Junková 2001), Г. Магаловой (Magalová 2008), в российской – М. Жуковой (Жукова 2007), И. Куклиной (Куклина 2004) и других. Внимание исследователей привлекают самые разнообразные аспекты функционирования устойчивых выражений в публицистическом тексте.

Т. Малински, рассуждая об особенностях фразеологических неологизмов, акцентирует в качестве основных их признаков понятность носителям языка и способность к быстрому распространению. Одним из факторов, способствующих распространяемости, является оперативность СМИ, которые оказываются наиболее чуткими регистраторами новых тенденций в языке, а том числе и появления новых фразеологизмов. Кроме того, они являются своеобразным полигоном для апробации,

обкатки, проверки на жизнеспособность новых фразеологических единиц. Такое положение периодики обусловлено тем, что газеты и журналы выходят ежедневно или еженедельно, для их выпуска не требуется столь длительной подготовительной работы, как при издании книг, они всегда актуальны. Язык газеты демократичен, на ее страницах появляются элементы разговорной речи (например, письма читателей). При этом периодика является чуть ли не единственной формой фиксации разговорного языка (форма интервью) (Малински 1992).

Необходимо добавить, что с появлением электронных СМИ скорость распространения новых фразеологических единиц увеличилась в разы: неологизм, появившись на одном ресурсе сети, мгновенно подхватывается другими источниками, становясь достоянием самой широкой аудитории.

В связи с переходом СМИ в электронную форму многократно повышается потенциал неогенности современного медиа-дискурса, который фразеологи считают в настоящее время главной площадкой возникновения и закрепления новых фразеологических единиц. Так, В. Мокиенко использует выразительную метафору, говоря о том, что в настоящее время масс-медиа становятся «кузницей» фразеологических и паремиологических неологизмов, каналами их широкого распространения (Мокиенко 2016: 478).

В свою очередь, Н. Онищук называет тексты СМИ лабораторией по созданию фразеологических новообразований, поскольку они с большой мобильностью способны полно и динамично отразить все инновации фразеологического характера. Публицистические материалы, по мнению исследователя, пестрят фразеологическими неологизмами, которые, благодаря высокому общественному авторитету публицистики, закрепляются и постепенно занимают прочное место в системе языка. Целевая установка СМИ может быть осуществлена в том случае, если информация будет подана в эффективной форме. Языковые новации, в том числе и фразеологические, служат целям речевого воздействия. Именно фразеологизмы придают свежесть и особый колорит публицистическому тексту, делают его более динамичным и выразительным, расширяя и обогащая средства языкового выражения (Онищук 2015: 100).

Новые явления, лица, процессы, ситуации, которые становятся объектом освещения СМИ, достаточно часто получают фразеологическую номинацию. Вспомним недавние примеры. Когда по ближневосточным и североафриканским странам прокатилась волна революций, язык СМИ мгновенно отреагировал на эти

события фразеологическим неологизмом *арабская весна.* Революции на постсоветском пространстве получили меткие и емкие названия *революция тюльпанов* (Киргизстан), *революция роз* (Грузия), *оранжевая революция, революция достоинства* (Украина). Общепринятым стал и возникший в языке СМИ фразеологизм *цветная революция*, обозначающий общее для этих процессов понятие. Многочисленное фразеологическое сопровождение получили события, последовавшие за революцией в Украине 2013 года. В языке закрепились фразеологические неологизмы *зеленые человечки*, *распятый мальчик*, *русский мир*, *дочь офицера* и многие другие.

Одной из самых активно освещаемых в СМИ тем прошедшего 2016 года стали хакерские атаки России и их влияние на результаты президентских выборов в США. Руководство США официально обвинило Россию во взломе почтовых серверов американских граждан и учреждений, что привело к утечке информации. Заявлению Министерства внутренней безопасности США предшествовали многочисленные сообщения в СМИ об атаках российских хакеров на серверы Демократической партии США и другие организации.

Как и следовало ожидать, фразеологическая реакция не заставила себя долго ждать. После финальной конференции президента США Барака Обамы 16 декабря 2016 года, в ходе которой политик обвинил российское руководство во вмешательстве в выборы в США, возник фразеологический неологизм *russian did it* (русскоязычный вариант – *это сделали русские*).

Журналист из США Ульяна Малашенко пишет о том, что «сама по себе эта формулировка – Russian did It! – появилась практически сразу после выступления Барака Обамы, и именно с таким заголовком на первой полосе вышли многие крупные западные издания, включая, например, газету The Guardian. Все это произошло после того, как уходящий президент возложил ответственность за взлом электронных ресурсов демократической партии на Россию и сделал это максимально прямым текстом» (bfm.ru, 23 декабря 2016). Заголовок в The Guardian выглядел так: *Obama on hacking: Russian did it* (The Guardian, 2016). Полагаем, что автором фразеологического неологизма стал журналист газеты Том Маккарти, поскольку, скорее всего, именно его лаконичная формулировка сделала высказывание Обамы устойчивым выражением.

Затем в электронных СМИ США появились статьи с заголовками *Hypocrisy of Russia-Did-It Stories Is Hard to Stomach* (Common Dreams, 2016), *This «Russia Did It» hysteria is the dumbest, most illogical and poorly sourced shit I have seen since the Iraq war*

(Medium.com, 2016), *That Russia-did-it meme is patently absurd* (News From Underground, 2016), *Clinton's 'Russia Did It' Cop-ou* (mikenormaneconomics.blogspot.com, 2016), *O'Reilly on Election Hacking: The Russians Did It & Putin Knew About It* (Insider.foxnews, 2017).

В интернет-газете «Global Research» вышла даже довольно внушительная подборка публицистических материалов, объединенных в рубрику с названием: *Selected Articles: «Russia Did It»: Obama Vows Retaliation, Intelligence Veterans Dispute Hacking Claims* (Global Research 2016).

Параллельно с многочисленными публикациями в СМИ с данной неофраземой англоязычные пользователи интернета устроили в сети ироничный флешмоб «Russians Did It». Под таким хэштегом начали размещать фотографии, например, детей или домашних питомцев, разбивших цветочные горшки, сваливших рождественскую елку или устроивших другие шалости. Публикации под этим вирусным хэштегом захлестнули ведущие социальные сети. Пользователи Твиттера и Фейсбука не упустили случая подшутить над трендом и начали выставлять фото с соответствующим хэштегом #Russiansdidit.

Далее неофразема стала достоянием русскоязычных медиа. Интерпретацией флешмоба с пропагандистскими целями занялись российские СМИ. Так, корреспондент «Российской газеты» в Вашингтоне Игорь Дунаевский в статье «Русские идут» поясняет, что «по данным соцопросов, рядовые американцы далеко не всегда склонны верить и поддаваться массовой истерии, охватившей их лидеров. Но и остаться равнодушным невозможно, когда с телеэкранов и страниц газет звучит бесконечная вереница страшилок о вездесущей и всемогущей России. В конечном итоге пользователи соцсетей ответили на это юмором и принялись высмеивать одержимость своих политиков Россией под набирающим популярность хэштегом #RussiansDidIt» (Российская газета, Федеральный выпуск №7163 (295), 2016).

Журналист Михаил Баженов в статье «#Russiadidit: интернет-пользователи троллят американцев» дает следующую интерпретацию выражения: *«Russian did it (это сделали русские) – ироничная подпись к фотографиям, на которых что-то пошло не так. Щенок порвал подушку, или кот разбил цветочный горшок. Ребенок испортил обои. Серия политических фотожаб: вроде, встречи Клинтон с избирателями, на которую почти никто не пришел. Или классические сюжеты: падающая Пизанская башня, тонущий Титаник – и везде russiandidit. В Рунете и в государственных СМИ флэшмоб объясняется ответом простых американцев на демонизацию России*

со стороны политиков и прессы» (bfm.ru, 23 декабря 2016).

Русскоязычные пользователи быстро подключились к американскому флешмобу, однако через достаточно короткий промежуток времени они вложили в выражение другой (уже не ироничный) смысл и предложили свой патриотический вариант. Под тегом «это сделали русские» стали выкладывать фото, так или иначе свидетельствующие об исторической роли русских: взятие рейхстага, полет Гагарина, всемирно известные заводы, космодромы, русский балет и другие победы и достижения (в основном, советского периода). В результате выражение поменяло стилистическую окраску на противоположную (с пейоративной на мелиоративную), то есть приобрело положительную эмоционально-оценочную коннотацию.

На этом этапе в процесс эксплуатации фразеологического неологизма вновь включились российские СМИ. Так, интернет-портал «Спутник» опубликовал статью Алексея Ковалева с заголовком «#Russiansdidit в Южной Осетии», в которой автор пишет о том, что «в Южной Осетии хэштег приобрел новое значение. Для жителей республики #Russiansdidit означает тысячи квадратных метров нового жилья, детские сады, школы, больницы, административные здания. Мы показали в фотоленте малую часть того, что #Russiansdid в Южной Осетии» (Sputnik 2016). Как видим, фразеологизм употребляется со значением «эти добрые дела сделали русские».

Следует отметить, что во фразеологическом арсенале и английского, и русского языков имеется аналог выражения. Предшественник современного *Russians did it* возник в конце 40-х годов XX века, во времена холодной войны. Это выражение «Русские идут!» (английский вариант *The Russians are coming*), авторство которого принадлежит печально известному министру обороны США Джеймсу Форрестолу. Фразеологизм *The Russians are coming* имеет значение «военная угроза странам НАТО со стороны СССР» и широко использовался во времена маккартизма («охоты на ведьм») в английском языке, как в прямом, так и в переносном (ирония) смысле.

Выражение закрепилось, о чем свидетельствуют многочисленные примеры его использования в качестве названий художественных произведений (литературных, кинематографических и музыкальных). Среди наиболее известных примеров следует отметить американскую кинокомедию 1966 и тетралогию в жанре альтернативной истории российского писателя Юрия Никитина (1997–2000 гг.). В 2004 году на выборах в Европейский парламент лозунг «Русские идут!» использовала латвийская партия ЗаПЧЕЛ, отстаивающая тезис о равноправии русскоязычного населения в Латвии. Использование фразы в качестве слогана говорит об актуальности

фразеологизма, несмотря на то, что он существует уже более полувека. Успешному и длительному функционированию выражения *русские идут* способствует его высокая экспрессивность – фразеологизм динамичен, содержит яркий образ, вызывает сильные эмоции.

По сравнению с ним фразеологический неологизм *Russians did it* имеет меньшие шансы на закрепление, как в английском, так и в русском языках, поскольку с точки зрения выразительности и английский, и российский варианты являются несколько слабыми. В формальном аспекте англоязычный вариант более удачный – он лаконичный, ритмизированный, легко произносится. Русскоязычная версия *это сделали русские* более громоздкая, неудобная для произношения. Исходя из этого, сложно делать прогноз относительно того, сможет ли фраза *Russians did it* прожить столь же долгий период, как ее исторический предшественник.

Гораздо большие шансы на закрепление в языке имеет обретающее на наших глазах идиоматичность выражение *русские хакеры* (со значением «особо опасные и беспринципные киберпреступники»).

Поиск по метке в русскоязычном сегменте Интернета выдает следующие заголовки: *Госдеп призывает поверить в русских хакеров* (Вести, 2017), *Опрос: американцы не верят в вину русских хакеров* (Вести, 2016), *Русские хакеры почти «поставили на колени»* (Вести 2016), *СМИ: Сорос и Бридлав пострадали от русских хакеров* (Вести, 2016), *Американский канал прервал выступление программой RT, – с любовью, Русские Хакеры!* (novosti333.ru, 2017), *Типичный русский хакер: Как российские хакеры докатились до мирового господства* (Lenta.Ru, 2017).

Хакеры существуют во всех странах, где имеется Интернет. Есть американские и немецкие, польские и французские, китайские и чешские хакеры. Вполне вероятно, что американские или китайские хакеры гораздо более квалифицированные и умелые. Однако только русские хакеры стали восприниматься как грозное оружие кибервойны. И прошедшие президентские выборы в США, когда возникло подозрение, что именно они повлияли на электоральный процесс, а, следовательно, и на глобальную геополитическую ситуацию, стали настоящей рекламной компанией для хакеров России. Шутливый заголовок *Русские хакеры подчиняются лично Путину, живут повсюду и взламывают системы США силой мысли* (webnovosti, 2016) как нельзя лучше передает степень демонизации российских компьютерных взломщиков.

Поиск в англоязычном сегменте дает похожие результаты: *Person of the Year 2016: The Russian Hacker* (RT, 2016), *Meet The Russian Hacker Claiming She's A Scapegoat*

In The U.S. (Forbes, 2016), *Russian Hackers Find Ready Bullhorns in the Media* (NYT, 2017).

Вполне вероятно, что благодаря медиа, которые, по образному выражению журналиста The New York Times, стали мегафоном для рекламы, выражение *русский хакер* закрепится во многих языках, подобно тому, как в свое время стали устойчивыми идиомами *испанская инквизиция, итальянская мафия* или из более современных выражений – *английские футбольные хулиганы.*

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Роль медиа в сегодняшнем мире неуклонно возрастает, что обуславливает интенсивное развитие языка СМИ. Современный публицистический стиль, который демонстрирует динамику и изменчивость, характеризуется активным заимствованием языковых средств из всех стилевых подсистем вплоть до ассимиляции других функциональных стилей.

Именно публицистика на данном этапе становится главной площадкой, где появляются, становятся широко известными и закрепляются новые фразеологические единицы. Медиа-дискурс является сферой активного пополнения фразеологического фонда. Публицистика порождает фразеологические неологизмы, которые благодаря интернет-коммуникации получают популярность и акцептируются языком в том случае, если проходят испытания временем.

Язык СМИ оперативно реагирует на события политической и культурной жизни, в том числе и возникновением фразеологизмов. Процессы и явления, лица и ситуации обретают фразеологическую характеристику, очень подходящую для публицистики в силу своей выразительности и оценочности.

Хакерские атаки России и их влияние на результат президентских выборов в США также послужили толчком к появлению новых фразеологических единиц. Анализ устойчивых выражений, возникших в английском и русском языках, показал, что источником для этих выражений становятся высказывания политиков, окончательную формулировку фразеологизмы получают во влиятельных периодических изданиях, а популяризируются электронными СМИ и социальными сетями.

ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА И ИСТОЧНИКИ ИНФОРМАЦИИ

1. BEČKA, J. V. (1973): *Jazyk a styl novin.* Praha: Vydavatelství a nakladatelství Novinář.
2. CHLOUPEK, J. (1978): Dialektika stálého a proměnného v publicistickém stylu. *Slovo a slovesnost,* 39, s. 317–319.
3. JUNKOVÁ, B. (2001): Frazeologické prostředky současné žurnalistiky. In: *K aktuálním otázkam frazeologie.* Nitra: UKF, s. 156–167.
4. КАРАУЛОВ, Ю. Н. (2001): Язык СМИ как модель общенационального языка. In: *Язык средств массовой информации как объект междисциплинарного исследования.* Москва: МГУ, с. 10–32.
5. КУКЛИНА, И. Н. (2004): О фразеологизации некоторых сочетаний слов (на материале языка современных газет и журналов). *Рациональное и эмоциональное в языке и речи: средства художественной образности и их стилистическое использование в тексте: Межвузовский сборник научных трудов, посвященный 85-летию профессора А. Н. Кожина.* – Москва: МГОУ, с. 297–299.
6. MAGALOVÁ, G. (2008): *Frazeologia (nielen) pre žurnalistov*. Nitra: UKF.
7. МАЛИНСКИ, Т. (1992): Возникновение новых фразеологических единиц. *Rusistika*. Berlin, № 2, s. 67–76.
8. МОКИЕНКО, В. М. (2016): Фразеология в современных средствах массовой информации. *XLV Международная филологическая научная конференция, Санкт-Петербург, 14–21 марта 2016 г.: Тезисы докладов*. СПб: СПбГУ, с. 477–478.
9. ОНИЩУК, Н. А. (2015): Фразеологические неологизмы и фразеологические инновации в современной лингвистической науке. *Система і структура східнослов'янських мов.* Вип. 8, с. 95–104.
10. ЖУКОВА, М. Е. (2007): Фразеологизмы в журналистике с гражданским лицом. *К 60-летию профессора А. В. Жукова. Юбилейный сборник научных трудов.* Великий Новгород: НовГУ им. Ярослава Мудрого, с. 51–57.

ADDRESS & ©

Mgr. Elena TOMÁŠKOVÁ
Katedra cizích jazyků
Ústav podnikové strategie
Vysoká škola technická a ekonomická
Okružní 517/10, 370 01 České Budějovice
Czech Republic
tomaskova@mail.vstecb.cz

RECENZNÍ ŘÍZENÍ PRO Č. 3-4/2016

Jednotliví oponenti (**26**) recenzovali 1–3 články (vč. článků posléze vyřazených). Redakce od nich obdržela na každý příspěvek 1–4 posudky, celkem **60** posudků.

PhDr. Helena **BAUEROVÁ**, Ph.D.	Katedra mezinárodních vztahů a evropských studií, Metropolitní univerzita, Praha, **ČR**
Dr. Ludwig **DIESS**	Jazyková škola LUMIKA, Horní Brašov, **ČR**
Ing. et Ing. Miroslava **DOLEJŠOVÁ**, Ph.D.	Ústav statistiky a kvantitativních metod, Fakulta managementu a ekonomiky, Univerzita Tomáše Bati, Zlín, **ČR**
prof. Ing. Vladimír **GAZDA**, PhD.	Katedra financií, Ekonomická fakulta, Technická univerzita, Košice, **Slovensko**
doc. Ing. Ľubomíra **GERTLER**, PhD.	Katedra financií, Národohospodárska fakulta, Ekonomická univerzita, Bratislava, **Slovensko**
doc. RNDr. Jiří **JEŽEK**, Ph.D.	Katedra geografie / Středisko pro výzkum regionálního rozvoje, Fakulta ekonomická, Západočeská univerzita, Plzeň, **ČR**
Mgr. Jindřiška **KAPITÁNOVÁ**, Ph.D.	Katedra slavistiky, Filozofická fakulta, Univerzita Palackého, Olomouc, **ČR**
Mgr. Štěpán **KAVAN**, Ph.D.	Hasičský záchranný sbor Jihočeského kraje, České Budějovice, **ČR**
Ing. Jakub **KINTLER**, PhD.	Katedra podnikovohospodárska, Fakulta podnikového manažmentu, Ekonomická univerzita, Bratislava, **Slovensko**
PhDr. Vladimíra **KOCOURKOVÁ**, Ph.D.	Ústav pedagogiky a sociálních studií, Pedagogická fakulta, Univerzita Palackého, Olomouc, **ČR**
doc. Ing. Magdalena **KOTÝNKOVÁ**, CSc.	Katedra hospodářské politiky, Národohospodářská fakulta, Vysoká škola ekonomická, Praha, **ČR**
PhDr. et RNDr. Milan **KREUZZIEGER**, Ph.D.	Centrum globálních studií, Filosofický ústav AV ČR, Praha, **ČR**
Ing. Jozef **KRNÁČ**, PhD.	Katedra verejnej ekonomiky a regionálneho rozvoja, Ekonomická fakulta, Univerzita Mateja Bela, Banská Bystrica, **Slovensko**
doc. Ing. Hana **MOHELSKÁ**, Ph.D.	Katedra managementu, Fakulta informatiky a managementu, Univerzita Hradec Králové, Hradec Králové, **ČR**
prof. Ing. Jaroslav **NENADÁL**, CSc.	Katedra managementu kvality, Fakulta metalurgie a materiálového inženýrství, Vysoká škola báňská – Technická univerzita, Ostrava, **ČR**
PhDr. Jitka **PLISCHKE**, Ph.D.	Ústav pedagogiky a sociálních studií, Pedagogická fakulta, Univerzita Palackého, Olomouc, **ČR**

doc. RNDr. Danuše **PROCHÁZKOVÁ**, Ph.D., DrSc.	Ústav bezpečnostních technologií a inženýrství, Fakulta dopravní, České vysoké učení technické, Praha, **ČR**
Ing. Marta **REGNEROVÁ**, CSc.	Katedra obchodu a financí, Provozně ekonomická fakulta, Česká zemědělská univerzita, Praha, **ČR**
doc. Ing. Petr **ŘEHOŘ**, Ph.D.	Katedra řízení, Ekonomická fakulta, Jihočeská univerzita, České Budějovice, **ČR**
Mgr. Štěpán **STRNAD**, PhD.	Katedra společenských věd, Fakulta bezpečnostního managementu, Policejní akademie České republiky, Praha, **ČR**
PhDr. Ing. Jan **SVOBODA**, M.A., Ph.D.	Oddělení pro studium moderní české filosofie, Filosofický ústav AV ČR, Praha, **ČR**
doc. PhDr. Diana **SVOBODOVÁ**, Ph.D.	Katedra českého jazyka a literatury s didaktikou, Pedagogická fakulta, Ostravská univerzita, Ostrava, **ČR**
prof. PhDr. Miroslava **SZARKOVÁ**, CSc.	Katedra manažmentu, Fakulta podnikového manažmentu, Ekonomická univerzita, Bratislava, **Slovensko**
PhDr. Marta **VÁGNEROVÁ**, Ph.D.	Katedra slovanských jazyků a literatur, Pedagogická fakulta, Jihočeská univerzita, České Budějovice, **ČR**
Ing. Pavla **VARVAŽOVSKÁ**	Katedra humanitních věd, Provozně ekonomická fakulta, Česká zemědělská univerzita, Praha, **ČR**
doc. PhDr. Eva **VYSLOUŽILOVÁ**, CSc.	v důchodu, pův. Katedra slavistiky, Filozofická fakulta, Univerzita Palackého, Olomouc, **ČR**

CELKOVÝ POČET OBDRŽENÝCH VĚDECKÝCH ČLÁNKŮ: **21**
CELKOVÝ POČET RECENZOVANÝCH VĚDECKÝCH ČLÁNKŮ: **21**
CELKOVÝ POČET OSLOVENÝCH RECENZENTŮ: **28**
- z toho vypracovali posudek / posudky: **26**
- recenzenti odkud (2 státy, 11 měst, 18 pracovišť):

ČR (21; 81 %) – univerzity a vysoké školy: *České Budějovice* (JU – 2), *Hradec Králové* (UHK – 1), *Olomouc* (UP – 4), *Ostrava* (OU – 1; VŠB-TU – 1), *Plzeň* (ZČU – 1); *Praha* (ČVUT – 1; ČZU – 2; MU – 1; PA – 1; VŠE – 1), *Zlín* (UTB – 1);
– jiné instituce: *České Budějovice* (HZS JčK – 1); *Horní Brašov* (LUMIKA – 1), *Praha* (AV ČR– 2);

Slovensko (5; 19 %) – univerzity a vysoké školy: *Banská Bystrica* (UMB – 1); *Bratislava* (EU – 3); *Košice* (TU – 1);

- z toho se omluvili (z důvodu zaneprázdnění, nemoci, jiné odbornosti): 2
- z toho na oslovení nereagovali: 0

CELKOVÝ POČET OBDRŽENÝCH RECENZNÍCH POSUDKŮ: **60**

Z toho recenzenti doporučili:	**Sekce 1**	**Sekce 2**	**Sekce 3**	**CELKEM**
- přijmout beze změn:	4	0	3	**7** (11,5 %)
- přijmout po malé úpravě:	13	4	10	**27** (45 %)
- přijmout po velké úpravě:	11	2	8	**21** (35 %)
- odmítnout:	3	0	2	**5** (8,5 %)
CELKEM	**31**	**6**	**23**	**60** (100 %)

CELKOVÝ POČET PUBLIKOVANÝCH VĚDECKÝCH ČLÁNKŮ: **14**
CELKOVÝ POČET PŘÍSPĚVKŮ ZAŘAZENÝCH DO Č. 3-4/2016:
8 (sekce 1); 2 (sekce 2); 4 (sekce 3); 6 (sekce 4); 3 (sekce 5): **23**
DO TISKU ČÍSLO 3-4/2016 PŘEDÁNO PO KOREKTURÁCH: 29. 03. 2017

INFORMACE O ČASOPISU

Základní charakteristika

Časopis Auspicia je nezávislým recenzovaným neimpaktovaným vědeckým časopisem pro otázky společenských a humanitních věd. Je založen na 5 základních principech: řádné a přísné recenzní řízení; mezinárodnost; otevřenost; výběrovost; kontinuální zvyšování kvality.

Historie

Vydáván od r. 2004 Vysokou školou evropských a regionálních studií (VŠERS), od roku 2014 čtyřikrát ročně ve formátu B5. V 31 číslech bylo otištěno asi 774 příspěvků a recenzí. Rada pro výzkum, vývoj a inovace jako odborný a poradní orgán vlády ČR zařadila časopis Auspicia (ISSN 1214-4967) pro léta 2008–2013 a znovu pro rok 2015 (http://www.vyzkum.cz/FrontClanek.aspx?idsekce=733439) mezi recenzované neimpaktované časopisy, které uvedla v oborech Národního referenčního rámce excelence (NRRE). V r. 2016 byl recenzovaný vědecký časopis Auspicia zařazen do mezinárodní databáze ERIH PLUS.

Tematické sekce

1 Veřejná správa, řízení
2 Bezpečnost
3 Vybrané příspěvky z dalších humanitních oborů
4 Recenze
5 Varia (informační texty, diskuse, zprávy z vědeckých akcí)

Základní pokyny autorům článků

Jazyk:	čeština, slovenština, angličtina, němčina, ruština
Data uzávěrek:	1. číslo – 1. 10. • 2. číslo – 1. 1. • 3. číslo – 1. 4. • 4. číslo – 1. 7.
Recenzní řízení:	oboustranně anonymní, nezávislé, objektivní
Data vydání:	1. číslo – 1. 3. • 2. číslo – 1. 6. • 3. číslo – 1. 9. • 4. číslo – 1. 12.
Podrobný zdroj:	**https://vsers.cz/recenzovany-vedecky-casopis-auspicia**

Autorský poplatek

Za výdaje spojené s uveřejněním vědeckého příspěvku v délce **max. 8 normostran** v sekcích 1.–3. hradí autor částku **1 600**,- CZK *(popř. částku zvýšenou o 200,- Kč za každou další normostranu)*, nebo příslušnou částku v EUR dle aktuálního přepočtu, a to nejpozději do uzávěrky příslušného čísla (tj. před recenzním řízením) převodem na účet vydavatele (VŠERS) u Oberbank AG České Budějovice č. 7000012206/8040, IBAN: CZ83 8040 0000 0070 0001 2206, BIC: OBKL CZ2X (zahraniční plátci si poplatek za převod hradí sami), nebo v hotovosti na ekonomickém oddělení VŠERS. Variabilním symbolem je IČO autorova pracoviště a specifickým symbolem číselný kód 12342016. Do zprávy pro příjemce se uvede jméno autora / autorů a pracoviště.

Kontaktní údaje

Vysoká škola evropských a regionálních studií
Žižkova tř. 6, 370 01 České Budějovice
00420 386 116 839 | *auspicia@vsers.eu* | https://vsers.cz/recenzovany-vedecky-casopis-auspicia

INFORMATION ON JOURNAL

Basic characteristics

The Auspicia Journal is an independent, reviewed, non-impact scholarly journal dealing with social sciences. It is based on the five following principles: regular and strict review process; internationality; openness; selectiveness; continuous quality improvement.

History

It has been published since 2004 by the College of European and Regional Studies (VŠERS), since 2014 four times a year in the B5 format. 774 scientific contributions and reviews have been published in 31 issues. Research, Development and Innovation Council, being a professional and advisory board of the Government of the Czech Republic, integrated Auspicia Journal (ISSN 1214-4967) into reviewed, non-impact scholarly journals which were involved in the topics of National Reference Framework of Excellence in 2008–2013, and it has been involved there in 2015 again (http://www.vyzkum.cz/FrontClanek.aspx?idsekce=733439). In 2016 The Auspicia reviewed scholarly journal was listed in the international database ERIH PLUS.

Thematic sections

1 Public administration, management
2 Safety
3 Selected contributions from other humanities
4 Reviews
5 Miscellaneous (informative texts, reports from scientific events)

Basic instructions to authors of articles

Language:	Czech, Slovak, English, German, Russian
Deadlines:	1st issue – 1st October • 2nd – 1st January • 3rd – 1st April • 4th – 1st July
Review process:	anonymous, independent, objective
Publishing dates:	1st issue – 1st March • 2nd – 1st June • 3rd – 1st Sept. • 4th – 1st December
Detailed source:	**https://vsers.cz/recenzovany-vedecky-casopis-auspicia**

Author's fee

The authors of the papers (contributions) are to pay the amount of **1,600 CZK** for the expenses connected with the publishing the scholarly contributions of **8 standard pages at maximum** *(or the amount increased by 200,- CZK per every other standard page)*, or the appropriate amount in EUR in accordance with the current exchange rate in sections 1–3. They are to do this by the closing of a certain volume (i.e. before the review process) either by means of the payment order transferred to the publisher's bank account No. 7000012206/8040, Oberbank České Budějovice, IBAN: CZ83 8040 0000 0070 0001 2206, BIC: OBKL CZ2X (foreign payors pay the transfer charge by themselves), or they can pay it by cash at the economic department of College of European and Regional Studies. Registration numbers of authors' workplaces are variable symbols then, the specific symbol is a code of the following digits: 12342016. The information for payee involves the name of author / authors and workplace.

Contacts

College of European and Regional Studies
Žižkova tř. 6, 370 01 České Budějovice
00420 386 116 839 | *auspicia@vsers.eu* | https://vsers.cz/recenzovany-vedecky-casopis-auspicia

ИНФОРМАЦИЯ О ЖУРНАЛЕ

Основная характеристика

Журнал Auspicia – это независимый рецензируемый научный журнал, предназначенный для обсуждения вопросов, касающихся общественных и гуманитарных наук. 5 основных принципов журнала: тщательный и точный порядок рецензирования; международность; открытость; избирательность; постоянное повышение качества.

История

Журнал издается с 2004 г. Высшей школой европейских и региональных исследований (VŠERS), с 2014 г. он выходит четыре раза в год в формате B5. В тридцати одном номере было опубликовано примерно 774 научных статей и рецензий. Совет по исследованию, разработкам и инновациям, являясь специальным и рекомендательным органом Правительства ЧР, включил журнал «Ауспиция» (ISSN 1214-4967) на 2008–2013 гг. и снова на 2015 г. (http://www.vyzkum.cz/FrontClanek.aspx?idsekce=733439) в рецензируемые неимпактованные журналы, приведенные в категориях «Национального оценочного списка наивысшего уровня» (NRRE). В 2016 г. рецензируемый научный журнал «Ауспиция» был включен в международный банк данных «ERIH PLUS».

Тематические секции

1 Общественное управление, менеджмент
2 Безопасность
3 Избранные работы из других гуманитарных специальностей
4 Рецензии
5 Разное (информационные тексты, новости с научных мероприятий)

Основная инструкция авторам статей

Язык:	чешский, словацкий, английский, немецкий, русский
Последний срок:	1 № – 1 октября • 2 № – 1 января • 3 № – 1 апреля • 4 № – 1 июля
Рецензирование:	анонимное, независимое, объективное
Даты выпуска:	1 № – 1 марта • 2 № – 1 июня • 3 № – 1 сентября • 4 № – 1 декабря
Подробная инф.:	**https://vsers.cz/recenzovany-vedecky-casopis-auspicia**

Авторский сбор

За затраты, связанные с опубликованием научной статьи объемом **не больше 8 нормостраниц** в секциях с 1–3, автор выплачивает сумму в **1 600 чешских крон** *(за каждую дополнительную нормостраницу доплачивается 200 чешских крон)*, или соответствующую сумму в евро по актуальному пересчету, это должно быть сделано не позднее последнего срока принятия материалов в соответствующий номер журнала (т.е. до рецензирования) на счет издательства (VŠERS) в Oberbank AG České Budějovice č. 7000012206/8040, IBAN: CZ83 8040 0000 0070 0001 2206, BIC: OBKL CZ2X (сбор за перевод иностранные авторы оплачивают сами). Переменным символом является ИНН места работы автора, специфическим символом цифровой код 12342016. В графе «Сообщение для адресата» необходимо указать ФИО автора / авторов статьи и место работы.

Контактные данные

Высшая школа европейских и региональных исследований
Žižkova tř. 6, 370 01 České Budějovice
00420 386 116 839 | *auspicia@vsers.eu* | https://vsers.cz/recenzovany-vedecky-casopis-auspicia